

نویسنده: شیخ. ثانی. کار

میثرو چیه؟

در کتب و آثار شیخ محمد صالح المنجد
مؤلف: محمد صالح المنجد

میٹروو چیه؟

نووسینی

ئی. ئیچ. کار

وهرگێرانی له ئینگلیزییهوه

ئاسۆس محهمهد مهلا قادر

ناوی کتیب: میژوو چیه؟

- نووسینی: ئی. ئیچ. کار
  - وەرگێرانی له ئینگلیزییهوه: ئاسۆس محهمه د مهلا قادر
  - نهخشه سازی ناوهوه: گۆران جهمال رواندزی
  - بهرگ: هۆگر سدیق
  - سه ره رشتی چاپ: هێمن نه جات
  - چاپ: چاپی یه که م ۲۰۰۵
  - ژماره ی سپاردن: ۱۲۸
  - تیراژ: ۱۰۰۰
  - نرخ: ۲۰۰۰
  - چاپخانه: چاپخانه ی وه زاره تی پهروه ده
- زنجیره ی کتیب - ۱۵ - (۱۱۸)

ناویشان

دهزگای چاپ و بلا کردنه ی موکریان

ههولیر - پشت رۆژنامه ی خهبات

پۆستی ئه لکترۆنی: asokareem@maktoob.com

ژماهی ته له فۆن: ۲۲۶۰۳۱۱

ناوہر پوک

5 ..... کتیبہ کانی پینگوین

7 ..... پیشہ کی چابی دووہم

یہ کہم

11 ..... میژوونووس و راستیہ کانی

دووہم

37 ..... کوئمہ لگہ و تاکہ کہس

سییہم

63 ..... میژوو، زانست و رهوشت

چوارہم

96 ..... ہوکارلیکدانہ وہ لہ میژوودا

پیتنجہم

119 ..... میژوو و ہک پیشکہ و تن

شہ شہم

149 ..... ناسویہ کی بہر فراوان

177 ..... پہراویزہ کان

کتیبه‌کانی پینگوین

میژوو چییه؟

ئەدوارد ھالیت کار لە ساڵی ۱۸۹۲ لە دایکبوو، لە ئەندەن لە قوتابخانەی میچرنت تەیلەر خۆتندویەتی و کۆلیژی ستینەیی پیروزی لە زانکۆی کیمبرجدا تەواو کردوو، کە تییدا زانایەکی ترسنۆکانه بوو و لە کلاسیکناسیدا پلەی شەرفی بالای لە یەک کاتدا لە بنەمای دوو بابەتدا بەدەستھێناو.

لە ساڵی ۱۹۱۶- دا بەشداری نووسینگەی دەرەوی کردوو و دوای ئەرک و فەرمانیکی زۆر لە نووسینگەیدا لە دەرەو ناوێدا، پەیوەندی بە - F.O - وە کردوو، لە ساڵی ۱۹۳۶- شدا وازھێناو و لە کۆلیژی زانکۆی ویلژدا، ئابریستویت، بۆتە پرۆفیسۆری ویلسن بۆ سیاسەتی نێو دەولەتی.

کار لە ۱۹۴۱-۱۹۴۶ جیگری سەرنووسەری (Times) بوو و لە ۱۹۵۳-۱۹۵۵ مامۆستای فیرکەر بوو و لە کۆلیژی بالیۆل، ئۆکسفۆرد، لە ساڵی ۱۹۵۵- دا بۆتە ھاورتیەکی کۆلیژی ستینەیی پیروز لە زانکۆی کیمبرجدا و لە ۱۹۶۶ دا ھاورتیەکی فەخری کۆلیژی بالیۆل بوو و لە زانکۆی ئۆکسفۆرد - دا.

لە ساڵی ۱۹۲۰- شدا CBE بەدەستھێناو.

سەبارەت بە کتیبەکەی «میژووی رووسیایی شورەوی» وەک میژوونووسێک باشتەین ناوبانگی ھەیە، بە شێوەیەک روژنامەی گاردیان «بەگرتنێکی کارەکانی میژوونووسێکی بەریتانی ئەم سەدەیە» ئاماژەی پێداو، و روژنامەی تایمیز بە «دەستکەوتێکی میژوویی بەرچاوی» لە قەڵەمداو.

لە ساڵی ۱۹۴۵- دا دەستی بە میژوووەکەی کردو بۆ نزیکی سێ ساڵ کاری تێداکرد.

ئەم میژوووە چوار دە بەرگە لەگەڵ پوختەیک دەربارە شۆرشێ رووسیا: لینن بۆ ستالین.

چەند بەشیکی میژوووەکە دەزگای پینگوین بڵاوکردۆتووە وەک: شۆرشێ بەلشەفی ۱۹۱۷- ۱۹۲۳ (لە سێ بەرگدا)؛ پاشا گەردانییەکە (interregnum)، ۱۹۲۳-۱۹۲۴؛ سۆشیالیزم لە ولایتیکدا، ۱۹۲۴-۱۹۲۶ (لە سێ بەرگدا)؛ ھەرۆھا بناخەکانی ئابوورییەکی رەنگرێزکراو ۱۹۲۶-۱۹۲۹ (لە دوو بەرگدا، بەرگی یەکەم ئار. دەبڵ یو. دەیش ھاوکاری نووسینەکەی کردوو).

بلاوکراوەکانی دیکەشی بریتین لە: دەرکراوەکانی رۆمانتیک (۱۹۳۳)، قەیرانی بیست ساڵ، ۱۹۱۹-۱۹۳۹ (۱۹۳۹)، مەرجه‌کانی ئاشتی (۱۹۴۲)، کاریگەری سۆڤیەت لە سەر جیھانی

رۆژئاوا (۱۹۴۶)، کۆمەلگەى نوئى (۱۹۵۱) ھەروەھا لە ناپلېۆنەو ە بۆستالېن و چەند گوتارېكى دىكەش (۱۹۸۰).

ئى. ئىيىچ. كاپ لە ۱۹۸۲-دا مردو رۆژنامەى تايمز لە ژياننامەكەيدا ئەمەى نووسىو، نووسىنەكانى بەزۆرى ەك شتوازەكەى گرنگ و بىرتىريون.

بەھۆى كارامەىى ناتەواوى نەشتەرگەر، كاپ توتىكا زانى (anatomy) رابردووى ئەم دوايانەى دەرەست. بىنگومان شوتېن پەنجەو كارىگەرىيەكى بەھىزى لەسەر ەچەى مېژوونوس و بىرمەندە كۆمەلەى تىيەكانى دوابەدواى يەكدا بەجىھىشتو.

ئار. دەبل يوو. دىيىش، لە سالى ۱۹۲۵-دا لە داىك بوو، پروفېسۆرى فەخرى توتىزىنەو ە ئابوورىيەكانى يەكەتى سۆفەتېش بوو لە زانكۆى بىرمىنگھام لەسەنتەرى توتىزىنەوكانى رووسى و رۆژھەلاتى ئەوروپادا، كە لە نيوان سالى ۱۹۶۳-۱۹۷۸ بەرپەبەرى ئەم سەنتەرە بوو.

دىيىش لە زانكۆى لەندەن ەرچوو ە لە زانكۆى بىرمىنگھامېشدا پلەى دكتوراى بەدەستەپناو. لە دانانى كىتېبى بناخەكانى ئابوورىيەكى رەنگرېژكراودا ھاوبەشى ئى. ئىيىچ. كاپ-ى كردوو، ۱۹۲۶-۱۹۲۹، بەرگى (پىنگوېن، ۱۹۷۴)، دواى ئەوە كارى لەسەر كىتېبى چەند بەرگى، مېژووى پېشەسازى سۆفەت كردوو، كە بەرگى چوارەمى بەناوى قەيران و پەرسەندەن لە ئابوورى سۆفەتدا ۱۹۳۱-۱۹۳۳، لە سالى ۱۹۹۵-دا بلاوكرايو.

ھەروەھا چەند توتىزىنەوەيكەى دەريارەى يەكەتى سۆفەت نووسىو بەچاپ گەياندوو، كە نووتىريان برىتېيە لە: مېژووى سۆفەت لە شۆرشى گۆرباشوفا.

ئى. ئىيىچ. كاپ

مېژوو چى يە؟

جۆرج ماكۆلى تريفليان

چەند گەلە نامەيەكن لە

كانونى يەكەم - ئادارى ۱۹۶۱

لە زانكۆى كىمبىرجدا پىشكەشكران.

چاپى دووھ

لەلایەن

ئار. دەبل يوو. دىيىش

بەچاپ گەيەندراو

پنښه کی چاپی دووه م

کاتیک له سالی ۱۹۶۰ ره شنووسی یه که می شەش گەلاله نامە ی، میژوو چییه، - م ته واکرد، جیهانی رۆژئاوا هیژ له گیتراوی دوو جهنگی جیهانی و دوو شوژی مه زنی روسیا و چیندا ده خولایه وه.

سهرده می متمانه به خو بوونی بی تاوانانه ی فکتوریا و باوهری ئوتوماتیکی به پیشکەوتن، زۆر له جینگه ی خو یان نه بوون.

جیهان شونینکی شله ژاوو بوو ته نانه ت له مه ترسیش دابوو. سهره رای نه وه هیماکان به شیوه یه ک که له که بوو بوون، که له چند مه ترسییه کمانه وه سهر هه لبدین. به شیوه یه کی فراوان قهیرانی ئابووری جیهانی وه ک دهر نه نجامی کی جهنگه که به رینی ده کرا، که چی رووی نه دا. تاراده یه ک به بی نه وه ی تیبینی نه وه بکه ی ن ئیمپراتۆریه تی به ریتانیمان له به ریه ک هه لوه شان.

قهیرانی ههنگاریا و سوز جه که ره ی ده کرد، یان خاخۆش ده بوو. له ستالین دامالین له یه کیه تی شوو ره ویدا و له مه کارت ی دامالین له ولاته یه کگرتوه کانی ئه مریکا دا، پیشکەوتنیکی سه نگینان هینایه ناراه.

نه لمانیا و ژاپۆن به خیرایی له کاولکاری ته وای سالی ۱۹۴۵ رزگار بوون و چەندین پیشکەوتنی ئابووری سهرنج راکیشیان نه نجامدا.

قهه نساش له سایه ی ده سته لات ی دوگۆل-دا هیژ و توانای خۆی دووباره زیندوو ده کرده وه. له ولاته یه کگرتوه کانی ئه مریکا شدا ده ردو چه له مه ی نایزن هاوهر کوتای ی پینده هات؛ سهرده می هیواو خو شی کیندی - ش له سه روو به ری به ره به یان دابوو. له که ره شه کان - باشووری نه فریقا، ئیرلنده، ئیتنام - هیتا ریگه ی هاو پیه تیان لیده گیرا.

بازاری دراو گۆزینه وه ش له سهر تاسه ری جیهاندا ده بو ژایه وه. به ههر حال، ئه م هه لومه رجان به پاساو یکی سهر زاره کیان ده هه به ر گوزار شت کردن له گه ش بی نی و باوهر به داها توه ره خساند، که گەلاله نامە کانم له سالی ۱۹۶۱-دا به م هه لومه رجان به کوتا هیتا.

ئه م هیوا یانه و ئه م قایل بو نه ش بیست سال دواتر پوو چه ل بو نه وه. جهنگی سارد به چیه کی دوو نه وه نه وه دهستی پیکرده وه، که مه ترسی چه کی ناوه کی دهره کی له گه ل خۆیدا ده هیتا.

قهیرانی دوا که وتوو ی ئابووری تۆله سه ند نه وه یه کی هینایه بوون و ولاته پیشه سازیه کانی کاولکردو شیر به نه جی بیکاریشی له سهره تاسه ری کۆمه لگه ی رۆژئاوا دا بلاو کرده وه. به ده گمه ن ولاتی ک له و ده مه دا له دوژمنایه تی توندوتیژی و تیروریزم به دوور مایه وه.

ئەو دەولەتە تانە دەبى تارادەيەك بەماقولىيەو بەانگەشەي تيشكى شارستانى لە ناوەرەستى جىهانىكى دەرەكى تارىكىستانى بەرەرىدا گوزارشتىكەن.

سەردەمىك، كە بەزۆرى مەيدانخوۋى ئەم بەانگەشەيە دەكات و رەتیشى دەكاتەو بەدلتىيەو بەلاكت دىنئەتە ئارەو.

ئەمانە ھىچان ەك يەك جىگەي سەرسۇرمان نىن، كە مەلەندى شەئەن و مەلەندى قولىرىن بى ھىوایی رۆشنىرى لە بەرىتانىا دا بن؛ لە ھىچ شۆپىتىكى دىكەدا دۆبەكى نىوان پاىە و شكۆى سەدى نۆزدەھەم و گەوجىيەتى سەدى بىستەم و دۆبەكى نىوان ھىز و توانایی سەدى نۆزدەھەم و پاىە نزمى سەدى بىستەم، بەم شىوہە كارىگەر و ئازارەي نەبوو.

ئەم رەوشە دەرونيەش لەسەرتاسەرى ئەوروپا و رەنگە بەرادەيەكى كەمترىش لە باكورى ئەمريكا دا بلاوبويىتەو. ھەموو ئەم دەولەتە تانەش بە شىوہەكى چالەك بەشدارى سەردەمى فراوانخوۋى گەورەي سەدى نۆزدەيانكرد، وەلى بىيانوم نىە نا پىتم وەبى ئەم رەوشە دەرونيە لە شۆپىتى دىكەي جىهانىدا باو.

لە لاىكەو دەدانى بەرەستى ئەستەم لەبەردەم پىتەندىكردنا و لە لاىكە ترىشەو بەردەوامى تەكانى چاوپارەكانى جەنگى سارد ھەر ھەلسەنگەندىكى ھەستىار دەبارى رەوش لە يەكەيتى شۆرەي زەحمەتدەكەن.

وەلى يەكەك كەم دەتوانى باوەرەكەت، كە لە ولايتىكدا ژمارەيەكى زۆرى خەللى دەبى لەوە وريابىن، كە بارودۆخەكان زۆر لە بارودۆخى بىست و پىنج يان بەنچا يان سەد سالىك بەر لە ئىستە، باشتەن، بەھەرچە سەكالا بەند و باوەكانىيان و بى ھىوایی فراوان دەبارەي داھاتو بەسەر رەوشەكەدا - زالىن.

ھەريەك لە يابان و چىن لە ئاسىادا ھەريەكە بەرپەگەي جىاوازي خوۋان لە پىنگەيەكى بەرەو پىش چووندان.

لە رۆژھەلاتى ناوەرەست و ئەفرىقا، تەنەت لەو ناچانەشدا، كە لە بارى شەئەزەي و پاشاگەردانىش دان، ئەو نەتەو تازە پىگەيشتەو دەكان بە ئارەستەي داھاتو يەك كۆش دەكەن، كە ھەرچەندە بە شىوہەكى كۆترەنيە، بەلام باوەرەيان پىتەيتى.

ئەنچەمگىرەيەكەم ئەوہە، كە شەپۆلى گومانگەرايى و بى ھىوایی ھەنووكە جگە لە كاۋلكرەن و گەندەلى ھىچى تەرى لى ناكەو پىتەو، ھەرەھا وەك شىتىكى ھاوپىچى ئاۋەز ھەر باوەرەيك بەپىشكەوتەن يان ھەر ھىوایەك بە پىشكەوتەن زىاتە لە لاىەن رەگەزى مۆڭەو بەلاۋە دەنەت، بەرپەيە لە شىوہەكى بۆاردەگەرايى - بەرھەمى بۆاردەي گروھە كۆمەلايەتپەيەكان دەستەبەرى و ئىمتىيازەتەكانىيان بە شىوہەكى زەق و بەرچاۋ بە ھۆي قەيرەنكەو دەمالپارە، ولاتە بۆرەدەكانىش سەردەستەيى بى رەكەبەريان لە باقى جىھاندا شكستى خوارە.

رۆشنبیران هه‌لگری سه‌ره‌کی په‌رچه‌می ئهم بزووتنه‌وه‌یه‌ن، خۆراک پێده‌ره‌کانی ئاییدیایی گروهی فه‌رمانه‌وه‌ی کۆمه‌لایه‌تی، که به‌کاریده‌هێتی (ئاییدیایانی کۆمه‌لگه‌یه‌ک ئاییدیایانی پۆله فه‌رمانه‌وه‌اکه‌یه‌تی).

شتێکی گزنگ نییه، که کۆمه‌لێک ئهو رۆشنبیرانه‌ی ئێمه نیازمان رهنگه له ئه‌سڵدا سه‌ر به‌چه‌ند گروهیکی دیکه‌ی کۆمه‌لایه‌تی بن، بونه رۆشنبیریش، سه‌بارت به‌وانه به‌ شیوه‌یه‌کی ئۆتوماتیکی ده‌چه‌نێو بژاردی رۆشنبیرییه‌وه.

رۆشنبیرانیش به‌پێناس گروهیکی بژارده (élite) دروستده‌که‌ن. هه‌رچۆنێک بێت، ئه‌وه‌ی لهم پێشازوودا گزنگتر بێت ئه‌وه‌یه، که ته‌واوی گروهه‌کان له کۆمه‌لگه‌یه‌که‌دا واز له ژماره‌یه‌کی دیاریکراو تاسه و هه‌وه‌س و راجیایی ده‌هێتی، به‌هه‌رحال توکه‌مه‌شن (مێژوونووسیش به‌زۆری له هه‌لسوکه‌وتکردن له‌گه‌ڵیاندا به‌گومانه‌وه پاساو ده‌هێتێته‌وه).

ئه‌مه‌ش به‌تایبه‌تی له نێوان رۆشنبیراندا رووده‌دات. ئاماژه به‌گفتوگۆ رۆتینه‌کانی نێوان رۆشنبیران ناده‌م، که له‌سه‌ر بنچینه‌ی قبوڵکردنی گشتی پێشینه گریمانکردنه سه‌ره‌کییه‌کانی کۆمه‌لگه ئه‌نجامیان داو، به‌لکو ئاماژه به‌میدانخواییه‌کانی ئهم پێشینه گریمانکردانه ده‌ده‌م.

له کۆمه‌لگه دیوکراتیکه‌کانی رۆژئاوادا ئهم جۆره مه‌یدانخوایانه مادامیک به‌ژماره‌یه‌کی دیاریکراوی بیر جیاوازه‌که‌نه‌وه به‌ندیوارین، له خۆردووشن، هه‌روه‌ها ئه‌وانه‌ی مه‌یدانخواییه‌کان پێشکه‌شده‌که‌ن ده‌توانن خۆینه‌ران و گوێگرانی‌ش بدۆزنه‌وه.

رهنگه گاته‌سه‌جاری بیر ته‌سک بێت، که ئه‌وان به‌خۆیان ده‌بوورن، چونکه نه‌ ژماره‌یان زۆره‌و نه‌ کاریگه‌ری ته‌واویشیان هه‌یه تا ببن به‌مه‌ترسی.

بۆ ماوه‌ی چل ساڵ زیاتر نازناوی، رۆشنبیرم لیبوو؛ به‌لام لهم سالانه‌ی دوایدا به‌زۆری وا خۆم ده‌هاته به‌رچاو و واش ده‌هێنرا به‌رچاو، که رۆشنبیریکی را جیاوازم. را‌فه‌کردنێکی‌ش له‌به‌رده‌ستدایه.

ده‌بێ من یه‌کێم له‌و ژماره‌ که‌مه‌ی رۆشنبیران، هێژ نووسینیان په‌ره‌پێداوه، نه‌ک له ئه‌وه‌په‌ری په‌ره‌سه‌ندا، به‌لکو له‌ زه‌رده‌په‌ری (after glow) ئاوابوونی سه‌رده‌می باوه‌ری قییکتۆری گه‌وره‌و گه‌شبینی دا، هه‌روه‌ها ته‌نانه‌ت ئه‌م‌رۆش بۆ من زه‌حمه‌ته‌ بیر له جیهانیکی به‌رده‌وام و له‌به‌ریه‌ک هه‌له‌شای ئه‌ستم بۆ چاره‌سه‌رکردنی بکه‌مه‌وه. له‌لایه‌ره‌کانی دوا دا هه‌وله‌ده‌م خۆم له خواسته باوه‌کانی نێوان رۆشنبیرانی رۆژئاوا به‌دوور بگرم، به‌تایبه‌تیش رۆشنبیرانی ئه‌م‌رۆی ولاته‌که‌م، تاوه‌کو پێشانی بده‌م چۆن و بۆچی پێم وایه ئه‌وان له‌پێی راسته‌قینه‌ی لاینداوه به‌هه‌رحال له‌ باره‌ی داها‌تووشه‌وه بانگه‌شه‌ی تێروانیی‌کی هاوسه‌نگتر و ماقولتر بکه‌م، ئه‌گه‌ر بۆ گه‌شبینیه‌ک نه‌بێت.

یه‌که‌م

میژوونووس و راستیه‌کانی

میژوو چییه؟ نه‌بادا هر یه‌کیک وایبریکا ته‌وه پرسیاره‌که بی مانایه یان زنده‌یه، دوو پرگیه یه‌ک به دوا یه‌کی پیوه‌ند به‌چاپی یه‌که‌م و دوو‌می، میژووی کیتی‌م‌برجی مۆدیرن، وه‌ک ده‌قیتم ده‌هینم.

ئاکتن له راپۆرتی تشرینی یه‌که‌می (۱۸۹۶-۱۹) دا بۆ کارمه‌ندانێ چاپخانه‌ی زانکۆی کیتی‌م‌برج ده‌بارهی ئه‌و کارهی بۆ چاپکردن له ئه‌ستۆی گرتبوو، ده‌لی:

هه‌لیکی ناوازی تۆمارکردنه، به‌ریگه‌یه‌ک زۆرتین سوودی بۆ زۆرتین ژماره‌ هه‌بی، ته‌واوی ئه‌و مه‌عریفه‌یه‌ی، که سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌م خه‌ریکه به‌ده‌ستیه‌وه بدات...

به‌هۆی دابه‌شکردنی دادپه‌روه‌رانه‌ی کار ده‌توانین ئه‌وه بکه‌ین، هه‌روه‌ها بۆ ئه‌وه‌ی دوا به‌لگه‌نامه و پیگه‌یشتوو‌ترین ده‌ره‌نجامه‌کانی توێژینه‌وه‌ی نیوده‌وله‌تی بگاته ده‌ستی هه‌موو مرۆڤیک.

نا‌توانین له‌م وه‌چه‌یه‌دا میژووی کۆتایمان هه‌بیت؛ وه‌لی ده‌توانین له‌ باره‌ی میژووی ته‌قلیدی (یان زاراوه‌یی) - یه‌وه هه‌لسوکه‌وت بکه‌ین، هه‌روه‌ها ده‌توانین ئه‌و خاله‌ی له‌ خالیکه‌وه بۆ خالیکه‌ی دیکه له‌سه‌ر رێگا‌که پیگه‌یوین، نیشان‌بده‌ین، به‌ شیوه‌یه‌ک ئیستا ته‌واوی زانیاریه‌کان له‌به‌رده‌ستدان، هه‌موو پرستی‌کیش ده‌توانرێ چاره‌سه‌ر بکری^(۱).

کتومت نزیکه‌ی شه‌ست ساڵ دواتر پرۆفیسۆر جۆرج کلارک له‌ پێشه‌کیه گشتیه‌که‌یدا بۆ چاپی دوو‌می میژووی هاوچه‌رخێ کیتی‌م‌برج ره‌خنه‌ی له‌م باوه‌رێ ئاکتن و هاوکاره‌کانی گرتوه، به‌ شیوه‌یه‌ک ده‌شتی رۆژیک له‌ رۆژان، میژووی کۆتایی به‌هێند‌ریته ئاراوه، به‌رده‌وامبووه ده‌لی:

میژوونووسه‌کانی وه‌چه‌یه‌ک دواتر چاوه‌ڕیتی هه‌یج جوژه هیواو ئاواتیکه‌ی له‌م چه‌شنه ناکه‌ن. ئه‌وان وا پێشبینی کاره‌که‌یان ده‌که‌ن، که چه‌ندین باره جیگای یه‌کتی بگره‌وه.

ئەوان وا دادەنن، كە مەعرىفەى رابردو لە رىگەى عەقلىك يان زياتر لە عەقلىكى مەرقەووە گەشتۆتە ئىمە و لەلايەن ئەوانە پرۆسەىس كراوە، جا لەبەر ئەوە ناتوانن لە گەردىلەى كړوكى روت پىكبەيتريت، كە ناتوانن هېچ شتت كېن... واديارە دۆزىنكارىيەكە بى كۆتايىيە، و هەندىك زاناي بى ئارام پەنا دەبەنە بەر گومانگەرايى، يان بەلايەنى كەمەووە لەو پەنايەدا، كە هەريەكيتيان لەوتەر دەچى و راستىيەكى «بابەتيانە»ى مېژووى نىيە، چونكە تەواوى پريارە مېژوويەكان كەسەكان و تېروانىنەكانىش دەگرەنە (۲).

لە هەر كۆتايەك زاناکان هەريەك بەم جۆرە ئابرووبەرييەووە دژى ئەوێ تريان بوو، بوار بو لىكۆلئىنەووە كراوە دەبىت. هيوام وايە، كە ناستى توانستەكىم (up-to-date) ئەوێندە بى، كە بزەنم هەر شتت كە لە ۱۸۹۰-ەكاندا نووسرايەت دەبى بى مانا بىت.

وہلئ هېژ ئەوێندەش پيشەكەوتوونىم خۆم بەدەست ئەو تېروانىنەووە بەدەم، كە هەر شتت كە لە ۱۹۵۰-كاندا نووسرايەت پىويستە بەمانايى.

لە راستيدا، رەنگە پيشتر بەسەر دلتدا ھاتبىت، كە ئەم لىكۆلئىنەووەیە لادەداتە نىو هەندىك شت تەنانەت لە سروشتى مېژووش فراوانترن.

كىشەمە و پەيەكدادانى نىوان ئاكتن و سېر جۆرك كلارك برىتييە لە رەنگدانەووەىكى گۆرەنەكە لە تېروانىنى گشتيماندا دەريارەى كۆمەلگە لە ماوێ نىوان ئەم دوو راگەياندنەدا.

ئاكتن بەئاشرىيە قسە لە بارەى باوهرى راستەقىنە و بىر روونى شىكرەنەووەى بى لاىەنەنانەى متمانە بەخۆكردنى سەردەمى دواترى فيكتۆرى، دەكات؛ سېر جۆرج كلارك بى ئاگايى و شىواوى گومانگەرايى وەچەى وجودى دەنگەداتەووە.

كاتىك هەولەدەهين وەلامى پرسىارى، مېژو و چىيە؟ بەدەينەووە بە شىوہەكى ھۆشيارانە بىت يان ناھۆشيارانە بىت وەلامەكان پىنگەمان لەكاندا رەنگەداتەووە بەشىك لە وەلامى پرسىارىكى فراوانتر پىك دەھىت، ئەويش ئەوہە چ تېروانىنىكمان ھەيە لە بارەى ئەو كۆمەلگايەى كە تىيدا دەھىت.

ترسم لەو نىيە، كە رەنگە بابەتەكەم بەپشكىننىكى وردتر بى ھودە دەرجى. تەنھا لەو دەترسم، كە رەنگە سەركىتسش بەم لە دەرگاي پرسىارىكى زۆر گەورە گرنگ بەدەم. سەدەى نۆزدەھەم دەھەنەر راستىيەكان سەردەمىكى گرنگ بوو.

«مستەر گراد گرېند لە پەرتووكى سەردەمە سەختەكاندا گوتوہەتى، ئەوێ دەمەوئ بىلەيم راستىيەكانە... تەنھا راستىن لە ژياندا دەويسترين.

میژوونووسانی سدهی نۆزدههم به گشتی به قسه که ی قایل بوون.

کاتیک رانکه له ۱۸۳۰-یه کاندایه نه قایل بوونیککی لوژیکیدا له دژی به ئاکارکردنی میژوودا، تییبینی ئه وهیکرد، که ئهرکی میژوونووس ئه وه بوو، به سادهیی پیشاندانی ئه وهی له راستیدا چون بووه (wie es eigentlich gewesen)، ئه مهش داناییه کی قول نییه سه رکه و تننیککی سه رسو رهینه رانه ی هه بوو بیت.

سێ وه چه ی میژوونووسانی ئه لمانی و به ریتانی و ته نانه ت فه ره نسیش ده چونه جه نگه وه وازه جادوو ییه کانیا ن ده گوته وه، (ewie es eigentlich gewesen) وه ک نووشته یه کی دروستکراو، وه ک ته وای نووشته کانی دیکه بۆ ئه وهی له ماندوبوونی ناچار بوونی بیرکردنه وه له باره ی خو یانه وه بیان پارێزن.

باهه تگه راکان سه نگ و کاریگه ری خو یان بۆ ئه م په رسته ی راستیه کان هاو به شکردوه وه دل به گومانیش له داکوتانی بانگه شه که یان بۆ میژوو وه ک زانستیک . با به تگه راکان گوتویه نه یه که م جار راستیه کان له ریگه ی ئه زموو ونه وه بزانه وه و اجار ده رئه نه جامة کانت له و راستیا نه وه هه لبه یته نه ج.

له به ریتانیای گه وه ردا، ئه م تیروانینه ده رباره ی میژوو به ته وای ده قاوده قی ئه و لایسا ییه ئه زموو ن چیه بوو، که له لۆکه (Locke) وه بۆ بیرتپاند رووسل هیللی لیککشانی به ندوو بایوو له فه لسه فه ی به ریتانیدا. تیۆری ئه زموونی مه عریفه جیا بوونه وه یه کی ته وای له نیوان خودو با به ت - دا پیشینه گرمانده کات.

راستیه کان وه ک لێ وردبوونه وه هه ستیه کان له ده ره وه کار ده که نه سه ر سه رنج ده رو وابه ستی هۆشیا ریبه که شی نابن.

پروسیسی وه رگرتنه که کارلیکراوه: زانیاریه سه ره تاییه کان وه رگیرون، دوا جار میژوونووس کاریان له سه ر ده کات. فه ره نه نگی بچوکی ئۆکسفۆرډی ئینگلیزی، فه ره نه نگیککی به سووده، به لام به لای کاری فیترگه ی ئه زموونی - دا ده کا، که به ئاشکرایه جیا وازی دوو پروسیس به بیسناسکردنی راستیه ک ده رده خات «ک» زانیاریه کانیه له شاره زاییه وه چنگ ده که ون له ده رئه نه جامة کان جیا وازن. ره نگه ئه مه ش ئه وه بی، که پیتی ده گوتری تیروانینی ئه زموونی زینده گی میژوو.

میژوو له جه ستیه کی راستیه ته ته له کراوه کان (ascertaine) پیک دیت.

راستیه کان له به لگه نامه کان و نووسینه کان و هتد... دا چنگ میژوونووس ده که ون، وه ک

ماسی له سهر خوانی ماسی فرۆشدا دهسته دهوێت.

میژوونوس کۆیانده کاته وه دهیانباته ماله وه لییان دهنی و به چ شیوازیک ههزی لییان بێ به کاریانده هینێ. ئاکتن چێژه کانی چیشته لیتانی زۆر ساده بون و دهیویست به سادیهی به کاریان بهینیت.

ئاکت له نامه زانیاریه کانییدا بۆ دانه ره هاوبه شه کانی چاپی یه که می، میژووی هاوچه رخی کتیمبرج، داوای نه وهی ناشکرا کرد که ده بی جهنگی واترلوو فره نسی و ئینگلیز و ئه لمانی و هۆله ندییه کان به یه که وه و هک یه ک قایل بکات؛ به شیویه ک که س به بی تاقیکردنه وهی لیستی دانه ران نه توانی بلتی قه شهی ئوکسفۆرد له کوێ خامه ی دانا، یان فیریرن یان گاسکیت و لیبه رمان یان هاریسن نه وه یان به جی گه یاند (۳).

ته نانه ت سیر جور کلارک، هه رچه نده هه لۆیستیکه ره خنه یی له به رامبه ر ئاکتن - دا ده گرته به ر، نه وا خزی دژی «کرۆکی قایی راستیه کانه، له میژوودا و، کرۆکی ده وردراو به به رگیکی شیاو به گفتموگوێ رافه کردن» پیده چێ نه وهی له بیرکردن، که به شی کرۆکی میوه له کرۆکه ره قه که به که لکتره.

یه که م جار راستیه کانت به راستی به ده سته بهینه و دوا جار به خزی ناو مه ترسی گۆرانی ورده له کانه وه به شیویه ک بریتیه له ژیری کو تایی نه زموونی و نه زموونی زنده گی قوتا بخانه ی میژوو. نه وه ش گوته ی ویستراوی رۆژنامه نووسی گه وه سی پی. سکوت دینیته وه یاد: راستیه کان پیروژن، به لام بۆ جوونه کان به لاشن.

ئێستا که به ناشکرای نه وه نییه و نابیت. ناچه سه ر گفتموگوێ کردنیکی فه لسه فی ده رباره ی سروشتی مه عریفه ی رابردو.

له به ر ئه م ئامانجه به با نه و راستیه گریمان بکه ین، که قه یسه ر له رووباری رۆیکن په ریه وه نه و راستیه ش، که میژیک له ناوه راستی ژووریکدا هیه هه ردو وکیان بریتین له راستی وه ک یه ک یان ده کړی به راورد بکړن، به شیویه ک هه ریه ک له م دوو راستیانه هۆشیاریمان ده به نه ناو هه مان شیواز یان شیوازیک به راورد بکړی یان نه وه تا هه ردو وکیان هه مان تاییه مه ندی با به تیان هیه به هۆی به ندیوار بوون به و که سه وه، که ده باننا سی. وه لی ته نانه ت له سه ر بنچینه ی ئه م سه رکیشی و ناماقولتی ته وای گریمانه که، گفتموگوێ که مان له م باره دا به و ئاسته نگه ده کهن، که ته وای راستیه کان له باره ی رابردو وه راستی میژووی نین، یان به گومانه وه له لایه ن میژوونووسانه وه مامه له یان له گه لدا ده کړیت.

ئەو پېئودانگە كامەيە كە راستىيەكانى مېژوو لە راستىيەكانى دىكە دەبارەى رابردوو جيا دەكاتەو؟

راستى مېژووى چىيە؟ ئەمە پرسىيارىكى گرنگە، كە دەبى كەمىك وردتر تىتى بېوانىن. بەگوڧرەى تېروانىنى ئەزموونى زىندەگى، كۆمەلىك راستى بنچىنەى دىبارىكراو هەن، كە بۆ ھەموو مېژوونووسان ھەك يەكن و، گەرمۆلەت ھەبى بلىين، بېرەى پشتى مېژوو پىكەدەيتن- بۆ نمۇنە، راستىيەكە ئەوھىە، كە جەنگى ھاستىنگز لە سالى ۱۰۶۶ دا روويداوه. بەلام ئەم تېروانىنە دوو سەرنجەدانى دەوى. سەرنجى يەكەم: ئەو كارەى بەپلەى يەكەم مېژوونووس خەرىكى دەبى ھەك ئەم راستىانە نېن.

گومانى تىدا نىيە گرنگە بزاندري، كە جەنگى گەورە لە ۱۰۶۶ دا روويداوه نەك لە ۱۰۶۵ يان ۱۰۶۷ دا، ھەروەھا گرنگە بزاندري، كە لە ھاستىنگز- دا روويداوه نەك لە ئىستېبورن يان برايتن - دا

دەبى مېژوونووس ئەم شتانە بەھەلە كۆنەكاتەو. ھەلئ كاتىك خال گەلىكى بەم شىوھىە دەكەونە بەرچا» ئەوا گوتهى ھاوزمانم دىتەو ياد، كە وردى و دروستى ئەركە، نەك چاكە. (۴) پەسنكردى مېژوونووسىك لەبەر وردى و دروستىيەكەى ھەك پەسنكردى بىناسازىك واىە لەبەر بەكارھىنانى تەختەى باش يان لەبەر بەكارھىنانى كۆنكرىتى باش تىكەل كراو لە بىناكەيدا، ھەروەك دەشت.

ئەمەش مەرجىكى پىتويستى كارەكەيەتى، بەلام ئەركە سەركىيەكەى نىيە. كت و مت ئەمەش ئەم جۆرە كارەيە، كە ماف بە مېژوونووس دەدات پشت بەزانستە يارمەتى دەرەكانى مېژوو بىستىت ھەك - شوئەوارناسى، نەخش و نىگارناسى كۆن، دراو ناسى و كړۆتۆلۆژياو ھتد.

مېژوونووس داوا ناكات كارامەى تايبەتى ھەبىت، ھەك ئەوھى پەسپۆر دەتوانى بنەچەك و سەردەمى پارچە گلەينەك يان مەرمەى دىبارىكات، يان دەتوانى نووسىنىكى ناروون شىبكاتەوھو بخوئىتەوھو، يان حىساىىكى دوورو درىژى گەردوونى پىتويست ئەنجامبەدات بۆ چەسپاندنى مېژوويەكى ورد و دروست.

ئەو راستىانەى پىيان دەگوڧرەت راستى بنچىنەى و بۆ ھەموو مېژوونووسەكان ھەك يەكن و بە شىوھىەكى گشتى زياتر دەگەڧنەوھو سەر پۆلى ماددە ھاوھەكانى مېژوو تا خودى مېژوو. سەرنجى دووھم ئەوھىە، كە پىداويستى چەسپاندنى ئەم راستىيە بنچىنەىيانە لەسەر ھەر

جۆزايەتییەك لە خودی راستییەكاندا ناوەستێ، بەلكو لەسەر ئەو بېزارە پیشووەختە دەوەستێ، كە مێژوونووس داوێهێتی.

جگە لە دروشمی سی. پی سكۆت، ئەمڕۆ هەموو رۆژنامەنووسێك دەزانێ، كارترین رێگە بۆ كارێگەری لەسەر راووبۆچوون بریتییه لەوەی بە هۆی هەلبژاردن و رێكخستنی راستییە گونجاوەكانەوێهێ.

بەبلاوی گوتراوە، كە راستییەكان لە بارەى خۆیانەو قسە دەكەن.

بێگومان ئەمەش راست نییه.

راستییهكان تەنها كاتێك قسە دەكەن، كە مێژوونووس داوایان لێبكات: ئەوەش ئەوێهێ، كە مێژوونووس بېزار دەدات بنچینهیەك بۆ ئەم راستییانە دابنیت و هەر ئەوێشه بېزار دەدات بە چ شێوێهێك پەیشاژوویك بێت.

بێم وایه یەكێك بوو لە كەسایەتییەكانی پیراندىلۆ، كە گوتوویهێتی راستی وەك گونییە وایه - بەرێكۆرەپى ناوەستێ تاكو هەندێك شتی تێدا دانەنێتی.

تاكە هۆكاری ئەوێ بۆچی بزاین، كە جەنگەكە لە هاستینگز لە سالی ۱۰۶۶-دا روویداو ئەوێهێ مێژوونوسان ئەو روواو بە بوویەریكی مێژوویی گەورە دادەنێن.

ئەوێش مێژوونوسە لە پێناو چەند هۆكاریكی خودی خۆیدا بېزار دەدات، كە پەڕینەوێ قەیسەر لە رووباریكی بچووكی وەك روبێكن بریتی بێ لە راستییەكی مێژوویی، لەكاتێكدا بەمیلیۆنان خەلكی دیکەى پێشتر یان دواتر لەم رووبارە پەڕینەتەو، كەچی بە هیچ گلۆجێك سەرنجی هیچ كەسێكی رانەكێشا.

ئەو راستییەى، كە تۆ نیو كاتژمێر بەر لە ئیستا بەپێ، یان بەپایسكل، یان بەئۆتۆمبیلیك گەشتوویتە ئەم بینایه، هەر راستییەكە دەربارەى رابردوو كە و مت وەك ئەو راستییەیه، كە قەیسەر لە رووباری روبێكن پەڕینەتەو.

بەلام رەنگە ئەمە لەلایەن مێژوونوسانەو پێشگوێ بەخرێ.

پروڤیسۆر تالكوۆت پارسنس جارێك رایگەیاندا، كە زانست بریتییه لە، پێڕۆیهكی هەلبژێری مەعریفی دیاردیدەر بەراستی^(۵).

رەنگە لە تواناشدا هەبێت بەشێوێهێكی سادەتر دابنێ. وەلێ مێژو ئەوێهێ، كە لەنیو شتەكانی دیکە دایه. مێژوونووس وەك پێوست دەبێ هەلبژێر بێ.

باوەركردن بەكرۆكی رەقی راستییە مێژووییەكانی بەشێوێهێكی بابەتی و سەرپەخۆیانە دەربارەى

میژوونوس هەن و بریتییه له هه‌له‌یه‌کی پێچه‌وانه‌ی سروشت، ته‌نانه‌ت زۆر ته‌سته‌مه‌ ریشه‌کیش بک‌ریت. با پ‌روانه‌یه‌ ئه‌و پ‌روێسی‌سه‌ی، که‌ به‌ه‌زه‌وه‌ راستیه‌کی رووت ده‌ریاره‌ی راب‌ردوو ده‌بێته‌ راستیه‌کی میژوو.

له‌ ساڵی ۱۸۵۰- له‌ ستالی بریج و بیک‌ز له‌ نه‌نجامی چه‌ند کیشه‌یه‌کی بچ‌ووک‌دا، جه‌ماوه‌ریکی تو‌په‌ به‌ نه‌قه‌ست تا مردن به‌ش‌وق له‌ فرۆشیاریکی نانی زه‌نجه‌فیل - یان هه‌ل‌دا.

نایا نه‌مه‌ راستیه‌کی میژوویه‌؟ بێ دوودلی سالتیک به‌ر له‌ ئیستا ده‌مگوت، نه‌خێر و له‌لایه‌ن شایه‌ت حال‌یکه‌وه‌ له‌ چه‌ند یادگارییه‌کی که‌م زانراودا تو‌مارک‌راوه‌^(۶)؛ وه‌ل‌ی نه‌مب‌ینی میژوونوسێک به‌شایه‌نی باس‌کردنی بزانی.

دکتۆر کیتسن کلارک له‌گه‌ل‌له‌ نامه‌یه‌کی فۆر‌دیدا له‌ زانکۆی ئۆکسفۆر‌د-دا^(۷) ئاماژه‌ی به‌وه‌دا، نایا ئه‌وه‌ ده‌بێته‌ راستیه‌کی میژوویی؟ هیژ پێم وایه‌ نه‌خێر.

پیشنیار ده‌که‌م ئه‌و ره‌وشه‌ی ئیستا ئه‌وه‌یه‌، که‌ بۆ نه‌ندامیه‌تی هه‌لب‌ژاردنی یانه‌ی راستیه‌ میژوویه‌کان پیشنیارک‌راوه‌.

ئه‌وه‌ش ئیستا که‌ پشتیوانێک و کۆمه‌لێک ده‌سته‌به‌ر (sponsors) -یشی ده‌وی. رهن‌گه‌ له‌ ماوه‌ی چه‌ند سالتیکی داها‌تووی که‌م‌دا ئه‌م راستیه‌یه‌که‌م جار له‌ په‌راویزه‌کانی. گوتارو کتیبه‌کانی ده‌ریاره‌ی سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌می به‌ری‌تانیان، ده‌ریکه‌وێت و دواتر له‌ده‌قه‌که‌دا ده‌ریکه‌وێت، ئینجا رهن‌گه‌ له‌ ماوه‌ی بیست تا سێ ساڵ‌دا ب‌بێته‌ راستیه‌کی چه‌سپاوی میژوویی. به‌پێچه‌وانه‌وه‌، له‌وانه‌یه‌ هیچ که‌سیک ئه‌وه‌ نه‌نجام نه‌دات، له‌م باره‌شه‌دا ده‌چێته‌وه‌ نیو بار خراپی جیهانی له‌ ب‌یرک‌راوی راستیه‌ میژوویه‌یه‌کانی که‌ ده‌ریاره‌ی راب‌ردوون، له‌وه‌شه‌وه‌ دکتۆر کیتسون کلارک به‌گیانیکی ئازایانه‌وه‌ هه‌ول‌یدا له‌وه‌ رزگاریب‌کات.

چییه‌ ئه‌وه‌ی ب‌پارده‌دا کامه‌ له‌م دوو روودا‌وانه‌ رووده‌دا؟ پێم وایه‌ ئه‌م کاره‌ یان ئه‌وه‌تا وابه‌سته‌ی تێزه‌که‌ ده‌بێت یان وابه‌سته‌دا رافه‌کردنه‌که‌ ده‌بێت، که‌ به‌پشتیوانی ئه‌وه‌ش دکتۆر کیتسن کلارک ئاماژه‌ی به‌م روودا‌وه‌ داوه‌، که‌ میژوونوسه‌کانی دیکه‌ش وه‌ک شتیکی شه‌رعی و گرنگ قبولی ده‌که‌ن.

وه‌ک راستیه‌کی میژوویی رهن‌گه‌ پێگه‌که‌ی به‌رووی پ‌رسی ش‌رۆڤه‌ و رافه‌کردندا ب‌ک‌ریته‌وه‌.

ئه‌م ره‌گه‌زه‌ی رافه‌کردنیش ده‌چێته‌ ناو هه‌موو راستیه‌یه‌کی میژووه‌وه‌.

نایا ب‌وارم ده‌بێ یادوه‌رییه‌کی که‌سێ باس ب‌که‌م؟

کاتیک چه‌ندین ساڵ به‌ر له‌ ئیستا له‌م زانکۆیه‌دا وانه‌ی میژوویی کۆنم ده‌گوته‌وه‌، وه‌ک

بابه ټيکي تاييه، يونان له سهرده می جه ننگه کانی فارسدا - م هه بووه؛ دواژه تا پاژه بهرگم له سهر رفه کاغدا کوکرده وو راستیه کانم له ناو ئم بهرگانه دا تو مارکردو پیتم وابوو هه موو راستیه کی پیوه ند بهم بابته وه وه له ویدا هه یه.

با گریمان بکه یین ئه و کاره زور له راستیه وه نزیک بوو، که ئه و بهرگانه ته وای ئه و راستیا نه یان له خو ده گرت، که ده رباره ی بابته که بوون، له وانه ی دواتر زاندرابوون، یان ده کرا بزاندترین. هه رگیز به سهر دلئدا نه هات لی کوئینه وه ده رباره ی ئه وه بکه م به چ رووداو ټیک یان به چ پروسیسیکی به ریه ک که و تنه وه ئه و هه لبراردنه بچوکه ی راستیه کان له نیوان ده هه زار راستیدا، که که سیک زانیونی، به زیندوویی ماونه ته وه تا ده بنه راستی میژوو گومانده بم، که ته نانه ت ئه مپوک شه یه کی که له چاو پیسییه کانی میژوویی کوژ و ناوه راست ئه وه یه وه همی ئه وه مان پیته به خشی، که ته وای ئه و راستیا نه ی له بهرده ستماندان له چوارچیویه کی ئاسان بو کوئتر و لکردن دان: جیا کردنه وه ی بیزار که رانه (Nagging) له نیوان راستیه کانی میژوو - و - راستیه کانی دیکه ده رباره ی رابردو له بهر چاو ونده بی، چونکه راستیه که م زاندراره کانیش هه موویان راستی میژوون.

ههروه که بیری، که هه ره له سهرده مه کانی میژووی کوژ و ناوه راستدا کاریکردوه، گوته یه تی، تو ماره کانی میژووی کوژ و ناوه راست به کون و که له بهر رازیندراونه ته وه. میژووی به باگوژیه گی (*) نه قشی گه وره ی خودان چه ند به شیکی له ده ستر او ناوزه ند کردوه (۸). وه لی ترسی سهره کی له کون و که له بهر کا ندان نییه.

وینه که مان، ده رباره ی گریک له سه ده ی پانه ی پیش زایندا به شیویه کی سهره کی له بهر ئه وه ناته وای نییه چونکه زوریه ی هه ره زوری به شه کانی به ریکه و ت له ده ست چوونه، به لکو به گشتی له بهر ئه وه یه وینه که گروه یکی بچوکی خه لک له شاری ته تیندا کیشاویانه. ته وای ټیک ده زانین ده رباره ی ئه وه ی گریکی سه ده ی پینجه م تیروانی نی چی بووه ده رباره ی هاوولا تییه کی ته تینی؛ به لام زور به ئه ستم ده زانین ده رباره ی تیروانی نی گریکیه ک بو هاوولا تییه کی سپار تای و کوژنی تییه ک یان تییه ک - نا و نه هیتانی فارسیک، یان کوژیه ک یان ناهاوولا تییه نیشه جییه کانی دیکه له ته تیندا. وینه که مان پیشینه هه لبرت بردارو پیشینه دیار بکراوه ئه مه ش به زوری به هوی ریکه و تنه وه نییه ئه وه نده ی خه لکی به هوشیاری یان به بی هوشیاری به تیروانی نیکی تايه تی فکریه ی ئه و راستیا نه چو شدران که پشتیوانی ئه و تیروانی نه ی شایانی پاراستنه ده کهن. به هه مان شیویه، کاتیک له میژووی هاوچه رخ - دا ده رباره ی ئه و سهرده مه مانم خوئنده وه، که خه لکی سهرده مه کانی

ناوه‌راست به‌دَل خه‌ریکی ناین بوونه، نه‌وا سه‌رم سو‌رده‌میتنی، چۆن نه‌مه بزانی، ئینجا نه‌گه‌ر راستیش بی هه‌موو نه‌وانه‌ی ده‌رباره‌ی میژووی ناهه‌راست به، راستی - یان ده‌زانی تاراده‌یه‌ک هه‌موویان له‌لایه‌ن وه‌چه‌ی نه‌و میژوونووسه هه‌والیانوه بو ئیمه هه‌لبێژدراون، که له‌رووی کاره‌وه له تیۆر و پراکتیزی نایندا کاربانه‌کرد، و له‌به‌ر نه‌وه پتیا و ابو نه‌وه زۆر گرنگه و هه‌موو شتیکی پتیه‌ند به‌مه‌شیا تۆمار ده‌کرد. نه‌ک شتی دیکه.

وینه‌ی جووتیاری رووسی وه‌ک له‌ خواترسیکی نایندار به‌هۆی شو‌شی ۱۹۱۷-هوه تاروماکرا. وینه‌ی مرۆفی چه‌رخ‌ی ناهه‌راست وه‌ک ناینداریکی له‌ خواترس، ئینجا راست بی یا راست نه‌بی، شتیکی تیک نه‌شکاوه، چونکه‌ نزیکه‌ی ته‌واوی نه‌و راستیانه‌ی ده‌رباره‌ی نه‌و مرۆقه‌ن، خه‌لکانیک بو ئیمه پتیشینه هه‌لبێژرای کردوون، که باوه‌ریان به‌وه هه‌بووه ویستویه‌نه خه‌لکی دیکه‌ش باوه‌ریان به‌وه هه‌بی، کو‌مه‌لیکی دیکه‌ش، که ده‌شیا به‌لگه‌ی دژیه‌کیمان تیا‌ی‌اندا پی‌روزیابیه‌وه، له‌نیو باساندا نه‌ماون.

کاریگه‌ری (dead hand) وه‌چه‌ی میژوونووس و نووسه‌ر و میژوو گێره‌وه‌کانی پتیش نیستا به‌بی گونجابه‌تی دووباره‌ بوونه‌وه‌ی نمونه‌ی رابردو، بریاری له‌سه‌ر دراوه‌ دیاریکراوه. پرۆفیسۆر باراکلو، که خۆی وه‌ک پسپۆری چه‌رخ‌ه‌کانی ناهه‌راست راهینابوو، ده‌نوسیت: هه‌ر چه‌نده میژوو له‌سه‌ر راستی بنیادناوه، به‌لام له‌راستیدا به‌هیچ شتیه‌یه‌ک شتیکی راست نییه، به‌لکو بریتییه له‌ زنجیره‌یه‌ک بریاری قبولکرا^(۹).

با بێینه‌وه سه‌ر ره‌وش و هه‌لومه‌رجی میژوونووسی هاوچه‌رخ، به‌لام به‌مه‌ترسییه‌کی وه‌ک یه‌که‌وه.

پتیه‌چه‌ی میژوونووسی کۆن یان چه‌رخ‌ی ناهه‌راست سوپاسگوزاری نه‌و پرۆسێسه‌ی شه‌نه‌کردنه (winnowing) بی، که به‌تپه‌رینی رۆژگار به‌شی سه‌ره‌کی راستییه میژوویه‌کانی خستۆته به‌رده‌ستییه‌وه.

هه‌روه‌ک لیستۆن سترچی به‌شیاوزه‌ نازارده‌ره‌که‌ی گوتویه‌تی، نه‌زانی پتیاویستی سه‌ره‌کی میژوونووسه، نه‌زانییه‌ک ساده‌ بکات و شت و روونبکاته‌وه، نه‌زانییه‌ک هه‌لبێژری ره‌ت‌بکاته‌وه^(۱۰).

کاتیک فیت ده‌دریم، هه‌روه‌ک هه‌ندیک جار وام، ئیره‌یی به‌ نه‌وپه‌ری لیها‌تویی هاو‌پیکانم به‌م، نه‌وانه‌ی میژوویی کۆن و ناهه‌راستیان ده‌نوسن، له‌ بیرکردن له‌ ره‌نگدانه‌وه‌یدا ده‌بینم، که به‌ شتیه‌یه‌کی سه‌ره‌کی نه‌وان زۆر لیها‌توون، چونکه‌ نه‌وان زۆر له‌ باب‌ه‌ته‌کیان بی ناگان.

میژوونوسی هاوچهرخ هیچ تاییه تمه ندیییه کی ئەم بێ ئاگاییه ی نییه .

میژوونوسی هاوچهرخ پتویسته ئەم نه زانییه پتویست و سه ره کییه به وشیارانه بۆ خۆی له ئەستۆ بگریت - ههر چهنده زیاتر بێ ئەوهنده له سه ره ده مه کانی خۆی نزیک ده بێته وه . ئەو میژوونوسه ئه رککیکی دوولایه نه ی هیه له دۆزینه وه ی چهند راستیییه کی گزنگداو ئینجا کردنیان به راستی میژوو ، ههروه ها فریدانی زۆریه ی راستیییه که م بایه خه کانی وه ک چهند شتیکی نا میژویی .

وله ی ئەم بۆچونه زۆر دژی هه رته که (Heresy) - ی سه ده ی نۆزه هه مه ، که پیتی وابوو میژوو له کۆمه لێک به لگه نامه ی ئەوبه ری ژماره زۆر و کۆمه لێک راستی بابه تی کلتۆلی لینه کراو پتیک دیت .

ههر که سه ینکیش ملکه چی ئەم هه رته که یه بیت ، یا ئەوه تا ده بی وه ک کارپکی خراب واز له میژوو بیتی ، یان په نا ببا ته بهر کۆکردنه وه ی مۆر ، یان هه ندی شتیه ی دیکه ی شوینه وارناسی ، یان له شیتخانه دا کۆتایی پی بیت .

ئهمه ش بریتییه له وه هه ر ته که یه ی له ماوه ی سه ده ی رابردوودا کاریگه ریییه کی رووخینه ری له سه ر میژوونوسی هاوچهرخ و میژوونووسانی به ره همدار له ئەلمانیا و به ریتانیای گه ورده ها هه بوو ، که کۆمه لێک مۆنۆگرافی دروست و تاییه تکرایان له به ره ی ئەوه ی میژوونووسان ده بی زیاتر و زیاتر ده باره ی که متر و که متر بزانی ، کۆمه لێکی زۆر و گه شه که ری چیرۆکه راستیییه کانی چیرۆک نووسه درێژ دادره کانی (dry-as-dust) (**). به بی ئەوه ی شوینه وارنیک له دوا ی خۆیان به جێبه یلێن له ده ریای راستیییه کاند رۆچوو بوون .

گومان ده بم ئەم هه رته که یه ش - جگه له کێشه کێشمی چاوه راوکراوی نینوان لایه نگرانی ئازادی و کاتۆلیکی ئاکنی - شی وه ک میژوونوسی پوچه لکرده وه .

له گوتارپکی زوینه یدا ده باره ی دوولینگه ری مامۆستای ده لیت : با به مه تریالی ناته واو نه نووسی ، چونکه مه تریاله کان هه میشه لای ئەو که م و کورت و ناته واوان^(۱۱) .

بیگومان لیه دا ئاکن بۆچونیکی پیشبینه کراو له سه ر خۆی ئاشکرا ده کات ، ده باره ی ئەو دیاره نامۆیه ی زۆریه ی خه لکی به به رچاوترین میژوونووسی کارکه ره له کورسی رێگیوسی میژووی هاوچهرخ له م زانکۆیه دا سه یری ده کهن ، که هه ر هه یبوو - به لام میژووی نه نووسیوه .

ههروه ها ئاکن له پێشه کی بهرگی یه که می ، میژووی کیمبرجی هاوچهرخ - دا ، که هه ر یه که سه ر دوا ی مردنی بلاو بوویه وه ، نه خشی سه رکۆته لی (epitaph) خۆی نووسیوو کاتیک شینی ئەوه ی

ده کرد، که پیداو یستییه کان فشار ده خنه سەر میژوونوس، هه ره شه ده کا له نووسه ریکه وه بۆ دانهری ئینسایکلۆپیدیایه ک بیگۆرن^(۱۲).

هه ندیک شت رابردوویه کی هه له ی هه بوو. ئه وه ی رابردوویه کی هه له ی هه بوو باوه رپوون بوو به که له که بوونی ئه م ماندوو نه ناسییه و بێ کۆتایی راستییه ره که کانی وه ک بناغه ی میژوو، ئه و باوه ری، که راستییه کان له باره ی خۆیا نه وه قسه ده که ن، هه روه ها ئه و باوه ره ییش، که ناتوانین کۆمه لێک راستی زۆرمان هه بیت، باوه ریک له و ده مدا زۆر ئاشکرا بوو، که چه ند میژوونوسیکی که م پێیان وابوو پێویسته، هه ندیکیشیان پێیان وایه هیشتا ئه مرۆ پێویست نییه - پرسیار له خۆیان بکه ن، میژوو چیه ؟

به به پیرۆزراگرتنی کوێرانه ی راستییه کانی سه ده ی نۆزده هه م له لایه ن به پیرۆز راگرتنیکی به لگه نامه کانه وه ته و اوکراو پاسای بۆ هه ترایه وه.

به لگه نامه کان دارموقی په یانبوون (Ark of the covenant) له په ره ستگای راستییه کاند. میژوونوسی ماقول به سه ری شوژه خۆی له و راستیانه نزیک کردۆته وه له ترسان به شتوازیکی جوان و به رێز قسه ی له باره یانه وه کردووه.

گه ر راستیت له به لگه نامه کاند دۆزیه وه، ئه وه بریتییه له راستی.

وه لێ کاتیک دێینه سه ر ئه و با به ته، ئایا بریاره کان، په یان نامه کان، کرێ نامه کان (- rent rolls)، بلاوکراوه ده وله تییه کان (blue books)، چه په رکاری ره سمی، نامه تاییه تییه کان یاده وه ریه کان - چیمان پنده لێن؟ هه یج دۆکیومنتیک ناتوانن له وه ی نووسه ری دۆکیومنته که پیتی وایه زیاترمان پێ بلێ - یان ناتوانن زیاتر له وه مان پێ بلێ که ئه و پیتی وایه رویداوه، یان ته نها ئه وه ی ئه و پیتی وابوو و یستویه تی که سانی دیکه ش وا به ر بکه نه وه، یان ته نانه ت نه نها ئه وه ی خۆی پیتی وابوو به ر لیکردۆته وه.

هه یج یه کتیک له مانه ش گرنگیه کی ئه و تۆی نییه تا وه کو میژوونوسه که کاریان له سه ر ده کاو شیان ده کا ته وه. راستییه کان له دۆکیومنته کاند بدۆزێنه وه یان نا، پێویسته به رله وه ی بتوانن هه ر به کاره یانێکیان دروستبکات هیشتا ده بی له لایه ن میژوونوسه وه به رۆستیندرێن: ئه و به کاره یانه ی لێیان دروستده کات، گه ر چه مکه م به م شێوه یه راستب، بریتییه له پڕۆستیسی به پڕۆستیسکردن.

با ئه وه ی هه ولده م بیلیم به نمونه یه ک روونیه که مه وه، که واریک ده که وێ به باشی بیزانم. کاتیک گوستاف سترێسمان وه زیری ده ره وه ی کۆماری فایه ر له سا لی ۱۹۲۹- دا مرد

ژماره یه کی زۆر - سێ سهد سندوقی پي - رووپه یی ره سمی و نیمچه ره سمی و تاییه تی له دوا ی خوی به جیه یشت، نزیکه ی هه موویان به شه ش سالی دهسته لاتییه وه به ندیوار بون له نووسینگه ی وه زیری ده ره وه دا.

بیگومان هاوړی و خزمه کانی بیریان له وه کرده وه، که پتویسته یادگار یتک بۆ یاده وه ی نه و مروڤه هه ره گه وره یه دابنریت. هاوړی دلسوژه که ی بێرنهارد دهستی به کار کرد؛ و له ماوه ی سێ سالدا سێ به رگی ٦٠٠ لاپه رهی ده رکه وتن، که هه ره که یان له دۆکیۆمیتنه کانی سێ سهد سندوقه که هه لبرێژدرا بون و ناوی Stesmmans Verma chtnis - ی لیتندرا. به شیوه یه کی ئاسایی خودی دۆکیۆمیتنه کان له قه بویه کدا یان له ده لاقه یه کدا (attic) په رتین ده بون و بۆ هه تا هه تایه و ونده بون؛ یان ره نگه دوا ی سهد سال یان زانیه کی هه ز به زانیاری به ریکه وت بیدۆزنیاه ته وه له گه ل ده قه که ی بېرنهاردت - دا به راوردی بکر دنا یه.

ئه وه ی روویدا زۆر دراماتیک بوو.

له سالی ١٩٤٥- دا به لگه نامه کان که وتن به رده ستی حکومه تی به ریتانی و ئه مریکی، ئه وانیش به فو توگراف وینه ی ژماره یه کی زۆریانگرت و فو تو ستاتسه کانیان خسته به رده ستی زانا کان له هه ره که له نووسینگه ی تو ماری گشتی له لهنده ن و ئه رشیفی نه ته وه یی له واشتن - دا، ئه گه ر ئارامی ته واومان هه بی و هه ز بکه یین زانیاریمان هه بی، بۆ ئه وه ی بتوانین ئه وه بدۆزینه وه، که کتومت بېرنهارد کردو یه تی. ئه وه ی بېرنهارد کردی نه ئه وه ونده ناوازه بوو نه ئه وه ونده ش فرپینه ر بوو جیگای بېزار کردن بی.

کاتی که شترتیسمان مرد سیاسه تی روژئاوا که ی به زنجیره یه که سه رکه وتنی گه وره شه رپه ف و گه وره یی ده سه که وت - په یان لۆکارنۆ، قبو لکردنی ئه لمانیا له کۆمه لای گه لان، پلانه کانی داوزو به نگ، قه رزه کانی ئه مریکا و کشانه وه ی سوپای داگیر که ره هاو په یانه کان له راینلاند - دا.

ئه مه ش گرنگی و بلیمه تی به شتیک له سیاسه تی ده ره وه ی شترتیسمان ده رخست؛ هه روه ها شتیکی نااسایی نییه، که ئه مه ش به شی هه ر زۆر بی له هه لبراردنی دۆکیۆمیتنه کانی بېرنهارد - دا.

له لایه کی دیکه شه وه، سیاسه تی روژه لاتی شترتیسمان په یه ونه ندیه کانیه تی له گه ل یه کیه تی شه وه ویدا، وا دیاره به تاییه تی به ره و هه ی شتو یتیک هه نگاری نه نا؛ هه روه ها چونکه به شی زۆری به لگه نامه کان ده رباره ی ئه و دانوستانه ن، که ته نها ده رئه نجامی بی هوه دیان لیکه وتو ته وه و زۆریش سه رنج راکیش نه بوونه و هه ی شتیکیشیان نه خسته ته سه ر ناوبانگی شترتیسمان، له به رئه وه

پروسیسی ھەلبژاردن دەبی زۆر وردو دروست بێ.

لەرستیدا شترتیسمان گرنگییهکی بەردەوام و جێگای گومانی بە پەیوەندییەکان دەدا. لەگەڵ
یەکێتی شۆرەیدا، ئەو پەیوەندیانەش بەگشتی رۆژێکی گەورەتریان دەگێتێرا لە سیاسەتی دەرەوی
شترتیسماندا، زیاتر لەوێ خۆتەری ھەلبژاردنەکانی بێرنھارد گومانی بو دەبا.

وەلێ پێم وایە، کتیبەکانی بێرنھارد لەرووی چاکییەوە لەگەڵ زۆری ھەلبژاردە و دۆکیۆمێنتە
بلاوکراوەکاندا بەراورد بکەین، کە بەگشتی میژوونووسی سادە پشتیان پێ دەبەستیت، چاکترن.
ئەمەش کۆتایی چیرۆکەکەم نییە.

کەمێک دوای بلاوبوونەوی کتیبەکانی بێرنھارد، ھیتلەر ھاتە سەرتهختی فەرمانڕەوایی.
ناوی شترتیسمان لە ئەلمانیا دا لە بیرکراو کتیبەکان لە بازار ونبوون و زۆری کۆپیەکان بگرە
زۆرتریان لە دەست دران.

ئەمۆکە - Strescmanns Ver machtnis - یەکێکە لە پەرتووکە زۆر دەگمەنەکان.
بەلام ناویانگی شترتیسمان لە رۆژئاوا بەرز راگیرا. لە ساڵی ۱۹۳۵-دا بلاوکەرەوی ئینگلیز
وەرگێڕانیکی کورتی کارەکی بێرنھارد بلاوکردووە -بەناوی ھەلبژاردەبەک لە ھەلبژاردە
بێرنھارد؛ لەوانەیە سییەکی کارە ئەسلییەکی پەرتێندرا بیت.

سووتوون وەرگێڕیکی بەناوبانگە لە ئەلمانییەو کارەکی بەبلیمەتی و چاکی ئەنجامدا.
سووتوون لە پێشەکی چاپە ئینگلیزییەکەدا روونی کردۆتەو، کە کەمێک چڕوپڕیووە، بەلام
ھەستی پێدەکرا بەفرتدانی بریکی دیاریکراوی ئەوێ زۆر بێ سوودە... ئەوێ کەم سەرنجی
خۆتەر یان قوتابیانی ئینگلیز رادەکشێ، کورت دەبێتەو (۱۳).
ئەمەش دووبارە شتیکی زۆر ئاساییە.

بەلام دەرئەنجامەکی ئەوێ، کە سیاسەتی شترتیسمانی رۆژھەلات پێشتر لە کتیبەکانی
بێرنھاردا کەم و کورتی تێخرابوو، و ھێشتاش زیاتر لە بەرچا و نەدەکرێ، ھەر وھا لە کتیبەکانی
سووتوونیشدا یەکێتی شۆرەوی تەنھا وەک خۆ تێھەلقورتیتەریکی قیزەون و کاتی لە سیاسەتی
بەندو باوی دەرەوی رۆژئاوای شترتیسماندا دەرەکەوێت.

ھێژ راستە بگوتریت، کە ھەموو پەسپۆرەکان جگە لە کەمێکیان نەبێت - ھەر وھا خودی
دۆکیۆمێنتەکانیش بەلام بەرادیەکی کەمتر - سووتوون نەک بێرنھارد دەنگی شترتیسمان دەھەنە
جیھانی رۆژئاوا بەدەنگیکی راستەقینە دادەنێت.

دۆکیۆمێنتەکان لە بۆمبارانی ۱۹۴۵-دا لەناوچوون و پاشماوی کتیبەکانی بێرنھاردیش

نەمان، بۆيە راستىيە تى و متمانەى سووتوون ھەرگىز نەكەوتە بەر پرسىيارەو.

زۆرىنەى كۆكراوەى بەلگەنامە چاپكراوەكان بەھۆى نەبەونى بەلگەنامە ئەسلىيەكان بەسووپاسەوہ لە لاين مېژوونووسانەوہ قبوولكران، چونكە پشت بەرپىگەى لەمە باشتر نابەستن. وەلى دەمەوى چىرۆكەكە ھەنگاوتىك زياتر بەرەو پىشەوہ بەرم.

با بىترنھاردو سووتوون لەياد بكەين و سووپاسگوزارى ئەوہەين، كە دەتوانين ئەگەر ئەوہ ھەلبرتيرين، بگەرتيننەوہ سەر لاپەرە رەسەنەكانى ھاوہەشكى شارەزا لە چەند بووہەرىكى گرنكى مېژوويى ئەوروپاى نويدا.

ئابا لاپەرەكان چيمان پىدەلەين؟ لە نيوان شتەكانى دىكەدا تۆمارگەلىكى چەند سەد گەفتوگۆى شترتيسمان ھەيە لەگەل بالتۆزى سۆقيەت لە بەرلين - دا و بىست گۆبەك يان دەورى ئەو ژمارەيە لەگەل چىچرين - دا ھەن.

ئەم تۆمارانە بەگشتى يەك تايبەتمەنديان ھەيە وا شترتيسمان ناڤۆك دەكەن، كە لەگەفتوگۆكان و دەرخستنى گەفتوگۆكانيدا ھەك شتەكى بەھىز و جىگري نەگۆراو پشكى شىرى ھەيە، لەكاتىكدا ئەوانەى ھاوكارەكەى بەزۆرى لاواز و شلەژا و ناقايلىكەرن. ئەمەش تايبەتمەنديەكى ئاسايى ھەمەو گەفتوگۆ دپلۆماتىيەكان بەلگەنامەكان پيمان نالەين چى روويداوە، بەلكو تەنھا ئەوہى شترتيسمان پىتى وابووە روويداوە، يان ئەوہى ئەو ويستويەتى خەلكانى دىكە وا بىرىكەنەوہ، كە روويداوە. نەسووتوون بوو نە بىترنھاردبوو دەستيان بە پروسىسى ھەلبردارنەكە كرد، بەلكو خودى شترتيسمان بوو.

ھەرەھا «بۆ نمونە» گەر تۆمارەكانى چىچرين - مان لە بارەى ھەمان ئەم گەفتوگۆيانە ھەبوايە، ئەوا ھىشتا تەنھا ئەوہەيان لى فېدەبويين، كە چىچرين پىتى وابووە ئەوہى لەراستيشدا روويداوە ھىژ دەبى ئەوہەى مېژوونووسدا رۆبدرتەوہ. بىگومان راستى و بەلگەنامەكان دەھەنبەر مېژوونووس شتەكى سەرەكين.

وہلى نابى بيانكاتە شتەكى پېرۆز.

ئەوان لە لاينەى خودى خۆيانەوہ مېژوو پىك ناھەين؛ بەلكو خۆى لە خۆياندا ھەلامىكى سازى ئەم پرسىيارە ماندوو كەرەى، مېژوو چىيە نادەنەوہ.

لېرەدا دەمەوى چەند وشەيەكى كەم دەربارەى ئەو پرسىيارە بلىيم، بۆچى مېژوونووسانى سەدەى نۆزدەھەم بەگشتى ھەزبان لە فەلسەفەى مېژوو نەبوو.

زاراوەكە ڤولتير داھەيتناو لەو ساتەوہ بەماناگەلىكى جياواز بەكارھەندرا، وەلى گەر من بەھەر

شێوههێك بهكاربهێنم، ئهوا بۆ مانای وهلامی پرسیارهکهمان، مێژوو چیه؟ بهکاریدههێنم، سهدهی نۆزدههم دهههنهر رۆشنبیرانی ئهوروپای رۆژئاوا سهردهمی ئاسودهیی بوو، که متمانه و گهشبینی لێدهتکا.

به شیوه‌ی کی گشتی راستیه‌کان قایلکه‌ریون؛ و حه‌زکردن به‌پرسیار و وه‌لامی نه‌شیاو و هه‌راسانکه‌ر دهریاره‌ی راستیه‌کان به‌چه‌شنیکی هاوشیوه‌لاوازیوو.

رآنکه به شیوهیه‌کی له خواترسانی باوه‌ری و ابو، که بایه‌خی خودایی (divine providence) ده‌بی بایه‌خ به‌مانای میژوو بدات نه‌گهر میژوو بایه‌خی به‌راستییه‌کان دابیت؛ به‌لام بورکهارد به‌دابیتکی (touch) مؤدیرنتری گالته جارپیه‌وه تییینی کردووه، که زانیاری شارو‌دی سه‌ره‌تاییمان له مه‌به‌سته‌کانی ژیری نه‌زه‌لیدا نییه؛

پروفیسور بہ تہرہ فیلڈ لہ ناخیر و ئوخری سال۱۹۳۱- دا بہ قایل بوونیک۱ دیار و بہرچا و تیبینی
ئوہ بکرد، کہ، میٹرو و نووسہ کان کہم رہنگیان لہ سہر سروشتی شتہ کان داوہ تہوہ، تہ نانتہ کہم
رہنگیان لہ سہر خودی بابہ تہ کہی خویشیاندا داوہ تہوہ^(۱۴)؛ بہ لام پیشینہ کہم لہم گہ لالہ نامانہ دا،
دکتور ئی. ئیل. راوز، کہ بہ تہ واوی زیاتر رخنہ بیہ، لہ بارہی قہیرانی جیہانی سیر وینستون
چیرچل - کتیبہ کہی دہربارہی جہنگی جیہانی یہ کہم - نووسیویہ تی، کہ لہ کاتیکدا ئوہ یان
لہ پرووی کہ سایہ تی و چاپوکی و زیندہ گیہوہ هاوشیوہ میٹرووی شوپشی رووسیاسی ترؤتسکی
- بوہ و ہلی لہ لایہ نیکوہ کہ موکورتی ہہ بوو: ئویش ئوہ بوو، کہ فہلسفہی میٹرووی لہ پشت
نہ بوو^(۱۵).

میژوونوسه بهریتانییه کان ره تیانکرده وه وا بکمن، نهک له بهر نه وهی پیتیان و ابووبی، که میژوو مانای نییه، به لکو له بهر نه وهی پیتیان و ابو، که ماناکهی مت له خۆدا ناشکرایه.

تیروانینی لیبرالۍ سدهی نۆزدههم دهرباره میثروو پیوندهیهکی نزیکه به پیرۆی نابوری
سهریه ست - Laisse - faire - دوه هه بوو ههروهه به ره می تیروانینیکی پوخت و متمانه
به خۆکردو بوو دهرباره جیهان.

با هدریه کییک کاری تایبتهی خوی پهره پیدات، و دهستی شارو هس بایه خ به هارمونئی جیهانی بدات.

راستییه‌کانی میژوو خۆیان له خۆیاندا به‌لگهی راستیییه‌کی به‌هێزی چاکه و پیشکه‌وتنیکێ روون و ناشکرای بێ کۆتاین به‌رو شته به‌رزه‌کان.

ئه‌مه‌ش سه‌رده‌می بێ تاوانی بوو، میژوونووسان له به‌هه‌شتی عه‌ده‌ندا به‌رووتی و به‌بێ شه‌رمی

له بهردهم خوداوهندی میژوودا پیاسه یانده کرد به بی تو سقالتیک فلهسهفه تا دایانپوشتی.
له وساته وه تاوانان زانی و کهوتنیشمان مومارسه کرد؛ بهلام نهو میژوونوسانهی، که نه مپو
بانگه شهی نهو ده کهن ناکری و از له فلهسهفه میژو بهیتن، تنها نهو به له خوارزیبون و
هوشیاری خودییه وه دهک نه دمانی کولونیا یه کی روونگه راییه ولده دهه بهه شتی عه دهه له
باخه کانی دهو روبه ریاندا دووباره دوورستبکه نهو.

نه مپو کهش هیچتر ناکری خو مان له پرسپاره هه راسانه که بدزینه وه.

له ماوهی په نجا سالی رابردوودا بریکی باش کاری جدی ده ربارهی پرسپاری، میژوو چیه؟
نه نجام مدران، نه م کاره جدیانهش له ولاتی نه لمانسون، نهو ولاتهی هه ولای زوری دا بو
هه لگپرانده وه له باریه کبردنی فه رمانه وایی ئاسوده یی لیبرالیزم له سه دهی نۆزده هه مدا، به
شیتویه که یه کهم مهیدانخوازی پیرویی سه رده سته یی و سه ربه خویی راستییه کانی میژوو له ۱۸۸۰-
کان و ۱۸۹۰-کاندا روویدا.

نهو فیهله سو فانهی، که مهیدانخوازییه که یان کرد نه مپو که که میک له ناو زیاترن: دیلتی تاکه
کهس له نیویاندا، که بهم دوا یانه دانپسیدانانیتکی درهنگ ساتی له بهریتانیای گه وردها
به ده ستهیتنا.

به ره له وهرچه رخانهی سه دهی (نۆزده هه م) له م ولاته دا گه شه سه ندن و متمانه دهه نه بهر هه ر سه رنج
و گرنگییه کی به هه راتیکه کان بدرایه، که هیرشیان ده کرده سه ر په رستشی راستییه کان، هیژ زور
گه وره بوون.

ولهی له ده ستپتکی سه دهی نویدا بلتیه که گوژی ریه وه ئیتالیا، نهو شوینهی گرچه (Groce)
تییدا دهستی به پیشنیاری پیشخستنی فلهسهفه میژوو کرد، که تاراده یه کی زور قه رزاری
ماموستا کانی نه لمانبوو.

گرچه رایگه باند، که تهواوی میژوو بریتیه له، میژووی هاوچهرخ^(۱۶) مه به ستیشی نهو به،
که میژوو به شیتویه کی سه ره کی له تیوانینی رابردو له م یانهی چاوه کانی ئیستا و تیشکی
پرسه کانیه وه پتیکدیت، به شیتویه که کاری سه ره کی میژوونوس تو مارکردن نییه، به لکو
هه لسه نگاندنه؛ بو نمونه، نه گه ر میژوونوس راستییه که هه لته سه نگیتن، نهو چون ده زانی چی
شایانی تو مارکردنه؟

له سالی ۱۹۱۰ میژوونوسی نه مریکی کارل بیکه ر به نه نقه ست به زمانیتکی ورورتنه ر نهو به
گفتوگو کرد، راستییه کانی میژوو بو هیچ میژوونوسیتک بوونیان نییه تاوه کو میژوونوس

نهم میدانخوازیا نه تا نهم ساتهش کهم تیبنی کران.

تهنها دوی سالی: ۱۹۲۰ گروچه له فهدنسا و بهریتانیای گه وردها وای لیتهات ره و اجیکی زوری هه بیت.

نهمهش رهنگه له بهر نهوه نه بو بیت، که بیرمه ندیکی لیتهاتو تر یان شیوازانیکی باشتیر بو بیت له پیشینه نهمانییه کانی، به لکو له بهر نهوه بو دوی جهنگی جیهانی یه کهم وادیار بو راستیه کان به شاگه شکه پیککی که متر له سالانی پیش ۱۹۱۴ پیمان پیته که نین، و له بهر نهوه زیاتر دهگه یشتینه نه و فلهسه فهی میژووهی، که به دوی نه ودها دهگه را راسه ریان که مبه کاته وه.

گروچه کاریگه ریه کی گرنگی له سهر فله سه سووف و میژوونوسو نوکسفورد کولینگ وود هه بو، که تاکه بیرمه ندی بهریتانییه له م سه ده یه دا هاو کارییه کی جدی له فله سه فهی میژوودا کردووه.

نه و بۆ نه و نه ژیا نه و به یان نامه سیستماتیک یانه بنووسیتته وه، که رهنگر ژیکر دبوون؛ به لکو په ییره بلاو کراوه، بلاو کراوه کانی له باره ی بابه ته که دوی مردنی له بهر گی کدا کۆکرانه وه به ناوی، هزری میژوو، که له سالی ۱۹۴۵- دا ده رکه وت.

ده توانی تیروانینه کانی کولینگ وود بهم شیه وه کورت بکرتنه وه: فله سه فهی میژوو نه گرنگی بهر ابردو ودهات له خودی خۆیدا، و نه گرنگیش به هزری میژوونوس ودهات ده باره ی رابردو و خۆی له خۆیدا، و به لکو گرنگی به ههردو و شته که ودهات له په یوه ندیه هاوشیه کانیاندا، (نهم گوته یه دوو مانای به ندوباوی وشه ی، میژوو - رهنگه ودهاته وه - لیکولینه وهی نه نجامدراو له لایه ن میژوونوس و زنجیره رووداویکی رابردو، که میژوونوس لییان ده کولیتته وه). نه و رابردو وهی میژوونوسیک ده تیژتته وه رابردو یه کی مردو و نییه، به لکو رابردو یه که به مانایه ک هیژ نیستا له ژیا ندایه.

وله ی نه و کرده یه ی رابردو و مردو وه، که بۆ نمونه لای میژوونوس بی مانای، مه گه ره نه توانی له و هزری له پشتیه وه یه تیبگات. له بهر نه وه، ته وای میژوو بریتیه له میژووی هز، و میژووش بریتیه له دووباره دانانه وهی یاساکان له بیر میژوونوس ده باره ی نه و هزری، که میژوونوس له میژووه کی ده کولیتته وه دووباره روژانه وهی رابردو له ناوه زی میژوونوسدا وابهسته ی به لگه ی نه زمونییه.

وله ی نه و خۆی له خۆیدا پروسیسیکی نه زمونی نییه، و ناشکری له خویندنه وه یه کی روتی

راستییه‌کان پتیک بیت.

به‌پتجه‌وانه‌وه، پرۆسیسی دووباره رۆئانه‌وه‌که کۆنترۆلی هه‌لبژاردن و شڕۆقه‌کردنی راستییه‌کان ده‌کات: ئەمەش له راستیدا بریتییه له‌وهی ده‌یان‌کاته راستییه میژوویییه‌کان. پرۆفیسۆر ئۆکسۆت ده‌لێ، میژوو بریتییه له ئەزموونی میژوونووس، له‌م خاله‌شدا له کۆلینگ وود نزیکه.

میژوو جگه له میژوونووس له لایه‌ن هیچ که‌سیکی دیکه‌وه دروست ناکریت: نووسینی میژووش بریتییه له تاکه رێگهی دروستکردنی میژوو (۱۸).

ئهم ره‌خه ورد و دروسته، ههر چه‌نده ره‌نگه چه‌ند کۆت و پارێزکردنێکی پتیبست بێ، به‌لام تیشک ده‌خاته سه‌ر چه‌ند راستییه‌کی دیاریکراوی له یادکراو.

یه‌که‌م، هه‌رگیز راستییه‌کانی میژوو به، پووختی، به‌ ئیتمه‌ ناگه‌ن، چونکه‌ ئهو راستیانه نه‌هه‌ن و نه‌ده‌شکری به‌شێوه‌یه‌کی پاک هه‌بن: به‌لکو هه‌میشه له میان‌هی ئاوه‌زی تۆمارکه‌ره‌وه ره‌نگه‌ده‌نه‌وه. ئینجا دوا‌ی ئه‌وه کاتیک کارێکی میژوو جێبه‌جێ ده‌که‌ین، نابێ بایه‌خی سه‌ره‌کیمان به‌و راستیانه بیت، که له‌کاره‌دا هه‌ن، به‌لکو ده‌بێ به‌و راستیانه بیت، که میژوونووس نووسیونه‌تییه‌وه.

با ئه‌و میژوونووسه‌ که‌وره‌یه وه‌ک نمونه‌یه‌ک وه‌ربگره‌م، که ئهم گه‌لاله‌نامانه له‌سه‌ر شه‌ره‌ف و ناوی ئه‌و نووسراون جیتی. ئیم. تریقیلیان، هه‌روه‌ک له‌ ژياننامه‌ی خۆیدا پێمانده‌لێت، له‌سه‌ر ته‌قلیدیکی تارا‌ده‌یه‌ک زینده‌گی فراوانی حزبی چاکسازی به‌ریتانی (whig) له‌ ماله‌وه‌دا په‌روه‌رده‌بوه (۱۹).

هیوادارم له‌ ناوونیشان‌ه‌که‌ی دانه‌مالریت، گه‌ر وه‌ک دوا میژوونووس نه‌ک که‌مترین میژوونووسی نیو میژوونووسانی لیبرالی گه‌وره‌ی ئینگلیزی ته‌قلیدی پارتی چاکسازی، نافۆکی بکه‌م. له‌به‌ر هیچ هۆکارێک نییه، که داری به‌چه‌که‌ی له‌ جوړج ئۆتۆ تریقیلیانی میژوونووسی گه‌وره‌ی پارتی چاکسازوه بۆ ماکۆلی بگێریته‌وه، که هه‌ردووکیان گه‌وره‌ترین میژوونووسی بێ وینه‌ی پارتی چاکسازبوون.

ته‌واوترین و پتیه‌یشتووترین کاری تریقیلیان، بریتییه له، به‌ریتانیا له‌ژێر ده‌سته‌لاتی شارژن ئانی - دا که له‌ دژی ئه‌و باکگراونده نووسراوه ته‌نها کاتیکیش مانای گه‌رنه‌گ و ته‌واو ده‌داته خۆینه‌ر، که له‌ دژی ئه‌و باکگراونده بیخۆنیته‌وه. له راستیدا نووسه‌ر پاساوێک بۆ خۆینه‌ر به‌جێ ناهێلتی تا نه‌توانی وا بکات.

گه‌ر به‌دوا‌ی هونه‌ری پسرۆرانی چیرۆکه‌ پۆلیسییه‌کان - دا به‌چین، ئه‌وا یه‌که‌م جار کۆتاییه‌که‌ی

دهخوينه وهو له چهند لاپهړه يه كي به شي سيټه ميشدا باشتړين پوخته ي زانبيټم دهر باره ي نه وه يه ، كه نه مړو پټي دهگوتري شړوڅه ي ويگ له باره ي ميژوو؛ هروها ده بيني نه وه ي تراشيليان هولد هات بيكات برتبييه له ليكولنه وه ي بنه چك و په رسه ندني ته قلدي ويگ، و به ته واوي و راسته وراست چه سپانديان له سالاني داوي مردني دامه زرينه ركه ي ويلي همي سيټه مدا. هره چنده رهنه نه مه تاكه شړوڅه ي شياو نه بيت دهر باره ي فرمانه ووايي شازن ثاني، وهلي له سه رده ستی تربيليان ده بيته شړوڅه يه كي شهرعي و به ره مدار.

وهلي بډ نه وه ي به نرخي ته واوي خوي بينرخيني، پټويسته له وه ي ميژوونوس ده يكات تيبيگي، چونكه هروك كولنگ وود ده لي، گهر پټويستبي ميژوونوس نه وه ي به سه ر ناوه زي كه سايه تبييه كاني شانويده تپه رپوه، دووباره له هزدا دايا نبيته وه، نه وا خوينه ريش يه ك له باره خوي ده بي نه وه ي به سه ر ميژوونوسدا تيده په ري له ناوه زدا دووباره دابنيته وه. ميژوونوس بتوتزه به رله وه ي ده ست به توتزينه وه ي راستيهه كان بكه يت. سه ره راي نه وه ي نه م كار ه زور ناروون نيه، به لام نه وه ي پيشتر قوتابيه كي زانكو كردي، كاتيک ناموزگار يكا كاريكي زاناي گه وري جونز سانت جودز بخونيتنه وه ده چي ته لاي هاوپريه كي له سانت جودز بډ نه وه ي لتي پيرسي جونز چ جوزه پياويكه (chap) و چ جوزه وه هم و خيالتيكي شي له هزدا هيه (bees in his bonnet).

كاتيک كاريكي ميژو دهخونيتنه وه، هميشه گوي بډ گيزه گيزه ك ه ش ده گري. گهر توانيت هيچ نه بيسي، نه وا يان كه ري يان ميژوونوسه كه ت سه گيكي ده به نكه. له راستيدا به هيچ شتوه يه ك راستيهه كان وه ك ماسي سه ر ته ختي ماسي فروش نين. به لكو وه ك ماسيه كن، كه له زه ربايه كي بي سه رووبن و گه ورده ا مه له ده كات؛ هروها نه وه ي ميژوونوس به ده ستی ده ينييت تا راده يه ك وابه سته ي چه نسه، به لام نه و به شهي ميژوونوس له ده ريدا بډ ماسي گرتن ه ليد ه بژيري و نه و ناميرانه ش، كه بډ به كار هنيان ه ليا نده بژيري، بيگومان دوو فاكته رن، به هوي جوري نه و ماسيه ي ميژوونوس ده يه وي بيگري ت، دياريد ه كريت. به گشتي ميژوونوس نه و جوزه راستيهه ي ده يه وي به ده ستی ده ينييت. ميژوو واته شړوڅه كردن.

گهر له راستيدا سپر جورج كلارك له سه ر قسه ي خوي رشتبي، ميژووم به، كرؤكي ره قي شړوڅه كرندي ده ورده راو به كرؤكيكي جيگاي گف توگو ي راستيهه كان «ناوړدبي» بيگومان ده سته واژه كه م يه ك لايه ن و فريوده ر ده بي، به لام سه ركه شي ده كه م پټ وابي، كه له قسه ي نه سلتي

زیاتر نییه.

خالئی دووهم خالئیکی ئاسایتره دهربارهی پیتداویستی میژوونووس دههنبهر تیگه‌یشتنی خه‌یالی له ئاوه‌زی ئه‌و خه‌لکانه‌ی لییان ده‌کۆلێته‌وه‌و ئه‌و هزره‌ش، که له پشت ئاکاره‌کانیانه‌وه‌یه: من ده‌لیم، تیگه‌یشتنی خه‌یالی «سۆزداری» نییه نه‌بادا سۆزداری وا گریمان بکریته دیاردی به‌ریکه‌وتن ده‌دات. سه‌ده‌ی نۆزده‌ههم له‌ پرووی میژووی ناوه‌راست لاوازیوو تاوه‌کو ههر جوړه تیگه‌یشتنیکی خه‌یالی هه‌بێ دهرباره‌ی خه‌لکی چه‌رخه‌ی ناوه‌راست، چونکه به‌شیوه‌یه‌کی له‌را‌ده‌به‌ده‌ر به‌هۆی بیروباوه‌ری پرۆپوچی سه‌رده‌مه‌کانی ناوه‌راست سارد ده‌کرایه‌وه‌و کۆسپی ده‌خرایه به‌رده‌م، هه‌روه‌ها به‌هۆی ئه‌و به‌ریه‌ریانه‌شه‌وه، که ئه‌م بیروباوه‌ریه‌ پرۆپوچانه‌یان ده‌و‌روژاند.

یان تیبینییه ره‌خنه‌گرییه به‌هیزه‌که‌ی بورکه‌هارد له‌ باره‌ی جه‌نگی سی سا‌له‌ وه‌ریگره: ده‌لێ شو‌وره‌یه‌یه چ بۆ ئانی‌زای کاتۆلیکی بێته چ بۆ ئانی‌زای پرۆتستانت رزگار‌بوونی خۆی بخاته سه‌روی مانه‌وه‌و ئاشته‌وایی نه‌ته‌وه (٢٠).

شتیکی زۆر زه‌حمه‌ت بوو میژوونووسی لیبرالی سه‌ده‌ی نۆزده‌ههم وا په‌روه‌رده ببوایه باوه‌ری به‌وه به‌یشتی، که کوشتن له‌ پیناو به‌رگریکردن له‌ ولاتی که‌سیک شتیکی راست و شایانی په‌سنکردنه، وه‌لێ کوشتن له‌ پیناو ئاینی که‌سیک کارێکی نه‌گریس و چه‌مووسانه‌یه (Wrong headed)، که‌لیک زه‌حمه‌ت‌بوو بخریته ئاوه‌زی ئه‌وانه‌ی جه‌نگی سی سا‌له‌یان ئه‌نجامدا. ئه‌م زه‌حمه‌تیه‌ش به‌تاییه‌تی له‌و بو‌اردا توند‌وتیژه، که‌وا کاری تیدا ده‌کهم.

زۆرینه‌ی ئه‌وه‌ی له‌م ده‌ سا‌له‌ دا‌یدا له‌ ولاته‌ زمان ئینگلیزییه‌کان دهرباره‌ی یه‌کیه‌تی شو‌ره‌ی نووسراوه‌و ئه‌وه‌ی له‌ یه‌کیه‌تی شو‌ره‌ویش دهرباره‌ی ولاته‌ زمان ئینگلیزییه‌کان نووسراوه، به‌م نه‌تواناییه‌ پوچه‌لکراوه‌ته‌وه ته‌نانه‌ت بۆ ده‌سته‌پێنانی سه‌ره‌تایه‌ترین په‌له‌ی تیگه‌یشتنی خه‌یالی ئه‌وه‌ی له‌ ئاوه‌زی لاکه‌ی تر‌دا به‌رده‌وام ده‌بێته، بۆیه وشه‌ و ئاکاری ئه‌وانی تر هه‌میشه ئازار ده‌رو بێ مانا و دو‌وروون.

مه‌گه‌ر میژوونووس جو‌زه‌ پێوه‌ندییه‌ک له‌گه‌ڵ ئاوه‌زی ئه‌وانه‌ی دهر‌بار‌ه‌یان ده‌نووسیت دروست نه‌کات، ئه‌وا ناتوانرێ میژوو بنوسریت.

خالئی سییه‌م ئه‌وه‌یه ده‌توانین پ‌روانینه رابردوو، تیگه‌یشتنی‌شمان له‌ رابردوو ته‌نها له‌ میانه‌ی چاوه‌کانی ئێسته‌وه‌ ده‌بیت.

میژوونووس کو‌ری سه‌رده‌می خۆبه‌تی و به‌هۆی هه‌لومه‌رجی بوونی مرۆ‌فیشه‌وه‌ پێیه‌وه په‌یوه‌سته.

زۆرىنەى وشەكانى بەكارىان دەھىنئى - وەك وشەكانى دىموكراسى و ئىمپىراتورىيەت و جەنگ و شۆرپ - ماناى زىادەيان ھەيەو ناتوانئى لىيان جىياىكەتەوہ.

مىژوونووسە كۆنەكان وشەكانى وەك دەولەتى شار (polis) و خەلكى گشتى (plebs) - يان بەكاردەھىنا، بۆئەوى كت و مت پىشسانى بەدن ئەوان نەكەوتوونەتە ئەم تەلەيەوہ. ئەمەش يارمەتيان نادات.

ھەرۋەھا ئەوان ئەم دەمەدا دەژيئى و ناتوانن بە بەكارھىنانى وشە نائاسايىيەكان يان وشە ناديارەكان خويان لە رابردوو بەخەلەتتىن، ئىنجا گەر گەللەنامەكانيان بە بەرامپىل (chiamys) و جلى پەرپەر (Toga) - ى يۆنانىش پىشكەش بكن، ئەوا نابنە مىژوونووسى يونانى يان رۆمانى چاكتەر.

ئەو ناوانەى، كە مىژوونووسە يەك بەدواى يەكە فەرەنسىيەكان خەلكانى پارىسى پى ناڤۆك دەكەن، كە رۆلتيكى گەلىك بەرچاويان لە شۆرپى فەرەنسيدا گىپراوہ - وەك: Le peuple, les sans - culottes, les bras - nus, la canaille - ھەموو ئەمانەش دەھەنەر ئەوانەى ياساكانى گالئە دەزانن برىتىن لە مانيفىستى ئىنتىماى سياسى و شۆڤەكردنىكى تايبەتى. لەگەل ئەوہشدا مىژوونووس ناچارە ئەو زمانە بەكاربەيتى، كە لە بى لاينى ياساى دەكات. ئەمەش تەنھا پرسى وشەكان نىيە.

لە سەد سالى رابردودا تەرازوى بارگۆڤاى دەستەلات لە ئەوروپا ھەلۆتستى مىژوونووسانى بەرىتانى لە بەرامبەر فردرىكى گەرە - دا پىچەوانە كردەوہ. ھەرۋەھا تەرازوى بارگۆڤاى دەستەلات لە كلىسە مەسيحيەكانىشدا بەقولئى لە نىوان كاتولىك چىيەتى و پروتستانت چىيەتيدا ھەلۆتستيان لە بەرامبەر كەسايەتسىيەكانى وەك لۆڤلاو لوتەر و كرۆم وىل - دا گۆڤى.

لە پىنناو زانىنى كارى مىژوونووسە فەرەنسىيەكان دەربارەى چل سالى دواى شۆرپى فەرەنسا و تا چەند بە شۆرپى ۱۹۱۷-ى رووسى كارتىتېكراوہ، مەعريفەيەكى سەر زارەكى پىويستە. مىژوونووس كوپى رابردوو نىيە، وەلئى كوپى ئىستاكەيە.

پروڤيسۆر تريفۆر - رۆيەر پىمان دەلئى، مىژوونووس ناچارە رابردووى خۆش بوئت^(۲۱). ئەمەش كارتىكى گومانايە.

رەنگە خۆشويستى رابردو بەئاسانى گوزارشتىكى خۆشويستى رۆمانسىزم و مرۆڤى كۆن و كۆمەلگە كۆنەكان و ھىمايەكى لە دەستدانى باوەرۋ حەزكردن بى بەئىستا يان داھاتوو^(۲۲). دەبى

کلّيشه به کلّيشه‌ی ئه‌وه‌ی يه‌کێک له کاربگه‌ری رابردوو له‌سه‌ر ئیستا (dead hand) رزگار ده‌کات به‌باشتر بزائم.

ئه‌رکی مێژوونووس نه‌ خۆشويستنی رابردوو نه‌ خۆ رزگارکردنیشيه‌تی له‌ رابردوو، به‌لکو ده‌سته‌مۆکردن و تێگه‌یشتنیه‌تی وه‌ک کلێلێک بۆ تێگه‌یشتن له‌ ئیستا.

هه‌رچۆنێک بێت، گه‌ر ئه‌مانه‌ چهند تێروانینیکی ئه‌وانه‌بن، که‌ پێیان ده‌لێم تێروانینه‌کانی کولینگ وود، ئه‌وا کاتی ئه‌وه‌ هاتوه‌ هه‌ندیک مه‌ترسی به‌هه‌ند وه‌ربگه‌رن.

جه‌ختکردن له‌سه‌ر رۆلی مێژوونووس له‌ دروستکردنی مێژوودا، گه‌ر به‌ره‌و ده‌ره‌نجامی لۆجیکی ببات، به‌ شێوه‌یه‌کی ره‌ها رێگه‌ له‌ مێژووی باب‌ه‌تی ده‌گریت: مێژوو بریتیه‌ له‌وه‌ی مێژوونووس دروستی ده‌کات.

له‌راستیدا وا دیاره ساتیک له‌ ساته‌کان کۆلینگ وود گه‌یشتابه‌.

ئه‌م ده‌ره‌نجامه‌، که‌ له‌ تێبینیه‌کی بلاقه‌نه‌راوه‌دا نووسه‌ره‌که‌ی تۆماریکردوه‌، ده‌لێت:

ئیس ئۆگستین له‌ روانگه‌ی ده‌سه‌پتی مەسیحیه‌ته‌وه‌ ده‌پروانیه‌ مێژوو؛ تیلامۆنت له‌ روانگه‌ی مرۆفی فەرهنسییه‌کی سه‌ده‌ی حه‌شده‌هه‌م ده‌پروانیه‌ مێژوو، گیبۆن، له‌ روانگه‌ی ئینگلیزیکی سه‌ده‌ی هه‌ژده‌هه‌م ده‌پروانیه‌ مێژوو، مومسن له‌ روانگه‌ی ئه‌لمانیه‌کی سه‌ده‌ی نۆزه‌ده‌هه‌م ده‌پروانیه‌ مێژوو.

ئامانجێک نیه‌ له‌ داواکردنی ئه‌وه‌ی کامه‌یان تێروانینیکی راست بووه‌.

هه‌ریه‌کێکیان ته‌نها ئه‌گه‌ریک بووه‌ ده‌هه‌نبه‌ر ئه‌و که‌سه‌ی هه‌لبێژاردوه‌ (٢٣).

ئه‌مه‌ش ده‌گاته‌ راده‌ی گومانگه‌راییی گشتی، هه‌روه‌ک فراود تێبینی ئه‌وه‌یکردوه‌، که‌ مێژوو له‌ سندوقێکی پیتی مندالان، که‌ به‌هۆی ئه‌م سندوقه‌وه‌ چ وشه‌یه‌ک حه‌زمان لێبێت ده‌توانین هینجه‌ی بکه‌ین.

کولینگ وود له‌ به‌ره‌رچدانوه‌ی دژی، مێژووی برین و لکاندن، و دژی ئه‌و تێروانینه‌ی مێژوو وه‌ک کۆکردنه‌وه‌یه‌کی رووتی راستیه‌کان نافۆک ده‌کات، به‌مه‌ترسییه‌وه‌ خه‌ریکه‌ مێژوو وه‌ک شتیکی هه‌لبه‌ستراوی مێشک و ناوه‌زی مرۆف له‌ قه‌له‌مه‌بدات و، بیگه‌رپه‌ته‌وه‌ سه‌ر ئه‌و ده‌ره‌نجامه‌ی سێر چۆرچ کلارک له‌و بره‌گه‌یه‌ی پێشتر ئاماژه‌م پێدا، که‌ ده‌لی: راستیه‌کی باب‌ه‌تیانه‌ی مێژوویی نیه‌.

له‌ جێگه‌ی ئه‌و تێۆره‌ی ده‌لی مێژوو مانای نیه‌، لێره‌دا تێۆرێکی بێ کۆتایی ماناکان پێشنيار ده‌که‌ین، که‌ هه‌یج يه‌کێکیان له‌و بێریان راستر نیه‌ - چونکه‌ به‌زۆری ده‌مان گه‌یینه‌ هه‌مان ره‌وش.

تیۆری دووهم به‌دنیاییه وه‌ک ئه‌وه‌ی یه‌که‌م به‌رگری لێناکری ته‌گه‌ر شاخێک به‌شێوه‌ی جیاوازه له‌ گۆشه‌ تێروانیی جیاوازه‌وه‌ ده‌ریکه‌وێت، مانای ئه‌وه‌ نییه‌ شتیکی باهه‌تییه‌و به‌ شێوه‌یه‌کی ره‌ها بی شێوه‌یه‌ - یان شێوه‌یه‌کی بی سنووری شێوه‌کانه‌.

ئه‌گه‌ر شروقه‌کردن رۆژیکی پتویست له‌ چه‌سپاندنی راستیه‌کانی میژوو بگێریت، و ئه‌گه‌ر شروقه‌کردنێک به‌ته‌واوی باهه‌تی نه‌بێت، مانای ئه‌وه‌ نییه‌ شروقه‌کردنێک هاوشێوه‌ی شروقه‌کردنێکی دیکه‌یه‌، مانای ئه‌وه‌ش نییه‌، که‌ راستیه‌کانی میژوو له‌ بنچینه‌دا دووچاری شروقه‌کردنێکی باهه‌تی ده‌بنه‌وه‌ پتویسته‌ له‌ قوناغیکی دواتردا کتومت مه‌به‌ست له‌ باهه‌تییه‌ت چیه‌ به‌هه‌ند وه‌ر به‌گرم.

وه‌لێ مه‌ترسییه‌کی گه‌وره‌تر له‌ گریمانه‌که‌ی کۆلینگ وودا خۆی مه‌لاسه‌ ده‌دات.

گه‌ر میژوونووس وه‌ک پتویست له‌ میانه‌ی چاوه‌کانی سه‌رده‌می خۆیه‌وه‌ پروانیتته‌ سه‌رده‌می میژووکه‌ی، و پرسه‌کانی را‌بردوو وه‌ک کلێلیک بۆ پرسه‌کانی ئیستا بتوێژیتته‌وه‌، ئه‌وا ناکه‌وێته‌ تێروانینیکی پراگماتیکی روه‌تی راستیه‌کانه‌وه‌ هه‌شتسته‌وه‌و پاراستنی پێدوانگی شروقه‌یه‌کی راستیش ئایا گونجاوییه‌که‌یه‌تی بۆ مه‌به‌ستیکی ئیستا؟ به‌پێی ئه‌م گریمانه‌ راستیه‌کانی میژوو هه‌یج نین، به‌لکو شروقه‌کردن هه‌موو شتیکه‌.

نیستچه‌ پێشتر بنه‌ماکه‌ی ناشکر اکردبوو: هه‌له‌ی بۆچوونێک ده‌هه‌نبه‌ر ئیمه‌ هه‌یج گازه‌نده‌یه‌کی لێ ناگیرئ... پرسه‌که‌ ئه‌وه‌یه‌ ئایا تا چه‌ند بریتییه‌ له‌ زنده‌کردنی ژیان و، پاراستنی ژیان، و پاراستنی جوژه‌کان، و رهنکه‌ ئه‌فرێنه‌ری جوژه‌کانیش (٢٤).

پراگماتیسته‌ ئه‌مریکیه‌کان به‌ شێوه‌یه‌کی تا را‌ده‌یه‌ک شاراه‌وه‌ تا را‌ده‌یه‌ک دلسۆز و به‌رده‌وام به‌دریژایی هه‌مان هه‌تل ده‌جوولان.

مه‌عریفه‌ بۆ مه‌به‌ستی که‌ مه‌عریفه‌یه‌ و شه‌رعییه‌تی مه‌عریفه‌ش وابه‌سته‌ی شه‌رعییه‌تی مه‌به‌سته‌که‌یه‌.

وه‌لێ ته‌نانه‌ت له‌ شوێنێکی‌شدا ئه‌م تیۆره‌ موماره‌سه‌ نه‌کرا‌ییت، پراکتیزه‌که‌ به‌زۆری هه‌راسانی که‌متر نه‌بووه‌. له‌کایه‌ی توێژینه‌وه‌یه‌که‌ی خۆمدا گه‌لیک نمونه‌ی شروقه‌کردنی زنده‌پۆی شتوازه‌رق (riding ronghshod over) - م ده‌بارهی راستیه‌کان بینی، که‌ به‌راستییه‌تی ئه‌م مه‌ترسییه‌ کاربان تینه‌کرا‌بوو.

جیگای سه‌رسوڕمان نییه‌، توێژینه‌وه‌و سه‌رنج بدریتته‌ چه‌ند به‌ره‌مه‌مێکی توندوتیژی یه‌کیه‌تی سوؤفیه‌ت و دژه‌ قوتابخانه‌ ره‌سمیه‌ میژووییه‌کانی یه‌کیه‌تی سوؤفیه‌ت، که‌ هه‌ندیک گاف تاسه‌ و

حه زټيکي دياربرکراوی ولات بڼو په ناگه وههمیه ی سده ی نوزده هم هلده گرن، که بریتیه له میټرووییه کی راسته قینه ی پوخت.

ئینجا ئایا چوڼ ناچار بونی میټروونوس بڼو راستیه کانی له ناوه راستی سده ی بیسته مدا پیناس بکه یین؟ هیوام وایه، که ژماره یه کی ته و او سعاتم له م سالانه ی دوايد له به دواو اچوون و توټښنه ووی به لگه نامه کان و پرکردنی گیرانه وه میټرووییه کان به په راویزی راستیه دروسته کان، به سهر بردبیت، نه مهش له پیناو دوور که وتنه وه له شت دانه پال راستی و به لگه نامه کان به فیزیکی زوره وه.

نهرکی میټروونوس بڼو ریزکردن له راستیه کانی به ووی ناچار بونی له ووی راستیه کانی به راستی و دروستی ببینئ، به هدهر ناچئ. ده بیټ میټروونوس به دواي ته ووی راستیه زاندر او ه کان یان نه وانه ی دهشی بزاند ریت بگه پټ، که به مانایه ک یان مانایه کی دیکه به و بابته ی کاریان له سهر دهکات و به شړقه ی پشنیار کراویشه وه به ندیوارن.

گهر میټروونوس به دواي ناڅو ککردنی ئینگلیز ټکی سهرده می څیکتوزیدا وه که سیکی نه خلایقی و نه ته ووی بگه پټ، ده بیټ نه ووی له ۱۸۵۰ له ستالی بریج ویکسدا روویدا له یاد نه کات، به للام نه مه یه ک له باره خوی مانای نه وه نییه، که ده توانئ خوی له شړقه کرن لابات، که بریتیه له راگری ژیان میټروو.

خه لکانی ئاسایی - واته براده ره نا نه کادییه کان یان نه و براده رانه ی نه لقه نه کادییه کانی دیکه - هه ندیک تاو پرسیارم لیده که چوڼ میټروونوس ده چټته سهرکار کاتیک میټروو ده نووسی.

وادیاره باوترین گریمان نه ووی، که میټروونوس کاره کی بڼو دوو قوناغی زور لیک جیاواز یان دوو سهرده م دابهش دهکات. یه که م جار، ماو ه یه کی زوری سهره تایی به خوټندنه ووی سهرچاوه کانی و پرکردنی ده فته ری تیبنیه کانی به رووداوه کان: ئینجا کاتیک نه مه ته و او ده بیټ، سهرچاوه کانی ده خاته لاوه ده فته ری تیبنیه کانی ده هیتی و کتیه که ی له سهره تاوه هه تا کوتایی ده نووسی.

نه مهش لای من شتیکی قایل که و جی که ی دلخو ش نییه. وه لی ده هه نهر خوم، ههر که نه و سهرچاوه ی به سهره کییان داده نیم به ده سته ده نیم، تاسه و هه وسم گه لیک به هیزتر ده بیټ و ده ست به نووسین ده که م - نه ک وهک پیویست له سهره تاوه، به لکو له شوټنیکه وه، جا ههر شوټنیک بیت. دواي نه و خوټندنه وه نووسین به یه که وه نه نجام ده دم. کاتیک ده ست به خوټندنه وه ده که م نووسینه که شتی بڼو زیاد ده کړئ و لی لاده برئ و دوو باره داده پټ رټته وه هه ندیکیش ونده بی.

خوښندنه وه به هوې نووسينه وه رښتوینې ده کړې و ئاړاسته ده کړې و بهر همدار ده بې چنډ زیاتر بنووسم، چنډ زیاتر نه وهی به دوايدا ده گه پټم بزاتم، نه ورنده باشتړ له گړنگی و بنډیواری نه وهی ده دوزمه وه تیده گم.

له وانه ده هندیک میژوونوس ته وای ئم نووسره سهره تاییه له هزیاندا به بې به کاره یتانی قه لثم و کاغزو پیت نووس نه نجامیده، کت و مت وهک نه وهی هندیک خه لکی له هزیاندا شه تره نچ ده کمن به بې نه وهی پنا بینه بهر بوردی شه تره نچ و یاریکه ران: ئمه ش به هره یه که، که من ئیره یی پیده بهم، به لام ناتوانم رکه بهری بکه م.

وله ی دلنیام له وهی، که هر میژوونوس پیک شایانی ناوه که بیت ده بې پتی وای دوو پروسیس له وانه ی ئابوریناس پتیا ن ده لئ، پری وهی تیچوو (input) و بهرهم (Out put) به یه که وه به پټوه ده چن و له پروی پراکتیزشه وه دوو به شی تاکه پروسیسیکن.

گهر هه ولېدهی له یه کترین دابېری، یان یه کیکیان به سهر ئوی تردا بهر ز بکه یته وه، نه و ده که ویته نیو دوو هه رته که وه (heresy) ئینجا یان نه و ته میژووی پری و لکان (Scissor - and past -) به بې مانایی یان گړنگی ده نووسی، یان نه و ته چاوه روانیک یان چیروکیکي خه یالی میژووی ده نووسیت، هه روه را ستیه کانی رابردوو تنها بؤ رهوشاندنی جوړیک له نووسین به کار ده یتنئ، که هیچ په یوه ندیه کی به میژووه نیه.

له بهر نه وه، تاقیکردنه وه که مان ده ریاړه ی پټوه ندی میژوونوس به راستیه کی میژووه به ره وروشیکی هه لبه زیوومان ده بات، ده ریاوانی له نیوان مه ترسی (Scylla) تیوړتکی بهرگری لینه کراوی میژو وهک کوکړدنه وه یه کی خودی راستیه کان و سهرده سته ییه کی ته و او راستیه کان به سهر شړوځه کړدنه که دا وه مه ترسی (charybdis) تیوړتکی دیکه بهرگری لینه کراوی میژوو، که هه مان ئاستی تیوړی یه که می هیه، ده لئ بهرهمی خودی (الذاتیه) ئاوه زی میژوونوس راستیه کانی میژوو داده مه زیتنئ و له ریگهی پروسیسی شړوځه کړدنی شه وه ده سته مویانده کات، ره وشه هه لبه زیووه که ش له نیوان تیروانینیکی میژوودایه، که سه نته ری کیش کړدنی له رابردو ودا هیه و تیروانینیکیش، که سه نته ری کیش کړدنی له ئیستادا هیه.

به لام ره وشه که مان له وهی واده رده که وی کم هه لبه زیووتره.

له م گه لاله نامانېدا دوو باره روو به پروی هه مان راستی و شړوځه کړدنی دووسره ده بینه وه، وه لئ له بهرگریکی دیکه دا، ئم دووسه ریبه ش بریتیه له - تاییه تی و گشتی، نه زمونی و تیوړی و بابه تی و خودی.

تهنگزه (predic-tment) -ی میژوونوس بریتیه له‌ره‌نگدانه‌وه‌یه‌کی سروشتی مرۆف.

مرۆف جگه له سه‌ره‌تای مندالیه‌تی و ئه‌وه‌په‌ری ته‌مه‌نی پیری به‌ته‌واوی به‌ژینگه‌که‌یه‌وه به‌ندیوار نابیت و بی‌چهندوچوونی و مه‌رجیش ملکه‌چی نابیت. له‌لایه‌کی تره‌وه هه‌رگیز به‌ته‌واوی ژینگه‌که‌وه سه‌رده‌سته‌یی ته‌واوی ژینگه‌ش سه‌ره‌ست نییه.

په‌یوه‌ندی مرۆف به‌ژینگه‌که‌یه‌وه بریتیه له‌په‌یوه‌ندی میژوونوس به‌باته‌که‌یه‌وه. میژوونوس نه‌کوێله‌یه‌کی داماوو نه‌سه‌روه‌ریکی سته‌مکاری راستیه‌کانیشه‌تی په‌یوه‌ندی نێوان میژوونوس راستیه‌کانی بریتیه له‌په‌یوه‌ندییه‌کی به‌کسانی به‌خشین و ده‌رگرتن. وه‌ک هه‌ر میژوونوسیکی کارکه‌ر ده‌یزانی، گه‌ر بێتوو میژوونوس له‌ره‌نگدانه‌وه‌ی ئه‌وه‌ی ده‌یکات به‌هه‌ستی کاتیک بیرده‌کاته‌وه‌و ده‌نوسی، ئه‌وا میژوونوس ده‌گلیته‌ نێو پرۆسیسیکی به‌رده‌وامی له‌قالبدانی راستیه‌کانی به‌شروقه‌کردنه‌که‌یه‌وه‌و له‌قالبدانی شروقه‌که‌شی به‌راستیه‌کانیه‌وه.

شتیکی موسته‌حیله‌ پرپاری سه‌رده‌سته‌یی یه‌کێک به‌سه‌ر ئه‌وه‌ی تریاندا بدات. میژوونوس به‌هه‌لبه‌زاردنیکای کاتی راستیه‌کان و شروقه‌کردنیکای کاتی، که‌له‌ژێر تیشکیدا ئه‌و هه‌لبه‌زاردنه‌ ئه‌نجامدراوه، ده‌ست به‌کارده‌کات - ئینجا ئه‌مه‌ له‌لایه‌ن خۆی و خه‌لکانی دیکه‌شه‌وه ده‌بیت.

کاتیک کارده‌کات هه‌ریه‌ک له‌شروقه‌کردن و هه‌لبه‌زاردن و ریک‌خستنێ راستیه‌کان به‌وردی و ره‌نگه‌تاره‌یه‌ک گۆرانکاریه‌ ناوه‌شپاریه‌کانیش له‌میان‌ه‌ی کرده‌یه‌کی ئالوگۆرکاری یه‌کێک یان ئه‌ویترا تپه‌ریت.

ئه‌م ئالوگۆرکاریه‌ش ئالوگۆریه‌تی نێوان ئیستا و رابردوو ده‌گرتیه‌وه، چونکه‌ میژوونوس به‌شیکه‌ له‌ ئیستا و رووداو راستیه‌کانیش ده‌گه‌رتنه‌وه رابردوو.

میژوونوس و راستیه‌کانی میژوو هه‌ریه‌ک بۆ ئه‌وه‌ی تریان پێسته.

میژوونوس به‌بێ راستیه‌کانی بێ ریشه و بێ سووده؛ راستیه‌کانیش به‌بێ میژوونوسیان بێ مانا و مردون.

له‌به‌رئه‌وه‌ یه‌که‌م وه‌لام بۆ پرسپاری، میژوو چییه؟ ئه‌وه‌یه، که‌ میژوو پرۆسیسیکی به‌رده‌وامی نێوان میژوونوس و راستیه‌کانی و دایه‌لوکیکی بێ کۆتایی نێوان ئیستا و رابردوو.

کۆمه‌لگه و تاکه‌که‌س

پرسیاری ئایا کۆمه‌لگه یان تاک کامه‌یان پێش کامه‌یان دیت وه‌ک پرسیاری مریشک و هیلکه‌که وایه.

ئینجا چ وه‌ک پرسیاریکی لۆژیکی یان میژوویی شیبکه‌پته‌وه، نه‌وا ناتوانی روونکردنه‌وه‌یه‌ک له‌م باره‌یه‌وه بکه‌ی، به‌ شتیه‌یه‌ک یان به‌ شتیه‌یه‌کی دیکه، ناکرێ به‌ روونکردنه‌وه‌یه‌کی پێچه‌وانه و یه‌ک لایه‌نه‌ی وه‌ک یه‌ک پشت راستبهریته‌وه کۆمه‌لگه و تاکه‌که‌ش دوو شتن له‌ یه‌کتر جیا‌نا‌بنه‌وه و هه‌ربه‌که‌یان ته‌وا‌که‌ر و پێدا‌ویستی یه‌کترین، نه‌ک پێچه‌وانه‌ی یه‌کتری بن.

له‌ قسه‌ به‌‌نا‌وبانه‌گه‌کانی دۆن: هیچ مرۆفیک دوورگه‌ نییه، تا خۆی له‌ خۆدا شتیکی ته‌وا‌ویی، هه‌موو مرۆفیک به‌‌شتیکه‌ له‌ کیشه‌هرێک، و به‌‌شتیکه‌ له‌ خالی سه‌ره‌کی (٢٥).

ئه‌وه‌ش لایه‌نیکی راستیه.

له‌‌لایه‌کی تروه‌ گووته‌ی جیتی - میلی تاکه‌که‌س له‌ ناستی کلاسیکی وه‌‌برگه‌، که‌ ده‌لێ: کاتییک مرۆقه‌‌کان به‌‌یه‌که‌وه‌ کۆده‌‌بنه‌وه‌ نابنه‌ جوژه‌ کرۆکیکی دیکه‌ (٢٦).

بێگومان نه‌خێر.

وه‌‌لێ هه‌له‌ که‌ له‌ گریمانکردنی ئه‌وه‌‌دا‌یه، که‌ نه‌‌وان پێش ئه‌وه‌ی به‌‌یه‌که‌وه‌ کۆبنه‌وه‌ هه‌‌بو‌ونه، یان هه‌‌ر جوژه‌ کرۆکیکی دیکه‌‌یان هه‌‌‌بو‌وبێ.

هه‌‌ر که‌ له‌ دایک ده‌‌بین جیهان کارمان له‌‌سه‌‌ر ده‌‌کات و له‌‌ یه‌‌که‌‌یه‌‌کی بایۆلۆژی رووته‌‌وه‌‌ بۆ یه‌‌که‌‌یه‌‌کی کۆمه‌‌لایه‌‌تیمان ده‌‌‌گه‌‌ژێت. هه‌‌موو مرۆفیک له‌‌ هه‌‌ر قوناغیتیکی میژوو یان پێش میژوودا له‌‌ کۆمه‌‌لگایه‌‌‌کدا له‌‌ دایک ده‌‌‌بێت و له‌‌‌سه‌‌ره‌‌‌تایه‌‌‌ترین سالانی ته‌‌مه‌‌نییه‌‌وه‌‌ به‌‌هۆی ئه‌‌و کۆمه‌‌لگایه‌‌‌وه‌‌ له‌‌ قالب ده‌‌‌درئ. ئه‌‌و زمانه‌‌ی قسه‌‌ی پێده‌‌‌کات میراتیکی تاکه‌‌که‌‌سی نییه، به‌‌‌لکو ده‌‌‌ستکه‌‌وتیکی کۆمه‌‌لایه‌‌تی ئه‌‌و گروهه‌‌یه، که‌‌ له‌‌ ناویدا گه‌‌شه‌‌ ده‌‌‌کات.

هه‌‌ربه‌‌ک له‌‌ زمان و ژینگه‌‌ یارمه‌‌تی دیاریکردنی تایبه‌‌تمه‌‌ندی بیرکردنه‌‌وه‌‌ی ده‌‌‌ده‌‌ن؛ فک‌ه‌

زووينه كانيشى له خه لکى تره وه پيډه گات.

ههروهک گوتراوه، تاکه کهس بهی کومه لگه رهنکه بی زمان و بی ناوهز بی.

جادوی هه میشه بی نه فسانه ی روبنس کروز بۆ هه ولی خه یالا ندنی که سیکی سهریه خو (جیاواز) له کومه لگه دهگه رپته وه. هه ولکهش شکست دینی.

روبنس تاکه که سیکی روت (مجرد) نیه، به لکو ئینگلیزیکی یورکییه، تهوراته کی له گه ل خوی ده بات و نوژ بۆ خودا وهنده تیره ییه که ی ده کات.

نه فسانه که به خیرایی Man Friday پیډه به خشی نی و ده ست به رۆنانی کومه لگه یه کی نوی ده کات.

نه فسانه یه کی دیکه ی پیوه ند به م بابه ته بریتییه له کی ریلوژ، که له پیناو ده رخستی سهریه ستی ته وای خویدا له (شه ی تانه کانی دۆستو ی شکیدا) خوی ده کوژیت.

خو کوشتن تاکه کاری سه د ده رسه دی سهریه سه، که له به رده می تاکه که سدا کراوه یه؛ ته وای کاره کانی دیکه به هه ر شپوه یه ک بیت نه ندا مییه تی تاکه کهس له کومه لگه دا ده گرت وه (۲۷).

مروژناسه کان به زوری گوتوویانه، که مروژی سهره تای که متر تاکه که سی بو وه زیاتر له مروژی شارستانی له لایه ن کومه لگه که یه وه له قالب دراوه.

نه مهش سروشتیکه راستی تیدا یه.

کومه لگه ساده تره کان یه کگرتوترن، به و مانایه ی داوی جوړاوجوړیه کی که متری زه به ر به ده ستی و گلدی تاکه کهس ده کن تا له کومه لگه ئالوژتر و پیشکه وتوه کاند، ههروه ها هه لی نه وهش ده ر خشین.

به م مانایه زیده بونی به تاکه که سکردن به ره میکی پیوستی کومه لگه ی پیشکه وتووی مودیرنه و له لووتکه وه بۆ بنکه به نیو ته وای چالاکیه کانیدا تیده په ریت.

به لام رهنکه نه وه هه لیه کی جدی بیت، به شپوه یه ک که دژ یه کیه ک ده خاته نیوان نه م پرۆسیه ی به که سایه تیکردن و گه شه کردنی هیز و توکه می کومه لگه.

گه شه کردنی کومه لگه و گه شه کردنی تاکه کهس به یه که وه به ره و پیش ده چن و هه ریه ک نه وه ی تریان مه رجدار ده کات. له راستیدا مه به ستمان له کومه لگه ی ئالوژیان پیشکه وتوو نه و کومه لگه یه، که تیدا ئالوگوژی وابه ستیه تاکه کان شپوه ئالوژ و پیشکه وتوو کان گرمانده کات.

جیگه ی مه ترسییه گرمانبکری، که هیزی کومه لگه یه کی مودیرنی نه ته وه یی بۆ له قالب دانی

تایبەتمەندی و فکری ئەندامە تاکە کەسییەکانی و بەرھەمھێنانی پلەیهکی دیاریکراوی چۆنیەکی و یە کەگرتوویی لە نێوانیاندا، بەھەر شتێوەک لە ھێزی کۆمەڵگەیەکی سەرەتایی تیرەیی کەمتر بیت. کۆنە چەمکی تایبەتمەندی نەتەوایی بنیادنراو لەسەر جیاوازیە بایۆلۆژییەکان دەمێکی زۆرە لەبەرەیک ھەلۆشاوە، وەلێ ئەستەمە تایبەتمەندی جیاوازییە نەتەواییەکانی لە پاشخانە جیاوازیە نەتەواییەکانی کۆمەڵگەو، پەرودەدووە سەرھەڵدەدەن رەتەبکێنەو.

«سروشستی مەرۆڤ» ئەو بوونگە سەر سوڕھێنەرە لە ولاتیکەو بۆ ولاتیکە دیکەو لەسەدەیکەو بۆ سەدەیکە دیکە زۆر گۆراو، ئەستەمە بەدیاردەیکە مێژووییە بەندیوار نەکریت، کە بەھۆی ھەلۆمەرچ و داھێنانە بەندوباو کۆمەڵایەتییەکانەو دروستبوو.

بۆ نمونە جیاوازییەکی زۆر لە نێوان ئەمریکی و روسی و ھیندیەکاندا ھەیە.

وەلێ ھەندیک لەم جیاوازیانە، و لەوانەیە گەرنترینیان، شتێوی ھەلوێستە جیاوازیەکان دەھەنەر پەيوەندییە کۆمەڵایەتیەکانی نێوان تاکەکەسەکان، یان، بەمانایەکی دیکە دەھەنەر ئەو رێگایە، کە دەبێ کۆمەڵگە لێ دروست ببیت، وەرێگەن، بۆ ئەو بەگشتی توێژینەو جیاوازییەکانی نێوان کۆمەڵگە ئەمریکی و روسی و ھیندی بێتە باشتەین رێگە توێژینەو جیاوازییەکانی نێوان تاکەکەسی ئەمریکی و روسی و ھیندی مەرۆڤ شارستانی وەک مەرۆڤی سەرەتایی بەھۆی کۆمەڵگەو لە قالب دەدرێ، ھەر وەک کتومت کۆمەڵگەش بەھۆی مەرۆڤەو لە قالب دەدرێ.

کەوابو ھیچی تر ناتوانی بەبێ مەشک ھێلکەت ھەبێ و بەبێ ھێلکەش مەشکت ھەبێ. پێویست ناکات سەرنج بەدەم ئەم راستییە روون و ئاشکرایانە، بەلام دەبێ، سەرنجی ئەو راستییە بەدەم، کە ئەو راستیانە بە ھۆی سەردەمێکی بەرچاو و ھەلاوێرە مێژوو لە ئێمەو ناپرووبوون، کە کتومت تەنھا جیھانی روژئاوا لێیانەو سەرھەڵدەدا.

پەرستشی تاکەکەس گەری یەکیکە لە بلاترین بابەتەکانی نێو ئەفسانە مۆدێرنە مێژووییەکان. بەگۆتەرە ناڤۆکی رامی (المالوق) بورکھارد لە کتیبی - شارستانی رێنسانس ئیتالیا - دا کە بەشی دووھم بە نێوی پەرەسەندنی تاکەکەس دەلێ، پەرستشی تاکەکەس لەگەڵ رێنسانسدا دەستی پێکرد، کاتیک مەرۆڤ ھێشتا تەنھا وەک ئەندامی رەگەزیک، خەلکێک، حزبیک، خێزانیک، یان نەقابەیک، ھۆشیاری لە بارە خۆیەو ھەبو، لە کۆتاییدا بو بە تاکەکەسیکی رۆحانی و بەم شتێوە خۆی رێکخست؛ لەگەڵ دەستپێکردنی شوێشی پێشەسازیدا، پەرستشەکە بەندیواربو بەسەرھەڵدانی سەرمایەداری و پەرۆستات جیتی و پێژۆی بازرگانی سەریەستەو. مافەکانی مەرۆڤ

و هاوالاتيان، كه، له لايهن شوږشي فەرهنسييپه وه بانگهشهيان بۆ دهكرا بریتیبوون له مافه كاني تاكه كهس.

تاكه كهس گهرايى بریتیبوو له بنچينهى فەلسەفەى گه وړهى سوودمه ندگه رايى سه دهى نۆزده هم. گووتاره كهى موږلى ده باره، سازش، كه بریتيبه له دوكيوميتيتيكي گرنگى ليبراليزمى سه رده مى فيكتوږى، تاكه كهس گهرايى و سوودمه ندگه رايى به، ناييني موږف و ئاسووده يى و خوښ گوزه رانى، نيۆ ده بات.

تاكه كهس گهرايى سه رسته خت، بریتى بوو له بىروكهى بنچينه يى پيشكه وتنى موږف. رهنكه ئه مهش سه د ده ر سه د راقه كردنيكي راسته قينه و شه رعى ئايدىو لۆږياى سه رده ميكي تايه تى ميژوويى بيت.

ولهى ئه وهى ده مه وى روونيپكه مه وه ئه وه يه، كه ئه و به كه سايه تيبوونه زيده بو وهى هاوشانى جيهانى مۆديرنى ده كرد بریتى بوو له پروسيسيتيكي ئاسايى شارستانيبه كى پيشكه وتوو. شوږشى كۆمه لايه تى گروهى نوڤى گه يانده ده سته لات. ئه و كار ه هه ميشه له ميانه ي تاكه كه سه كان و ره خساندنى هه لى نوڤ بۆ په ر سه ندنى تاكه كهس چۆته بارى پراكتيزه وه؛ هه ر وه ها، چونكه له ده سته پيكي قوئاغى سه رمايه داريدا يه كه كاني به ره مه مه يتنان و دابه ش كردن به زوږى له به ر ده سته ي تاكه كه سه كاندا بوون، ئه و ئايدىو لۆږياى پيږو كۆمه لايه تى نوڤ به توندى جه ختى له سه ر روڤى ده ست پيشخه رى تاكه كهس ده كرد له پيږو كۆمه لايه تييدا. ولهى ته و او ر ده ته كه ره و تيكى كۆمه لايه تى بوو گوزارشتى له قوئاغيكي تايه تى ده كرد له په ر سه ندنى ميژوويداو ناش تواني به ده سته واژه ي شوږشى تاكه كه سه كان روونبكرتته وه له دڙى كۆمه لگه يان رزگار بوونى تاكه كه سه كان له كوڤت و به نده كۆمه لايه تيبه كان.

زوږيه ي نيشانه كان ئاماره به وه ده دن، ته نانه ت له جيهانى روژئاواشدا، كه بنكه ي ئه م په ر سه ندن و ئايدىو لۆږيايه بوو، سه رده مى ميژوو گه يشتيبته كوئايى خوڤ: لي ره دا پيويستيم به وه نيبه له سه ر چه كه ره كردنى ئه وه ي پتي ده گوتري ديوكراسى جه ماوهر رشتم، يان له سه ر به ره به ره چيگه گرته وه ي تاكه كه سى سه رده سته له لايهن كۆمه له هه ره وه نيبه كاني سه ركار له به ره مه مه يتنان و ريكخستنى ئابوورى - دا، رشتيم.

ولهى ئه و ئايدىو لۆږيبه ي به هو ي ئه م سه رده مه دريژخايهن و به ره مه مداره وه دروستبوو هيژ هيژيكي سه ركاره له ئه و روپاي روژئاواو سه رله به رى ولا ته زمان ئينگليزيه كاندا. كاتي ك به زار وه ي په تى له باره ي بارگري نيوان نازادى و يه كسانى، يان له نيوان نازادى تاكه كهس و

دادپه‌روه‌ری کۆمه‌لایه‌تی ده‌دوین، ئەوا ئاره‌زوومه‌ندین ئەو کیشمه‌کیشمه له‌بیر بکه‌ین، که له‌ نیوان فکره‌ په‌تیه‌کاندا روونایات.

ئه‌مانه‌ش کیشمه‌ کیشمی نیوان تاکه‌که‌سه‌کان و کۆمه‌لگه‌ نین، به‌لکو بینه و به‌رده‌ی نیوان گروهی تاکه‌که‌سه‌کانه له‌ کۆمه‌لگه‌دا، هه‌ر گروهیک له‌ پیناو به‌هێزکردنی سیاسه‌ته کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی پشتیوانییه‌تی و پووجه‌لکردنه‌وه‌ی سیاسه‌ته کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی که دژی ئەو گروهه‌ن تیده‌کوشت.

تاکه‌که‌س گه‌رابی، نه‌ک به‌مانای بزوتنه‌وه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی گه‌وره، به‌لکو به‌مانای به‌ره‌لستکاریکی هه‌له له‌ نیوان تاکه‌که‌س و کۆمه‌لگه‌ ئه‌مڕۆکه‌ بۆته دروشمی گروهیکی بایه‌خ پێده‌رو به‌هۆی تایبه‌تمه‌ندی مشتومر که‌رانه‌شی بۆته کۆسپی تیغه‌یشتیمان له‌وه‌ی له‌ جیهاندا رووده‌ات:

هیچ شتیک دژی په‌رستشی تاکه‌که‌س وه‌ک نه‌قایلبیک له‌ دژی ئەو له‌ریگه‌ لادانه‌ نالیم، که وه‌ک هۆ و پیناو مامه‌له له‌گه‌ل تاکه‌که‌س ده‌کات و وه‌ک مه‌به‌ستیکیش مامه‌له له‌گه‌ل کۆمه‌لگه‌ یان ده‌وله‌ت - دا ده‌کات.

وله‌ی گه‌ر هه‌وله‌یه‌ین له‌گه‌ل چه‌مکی تاکه‌که‌سیکی ته‌نهای ده‌ره‌وه‌ی کۆمه‌لگه‌ کاریکه‌ین، ئەوا ناگه‌ینه تیغه‌یشتنیکێ راسته‌قینه‌ ده‌رباره‌ی هه‌ریه‌ک له‌ رابردوو و ئیستا.

ئهمه‌ش له‌ کۆتاییدا ده‌مباته‌ سه‌ر خالی له‌ بابته‌ لادانی دووروو درێژم. تێروانیی به‌ندوبای میژوو و له‌و خاله‌ ده‌روانیت، که شتیکه تاکه‌که‌سه‌کان ده‌رباره‌ی تاکه‌که‌سه‌کان نووسیویه‌انه. بێگومان ئه‌م تێروانییه له‌ لایه‌ن میژوونوسه‌ لیبرالییه‌کانی سه‌ده‌ی نۆزه‌هه‌مه‌وه به‌هه‌ند وه‌رگیراوه‌ به‌وه‌شی پێدراوه، ئهمه‌ش له‌راستیدا هه‌له‌ نییه.

وله‌ی هه‌نوکه‌ گه‌لیک ساده‌کراو و ناته‌واو ده‌رده‌که‌وی و پێوستییمان به‌ لیکۆلینه‌وه‌ی ئه‌زمونی وردتر هه‌یه.

مه‌عریفه‌ی میژوونوس ته‌نها پاوانی خودی خۆی نییه؛ به‌لکو پێده‌چن مرۆفی چه‌ندین وه‌چه‌ و لا‌تی جیاواز له‌ که‌له‌که‌کردنی ئه‌م مه‌عریفه‌یه‌دا به‌شداریان کردبیت.

ئهو مرۆفانه‌ی میژوونوس کرداره‌کانیان ده‌توێژته‌وه تاکه‌که‌سی دا‌پراو نه‌بونه له‌ بۆشاییه‌کدا کاریانکردبیت: به‌لکو به‌گوێره‌ی پێشازوو و پاله‌په‌ستۆی کۆمه‌لگه‌یه‌کی رابردوو کاریانکردوه له‌ دوا گه‌لانه‌نامه‌دا میژووم وه‌ک پڕۆسه‌یه‌کی کارلیک‌کردن و دایه‌لوگیک له‌ نیوان میژوونوس له‌ ئیستادا و راستییه‌کان له‌ رابردوودا وه‌سف‌کردوه.

ئێستا ده‌مه‌وی له‌ کیشی رێژه‌یی سروشته‌کانی تاکه‌که‌س و کۆمه‌لگه‌ بکۆلمه‌وه له‌ هه‌ردوو

لاکەى ھاوکیشه کەدا.

نایا تا چ ئەندازەیک میژوونوسان تاکە کەسانیکى سەر بە خۆن؟ و تا چەند بەرھەمى کۆمەلگە و سەر دەمە کەیانن؟ نایا تا چ ئەندازەیک راستییەکانى میژوو دەر بارەى تاکە کەسە سەر بە خۆکانن و تا چەند راستى کۆمەلایەتین؟ کەوا بوو میژوونوس تاکە کەسیکى مەزۆفایەتیە.

ھەر ھەوا وەک ھەر تاکە کەسیکى دیکە دیاردەیکى کۆمەلایەتیە و بەرھەم و قەسە کەریکى ھۆشیار یان ناھۆشیاری کۆمەلگە کە یەتی؛ بەم شێوەیە، کار لە سەر راستییەکانى رابردوو یەکی میژوویی دەکات.

ھەندیک جار وەک کۆمەلە خەلکیکى جولاو قەسە لە بارەى رێھەى میژوو دەکەین. خوازە کە (metaphor) زۆر تەواو، بە مەرجیک میژوونوس فیت نەدات، کە خۆى وەک ھەلۆیکە دابنیت لە کەندالیکەو بە تەنھا رووخسارە کە روپیو دەکات یان خۆى وەک کەسیکى پایە بەرز (V.I.P) لە سەر تەختى سلاوکردن دابنیت.

میژوونوس ھێچ یەکیک لە مانە نییە، بە لکو کەسیکى وابەستەیی ترە شە کە تانە لە بەشە کەى تری رێ و رەسمە کەدا دەروات کاتیک رێ و رەسمە کە جاریک بە لای راستداو جاریک بە لای چەپدا لاردەبێتەو و پێچاوپێچ دەکات و ھەندیک ساتیش بە سەر خۆیدا پێچ دەکاتەو، شۆینی رێژیی بەشە جیابازەکانى رێ و رەسمە کەش بە بەر دەوامى دەگۆڕی، بۆ ئەوێ سەد دەرسەد مانایەکی باشى ھەبێ، بۆ نمونە، بۆ ئەوێ بتوانن بڵیین ئەمڕۆ کە ئێمە لە چاخیەکانى ناوەرەست نزیکترین لە باب و باپیران، کە سەدەیکە پێش ئێستا بوون، یان چەرخى قەیسەر لە ئێمە نزیکترە تا چەرخى دانتي. لە کاتى رۆیشتنى رێ و رەسمە کەدا، کە میژوونوسیشى لە گەلدا یە وێنەى زەھنى نوێ و تێروانیى نوێ دەردەکەون.

میژوونوس بە شیکە لە میژوو، ئەو شۆینەى لە رێ و رەسمە کەدا خۆى تێدا دەبینیتەو و گۆشە نیگاکەى دەر بارەى رابردو دیاردەکات.

ئەم راست گەرایەش کەم راستتر نییە کاتیک میژوونوس سەر دەمەیکى دوور لە سەر دەمى خۆى دەتوێژیتەو. کاتیک میژووی کۆنم دەگوتەو، پەرتووکە کلاسیکیەکان دەر بارەى بابەتە کە - و رەنگە تا ئێستاش ھەر ئەوانە بن - بریتییوون لە میژووی گریک دانراوى گروژە و میژووی رۆم دانراوى مومسن گروژە بانگەرێکى توند رەوى رۆشنگەر بوو، لە ۱۸۴۰- کەکاندا ئەم کتیبەى نووسى و ئارەزوو تەمەسەکانى سەر ھەلدان و پەرەسەندنى سیاسیانەى چینی ناوەرەستى بەریتانى لە وێنەیکى ئایدیالیزکراوى دیموکراسى ئەتینیدا بەرجەستە کرد، کە تێیدا پێرکلیسى وەک چاکسازێکى بێتەمەیتى داناوو ئەتیناش لە بەر پیاواری عەقڵ - دا ئیمپراتۆریەتیکی بە دەستھێنا.

رهنگه خه یال پلاوی نه بیت پئشنیار بکن، که له یادکردنی پرسى کۆبلايه تی له ئەتینادا له لایهن گروتهوه شکستی ئەو گروهی رهنگداتهوه، که گروته ئینتیمای بۆی هه بووه بۆ روویه رووبوونهوی پرسى چینی کارگهری، کارگهی ئینگلیزی نوێ.

مومسن لیبرالییه کی ئەلمانی بوو، که به هۆی په شوکان و له رولاوازی شوێشی ئەلمانی ۱۸۴۸-۱۸۴۹ له وههم رزگاری بووبوو.

مومسن له سالی ۱۸۵۰-دا په رتوکه کهی دهنووسی، لهو دهیه یه که له دایکبوونی چه مک و ناوی سیاسه تی راسته قینه ی به خۆیه وه بینی - به شیهو دهک مومسن به ههستی پتویست بوون به مروثیکی به هیز جۆشداربوو بۆ لا بردنی ئەو که له که یه شکستی گه لی ئەلمانی به جیهیشتبوو له پیناو به دهسته پینانی ته ماحه سیاسیه کانیدا، ههروه ها له وانیه هه رگیز میژووه راسته قینه که مان به به ها راسته قینه که ی پت هه لئه سه نگی ندرئ، مه گه ر وا نه زانین به ئایدیالیزمکردنه به نیو بانگه که ی له باره ی قه یسه ره وه به ره می ئەم تاسه و هه وه سه به هیزیه بۆ مروثیکی به هیز له پیناو رزگارکردنی ئەلمانی له کاولکاری، ههروه ها مه گه ر واننه زانین شیشروی پارێزه ی سیاسه ته داری چه نه هه راشی بیسوود و زمان لووسی خوگ لختنه ر، که له گفتوگوکانی پۆلکریش له ۱۸۴۸ له فرانکفۆرت- دا پاشه کشی کردوه.

له راستیدا، پتویسته ئەمه به دژیه که یه کی بێ شومار دانه نیم، گه ر هه ندیک که س گوته بیتیان، که (میژووی گریک) -ی گروته، ئەوه نده ی له باره ی هزی فه لسه فه ی رادیکالی ئینگلیزیمان له ۱۸۴۰-هکاندا بۆ ده گێرته وه، ئەوه نده ش ده باره ی دیموکراسی ئەتینامان بۆ ده گێرته وه له سه ده ی پینجه می به ر له زانیدا، یان هه ر که سییک بیه ویت له وه ی له ۱۸۴۸-دا به سه ر لیبرالهکانی ئەلمانی دا هات تی بگات پتویسته په رتوکه که ی مومسن (میژووی رۆم) بکاته یه کییک له کتیه کانی قوتابخانه.

ئهمه ش وهک دوو کاری میژوویی گه وره له پینگه یان که م ناکاته وه.

خۆم پت له به ر ئەو شتوازه ی بیری راناگیرت، که له ده سپیکی گه لاله نامه کانیدا وای ده رده خات گه وره یی مومسن به کتیه که ی (میژووی رۆم) هه به ندیوار نییه، به لکو به کۆمه لکی ته و او نووسینه کانی و کاره که ی ده باره ی قانونی یاسا دانانی رۆمانه وه به ندیواره: ئەمه ش میژوو دینیه ته ئاستی کۆکردنه وه ی زانیاریه کان.

راست و دروست میژووی مه زن کاتیک دهنووسری، که تیروانیی میژوونوس ده باره ی رابردو له تیروانیی کیشه کانی ئیستاه سه رچاوه بگریت.

گه لییک چه لان سه رسوپمانی ئەوه وروژتندراوه، که مومسن دوا ی رووخانی کۆماره که له

دریژه پیدانی میژووه که یدا شکستی هیناوه.

مومسن نهکات و نهههله و نهزانیاری ههبوو.

وهلی کاتیک مومسن میژووه که یدا دهنوسی، هیشتا پیاوه بههیزه که له ئەلمانیا دا سه‌ری هه‌لنه‌دابوو.

له ماوه‌ی ئه‌رکه چالاکه‌که‌یدا، پرس‌ی ئه‌وه‌ی رۆژتیک له رۆژان پیاوه بههیزه که هات‌بیته سه‌ر ده‌سته‌لات هپژشتیکی راسته‌قینه نه‌بوو.

مومسن هیچ نیگایه‌کی نه‌بوو تاوه‌کو ئه‌م پرسه بۆ دیمه‌نی رووداوه‌کانی رۆمان بگێڕێته‌وه؛ بۆیه میژووی ئیمپراتۆریه‌تی به‌نه‌نووسراوی مایه‌وه.

شتتیک‌ی ئاسانه له نیوان میژوونوسه مۆدیرنه‌کاندا له باره‌ی ئه‌م دیارده‌یه‌وه نمونه‌کان زیاده‌کرتن.

له‌وا گه‌ل‌له‌نامه‌دا ستایشی کتێبه‌که‌ی جیتی. ئیم. تریقیلیانم کرد به‌ناوی (به‌ریتانیا له سایه‌ی ده‌سته‌لاتی شازن ئانی) - دا وه‌ک یادگارێک بۆ ته‌قلیدی چاکسازی، که له نیو ئه‌م ته‌قلیده‌دا په‌روه‌رده‌ بووه.

با ئیستا که بێر له ده‌ستکه‌وتی گه‌وره و گرنگی یه‌کێک بکه‌ینه‌وه، که زۆریه‌ی هه‌ره زۆرمان به‌گه‌وره‌ترین میژوونوسی به‌ریانی داده‌نێن، دوا‌ی جه‌نگی جیهانی یه‌که‌م له‌سه‌ر شانۆی ئه‌کا‌دیمی‌دا ده‌رکه‌وت؛ ئه‌ویش سێر لوئیس نامیه‌ره.

نامیه‌ر پارێزگاریکی راسته‌قینه‌بوو - نه‌ک پارێزگاریکی نمونه‌یی ئینگلیزه‌بوو کاتیک سه‌کراچ بکرایه له ٧٥٪ ده‌بیته‌ که‌سیکی لیبرالی، به‌ل‌کو پارێزگاریک بوو بۆ ماوه‌ی زیاتر له‌سه‌ده‌یه‌ک هاو‌نمونه‌یان له نیو میژوونوسه ئینگلیزه‌کاندا نه‌بینی.

له نیوان ناوه‌راستی سه‌ده‌ی رابردو سالی ١٩١٤ ده‌هه‌مه‌یه‌ر میژوونوسیکی به‌ریانی نه‌سته‌مه‌بوو گۆڕانیکی میژوویی وێنا بکات مه‌گه‌ر گۆڕانه‌که‌ی به‌ره‌و باشت‌ر نه‌بوايه.

له ١٩٢٠-ه‌کاندا چوینه‌ نیو سه‌رده‌مه‌یه‌که‌وه گۆڕانه‌که‌ له هه‌مه‌یه‌ر داها‌تو‌دا به‌ندیوار ده‌بوو به‌مه‌ترسییه‌وه، ده‌کرێ وه‌ک گۆڕان به‌ره‌و خراپ‌تر لیتی تێبگه‌ین - که بریتیه‌ له سه‌رده‌می دووباره‌ له دایک‌بونه‌وه‌ی ه‌زری پارێزگاری (Conservative).

پارێزگاری گه‌رایی نامیه‌ریش وه‌ک لیبرالیزمی ئاکتن هه‌ریه‌ک له هپژو قوولایی له ره‌گیکی دا‌کو‌تراوی پاشخانی ئه‌وروپی وه‌رگرت‌بوو (٢٨).

نامیه‌ر به‌پێچه‌وانه‌ی فیشهر یان توینی هیچ ره‌گیکی له لیبرالیزمی سه‌ده‌ی نۆزه‌ده‌مه‌دا دانه‌کو‌تاوه‌ داخی په‌شیمانی ئه‌وه‌شی نه‌خوارد.

دوای جهنگی جیهانی یه کهم و ناشتییه کی کورت هیناو نابوتی لیبرالیزم دهرکهوت، دهشیا کارلیکه کهش تنها به شیوه یک له دوو شیوه کان دهریکه وی - یان سوشیالیزم یان پارتیزگاری گهرایی.

نامیهر وهک میژوونووسیکی پارتیزگار دهرکهوت.

ئو له دوو بواری هه لئیرادرادا کاری ده کرد و هه لئیراده ی ههریه کهشیان گرنگبوو نامیهر له میژووی ئینگلیزدا گه رایه وه دوا سهردهم، که تیتیدا چینی فهرمانره و دهیتوانی له هه وئی عهقلانی پتگه و دهسته لات له کومه لگه یه کی رتیکوپیتهک و به زوری هه داداردا فهرمانره وایی بکات. هه ندی کهس نامیهر - یان به دامالینی میژوو له ناوهز تومه تبار کردوه (۲۹).

رهنگه ئه مه دهسته وازه یه کی زور به ختدار نه بیته، وه لئ که سیتهک دهتوانی ئو خاله تیبیگات، که رهخنه گر ده یه وی نه نجامییدا.

سیاسهت له سهرده می فهرمانره وایی جوژی سیته مه دا هیژ دژه بهرگری له بهرامبه ر هزره خه یالیه کاندا هه بوو، بیروباوه ری سۆزداریش له پهره سندن دابوو، که له گه ل شۆرشی فهره نسی و مژده ی نریکبوونه وی سه ده ی لیبرالیزمی سهرکه وتوو، له جیهاندا شکستی خوارد.

نه هزره کان و نه شۆرش و نه لیبرالیزم: نامیهر وینه یه کی جوانی دهرباره ی سهرده میتهک هه لئیراد تا بمانداتی هیژ جیتی متمانه بوو - له گه ل ئه وه شدا به ساغی له م هه موو ئو مه ترسیانه رزگاری نه بوو.

وه لئ هه لئیراده ی نامیهر دهرباره ی بابه تی دووه م وهک بابه تی یه کهم گرنگ بوو.

نامیهر له شۆرشه مۆدیرنه گه وره کانی وهک شۆرشی ئینگلیزی و فهره نسی و روسی بی ناگابوه و هیچ شتیکی دهرباره ی جه وه هری ههریه کیکیان نه نووسیوه - به لکو توئیرینه وه یه کی خو تیتیمی دهرباره ی شۆرشی ۱۹۴۸-ی ئوروپا هه لئیرادوه تا پیمانی بدات، ئو شۆرشه ی شکستی هیناو له سهرتاسه ری ئوروپا شدا هیواکانی سهره له دانی لیبرالیزمی به ره و نسکو برد، هه ره ها به لگه یه که له سهر شاشیوونی هزره کان له بهر ده م هیژه چه کداره کان و دیوکراتیه کاندا کاتیک رووبه رووی سهریازه کان ده بنه وه.

خو تی هه لقووتاندنی هزره کان له کاره جدیه کانی سیاسه تدا شتیکی بی سوودو مه ترسیداره: نامیهر به نیوزن دکردنی ئه م شکسته شهرمه زارییه به، شۆرشی روشنبیره کان، بهرشتیکی ئه خلاقی که وتوه.

ههرچه نده دهرئه نجامه که مان پرسی دهرئه نجامیکی روت نییه، به لام له گه ل ئه وه شدا نامیهر هیچ شتیکی سیستماتیکی دهرباره ی فله سه فه ی میژوو نه نووسیوه، و له کوتاریکدا چه ند سالتیکی کهم بهر له ئیستا بلاوی کردۆته وه خو ی به ناشکرای و بی شهرمییه کی ناسایی دهرپروه.

لەبەرئەوێ نووسیبووەتی، کە: هەرچەند مەرۆک کۆسپ و تەگەری سەرپەستی کارو جۆلە عەقڵی لەرووی پێڕۆی سیاسی و دۆگماییه وە کەمبەکاتەو ئەوەندە دەهەمبەر بیرکردنەوێ باشتەر دەبێت.

هەر وەها دواي باسکردنی ئەو تۆمەتەي بەهۆي دامالینی ئاوەز بەمێژوو نەک رەتکردنەوێ دەلێت: هەندێک لە فەیلەسوفە سیاسییەکان دەرباری، ئۆقرەگرتنی شەکەت بووەو بەرپواربوونی گفتوگۆ هەنوکە دەرباری سیاسەتە گشتییەکان لەم ولاتەدا، سکالا دەکەن؛ چارەسەرە پراکتیکییەکان بەدواي پرسە کۆنکریت کراوەکاندا دەگەڕێن، لەکاتیکیدا پرۆگرام و ئایدیالەکان لەلایەن هەریەک لە دوو پارتەکەو لەیاد دەکێن.

وەلێ ئەم هەلئۆستە لای من دیاردەي بەپێگە یشتنیکی نەتەوێی گەورەتر دەدات و ئەوێ بەهێوای دەخوارم ئەوێ، کە بۆ ماوێهکی درێژ بەردەوام بێ بەبێ ئەوێ بەهۆي کارەکانی فەلسەفەي سیاسییەو لێل و شلەواو بێت (۳۰).

نامەوێ لەم دەمەدا بچمە نیو پرسێ ئەم تێروانییەو: ئەم پرسە بۆ گەلێ نامەوێهکی دی دەهێلەو.

لێرەدا مەبەستم ئەوێه تەنها دوو راستی گەنگ روونیەمەو. یەکە میان ئەوێه ناتوانی بەتەواوێ کاری مێژوونووس تێبەگێ یان هەلەسەنگینی مادامێک لەو تێروانییە تێی نەگە یشتبێت، کە مێژوونووس خۆی لێتێدەگات؛ دوو میان ئەوێه کە ئەو تێروانییە خۆی رەگێ لە پاشخانێکی کۆمەلایەتی و مێژوویییدا داکووتاو.

دەبێ ئەو لە یاد نەکەین هەر وەک سارکس گوتوویەتی، کە رۆشنبیر پێو یستە خۆی رۆشنبیربەکات، بەزمانی زارواویی هاوچەرە، مێشکی مێشک شۆر پێو یستە خۆی شۆرا بێتەو.

مێژوونووس پێش ئەوێ دەست بەنووسینی مێژوو بەکات بریتییە لەبەر هەمی مێژوو.

ئەو مێژوونووسانەي کتومت لە بارەیانەو قسە دەکەم - گرۆتەو مومس، تریقیلیان و نامیەر - گەر دەستەواژەوێهکی رەوا بێ، ئەوا هەریەکەیان لە تاکە قالیکی سیاسی و کۆمەلایەتیدا لەقالب درابوون؛ گۆرانییک لە تێروانییەي نێوان کاری پێشتر و دواتر یاندا بەدی ناکریت.

هەندێک مێژوونووس لەسەر دەمەکانی گۆرانی خێرادا لە نووسینەکانیاندا سیستەمیکی کۆمەلگە و کۆمەلایەتی رەنگی نەدەدایەو، بەلکە بەدواي یەکتەری داهاتنی کۆمەلێک سیستەمی جیاوازیو. باشتەین غونەي دەرباری ئەو زانیبێتم مێژوونووسی گەورەي ئەلمانی ماینکە بوو، بەشیوێهکی نااسایی تەمەنی ژیان و کارەکەي درێژبوو، بەختی ولاتەکەي وابوو زنجیرەوێهکی گۆرانیکاری شۆر شگێری و فەلاکەتباری رووبەن.

له راستیدا سئ ماینکه‌ی جیاوازمان هه‌یه، هه‌ریه‌که‌یان قسه‌که‌ری سه‌رده‌میکی میژووبی جیاوازه و هه‌ریه‌که‌شیان له میان‌ه‌ی یه‌کێک له سئ کاره‌گه‌وره‌که‌ی قسه‌ده‌کات.

ماينه‌كه‌ی، *Weltbürgerthum* و *enationalstaqt* له ١٩٠٧- دا بلازكرانه‌توهه، كه به‌متمانوه وهك زۆربه‌ی بیرمه‌نده‌كانی سه‌ده‌ی نۆزه‌هه‌م به‌ده‌سته‌یتانی ئایدیالی نه‌توه‌یی ئه‌لمان له‌ رایخی بسماركیدا ده‌بینرته‌وه، له‌ مازینییه‌وه به‌ره‌و سه‌ر نه‌توه‌گه‌ری له‌گه‌ڵ بالاترین شیوه‌ی جیهانگه‌راییدا هاوڕێك ده‌كات ئه‌مه‌ش به‌ره‌مه‌ی قسه‌ی بریقه‌داری ئه‌نجامی ئه‌یل هیلمه‌ینه تا ده‌گاته سه‌رده‌می بسمارك.

ماينه كمى، Die Idee der Staatsträson، له ۱۹۲۵-دا بلا و كړاوه ته وه، كه بده قلى لىك ترازو و د بده ننگى كو ماري قائم ر قسه ده كات: جيهانى سياست بوو به گوړه پانى كى به ركى چاره سر نه كړاوى نى توان پاساوى ده ولت و نه خلاق، كه له ده روهى سياست بوو، وه لى له دوا هه و اردا ناتوانى ژيان و ناسايشى ده ولت بى رى.

له کۆتاییدا ماینه‌که‌ی (Die Entstehung des Historismus) له ۱۹۳۶-دا بلوکرایده‌وه، کاتیک به‌هۆی لێش‌او‌ی نازییه‌وه شه‌ره‌فه‌ ئه‌کادییه‌کانی لێکرانه‌وه، هاواری بێ ئومیدی راده‌گه‌یه‌نی و جوړیک له‌ میژووگه‌راییی رته‌ده‌کاته‌وه، وادیاره‌ دان به‌ هه‌رچیه‌ک بیت، راسته‌ داده‌نیت و به‌ناره‌حه‌تی له‌ نیتوان راژه‌ی میژوویی و زه‌های سه‌رووی عه‌قلانییه‌تدا دیت و ده‌چیت.

دواى همموو نه‌مانه‌ش، کاتيک ماینه‌که له ته‌مه‌نى پيريدا بينى ولا ته‌که‌ى ملکه‌چى شکستیکی سه‌ربازييه، که له شکستی سالى ۱۹۱۸ تيک شکینه‌تره، به‌ي پشتيوانی له‌کتيبی Die Deutsche Katastrophe - دا‌گه‌رايه‌وه سه‌ر نه‌و باوه‌ره‌ى ميژوو له ژيتر به‌زه‌يى چانسيتکی جه‌موس و کوټرا نه‌ دايه (۳۱).

له وانه يه ليرۀ دا ډهرو و ناس يان ژيان نامه نووس وهک تاکه که سيک بايدخ به پهره سۀ ندني ماینه که بدات: وهلي ټه وهی سهرنجی ميژوونووس راده کيشيت ټهو شتوازهيه، که ماینه که سي - تنانه ت چوار - سهرده می دوا به دواييه و تهواو ډيڅکي ټهم سهرده مه بهرو رابردو ويه کی ميژووي ده گيرته وه.

یان با نمونه‌یه‌کی جی‌اوازی نزیکتر له خۆمان وه‌ریگرین. کاتیکی له ۱۹۳۰-یه‌کاندا هێرش، کرایه سهر بیروباوه‌ره پێڕۆزه‌کان و پارتی نازادیک‌خوایش وه‌ک هێژیکێ کارا له سیاسه‌تی به‌ریتانی کتومت دامرکێندرایه‌وه، پرۆفیسۆر به‌ته‌رفیلد کتیبیکێ نووسی به‌ناوی راژه‌کردنی وێگ له‌باره‌ی میژوو، که سهرکه‌وتنیکێ گه‌وره‌و شایان به‌خۆی به‌ده‌سته‌یه‌نا. ئهم کتیبه‌ش له‌چه‌ندین لایه‌نه‌وه کتیبیکێ گرنه‌ - نه‌ک که‌مه‌تر چونکه‌ تاکه‌ ناوێکی ویگی نه‌هێناوه‌ جگه‌ له‌ فۆکس، که

میژوونوس نه‌بوو، یان ناوی تاکه میژوونوسیکي نه‌هیناوه جگه له ناکتن، که ویگی نه‌بوو، له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا راقه‌کردنی ویگی به‌زیاتر له ۱۳۰ لاپه‌ره‌ئاشکرا ده‌کات (که هیژ ده‌توانم به‌بی هاوکاری ئیندیکسیک بیدۆز مه‌وه) (۳۲)

وله‌ی هه‌رشتیک، که له په‌رتوکه‌که‌دا له‌رووی دریژی و وردی و دروستیه‌وه که موکورتی هه‌بوو بیت به‌جنیوکی بربقه‌دار قه‌ره‌بوو کراوه‌ته‌وه.

خوتنه‌ری بیگومان کردووه، که راقه‌کردنی ویگ، رابردو به‌ناماژه‌دا به‌ئیستا ده‌توژیتته‌وه، له‌م خاله‌دا پروفیسۆر به‌تەرفیلد دِل و ره‌ق و کاتیگۆزی بووه: گه‌ر ره‌وا بی بلیین توژینه‌وه‌ی رابردو به‌یه‌ک چاو له‌م سه‌رده‌مه‌دا بریتیه له‌سه‌رچاوه‌ی ته‌واوی گوناح و هه‌له‌کان له‌میژوودا... نه‌وه‌ش بریتیه له‌کۆکی نه‌وه‌ی له‌واژه‌ی، نامیژووبیدا مه‌به‌ستمانه (۳۳).

دوانزه‌ سال تیه‌په‌رین و شیوازی هه‌ر شکرده‌ سه‌ر بیروباوهره‌ پیره‌کان (iconoclasm) کۆتایی پته‌ات.

ولاتی پروفیسۆر به‌تەرفیلد که‌وته‌ جه‌نگیکه‌وه به‌زۆری به‌جه‌نگیکیان داده‌نا، که له‌ پیناو سه‌ره‌ستیه ده‌ستووریه‌کانی به‌رجه‌سته‌بوو له‌ناو ته‌قلیدی ویگدا ده‌جه‌نگیت له‌ژیر سایه‌ی سه‌رکرده‌یه‌کی گه‌وره‌دا، که هه‌میشه، گه‌ر ده‌سته‌واژه‌یه‌کی ره‌وابی، لاقه‌ی بۆ رابردو به‌یه‌ک چاو له‌م سه‌رده‌مه‌دا ده‌کرد. پروفیسۆر به‌تەرفیلد له‌ په‌رتوکیکی بچوک به‌ناوی، مرۆفی ئینگلیزو میژووه‌که‌ی، که له ۱۹۴۴-دا بلاویکردۆته‌وه ته‌نها بریاری نه‌وه‌ی نه‌داوه، که راقه‌کردنی ویگ ده‌باری میژو راقه‌کرنیکی ئینگلیزی بووه، به‌لکو به‌تاسه‌وه ده‌باری هاوپه‌یمانی مرۆفی ئینگلیز له‌گه‌ل میژووه‌که‌یداو، له‌ پتوه‌ندی ئیوان ئیستاو رابردو، دواوه (۳۴).

سه‌رنجدانی ئهم سه‌رو بنیانه‌ی تیروانینه‌که ره‌خنه‌گریه‌کی نادۆستانه نییه.

مه‌به‌ستم نه‌وه نییه به‌تەرفیلدی یه‌که‌م له‌گه‌ل به‌تەرفیلدی دووه‌مه‌دا به‌سه‌لماندن ره‌تبه‌که‌مه‌وه، یان پروفیسۆر به‌تەرفیلدی سه‌رخۆش له‌گه‌ل پروفیسۆر به‌تەرفیلدی ناسه‌رخۆشدا رووبه‌روو بکه‌مه‌وه. به‌ته‌واوی نه‌وه ده‌زانم، نه‌گه‌ر یه‌کیک به‌خوتنده‌وه‌ی هه‌ندیک له‌ شته‌کانه‌وه ماندوو بوو بیت، که پیش جه‌نگ و له‌ ماوه‌ی جه‌نگ نووسیومن، نه‌وا له‌وانه‌یه به‌هیچ شتیه‌یه‌ک له‌ قایل‌کردندا له‌ باره‌ی شته‌ دژیه‌ک و ناچونیه‌که‌کانه‌وه: دوو چاری ناسته‌نگ نابیتته‌وه به‌لایه‌نی که‌میشه‌وه وه‌ک هه‌ریه‌کیک نه‌وه‌نده زه‌حمه‌ت نابیت، که له‌وانه‌ی تردا پشکنیومن.

له‌راستیدا دلناییم له‌وه‌ی پتوبسته‌ ئیره‌یی به‌هه‌ر میژوونوسیک به‌م، که به‌شه‌ره‌فه‌وه ده‌توانی بانگه‌شه‌ی نه‌وه بکات، که له‌ په‌نجا سالی رابردوودا به‌بی گۆزانه رادیکالییه‌کانی تیروانینه‌که له

میانهای بویهره بلهرزهکانی زهویدا ژیاوه.

مه بهستم تنها ئهویه پیشانی بدهم چند بهوردی کاری میژوونووس لهو کۆمه لگه یه رهنگ ده داتهوه، که کاری تیتدا دهکات.

ئه مه به تنها ئه و رووداوانه نییه، که له تهکانیتیکی بهرده وامدان، به لکو میژوونووس خۆی له تهکانیتیکی بهرده وامدایه.

کاتیک کاریکی میژوویی به دهسته وه دهگری، ئه وهنده بهس نییه سهیری ناوی نووسه ره که بکهی له سه ره روپهیری ناو و نیشانه که دا؛ ههروه ها ده بیت سهیری کاتی بلا و کردنه وه یانیش نووسینه که بکهی - ته نانه ت ئه وهش هه ندیک سات ئاشکرا که رته.

گه ره فله سووف له وه دا راستیی، که پیمان ده لئی ناتوانین دوو جار خۆمان فری بدهینه هه مان رووباره وه، رهنگه به هه مان ئه ندازه و له به ره هه مان هۆکار ئه وه شیان راستیی، که ناکرئ دوو په رتووک له لایه ن هه مان میژوونووسه وه بنووسریت.

ههروه ها، گه ره بۆ ساتیک واز له میژوونووسی تاکه کهس به یئنین و بچینه سه ره ئه وانه ی پێیان ده گوترئ ئاراسته فراوانه کان له نووسینی میژوودا، ئه و تا ئه و ئه ندازه ی میژوونووس به ره هه می کۆمه لگه یه ته و اوو روتتر ده بیته وه.

میژوونووسه به ریتانییه کان جگه له که میکیان نه بیت له سه ده ی نۆزه هه مدا رته وه ی میژوویان به هیمای بنه مای پێشکه و تن داده نا: ئایدیۆلۆژیای کۆمه لگه کیشیان له هه لومه رچی پێشکه و تنیتیکی خیرای به رچاودا گوزارشت ده کرد.

میژوو ده هه نه به ر میژوونووسه به ریتانییه کان پر مانابوو، مادامیک له به رزه وهندی رتگه که ماندا بووبیت؛ وه لئ ئیستاکه وه رچه رخانیتیکی هه لئ وه رگرتوه، باوه ر به مانای میژوو بۆته بیدعه یه ک دوا ی جهنگی جیهانی یه که م توینی هه لئکی بی هووده ی دا بۆ ئه وه ی تیژی خولا و له جیگه ی تیروانیی هه لئکی میژوو دابنیت - که به ئایدیۆلۆژیای کۆمه لگه یه ک له دارو خاندا جیا ده کریته وه (۳۵).

میژوونووسه به ریتانییه کان دوا ی ناکامییه که ی توینی به زۆری هه زیانده کرد ده ستیان به ته کپتن و ئه وهش ئاشکرا بکه ن، که به هیچ شتیه یه ک نمونه یه کی گشتی له میژوودا نییه. فیه ره تیپینییه کی بی هووده ی ئه و راستییه ی کرد (۳۶) که تارا ده یه ک به قه ده ره و ته که ی رانکه له م سه ده ی دوا ییدا جه ما وه ری هه بوو.

گه ره که سی ک پیم بلئ میژوونووسه به ریتانییه کان سی سالی دوا یی ئه م گۆزانه یان له دلدا وه ک ده رئه نجامی ره نگدانه وه یه کی قولی تاکه که س و سوتانی چرایه کی نیسه شه و له هه وه ر بانه

جیاوازه کانیاندا تاقیکردۆتۆوه، ئهوا به پیتۆستی نازانم راستیه که گفتوگۆ بکه و ره تی بکه مه وه. وه لێ له وه دا بهردهوام نه ب، که ته وای بیر کردنه وهی تاکه که س و سووتانی چرا نه وتیه که به دیارده یه کی کۆمه لایه تی و بهرهم و ده برینی گۆرانیکی ئه سلی دابنیم له تایبه تمه ندی و تیروانیی کۆمه لگه که ماندا دوا ی سالی ۱۹۱۴.

ئامازه پیدهرێکی گرنگتر به تایبه تمه ندی کۆمه لگه یه ک نییه له و جۆری میژووه ی دهینوسی یان شکست دههینی بینوسی.

میژوونوسی هۆله ندی گه یل له گوتاره سه رنج راکیشه که یدا، که له ژیر ناوونیشانی، ناپلیۆن لایه نگر و دژایه تی، وه رگێدراره، پێشانی ده دات چۆن به یاره دوا به دوا ی یه که کانی میژوونوسه فه ره نسیه کانی سه ده ی نۆزده هم ده رباره ی ناپلیۆن غوونه ی گۆرانی و کیشمه کیشی هزو ژبانی سیاسی فه ره نسی له سه رتاسه ری سه ده که دا رهنگیان داوه ته وه.

هزری میژوونوسان، وه ک مرۆقه کانی دیکه، به هۆی ژینگه ی کات و شوینه وه له قالب ده درئ. ئاکت به ته وای ئه م راستیه ی زانیوه و به دوا ی ئه وه شدا گه راوه له خودی میژوودا له وه را بکات:

پیتۆسته (ئه و نووسیویه تی) میژو و نه ک هه ر له کاریگه ری زیده ی سه رده مه کانی تردا رزگار کهرمان، بێت به لکو پیتۆسته له کاریگه ری زیده ی خۆمان و زۆرداریه تی ژینگه و فشاری ئه و هه وایه ی، که هه ناسه ی پێ ده ده ی، رزگار کهرمان بێت (۳۷).

رهنگه ئه مه هه لسه نگان دنیکی گه شیان ه ی رۆلی میژو و بێت. سه رکیشی ده که م گه ر با وه به وه بکه م که ئه و میژوونوسه ی زۆر له رهوشی خۆی ئاگاداره و زۆریش له تپه پاندنی ئه وه دا به توانایه، ههروه ها له نرخاندنی سروشتی جه وهه ری جیاوازییه کانی نیوان کۆمه لگه و تیروانییه کانی خۆی و جیاوازییه کانی نیوان سه رده مه کانی ترو ولاته کانی دیکه، له و میژوونوسه به تواناتره، که به دهنگیکی زل نا ره زایی ئه وه ده رده بریت، که تاکه که سی که و دیارده یه کی کۆمه لایه تی نییه.

وا دیاره توانای مرۆف بۆ به رزبون وه ی به سه ر رهوشی کۆمه لایه تی و میژووی خۆیدا به هۆی ئه و ههستیاریه تیه وه مه رجدار ده کړیت، که به هۆیه وه بری تپه و گلانی له و ره وشدا ده زانی. له گه لاله نامه ی یه که مدا گوتم: پێش ئه وه ی میژو و بتوێژته وه (پیتۆسته) میژوونوس بتوێژته وه.

هه نوکه ئه وه شی ده خه مه سه ر که: پێش ئه وه ی میژوونوس بتوێژته وه پیتۆسته ژینگه کۆمه لایه تی و میژووییه که شی بتوێژته وه.

میژوونوس تاکه که سی که، ههروه ها به رهه می میژو و کۆمه لگه یه بۆیه ده بی له ژیر ئه م تیشکه

دوو بهرامبه‌رده‌دا قوتابی میژوو فیر بیی بایه‌خی پیدات.

بائیستا واز له میژوونووس بهیئین و له‌ژیر تیشکی هه‌مان پرسدا بیر له‌لاکهی تر هاوکیشه‌که‌م - راستیه‌کانی میژوو - بکه‌ینه‌وه.

ئایا مه‌به‌ستی لیکۆلینه‌وه‌ی میژوونووس ئاکارو ره‌وشتی تاکه‌که‌سه‌کانه‌ یان کرده‌ی هیژه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کانه‌؟ لی‌رده‌دا به‌سه‌ر زه‌مینه‌یه‌کی پئ له‌سه‌ر داندراودا ده‌رۆم. کاتی‌ک سیر ئیسیاه‌ بیرلین چهند سالتیکی که‌م به‌ر له‌ ئیستا گوتاریکی جه‌ماوه‌ری و پرشنگداری له‌ژیر ناوونیشانی، حه‌قیه‌تی میژوویدا، بلاوکرده‌وه - که‌ دواتر له‌م گه‌ل‌له‌نامانه‌دا ده‌گه‌ریمه‌وه‌ سه‌ر باب‌ه‌ته‌ سه‌ره‌کیه‌کانی - بیرلین دروشمیکی خستۆته‌ پیشه‌وه‌ی گوتاره‌که‌ی، که‌ له‌ کاره‌کانی تی. ئیس. ئیلیۆت، هیژه‌ گه‌وره‌ ناکه‌سایه‌تییه‌کان -ه‌وه‌ هه‌لبێژاردوه‌وه‌، له‌سه‌راپای گوتاره‌که‌شدا گالته‌ به‌و خه‌ل‌کانه‌ ده‌کات، که‌ باوه‌ریان به‌، هیژه‌ گه‌وره‌ ناکه‌سایه‌تییه‌کان هه‌یه‌، جگه‌ له‌و تاکه‌که‌سانه‌ی وه‌ک فاکته‌ریکی یه‌ک لایی که‌ره‌وه‌ن له‌ میژوویدا.

ئه‌و تبه‌وره‌ی پیتی ده‌لیم تیۆری بادکینگ جۆن ده‌رباره‌ی میژوو - ئه‌و تبه‌روانییه‌ی ده‌لتی: کاری گرنگ له‌ میژوویدا بریتیه‌یه‌ له‌ تایبه‌قه‌ندی و ئاکارو ره‌وشتی تاکه‌که‌سه‌کان - بنچینه‌یه‌کی ره‌سه‌نی دوورودرێژی هه‌یه‌.

ئاره‌زووی گریمانکردنی کارامه‌یی تاکه‌که‌س وه‌ک هه‌یزیکی دروستکه‌ر له‌ میژوویدا بریتیه‌یه‌ له‌ قوناغه‌ سه‌ره‌تاییه‌کانی هۆشداری میژوویی.

گریکه‌ کۆنه‌کان حه‌زیانده‌کرد ده‌سکه‌وته‌کانی رابردوو له‌ ناوی پال‌ه‌وانه‌ تیره‌یه‌یه‌کانه‌وه‌ (eponymous) ناو‌زده‌ بکه‌ن، که‌ به‌ گریمان به‌پرسی خۆیانیان داده‌نان، هه‌روه‌ها حه‌زیانده‌کرد داستانه‌کانیان بۆ هۆمه‌ر ناویکی هۆزانه‌ن بگێرنه‌وه‌و یاساو ده‌ستوره‌کانیشیان بۆ لیکۆرگۆس یان سۆلۆتیک بگێرنه‌وه‌.

هه‌مان ئاره‌زوو له‌ رینسانسدا ده‌رده‌که‌وئ، کاتی‌ک پلۆنارفی. ژیا‌نامه‌نووس و ئه‌خلاقناس، زیاتر له‌ میژوونووسه‌کانی شوئنه‌واری کۆن، که‌سایه‌تییه‌کی جه‌ماوه‌ری‌ترو کاریگه‌رتبه‌بو له‌ پاشماوه‌ی کلاسیکی‌دا، گه‌ر ره‌وا‌یی بلتین، به‌تایبه‌تی له‌م ولاته‌دا، ئه‌وا هه‌موومان هه‌ر له‌ کۆشی‌ دایکه‌ماندا ئه‌م تبه‌وره‌ فته‌ربوینه‌، هه‌روه‌ها ره‌نگه‌ پتویستبێ ئه‌م‌رۆکه‌ ئه‌وه‌ بزانه‌ن، که‌ ده‌رباره‌ی ئه‌و هه‌ندیک شتی منالانه‌ هه‌یه‌، یان به‌هه‌رحال وه‌ک کاری منالانه‌.

ئه‌و بیره‌ۆکه‌یه‌ کاتی‌ک کۆمه‌لگه‌ ساده‌رتبه‌بو تارا‌ده‌یه‌ک مه‌عقولا‌نبوو، هه‌روه‌ها وادیاره‌ کاروباره‌ گشتیه‌یه‌کان له‌لایه‌ن ده‌سته‌یه‌کی زاندرای تاکه‌که‌سه‌کانه‌وه‌ به‌رپه‌وه‌برای.

ئه‌مه‌شیان به‌شپه‌وه‌یه‌کی ناشکرا له‌گه‌ل کۆمه‌لگه‌ ئالۆزتره‌کانی ئه‌م سه‌رده‌مه‌ماندا ناگونجیت؛ له‌

دایک بوون زانستی نوئی سۆسیۆلۆژیاش له سه دهی نۆزده هه مدا وه لامیکی گه شه کردنی ئەم ئالۆزییه بوو.

له گه ل ئەوه شا ته قلیدی کۆن زهحمهت ده مرئ. له ده سپیکی ئەم سه ده یه دا، میژوو وه ک ژياننامه ی مرۆفه گه وه و دهسته لاتداره کان، هیژ گوته یه کی به نیتوانگ بوو.

ته نه ا ده سالتیک به ر له ئیستا، میژوونووسیکی گه وه ی ئەمریکی، نه ک زۆر به جدی، هاوړیکانی به کوشتنی به رفره ی که سایه تییه میژووییه کان تۆمه تبارکرد و به ده سه که لای دهستی هیژه سیاسی و ئابوورییه کانی دانان (۳۸).

سه رخۆشه کانی ئەم تیۆره ئەم پۆکه شه رم له به رامبه ر ئەمه دا ده که ن؛ وه لی دوا ی گه ران دهسته واژه یه کی هاو شپوه ی باشی ئەو باره م له پیشه کی یه کییک له کتیبه کانی خاتوو ویج وودا بینه یه وه.

(ئەو نووسیوییه تی) ئاکاری مرۆف وه ک تاکه که س زیاتر سه رنجم راده کیشیت نه ک ئاکاره کانیان وه ک گروه یان پۆل. ده توانرئ میژوو به م نه زعه یه یانیش ههروه ا به نه زعه ی دیکه بنووسرئ؛ ئەوه ش فریودانه که نه که مده کات و نه زیاد ده کات... ئەم په رتووه. هه ولئیکه بۆ تیگه یشتن له وه ی چۆن ئەم مرۆفانه هه ستیان کردووه بۆچی به گوتیه ی هه لسه نگانندی خویان ئەوه ی کردوویانه ده یکه ن (۳۹). ئەم دهسته واژه یه راست و دروسته؛ ههروه ا له به ر ئەوه ی خاتوو ویج وود نوو سه ریکی جه ما وه رییه، ئەوا دلنایام له وه ی زۆریه ی خه لکیش وه ک ئەو بیرده که نه وه.

بۆ غونه، دکتۆر راوز پیمان ده لی، که پیژۆی ئەلیزابیست بۆیه شکستی هینا چونکه جیمسی یه که م نه یه ده توانی لیتی تیگیات و شوړشی ئینگلیزی سه ده ی حه قده هه میش به هۆی ده به نگی هه ردوو پادشا ستیوارتی یه که م (۴۰) رووداویکی له ئاکاوی به ریکه وت بوو.

ته نه ات سیڕ جیمس نیل، که میژوونووسیک بوو زۆر له دکتۆر راوز دلره قتر بوو، وادیاره هه ندیک جار زیاتر هه زیکردووه سه رسام بوونه که ی خوی به شان ئەلیزابیت ده رپری نه ک ئەوه روونبکاته وه، که پادشایه تی تیۆدۆر نوینه رایه تی کردووه ههروه ا سیڕ ئیسا ه بیرلین له گوتاریکدا، که وه ک خۆی وه رمگرتووه له وه به لگانه زۆر دردۆنگه، که رهنکه میژوونووسان له په نجه خسته چاوی (denounce) جه نگیزخان و هیته لهر وه ک دوو پیاو خراپ شکست بپین (۴۱).

تیۆری بادکینگ جۆن گوود کرین بیس به تاییه تی کاتیک به ندو باو ده بیت، که دینه سه ر سه رده مه نویتره کان. ئاسانه ر پیتی به گوتری کۆمبونیزمی به ره مه می داهیندراوی مارکس (brain - child) نه ک شیکردنه وه ی به چه ک و تاییه ته ندیه کانی (که ئەم گو له م له بلا وکراوه ی دهسته به ره کانی بازاری دراو گۆرینه وه چنیه) بۆ ئەوه ی شوړشی به لسه قی بۆ ده به نگی نیکۆلاسی دووه م

یان زږی نډلمانی بگپږدږتته وه نك توتږښنه وهی هوكاره قووله كومه لایه تیپیه كانی، ههروه ها بږ تیگه یشتن له وه، كه ههردوو جهنگه جیهانیپیه كه بههوی نهگریسی و ناره زووی خراپه كاری تاكه كه سیانه ی څیلپه لیمی دووهم و هیتهلره وه بوون نك بههوی له بهریه ك ههلهوشانی مهلبه نندیک له پېړوی په یوه نندیپه نیو دهوله تیپیه كاندا.

كه وابوو دهسته واژه كه ی خاتوو وېچ وود دوو گریمان به یه كه وه كډه كاته وه.

دهسته واژه ی یه كه م بریتیه له ناكارو رهوشتی مروڅه كان وهك تاكه كه سانیکي جیاوازه له ناكارو رهوشتیان وهك نه ندامانی گروهیک یان پوړیک، ههروه ها بریتیه له وهی رهنكه میژوونوس به شپوه یه کی لوژیکي چاوبېرته یه کیک نك نه ویتړ.

دهسته واژه ی دووهم بریتیه له توتږښنه وهی ناكارو رهوشتی مروڅه كان وهك تاكه كه سانیک، كه توتږښنه وهی پالنده هوشه کیپیه كه ی كاره كانیشیان دهگرته وه.

دوا ی نه وهی پېشتر گومت پیوستیم به كوشش نابې بږ شیکردنه وهی خالی یه كه م.

تېروانین دهریاره ی مروڅ وهك تاكه كه سیك زیاتر یان كه متر له و تېروانینه فریوده رتر نیپه، كه مروڅ وهك نه ندامتیکی گروهه كه داده نیت؛ نه و هشیان ههولیکه بږ جیا كړدنه وه یه كه له نیوان ههردو کیاندا ئیا كامه یان فریوده ره.

تاكه كه س وهك پېناسه بریتیه له نه ندامی گروهیک، پوړیک، تیره یه ك، نه ته وه یه ك، یان نه وهی ده ته وې.

بایولوژیسته كونه كان به پوړلین كړدنې جوړی بالنده كان، درنده كان و ماسیپه كان له بیتركه كان (cages) و حهوزی شوشه (aquatirum,s) و پېشه نگاكاندا قایل بوون، و به دوا ی زینده و هره زیندووه كاندا نه ده گهړان، كه به ژینگه كانیانه وه به ندیوار بوون.

پېنده چی هېژ زانسته كومه لایه تیپیه كان به ته وواوی له م قوناغه سه ره تایپه رزگاریان نه بوو بیت.

هه نندیک كه س جیاوازی له نیوان سایكولوژی دهكمن وهك زانستی تاكه كه س و سوسیولوژی وهك زانستی كومه لگه؛ ناوی سایكولوژیسم له و تېروانینه نراوه، كه ته وواوی کیشه كومه لایه تیپیه كان به شپوه یه کی بنچینه یی ملکه چی شیکردنه وهی ناكارو رهوشتی تاكه كه سی مروڅ ده بن.

وله ی نه و سایكولوژیسته ی كه له توتږښنه وهی ژینگه ی كومه لایه تی تاكه كه سدا شكستی هېناوه. رهنكه زور سه ركه و توو نه بیت (۴۲).

نه و هس فیتمان ده دات جیاوازی بكه ین له نیوان زانستی ژبان نامه نووسی، كه مروڅ وهك تاكه كه سی داده نیت، و زانستی میژوو، كه مروڅ وهك به شیک له هه مو داده نیت، به مهش

فیتمان دەدات ئەو پېشنیار بکەین، کە زانستی باش ژياننامە نووسی مېژووێه کی خراب دروستدەکات.

ئاکت رۆژتیک لە رۆژان نووسیویەتی هیچ شتێک جگە لەو ئارەزووی، کە لەلایەن تاییبە ئەندێبەکانی تاکە کەسەو نیگا دەکرێ نابێتە هۆی هەلە زباترو ناراستی لە تێروانیی مەرۆش دەربارە مېژوو. (٤٣)

بەلام ئەم جیاکردنەوێه زۆر ناراستە.

ناشمەوێ پەنا بێهەمە بەرگوتە فیکتۆری، کە لەلایەن جیی. ئیم. یەنگ لەسەر رووپەری ناوونیشانێ کتێبە کەیدا داناو، بەناوی بەریتانیای سەردەمی فیکتۆری: خزمەتکارەکان لە بارە خەلکەو دەوێن، پیاو ماقولەکانیش هەلومەرج و کارەکان تاووتۆدەکەن. (٤٤)

هەندیک ژياننامە کی سەسی هاوکاری جدی مېژوون: لە بواری خۆدا، هەردو بایوگرافیە کە یئیسایک دۆچەر دەربارە ستالین و ترۆتسکی دوو نمونە ی زەق و بەرچاوان. ژياننامە کەسییەکانی دیکەش وەک رۆمانی مېژوویی دەچنەو سەر ئەدەب.

پروفیسۆر تریقۆر رۆ پەر بۆ لیتۆن ستراشی نووسیو، کە پرسە مېژووییەکان هەمیشە و تەنها پرسە ئاکاری تاکە کەس و نامۆیی و سەمەریی تاکە کەس بوونە. هەرەها هەرگیز بەدوای ئەوێدا نەگەرێ و ئەوێ پرسە مېژووییەکان و پرسەکانی سیاسەت و کۆمەڵگە بداتەو، یان تەنها پرسیاریش بکات (٤٥).

هیچ کەسیک ناچار نییە مېژوو بنووسی یان بخوێنێتەو هەرەها دەتوانێ باشترین پەرتووک دەربارە رابردو بنووسێ، کە مېژوو نییە.

وەلێ پێم وایە بەگوتەری دابو نەریتی تەقلیدی راهاتوین - هەرەک گریمانە کەم لەم گەڵە نامانەدا بکری - بۆ هیشتنەوێ وشە، مېژوو، لە پێناو پرۆسێسی لیکۆلینەوێ رابردووی مەرۆش لە کۆمەڵگەدا.

خالی دووێ ئەوێه، مېژوو گەرنگی بەو لیکۆلینەوێه دەدات، کە بۆچی تاکە کەسەکان، بەگوتەری هەلەسەنگاندنی خوێانی ئەوێ کردوویانە دەیکەن، هەر لە یە کەم تێروانییدا زۆر سەیر دەردەکەوێ، هەرەها گومان دەبەم، کە خاتو وێج وود وەک خەلکە هەستیاریەکانی دیکە ئەو جێبەجێ ئەکات، کە پێیدا هەلەدەدات، ئینجا گەر ئەو بکات، ئەو مېژووێه کی زۆر سەیر دەنووسی.

هەموو کەسیک ئەمە ئەوێ دەزانێ، کە مەرۆشەکانی هەمیشە، یان تەنانەت لەوانە یە بەشێوێه کی

ئاسايى لە سونگەى ئەو پالئەرانەوہ کارناکەن، کە بەتەواوى لە بارەیانەوہ ھۆشیارن، یان ئەوانەى مەرۆقەکان حەز دەکەن ئاشکرایان بکەن؛ ھەر ھەلاوترە کردنى تێپروانین لە پالئەرە ناھۆشیارو شاراوہکان، بێگومان ھەک چوونە سەر کارى یەکیکە بەچاوتیکوہ، کە بەئەنقەست دادەخرى. ھەرچۆنیک بێت، ئەمە بەگوێرەى قەسەى ھەندیک کەس ئەوہیە، کە مێژوونووسان ناچارن بیکەن.

ئەمەش خالەکە یە.

مادام بەوہ قایلن و دنیایى بڵێى، کە خراپەى کینگ چۆن لە چاو برسێیەتییەکەى یانیش لە دەبەنگییەکەى یان لە نەمانەکەیدا بووہ بۆ ئەوہى بێستە ستمکار، ئەوا لە بارەى ئەو جۆرە تاکەکەسانەوہ قەسە دەکەى، کە تەنانت لە ئاستى مێژووى سەرەتایشدا دەکرى لێیان تێبگەین. ھەلێ کاتیک دەلێى کینگ چۆن نامرازىکى بەرژووەندییە بەدەستھاتوہکان بووہ، کە بوونەتە بەرگر بۆ گەشتن بەدەستھاتنى دەربەگە خاوەن زەوى و زارەکان، ئەوا نەک تەنھا تێپروانینىکى ئالۆزو تێکەل لە بارەى خراپى کینگ جۆنژوہ دروست دەکەى، بەلکە وادیارە ئەوہش پێشنیار بکەى، کە ئاکارى ھۆشدارى تاکەکەسەکان و بوویەرە مێژووییەکان دیارى دەکرىن، کە ئارەزووہ نا ھۆشدارییەکانیان بەریتوہ دەبەن.

بێگومان ئەمەش شتیکی بى مانایە.

ئەوہى پەيوەندى بەمنەوہ ھەبێ ئەوہیە باوہرم بەھەر یەک لە مانەى خواریوہ نییە: بایەخ و چاودێرى خوداوەندى و رۆمى جیھان و قەزاو قەدەر و مێژوو بە (H) - ى کاپیتەل، یان ھەر کورتکراو داپلۆسینىکى دیکە، کە ھەندیک سات بۆ رێنمایى کردنى رێرەوى رووداوەکان گریمانکراون، ھەر ھەلا دەبێ بەبێ مەرج راھەکردنەکەى مارکس پشت راست بکەمەوہ، مێژوو ھێچ ناکات، سامانىکى زۆرى نییە، ناچەنگیت.

بەلکە مەرۆقە؛ مەرۆقى راستەقینەى زیندوو ئەو کەسە یە، کە ھەموو شتیکی دەکات، سامانى ھەيوە دەجەنگیت^(٤٦).

ئەو دوو سەرنجەى دەمەوێ لە بارەى ئەم پرسیاروہ بیان دەم ھێچ پەيوەندییەکیان بە تێپروانینى پەتەى مێژووہە نییە و لەسەر بنەمای سەرنجدانىکى پوختى ئەزمونى دامەزراون.

سەرنجى یەکەم ئەوہیە مێژوو تارادەییەکی زۆر بریتییە لە پرسى ژمارەکان.

کارلیل لەو داکیکیکردنە نەگونجاو بەرپرسیارو، کە، مێژوو بریتییە لە ژياننامەى پیاوہ گەورەکان؛ ھەلێ گوی بۆ پاراوترین و گەورەترین کارە مێژووییەکەى بگرە:

فشاری برسیه‌تی و رووت و ره‌باتی و میرده‌زمه (***) قورساییی خستۆته سهر دلی بیست و پینچ ملیۆن کهس: ئەمەشی جولێنەری سەرەکی بوو لە شۆرشی فەرەنسادا، هەرۆک دەرێ جوولە که لە هەموو ئەم جوۆرە شۆرشانەدا و لە هەموو ولاتەکاندا هەبێت، نەک فیزلیدەرە بریندارکراوەکان یانیش فەلسەفە دژبە که‌کانی لایەنگرانی فەلسەفە و خاوەن دوکانە دەرۆمەندەکان و پیاو ماقوولە لادێیه‌کان بووین^(٤٧).

یان، هەرۆک لینین و تووێه‌تی: لەهەر کوێه‌ک پۆله‌کانی جەماوەر هەبن سیاسەت دەست پێدەکات، بەلام لەهەر کوێه‌کدا ملیۆنان خەلک هەبن نەک هەزاران، ئەوا سیاسەتی جدی لەویدا دەستپێدەکات^(٤٨). ملیۆنەکانی کارلیل و لینین بریتبون. لە تاکە که‌سه‌کان: هیچ شتێک لە بارەیانەوه ناکەسایه‌تی نەبووه.

هەندێک جار گفتوگۆکردنی ئەم پرسیاره‌ بێ ناگایی لەگەڵ ناکەسایه‌تییه‌ تیدا تێکه‌ڵدەکات. خەلکی لەوه ناوەستن، که‌ خەلک بن، یان تاکە که‌سه‌کان لەوه ناوەستن تاکە که‌س بن، چونکه ناوە‌کانیان نازانین.

ئەو، هێژە گەوره‌ ناکەسایه‌تیانەیی مستەر ئیلیسۆت لە بارەیانەوه دەدوێت بریتبون لەو تاکە که‌سانە، که‌ کلارندنی پارێزگاری سەرکەش و بێ پێچ و پەنا (Fraker) پێیان دەلێت، خەلکی پیسی بێ ناو^(٤٩). ئەم ملیۆنان خەلکە بێ تاوانه‌ تاکە که‌س بوونەو زۆرتر یان که‌متر بەیه‌ که‌وه بە شێوه‌یه‌کی ناھۆشیارانە کاردەکەن و هێژتێکی کۆمەلایه‌تی پێکدەهێنن.

میژوونووس لە هەلومەرجە ئاساییه‌کاندا پتووستی بەوه‌ نییه‌ مەعریفه‌ لە تاکە جووتیارێکی دوژمنکارانە یانیش لادێیه‌کی دوژمنکارانە وەرگیرێ.

وەلێ ملیۆنان جووتیاری دوژمنکارانە لە هەزاران لادیدا فاکتەرێکن ناکرێ لە یاد بکری. ئەو ھۆکارانەیی بوونە رێگر لە بەردەم مەرەپەینی جۆزدا سەرئەجی میژوونووسان راناکیشتن مەگەر هەمان ھۆکارەکان رێگە لە هەزاران تاکە که‌سی دیکەیی سەرەمی جۆز نەگرن، هەرۆه‌ا ببێه‌ ھۆی دا بە زینتیکی جەوھەری رێژە مەرەپەین: ئەوسا رەنگە ئەو ھۆکارانە لەرووی میژووییه‌وه زۆر گرنگ بن.

پتووست ناکا بەو تێبێنییه‌ بێ ھوودیه‌ دوو دل بێن، که‌ دەلێ جوولە‌کان لە لایەن که‌مایه‌تییه‌ کەنەوه دەستپێدەکەن.

سەرلەبەری یزووتنەوه کاراکیشتن ژمارەیه‌کی که‌م سەرکردەو ژمارەیه‌کی زۆر ھەواداریان ھەیه‌؛ وەلێ ئەمە مانای ئەو نییه‌، که‌ ھەواداری زۆر شتێکی سەرەکی نییه‌ بۆ سەرکەوتنیان. بەم شێوه‌یه‌ ژماره‌ لە میژوودا بە ھەند وەرەگیرێ.

سەرئىچى دووھم باشتەر دەسلەپتىندى.

نوسەرانى قوتابخانەى جىياوازەكانى ھزر لەسەرنجدانى ئەوھدا كۆكن، كە ئاكارو چالاكى
تاكەكانى مەرقايەتى بەزۆرى ئەو دەرئەنجامانەيان ھەيە، كە ئەنجامدەرەكان ھەزو ئارەزوويان لىيان
نەبوويەتتە يانیش لەراستیدا ھىچ تاكەكەسىكى دىكە ھەزو ئارەزووى لىيان نەبوو.

مەسىحى باوەرى وایە، كە تاكەكەس بەشێوەیەكى ھۆشیارانە لە پێناو مەبەستە زۆرە ھۆ
پەرستىيەكانى ھۆیدا كاردەكات، ھەر ھەا بریتىيە لە ھۆكارىكى ناھۆشیارانەى مەبەستى
خوداوەند.

دەستەواژەى ماندىقەل، كە دەلەى، سوودە تاييەتيەكان سوودە گشتىيەكان وابەستە دەكەن،
بریتىيەو لە دەستەواژەيەكى سەرەتايى و دژبەكى بەئەنقەستى ئەم دۆزىنەوہیە.

دەستى شاراھى ئادەم سمیت و عەقلى كارامەى ھىگەل، كە تاكەس ئازاد دەكات لە پێناویدا
كاربكات و خەمەتى مەبەستەكانى بكات، لەگەڵ ئەوھشدا، كە تاكەكەسەكان باوەریان بەخۆيان
ھەيە ئارەزوو كەسىيەكانیان بەدەستبەھێتن، ئەوا زۆر ئاسايە پتويستیان بە شاھەتەمانى دەقى
وەرگىراو ھەبێت. ماركس لە پێشەكى كەتیبەكەیدا بەنىتوى، رەخنەسازى ئابورى سياسى،
نوسىويەتى: مەرقەكان لەبەرھەمى كۆمەلایەتى ھۆ و پێناوہكانى بەرھەمھێنانیاندا دەرچەن نیتو ئەو
پەيوەندىيە پتويست و بى كۆتايانەوہ، كە نەويستیان جىياوازن.

تۆلستۆي لە كەتیبى، جەنگ و ئاشتیدا نوسىويەتى: مەرق بەشێوەیەكى ھۆشیارانە لە پێناو
خۆیدا دەرئیت، بەلام بریتىيە لە ئامىرىكى ناھۆشیار لە بەدەستبەھێنانى ئامانجە گشتىيە
مىژوويەكانى مەرقايەتیدا، لە دەستدا لاسايى ئادەم سمیتى كردۆتەوہ^(٥٠).

بۆ ئەوہى ئەم دەقە ھەلبەئىرەردراوہ كۆتايى پتويست، كە پێشتەر دەقىكى تەواو دوورو دەرئبوو، ئەم
وتەيەى پروفیسۆر بەتەرفىلد ھەيئەتەوہ: شتىك لە سروشتى رووداوە مىژوويەكاندا، كە رەھەى
مىژوو لە ئازاستەيەكەوہ دەگۆرئ، بەشێوەيەك ھىچ مەرقىك ھەرگىز مەبەستى ئەو نەبوو^(٥١).

پاش سەد سالتىك تەنھا شەرى بچووكى ناوچەيى، ئەوا دواى سالى ١٩١٤ دوو جەنگى
مەزنى جىھانيمان ھەن. راھەكردنى ئەم دياردەيە بەو شێوہەيى، كە بلىيەن لە نيوہى يەكەمى سەدەى
نۆزدەھەمدا ئەو تاكەكەسانەى جەنگيان وىستووە زۆرتر بوويەتتە، يان ئەوانەى ئاشتىيان وىستى
كەمتر بوويەتتە لە سى چارەكى كۆتايى سەدەى بىستەم، ئەوا راھەكردنىكى ناماقولە.

ئەستەمە ئەوہ باوەر بەكەين، كە ھىچ تاكىك ھەزىكردبێت يانیش ئارەزووى ئەوہ بوويەتتە
داكشانەوہى مەزنى ئابورى ١٩٣٠-يەكان رووبەتات، بەلام لەگەڵ ئەوھشدا گومانى تيا نيە
بەھۆى كەدەى ئەو تاكەكەسانەوہ روويداوە، كە ھەريەكەيان بەشێوہەيى ھۆشدارانە ئامانجىكى

جیاوازی ناودامانی پیترو ده کرد.

دیاریکردنی راجیایی نیوان ناره زووه کانی تاکه کەس و دەرئەنجامی چالاکییه کانی هەمیشە پتویستی بە میژوونووسێکی گێڕە پەوی رووداوه کان نییه.

لۆج لە مارتی ۱۹۱۷-دا لە بارە و وودرو ویلسنە و نووسیویەتی. ویلسن مەبەستی نییه بچیتە جەنگەوه، بەلام پێم وایه رووداوه کانی راکیشی جەنگی دەکن (۵۲).

باوه پکردن بەوی دەتوانی میژو لەسەر بنەمای ئەو راڤەکردنە بنووسری، کە بەگوتیری ناره زووه کانی مروژن (۵۳)، یان لەسەر بنچینەی وەسفی ئەو پالنه رانه یاندا بنووسری، کە لەلایەن خودی ئەنجامدەرەوه کانه وە پێشکەشکراون، یان لەسەر بنچینەی بۆچی بەگوتیری مەزەندەکردنی خۆیان ئەوی کردوویانە دەیکەن، ئەو دژی سەرلەبەری گەواهییه کاتە.

لەرستیدا راستییه کانی میژو بریتین لەو راستییانەی دەربارە تاکه کەسن، وەلێ دەربارە ئەو کردارانی تاکه کەسن، کە بەتەنیا ئەنجامیداون، هەرەها دەربارە پالنه رە راستی و خەیاڵییه کان نین، کە تاکه کەسەکان خۆیان پێیان وایه لە سوونگەیانەوه کاردەکن.

ئەوانە بریتین لەو راستییانەی دەربارە پەییوەندی هەر تاکێک بە تاکێکی ترەوه لە کۆمەلگەدا و دەربارە ئەو هێزە کۆمەلایەتییانەشن، کە لەکردهوی دەرئەنجامی تاکه کەسە کانه وە سەرچاوه دەگرن، ئەو دەرئەنجامانەی، کە پێچەوانەی ئەو دەرئەنجامانەن، کە خۆیان ویستوویان و هەندێک جاریش دژی ئەو دەرئەنجامانەن.

یەکیەک لە هەڵە مەترسیدارەکانی تیروانینی کۆلینگ وود دەربارە میژو، کە لە دوا گەڵاڵەنامە کەمدا تاووتیتم کرد، بریتبو لە گریمانکردنی ئەوی، کە ئەو هزری لە دوا کردە کە وەیهو میژوونووسیش پتویستە لیبیکۆلێتەوه بریتیوو لە هزری بکەری تاکه کەس، ئەمەش گریمانێکی هەڵەیه.

ئەوی لەسەر میژوونووس پتویستە لیبیکۆلێتەوه، ئەویە، کە دەکەوتتە دوا کردە کەوه؛ و هزری هۆشمەندانە یانیش پالنه ری بکەری تاکه کەس لەوانەیه هیچ پەییوەندییه کی بەمەوه نەبێ. لێرەدا پتویستە هەندێک شت دەربارە رۆلی شۆرشیگێر یان تیکدەر لە میژوودا باسبکەم. دانانی وێنەیه کی جەماوەری تاکه کەس لە شۆرشیدا دژی کۆمەلگە دووبارە دروستکردنەوی دژیەکییه کی برێقه دار و هەڵەیه لە نیوان کۆمەلگەو تاکه کەسدا.

هیچ کۆمەلگەیه ک بەتەواوی چوونیه ک نییه.

هەموو کۆمەلگەیه ک گۆرەپانی کتێبەرکی کۆمەلایەتییه کانه، و ئەو تاکه کەسانەیش، کە خۆیان لە دژی دەستەلاتدا رێک دەخەن رەنگدانەوه و بەرەهەمیان لە پشتیوانانی دەستەلات کەمتر نییه.

ریچاردی دووهم و کاترینی گه‌وره نوینه‌رایه‌تی هیتزه کۆمه‌لایه‌تییه‌کانیان ده‌کرد له‌ به‌ریتانیای سه‌ده‌ی چواره‌ههم و رووسیای سه‌ده‌ی هه‌ژده‌ههمدا: هه‌روه‌ها واته‌ تایله‌رو بووگاشیف - ی سه‌رکرده‌ی شۆرش گه‌وره‌ی کۆیله‌کانیش ئه‌مه‌یان کرد.

پادشاو شۆرش گیتیه‌کان به‌یه‌که‌وه به‌ره‌می هه‌لومه‌رجه‌ تاییه‌تییه‌کانی سه‌رده‌م و ولاته‌که‌یان بوون.

وه‌سفکردنی تایله‌رو پوگاتشیف وه‌ک تاکه‌که‌سی شۆرشگیتیه‌ له‌ دژی کۆمه‌لگه‌دا ساده‌کردنیتکی فریوده‌ره‌.

ئه‌گه‌ر ئه‌وانه‌ ته‌نها ئه‌وه‌ بووبن، ئه‌وا له‌وانه‌یه‌ می‌ژوونووسه‌که‌ هه‌رگیز له‌ باره‌یانه‌وه‌ نه‌بیس‌ستبیت. ئه‌و دوو که‌سانه‌ یه‌ک له‌ باره‌ خۆیان له‌ می‌ژوودا قه‌رزدارێ جه‌ماوه‌ری شوێنکه‌وتووین، و گرنگییه‌که‌شیان له‌وه‌دایه‌، که‌ دیارده‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی و هه‌یچی تر.

یان با شۆرشگیتیه‌کی به‌رچاوترو تاکه‌که‌س ناسیتکی ئاست بالا‌تر وه‌ریگرین. هه‌ندیک که‌س زیاتر له‌ نیتشه (Nietzsche) به‌ شتیه‌یه‌کی توندوتیژترو توند‌په‌وانه‌تر له‌ دژی کۆمه‌لگه‌و ولاتی رۆژگاریاندا کاردانه‌ویان هه‌بووه‌...

له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا نیتشه به‌ره‌مه‌مێکی راسته‌وخۆی کۆمه‌لگه‌ی ئه‌وروپی و به‌تاییه‌تیش به‌ره‌مه‌مێکی راسته‌وخۆی کۆمه‌لگه‌ی ئه‌لمانی بوو - بریتبوو له‌و دیارده‌یه‌ی، که‌ له‌چین یان پێرۆدا رووینه‌ده‌دا.

ئه‌مه‌شیان (پشتیک (Generation) دوا‌ی مردنی نیتشه، نه‌ک به‌و شتیه‌یه‌ی جیه‌له‌کانی هاورد‌ه‌کانی خۆی ده‌یانزانی، به‌لکه‌و باشت‌ر روون‌بوویه‌وه، که‌ هیتزه کۆمه‌لایه‌تییه‌ ئه‌وروپییه‌کان و به‌تاییه‌تیش هیتزه کۆمه‌لایه‌تییه‌ ئه‌لمانییه‌کان چ‌ه‌ند به‌هیتزبوونه‌، که‌ ئه‌م تاکه‌که‌سه‌ له‌ باره‌یانه‌وه‌ گوزارشتی هه‌بووه‌؛ و نیتشه‌ش ده‌هه‌ن‌به‌ر وه‌چه‌ی داهاتوو بو‌ته‌ که‌سایه‌تییه‌کی گرنگ‌تر تا وه‌چه‌ی سه‌رده‌می خۆی. رۆلی شۆرشگیتیه‌ له‌ می‌ژوودا چ‌ه‌ند ویک چ‌وونیتکی له‌گه‌ل رۆلی پیاوی گه‌وره‌دا هه‌یه‌.

تیۆری پیاوی گه‌وره‌ له‌ می‌ژوودا - که‌ نمونه‌یه‌کی قوتابخانه‌ی گود کوبن بێسه‌ - له‌م سالانه‌ی دوا‌یدا پووجه‌ل بوویه‌وه، به‌لام له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا ئه‌م تیۆزه‌ هیتز جار به‌جار سه‌ری شپه‌زه‌ی خۆی هه‌لده‌بریت.

سه‌رنووسه‌ری ئه‌و زنجیره‌ په‌رتووکه‌ مه‌نه‌ه‌جیه‌ جه‌ماوه‌رییه‌انه‌ دوا‌ی جه‌نگی جیه‌هانی دووهم ده‌ستیان پێکرد، بانگه‌یشتی نووسه‌ره‌کانی ده‌کات بۆ ئه‌وه‌ی، له‌ رێگه‌ی نووسینه‌وه‌ی ژیا‌نامه‌ی پیاویکی گه‌وره‌وه‌ گفتوگۆیه‌کی گرنگی می‌ژوویی بکه‌نه‌وه‌؛ هه‌روه‌ها مسته‌ر ئی. جیتی پی له‌

یه کیټیک له گوتاره بچوکه کانیډا گرتووه، که: ده توارنږ میټرووی نه وروپای هاوچه رخ له باره ی سی
سته مکاره وه بنووسړی: ناپلیوډن و بسمارک و لینین (۵۴)

هرچه نډه له جدیتین نووسینه کانی خؤیدا غوونوی هم جوړه کاره هه له شانه ی نه نجام نه داوه.
رؤلی پیاوی گه وړه له میټروودا چییه؟ پیاوی گه وړه تاکه که سیټکه، هه وړه ها تاکه که سیټکی
ناسراوه دیارده یه کی کؤمه لایه تی گرنگی ناسراو و بهرچاوه.

گیښ سهرنجی داوه، که همه بریتیه له راستیه کی روون و ناشکرا، که پټیوسته سهرده مه کان
له گهل که سایه تییه نااساییه کاند ا بگوځی تندرین، و لیټها تووی کرومیل یانیش ریتز له تارمایی
رزگار بکرتن (۵۵).

مارکس له پرتووکې (eighteenth Brumair of Louis Bonaparte) دا دیارده یه کی
پټچه وانه ی دیار بکړدووه: شه ری چینایه تی له فهره نسادا نه و هه لومهرج و په یوه نډیانه ی
دروستکرد، که له میانه یه وه کؤمه لټیک که سایه تی مامناو نډی توانیان له جلوهرگی پاله وانا نډا
لارو له نجه لیږدنه.

نه و گرمانه ی ده لټی بسمارک له سده ی هه وړه همد ا له دایکبووه جیگه ی پټکه نینه، چونکه
هیشتا نه بوو بوو به بسمارک و به هیچ شپوه یه که نه لمانیای یه که نه خستبووه نه شیتوانی بوو بیټه
پیاوټکی گه وړه.

پټم وایه هیچ که سیټک وهک تؤلستوی دهیکا، پټیوستی به وه نییه به توندی ره خنه له پیاوه
گه وړه کان بگرتت، که ده لټی: له و نازناوه زیاتر نین، که ناو له رووداوه کان ده نین.
بټگومان رهنگه هه نډیک سات په رستشی پیاوی گه وړه کؤمه لټیک تیل نیشانی نه گریسی
هه بیټ.

پیاوی غوونوی نیتشه که سیټکی چاره به ده.
پټیوستیم به وه نییه باسی رهوشی هیتلهر، یان دهر نه نجامه مه ترسیداره کانی، په رستشی
که سایه تی، له یه کیه تی سوځیه تدا بکه م.
به لالم ناماځیشم نه وه نییه شکؤمه نډی پیاوه گه وړه کان له که دار بکه م، نه ده شمه وئ دان به وده ا
بنټیم، که پیاوه گه وړه کان هه میسه تاراده یه که پیاو خراپن.

نه و تټروانینه ی هیوام پټیه تی ریگه لم جوړه بیرکردنه ویه بگرتت بریتیه له و تټروانینه ی، که
پیاوه گه وړه کان له دهر وه ی میټروودا داده نیت و وهک خؤسه پټنه ریش به سهر میټرووه وه سه یریان
دهکات به وئ گه وړه پیاوانه وه وهک نه و عیفریتانه ی له غه یبه وه موعجیزه ناسا دهرده که ون بؤ برنی

به‌رده‌وامیه‌تی راسته‌قینه‌ی میژوو^(۵۶) ته‌نا‌ته‌ نه‌می‌ژ‌که‌ش نازانم، که ده‌توانین وه‌سفیکی له‌وه‌ی هیتگی کلاسیکی بکه‌ین: پیاوی گه‌وره‌ی سه‌رده‌مه‌که‌ نه‌و که‌سه‌یه، که ده‌توانی وستی سه‌رده‌مه‌که‌ی له‌چهند وشه‌یه‌کدا ده‌ربیری و نه‌وه‌ بگیتی‌ته‌وه، که تاره‌زووی سه‌رده‌مه‌که‌ی چیه‌وه نه‌وش ته‌واو بکات.

نه‌وه‌ی ده‌یکا دل و کرۆکی سه‌رده‌مه‌که‌یه‌تی؛ سه‌رده‌مه‌که‌شی پشت راسته‌کاته‌وه^(۵۷).
دکتۆر لیخس مه‌به‌ستی چهند شتیکی له‌م بابه‌ته‌یه‌ کاتیک ده‌لایت نووسه‌ره‌ گه‌وره‌کان له‌پرووی به‌رزکردنه‌وه‌یی وریایی مرۆڤایه‌تییه‌وه‌ گرن‌گن^(۵۸).

پیاوی گه‌وره‌ هه‌میشه‌ یا نه‌وه‌تا نوینه‌ری هه‌یزه‌ ئاماده‌کانه‌ یانیش نوینه‌ری نه‌و هه‌یزانه‌یه، که له‌ ریگه‌ی به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتدا یارمه‌تی دروستبوونیان ده‌دات.

وه‌لێ رهن‌گه‌ پهلێ بالای دروستکاریه‌تی بۆ پیاوه‌ گه‌وره‌کانی وه‌ک کرۆمۆیل. یان لینین وازی لیبه‌یتیریت، که یارمه‌تی له‌ قالب‌دانی نه‌و هه‌یزانه‌یان کرد، که به‌پایه‌ به‌رزی و ده‌سته‌لاتیان گه‌یاندن، نه‌ک نه‌وانه‌ی وه‌ک ناپلیۆن یان بسمارک، که له‌سه‌ر پش‌تی هه‌یزه‌ پش‌تر هه‌بووه‌کاندا گه‌یشتنه‌ ده‌سته‌لات.

پتوبسته‌ نه‌و پیاوه‌ گه‌وره‌یه‌ له‌ یاد نه‌که‌ین، که تارا‌ده‌یه‌ک پش‌تگیری پش‌خستنی سه‌رده‌مه‌که‌یان‌کرد به‌شێوه‌یه‌ک مه‌زنایه‌تیان له‌ جیله‌کانی دواتردا ده‌رکه‌وت.

نه‌وه‌ی لای من شتیکی سه‌ره‌کییه‌ نه‌وه‌یه‌ تاکه‌که‌سیکی دیا‌رو به‌رچاو له‌ پیاوی گه‌وره‌دا به‌دی بک‌ریت، که له‌یه‌ک کاتدا به‌ره‌م و هۆکار‌تیکی پرۆسیسی میژوویی بیت، هه‌روه‌ها نوینه‌رو دروستکه‌ری نه‌و هه‌یزه‌ کۆمه‌لایه‌تیانه‌ش بیت، که شێوه‌ی جیهان و ه‌زری مرۆڤه‌کان ده‌گۆرن.

که‌وابوو میژوو به‌هه‌ردوو مانای وشه‌که‌ - واته‌ هه‌م نه‌و لیکۆلینه‌وه‌یه‌ی له‌لایه‌ن میژوونووسه‌وه‌ نه‌نجام‌دراوه‌و هه‌م راستیه‌یه‌کانی راب‌ردووش، که میژوونووس لی‌یان ده‌کۆل‌یت‌ه‌وه‌ - بریتیه‌یه‌ له‌ پرۆسیسیکی کۆمه‌لایه‌تی، که تاکه‌که‌سه‌کان وه‌ک بوونه‌وه‌ریکی کۆمه‌لایه‌تی تبه‌یدا کار‌ده‌که‌ن؛ و خه‌یالی دژیه‌کی نی‌وان کۆمه‌ل‌گه‌و تاکه‌که‌سیش له‌ سووره‌ ماسیه‌یه‌کی وینه‌ک‌راو به‌ولاوه‌ زی‌اتر نییه‌، که بۆ شله‌ژاندنی بیر‌کردنه‌وه‌مان له‌سه‌ر ریگاماندا دانراوه‌.

پرۆسیسی ئال‌گۆری کارای‌کردنی نی‌وان میژوونووس و راستیه‌یه‌کانی، نه‌وه‌ی پتی ده‌لیم دایه‌لۆگی نی‌وان نی‌ستاو راب‌ردو، بریتی نییه‌ له‌ دایه‌لۆگی نی‌وان تاکه‌که‌سه‌ په‌تی و دا‌پراوه‌کان، به‌ل‌کو بریتیه‌یه‌ له‌ دایه‌لۆگی نی‌وان کۆمه‌ل‌گه‌ی نه‌می‌ژ و کۆمه‌ل‌گه‌ی دوینی.

به‌گۆره‌ی وه‌سف‌ی بورکه‌ه‌اردت میژوو بریتیه‌یه‌ له‌، تۆماری نه‌وه‌ی سه‌رده‌میک له‌سه‌رده‌میک

دیکه‌دا به‌شایانی تییبینی کردن ده‌زانی (۵۹).

ته‌نها له ژیر تیشکی ئیستادا ده‌شی له رابردوو تیبگه‌ین؛ هه‌روه‌ها ته‌نها له‌ژیر تیشکی رابردودا ده‌توانین به‌ته‌واوی له ئیستا تیبگه‌ین.

توانادارکردنی مرۆف بو‌تیگه‌یشتنی له‌کۆمه‌لگه‌ی رابردوو و زیادکردنی سه‌رده‌سته‌یی مرۆف به‌سه‌ر کۆمه‌لگه‌ی ئیستادا، بریتیه‌ له‌ ئه‌رکی دوانه‌یی میژوو.

سینیم

میژوو، زانست و ره‌وشت

کاتیک له هه‌ره‌تی لاوتیتی دابروم، زۆر جه‌زمده‌کرد سه‌ره‌پای هه‌موو دیارده‌کان ئه‌وه‌ش بزانم، که نه‌هه‌نگ ماسی نییه. ئهم پرسانه‌ی پۆلینکردن ئه‌م‌رۆکه که‌متر ده‌مجوولین؛ هه‌روه‌ها کاتیک دنیام له‌وه‌ی میژوو زانستیک نییه زیاد له پتوبست دل‌ه‌پاوکیم بۆ دروست ناکات. پرسى زاراوه‌ناسى (Terminology) ره‌وشیکى نامۆى زمانى ئینگلیزییه.

له ته‌واوى زمانه ئه‌وروپییه‌کاندا به‌بێ دوودلی میژوو هاوواتای وشه‌ی، زانسته. وه‌لێ ئهم پرسه له جیهانی قسه‌که‌ر به‌زمانی ئینگلیزیدا رابردویه‌کی دووری هه‌یه، و ئه‌و پرسانه‌یش، که به‌هۆی ئهم پرسه‌وه سه‌ریان هه‌لداوه ده‌روازه‌یه‌کی گونجاون بۆ پرسه‌کانی میتۆد له میژوودا.

کاتیک زانست به‌شێوه‌یه‌کی سه‌رکه‌وتوو به‌شداری له هه‌ریه‌ک له مه‌عریفه‌ی مرۆف ده‌رباره‌ی جیهان و مه‌عریفه‌ی مرۆف ده‌رباره‌ی تاییه‌تمه‌ندییه سروشتیه‌کانی - دا کرد، له کۆتایی سده‌ی هه‌ژده‌هه‌مدا پرسپاری ئه‌وه ده‌کرا ئایا ناکرێ زانست مه‌عریفه‌ی زیاتری مرۆف بێت ده‌رباره‌ی کۆمه‌لگه‌.

چه‌مکی زانسته کۆمه‌لایه‌تییه‌کان و له نیویشیاندا چه‌مکی میژوو په‌یتا په‌یتا له‌سه‌رتاسه‌ری سده‌ی نۆزده‌هه‌مدا په‌ره‌ی سه‌ند؛ و ئه‌و میتۆده‌یه‌ش، که زانست جیهانی سروشتی پێ ده‌توێژیه‌وه به‌هه‌مان شێوه بۆ توێژینه‌وه‌ی کاروباره‌کانی مرۆفیش پراکتیزه ده‌کرا.

له ده‌یه‌ی یه‌که‌می ئهم سده‌یه‌دا ته‌قلیدی نیوتن به‌ندوبابوو.

کۆمه‌لگه وه‌ک جیهانی سروشت وه‌ک میکانیزمیک سه‌یریده‌کرا.

ناوونیشانی کاریک هه‌ریه‌رت سپینسه‌ر، ستاتیک کۆمه‌لایه‌تی، که له سالی ۱۸۱۵-دا بلاووبوه‌وه هێژ له یاد نه‌کراوه.

بیتێراند رووسیتل، که خۆی له‌م ته‌قلیده‌دا په‌روه‌رده بووه، دواتر سه‌رده‌مه‌که خسته‌وه یاد کاتیک

هيوای دهخواست لهسره ده میځدا، هم چه مکه بیته کایه وه: بیرکاری ناکارو رهوشتی مړوف به قهده بیرکاری نامیره کان وردو دروستبی^(۶۰).

دواچار داروین شوپشیکي زانستی دیکه ی هه لگیرساند؛ و زانا کو مه لایه تیسه کانیش قسه کانیان له بایولوجیا وه ده سپیده کردو کو مه لگه شیان وه ک شتیکی ئورگانی دادنه وه لی بایه خی شوپشی داروین له وه دابوه که نه وه ی پیشترا لایل له جیولوجیادا دهستی پییکردبو، داروین ته وای کردو میژووشی کرد به زانست.

زانست چیترا گرنگی به هه نیک شتی ستاتیکی و بی کات نادات^(۶۱)، وه لی گرنگی به پروسیسی گوران و په ره سندن ددات.

هه رچونیک بیت شتیکی و ا روونادات تیروانی نیستقرائی نه میتوده میژوویه بگورئ، که له گه لاله نامه ی یه که مدا باسم لئو هیکرد: یه که م جار راستیه کانت کو یکه ره وه، دواچار شوڅه بیان بکه.

نه مه شیان به بی تاووتو یکردن به میتودی زانست داندراوه. نه مه ش بریتبو وه تیروانینه ی، که بیري (Bury) بن پیچ و په نا له هزیدا هه بو، کاتیک له پاشه کی گه لاله نامه دهسپیکیه که ی کانوونی ۱۹۰۳- دا میژوو وه، زانستیک، نه زیاترو نه که متر وه سفده کات. سالانی دوا ی گه لاله نامه دهسپیکیه که ی بیري دژکاریکی توندیان له دژی هم تیروانینه ی میژوو به خو وه بی نی. کولینگ وود کاتیک له ۱۹۳۰- یه کاند دهینوسی به تاییه تی له وه دا دوولبو، که هیلکی تیژ له نیوان جیهانی سروشت، که نامانجی لیکولینه وه ی زانستی بو، هه روه ها جیهانی میژوودا بکیشیت؛ له ماوه ی هم سهرده مه شدا جگه له گالته پیکردن گوته ی بیري به ده گمهنی وهرده گیرا.

وه لی نه وه ی میژوونوسان شکستیان تییدا هیئا له وکاته دا تییبینی بکه نه وه بو خودی میژوو به شوپشیکي سه ختا تیده په ری، که هه رچهنده له بهر هوکاریکی هه له، به لام هم کاره وای له بیري کرد زیاترو له وه ی گریمانده کرد له راستیه وه نیک بو بیئت.

نه وه ی لایل له پیناو جیولوجی و داروین له پیناو بایه لوجی - دا کردیان هه نوکه دهر باره ی نه ستیره ناسی- ش ده کړئ، که بوته زانستیک له باره ی نه وه ی چون گه ردوون بوته نه وه ی نیستا هه یه، هه روه ها سروشناسه کان به به رده وامی پیمان ده لئین نه وه ی لیتی ده کولنه وه راستی نییه، به لکو رووداوه.

میژوونوس پاساوی نه وه ی هه یه، که نه مړو زیاترو هه ست به خو ی ده کات له جیهانی زانست نیکتر بیت نه که نه وه ی سه د سالتیک له مه و به ر کردوویه تی.

با سهرتا تیشک بخینه سهر چه مکی یاساکان، زاناکان له سه رتاسه ری سه ده کانی همژده و نۆزده دا گریمانی نه وه یانده کرد، که یاساکانی سروشت - یاساکانی جووله ی نیوتن و یاساکانی کیشکردن و یاسای بهیل و یاسای پهره سندن و هتد - به شیوه یه کی چه سپاو و ئاشکرا دۆزارونه ته وه، ههروه ها گریمانی نه وه یانده کرد، که ئهرکی زانا به شیوه یه کی سه ره کی دۆزینه وه و چه سپاندنی زیاتری ئهم جوژه یاسایانه بووه به هۆی پرۆسیسی ئیستقرائی له سوونگهی راستیه تیبینیکراوه کانه وه.

واژه ی، Law، به شیوه یه کی به رفرو مه زن له گالپۆ و نیوتنه وه به ئیمه گه یشتوه. قوتابیانی کۆمه لگه به هۆشه کی بێ یانیش نا هۆشه کی ئاره زوویان له وه یه پیگه ی زانستی توێژینه وه کانیان جه ختبه که نه وه ئینجا هه مان زمان هه لده بزێرن و خۆشیان باوهریان وایه پتویسته هه مان پرۆسیجه ر پتۆر بکه ن.

وا دیاره زانا سیاسیه کان بۆ یه که م جار به هۆی یاسای گریشمان و یاسای بازاری ئاده م سمیت - وه له بواره که دا هه بووین.

بێرکه په نای برده بهر، یاساکانی بازرگانی، که بریتین له یاساکانی سروشت و له ده رئه نجامیدا بریتین له یاساکانی خودا (٦٢)

مالتوس یاسای دانیشتوانی پیشکه شکرد؛ لاسال - یش یاسای کرێی ئاسنی پیشکه شکرد، ههروه ها مارکس له پیشه کی کتیبی سه رمایه داری - دا بانگه شه ی نه وه ده کات، که یاسای ئابووری جووله ی کۆمه لگه ی مۆدێرنی، دۆزیه ته وه.

به کل له پاشه کی کتیه که ی، میژووی شارستانیته، - دا به دنیاییه وه گوزارشت له وه ده کات، که رتیه ی کاروباره کانی مروف، بنه مایه کی مه زنی ئاودامانی و نه گۆری رتیکریکی په ریه ته سه ر. نه مرفۆکه ئهم زاراوه ناسیه به قه د پیشینه گریمان کردنه که کۆن ده رده که وئ؛ به لام تاراده یه که ده هه مبه ر زانا سروشتیه کان ههروه که ده هه مبه ر زانا کۆمه لایه تییه کان شتوا ز کۆن ده رده که وئ.

سالتیک به رله وه ی بیری گه لاله نامه ده سپتیکه که ی پیشکه ش بکات، بیرکاری ناسی فهره نسی هنری بوانکاری کتیبیکی بچووکي به ناوی «زانست و گریمانی La science et hypothese» بلاوکرده وه، که شۆرشیکی له هزی زانستیدا دروستکرد.

تیژی سه ره کی پوانکاری نه وه بوو، که نه و پیشینیاره گشتییانه ی زاناکان رایانگه یاندوون له هه ر کوێیه که بووین ته نها پێناسه و په یماننامه ی فیلاوی نه بوونه ده رباره ی به کارهێنانی زمان، به لکو بریتیوون له و گریمانانه ی بۆ بلاوکرده وه و ریکخستنی بیرکردنه وه ی زیاتر دانراون، ههروه ها ده شیا

دوو چاری لیکولینه وهه هه موار کردن، یان ره تکرده وه ببو نایه. هه موو نه مانه ش هه نوکه بوونه ته شتیکی ناسابی.

گریمانه فیزاوییه که ی نیوتن نه مړوکه قامکه، نه مووستیله ی په نجه ش نییه؛ هه روه ها له گه ل نه وه شدا زاناکان و ته نانه ت زانا کوومه لایه تییه کان هیژ هه ندیک جار، گهر دهسته واژه یه کی راست بچ، له بهر خاتری سه رده مه کوئه کان قسه له باره ی یاسا کانه وه ده کهن، که چیترا باوه ی به بوونیان ناکهن بهو مانایه ی، که زاناکانی سه ده ی هه ژده و نۆزه به گشتی باوه ریان پتیا ن هه بوو.

شتیکی زاندراره زاناکان دۆزینکاری ده کهن و زانیاری نو ی به ده سته هیئن، نه مه ش نه ک به هو ی دامه زانندی یاسا دروست و ناودامانه کانه وه، به لکو به هو ی ناشکر اکرندی نه و گریمانه وه یه، که ریگه ی لیکولینه وه ی نو ی ده کهن وه په رتو وکیکی ستانداردی مهنه جی ده رباره ی میتودی زانستی، که له لایه ن دوو فیهله سووفی نه مریکییه وه دانراوه میتودی زانست وهک، باز نه یه ک له پرو ی جه وه ره وه، وه سف ده کات؛ له پتیا و بنه ماکاندا به لگه کان به ده سته هیئن به په نا برده بهر مه تر یاله مادیه کان، واته به په نا برده بهر راستییه کان ئینجا له سه ر بنچینه ی بنه ماکان مه تر یاله نه زمونییه کان هه لده بژیرین و راقیه یانده که یین و شپو ژه یانده که یین^(۶۳).

له وانه یه وشه ی، ئالوگور بوشه ی، باز نه باش گونجاو بیت، له بهر نه وه ی ده رنه نجامه که نه وه یه ناگه ریپته وه هه مان شوین، به لکو له میانه ی نه م پروسیسی کارلیک کردنه ی نیوان بنه ماو راستییه کان و نیوان تیور و پراکتیزه وه به ره و دۆزینه وه نو یکان ده جو لیت.

هه موو بیر کردنه وه یه ک پتویستی به قبول لکردنی نه و پیشینه گریمان کردنه دیار یکر اوانه وه هه یه، که له سه ر بنچینه ی تیبینی کردن بنیاد نراون، به شپوه یه ک بیر کردنه وه ی زانستی ده گونجیتن، وه لی له ژیر تیشکی نه و بیر کردنه وه یه دا دوو چاری پتدا چونه وه ده بن.

له وانه یه نه م گریمانه له هه ندیک پیفاژوودا و له بهر چه ند مه به سستی زور شه رع ی بن، هه رچه نده له پیفاژووکانی دیکه دا ده بنه شتی ناشه رع ی.

تاقی کردنه وه که له هه موو حاله ته کاندا بریتییه له تاقی کردنه وه یه کی نه زمونی، ئینجا ئایا له راستیدا نه م گریمانه له به هیز کردنی تیروانینه نو یکان و زیاد کردنی زانیارییه کانماندا چالاکن یان نا.

به م دوا یانه میتوده کانی روه تر فور د له لایه ن یه کیک له ناسراوترین قوتا بییه کانی خو ی و هاوړیکانییه وه به م شپوه یه وه سفکراون:

زور هه زیده کرد بزانی چۆن دیارده ناوه کییه کان کار ده کهن، بهو مانایه ی، که یه کیک بتوانی قسه

بکات له باره‌ی نه‌وه‌ی له چیشته‌خانه‌دا رووده‌دات.

باوه‌ر ناکه‌م نه‌و به‌دوای روونکردنه‌وه‌یه‌کدا گه‌را بیت، که له شپوه‌ی تیژیکه‌ی کلاسیکیدا بیت و یاسا بنچینه‌یه‌یه دیاریکراوه‌کان به‌کاریه‌یتیت؛ مادام زانیبیتیت نه‌وه‌ی روویداوه به‌دلی نه‌و بووه (٦٤)

نهم وه‌سفه به‌هه‌مان شپوه‌ پر به‌پیتستی نه‌و میژوونووسه‌یشه، که له‌به‌رخاتری یاسا بنچینه‌یه‌یه‌کان وازی له توژینه‌وه هیتناوه، و نه‌وه‌نده‌ی به‌سه له چۆنیه‌تی کارکردنی شته‌کان بکۆلپته‌وه.

پیتگه‌ی نه‌و گریمانانه‌ی میژوونووس له پروسیسی لیکۆلینه‌وه‌که‌یدا به‌کاریه‌یتناو به‌شپوه‌یه‌کی سهرنج راکیش له پیتگه‌ی نه‌و گریمانانه ده‌چن، که زانایه‌ک به‌کاربانده‌هیتیت.

بۆ نمونه تایبه‌تکرده‌ نیتوداره‌که‌ی مارکس قیبه‌ر له باره‌ی پتوه‌ندییه‌کی نیتوان پروتستانتییه‌تی و سهرمایه‌داری به‌نمونه وهرگه‌.

هه‌نوکه هیچ که‌سیک ناتوانی به‌مه‌ بلتی یاسا، هه‌رچه‌نده له‌سه‌رده‌میتکی زووتردا پیتی ده‌وترا یاسا.

هه‌رچه‌نده نهم جوژه‌ گریمانانه تارا‌ده‌یه‌ک رپه‌وه‌ی نه‌و لیکۆلینه‌وانه ده‌گوژن، که نیگای ده‌کا، وه‌لنی بیگومنان تیتگه‌یشتیمان له باره‌ی هه‌ربه‌ک له دوو جووله‌که‌وه فراوانده‌که‌ن.

یانیش ده‌سته‌واژه‌یه‌کی وه‌ک ده‌سته‌واژه‌یه‌کی مارکس به‌ نمونه وهرگه‌، که ده‌لتی: کارگه‌ی (ناشی) ده‌ستی کۆمه‌لگه‌یه‌کی خودان ده‌ربه‌گمان پیشکه‌شده‌کات؛ کارگه‌ی هه‌لمی کۆمه‌لگه‌یه‌کی خودان سهرمایه‌یه‌کی پیشه‌سازیمان ده‌داتی (٦٥).

هه‌رچه‌نده له‌وانه‌یه مارکس وه‌ک یاسا چاوه‌راوی بۆ بکات، وه‌لنی له زاراوه‌ناسی مۆدیرندا نهمه به‌ یاسا دانانریت، به‌لکو گریمانیتکی به‌رهمداره ریتگه‌ی لیکۆلینه‌وه‌ی زیاترو تیتگه‌یشتستی نوێ ده‌کاته‌وه.

نهم جوژه‌ گریمانانه نامیری سهر بیرکردنه‌وه‌ن. ئابوو‌ریناسی به‌نیتوبانگی نه‌لمانی قیترنه‌ر سومبارت له ده‌سپیتکی ١٩٠٠-ه‌کاندا دانی به‌وه‌ داناوه، که نه‌وانه‌ی وازیان له مارکسیزم هیتناوه، هه‌ستکردنیتکی در‌دۆنگیان هه‌یه.

(نه‌و نووسیویه‌تی) کاتیک نه‌و شپوه‌ دلنه‌واکه‌رانه له ده‌ستده‌هین، که تائیتستا له نیتوه‌ندی ئالۆزییه‌کانی بوونگه‌دا ریتنماییکه‌رمانبوونه... هه‌ست به‌وه ده‌که‌مین هه‌روه‌ک بلتی له ده‌ریایی راستییه‌کاندا تقوومه‌به‌ین تاوه‌کو پیتگریک ده‌دۆزینه‌وه یانیش فیره مه‌له‌کردن ده‌بین (٦٦).

مشت و می ده‌ریاره‌ی سهرده‌م دابه‌شکردن له میژوودا ده‌که‌وپته ریزی نهم کاتیک‌گۆربه‌وه.

دابه شکردنی میژوو بۆ چەند سەردەمیک راستییه ک نییه، بەلکو گریمانیک پێداویسته یانیش ئامرازیک بیرکردنەوهیه، ئەم دابه شکردنە بەقەد روونکردنەوهی شتەکان کارایه و سەبارەت بەکارایه کەشی وابەستە ی رافەکردن دەبێت.

ئەو میژوونووسانە ی دەربارە ی ئەو پرسە کۆک نین، کە چ کاتییک سەردەمەکانی ناوەراست بەکۆتا هاتوون ئەو لە رافەکردنی رووداوه دیاریکراوه کانیشتاندا کۆک نین.

پرسە کە بریتی نییه لە پرسە راستییه ک؛ بەلکو پرسە کە هەروەها بۆ مانا نییه. بەهەمان شێوه دابه شکردنی میژوو بۆ یەکە ی جوگرافیای راستییه ک نییه، بەلکو بریتییه لە گریمانیک؛ لەوانه یه قسەکردن لە بارە ی میژووی ئەوروپا لە هەندیک پەیشاژوو گریمانیک ی بەرهەمدارو راستەقینه بیت و لە هەندیک تریاندا فریودەروو زبان بەخش بیت. زۆریه ی میژوونووسەکان ئەو گریمانە کەن، کە رووسیا بەشیکە لە ئەوروپا، هەندیکیشیان بەتوندی نەرتی ئەو دەکەن.

دەتوانرێ ئەو گریمانە ی میژوونووس هەلیانده بژێرێ بپار لەسەر نەزەکانی بدەن. پێویسته راگە یاندنیک گشتی دەربارە ی میتۆدی زانسته کۆمەلایه تییه کان بەنمونه وەرگیرم، چونکە لە قسە ی ئەو زانا گەوره کۆمەلایه تییه وه سەرچاوه دهگری، کە وهک زانایهکی فیزیکی پەروەردەبوو.

جۆرج سۆرل بەرلهوه ی لە چلهکانی تەمەنیدا دەربارە ی پرسە کۆمەلایه تییه کان بنووست وەک ئەندازیاریک کاربده کرد و داوکۆی لەسەر پێداویستی دابینی سروشته تایبه تییه کان لە رهوشتی کدا دهکرد تەنات لە حاله تی مهترسی ئاسانکردنی زۆریشدا:

(ئەو نووسیویه تی) پێویسته مۆژ لە میانە ی هەستکردن بەرپگهی کەسیکی تره وه بپروا؛ پێویسته مۆژ گریمانە ئەگەر و کەرتهکییه کان تاقیبکاته وه و هه میشه به نزیک کردنه وه کاتییه کان قایل بیت تاوهکو ده رگا لەسەر پشت به جێ بهیلتی بۆ راستکردنه وهکانی دواتر (٦٧).

ئەمەش زۆر لەسەده ی نۆزده وه دووره کاتییک میژوونووس و زانایانی وهک ئاکتن بۆرژژیکش بوایه لە میانە ی کەله کەبوونی راستییه به بهلگه سەلمیندراوه کانه وه به پیر دامه زانندنی جهسته یهکی ئاودامانی ئەو زانیاریانه وه دهچوون، کە تهواوی پرسه کیشمه کیشم له سەرکانی بۆ هه میشه داده مرکاند.

ئەمەش زۆر لە سەده ی نۆزده هه مه وه دووره، کاتییک زاناو میژوونووسانی چه شنی ئاکتن تەنات بۆرژژیکش بوایه لە میانە ی کەله کەبوونی راستییه به لگه داره کانه وه به دوا ی ئەوه دا دهگه ران

جهسته يه کی ئاودامانی مه عریفه دابه زرتین، که تهواوی دۆزه کیشمه له سه ره کان ساتیک بۆ هه میشه چاره سه ر بکات.

ئه مرۆکه هه ریه ک له میژوونوسان و زانایان هیوا ی مام ناوه ندیتری په ره سه ندنی په یتا په یتا له گریمانیک ی پارچه پارچه وه بۆ گریمانیک ی دیکه به هیوا وه شروقه ده که ن، راستیی ه کانیا ن له میان ه ی نیوه ندی شروقه کانیا نه وه داده برن، هه روه ها شروقه کانیشیا ن به هۆی راستیی ه کانه وه تاقیده که نه وه؛ ئه و ریگایانه ییش، که ئه وان ها تووچۆیا ن پیدا ده که ن لای من جیاوازیه کی جه وه رییا ن نییه .

له گه لاله نامه ی یه که مدا ئه و سه رنجه ی پرۆفیسۆر باراکلتۆ-م وه رگرت، که میژو و به هیچ شیوه یه ک راستی نه بووه، به لکو زنجیره یه ک راستی قبو لکراوه.

له کاتیکدا ئه م گه لاله نامه م ئاماده ده کرد زانایه کی فیزیکی له م زانکویه، له په خشیکی که نالی BBC-دا راستی زانستی وه ک، به یانیکی وه سفکرد، که به ئاشکرای ی له لایه ن پسپۆره کانه وه قبو لکراوه، (٦٨)

هیچ یه کیکیک له م شیوا زانه به ته واوی قایلکه ر نییه - به هۆی ئه و هۆکارانه وه، که ره نگه کاتیک دیمه سه ر پرسی بابه تگه راییه وه ده ریکه ون.

وه لئ جیگای سه رنجه، که میژوونوسیکی و زانایه کی فیزیکی به شیوه یه کی سه ره خو هه مان پرس تارا دیه ک به کتومتی به هه مان وشه ریک بخه ن.

هه رچۆنیک بیته له یه ک چوونه کان ته له یه کی به دنا ون بۆ که سیکی بی ئاگا: له بهر ئه و دهمه وی به رتزه وه گفستو گوژکان ده هه نه بهر باوه رکردن به وه بتویژمه وه، که سه ره رای جیاوازی زۆری نیوان زانستی بیرکاری و سروشتی، یا ن له نیوان زانسته جیاوازه کانی نیو ئه م پۆلانه دا، ده توانی جیاکردنه وه یه کی سه ره کی له نیوان ئه م زانسته نه و میژوودا بکری، ئه م جیاکردنه وه یه ش نیو بردنی میژوو - له وانه یه زانسته کۆمه لایه تییه کانی دیکه ش به زانست بکاته شتیکی ته فره ده ر.

ئه م گاه زنده شه - که هه ندیکیا ن له هه ندیک ی تر قایلکه رترن - به کورتی بریتین له: (١) میژوو به شیوه یه کی پاوانکراو له شتی ناوازه ده کو لیتته وه، زانست له شتی گشتی ده کو لیتته وه؛ (٢) میژوو هیچ وانه یک فیرنکات: (٣) میژوو توانای نییه به ربینی بکات؛ (٤) میژوو وه ک پتیوست خودیه، چونکه مرو ف خو ی سه رنج له خو ی ده دات؛ هه روه ها (٥) میژوو به پیچه وانه ی زانست ده گلیته نیو پرسه کانی نا یین و ئه خلاقه وه. هه ولده دم هه ریه ک له م خالانه یه ک به یه ک تاقیبه که مه وه.

یه که م، ئه وه ی ده لئ میژوو له شتی ناوازه و تاییه تی ده کو لیتته وه و زانست له شتی گشتی و

لەۋانەيە بگوتىرى ئىم تىروانىنە لەگەل ئەرستۇدا دەستپىدەكات، كاتىك ئاشكرايىرد، كە ھەلبەست لە مېژوو فەلسەفى ترو جديترە، چونكە ھەلبەست بايەخ بەراستىيەكى گشتى داھات و مېژووش بايەخ بەراستىيەكى تاييەتى دەدات^(۶۹).

كۆمەلۈك نووسەرى دواتر تا دەگاتە كۆلۈنگ وود^(۷۰) ھەمان جياكردنەۋەيان لە نيوان زانست و مېژوودا ئەنجامدا.

ۋاديارە ئەمەش ۋابەستەى خراپ لە يەكتەر گەيشتنە. وتە بەناۋبانگەكەى ھۆز ھېژ ماۋە، كە دەلتى: جگە لە ناۋەكان ھېچ شتىك لە جيھاندا ئاودامانى نىيە، چونكە شتە نيونراۋەكان ھەريەكچىكان تاك و تەنھايە^(۷۱).

بىگومان ئەمەش راستى زانستە فيزىكىيەكانە كە نەدوو پىكھاتەى جىۋلۇجى و، نە دوو ئازەلى ھەمان جۆر، دوو گەردىلە ھاۋپىكەدەن.

بە ھەمان شىۋە دوو رووداۋى مېژوۋىش ھاۋپىك ناپن. ۋەلى رشتىبون لەسەر ئاۋازەبى رووداۋە مېژوۋىيەكان ھەمان كارىگەرى ئىفلىج بوۋنى ھەيە، كە ئەۋ وتە بى ھودەيە ھەيەتى كەمۇر لە قەشە بەتلەر ۋەربىگىرئ و بەتاييەتەش سەردەمىك لەلەي فەيلەسوفە زمانەۋانىيەكان بايەختىكى زۆرى ھەبوو: ھەموو شتىك برىتييە لەۋەى ئەۋەيە و شتىكى تر نىيە.

گەر لەسەر ئىم رىگايە رۆيشتى، ئەۋا بەختىرايى دەگەيتە جۆرىك نىرئاناي فەلسەفى، كە ناتوانى ھېچ شتىكى گىرگ لە بارەى ھەرشىكەۋە بلىتى.

بەكارھىنانى زمان بەچەشنى زانا مېژوۋىش ۋابەستەى گشتاندن دەكات.

جەنگى پىلۇنۇنىز و جەنگى جيھانى دوۋەم زۆر لە يەكتىرى جياۋازىبون، و ھەردوۋكىشىان ناۋازەبون.

ۋەلى مېژوۋىش ھەردوۋكىيان بەجەنگ نىۋەدەبات، و تەنھا خوتنەرى بەئاگاش دەتوانى ناپەزايى لەسەر ئەۋە دەرېرى. كاتىك گىبن لە بارەى دامەزاندنى مەسىحيەت لەلەين كۆنستەنتىن و سەرھەلدانى ئىسلام ۋەك شۆرش - ى نووسى^(۷۲). ھەردوۋكىيانى ۋەك دوو رووداۋى ناۋازە گشتاند مېژوۋىش ھاۋچەرخ ھەمان شت دەكات كاتىك لە بارەى شۆرشەكانى ئىنگىلىزى و فەرنەسى و روسى و چىنى دەنووسن. لە راستىا مېژوۋىش ئارەزوۋى لە ناۋازەبى نىيە، ۋەلى ئارەزوۋى لەۋەيە، كە برىتييە لە شتى گشتى نىۋە ناۋازەبى. ئەۋ گىفتوۋگۆيانەى مېژوۋىش لە بارەى ھۆكارەكانى جەنگى ۱۹۱۴-۱۹-۱۰-۱۱-۱۲-۱۳-۱۴-۱۵-۱۶-۱۷-۱۸-۱۹-۲۰-۲۱-۲۲-۲۳-۲۴-۲۵-۲۶-۲۷-۲۸-۲۹-۳۰-۳۱-۳۲-۳۳-۳۴-۳۵-۳۶-۳۷-۳۸-۳۹-۴۰-۴۱-۴۲-۴۳-۴۴-۴۵-۴۶-۴۷-۴۸-۴۹-۵۰-۵۱-۵۲-۵۳-۵۴-۵۵-۵۶-۵۷-۵۸-۵۹-۶۰-۶۱-۶۲-۶۳-۶۴-۶۵-۶۶-۶۷-۶۸-۶۹-۷۰-۷۱-۷۲-۷۳-۷۴-۷۵-۷۶-۷۷-۷۸-۷۹-۸۰-۸۱-۸۲-۸۳-۸۴-۸۵-۸۶-۸۷-۸۸-۸۹-۹۰-۹۱-۹۲-۹۳-۹۴-۹۵-۹۶-۹۷-۹۸-۹۹-۱۰۰-۱۰۱-۱۰۲-۱۰۳-۱۰۴-۱۰۵-۱۰۶-۱۰۷-۱۰۸-۱۰۹-۱۱۰-۱۱۱-۱۱۲-۱۱۳-۱۱۴-۱۱۵-۱۱۶-۱۱۷-۱۱۸-۱۱۹-۱۲۰-۱۲۱-۱۲۲-۱۲۳-۱۲۴-۱۲۵-۱۲۶-۱۲۷-۱۲۸-۱۲۹-۱۳۰-۱۳۱-۱۳۲-۱۳۳-۱۳۴-۱۳۵-۱۳۶-۱۳۷-۱۳۸-۱۳۹-۱۴۰-۱۴۱-۱۴۲-۱۴۳-۱۴۴-۱۴۵-۱۴۶-۱۴۷-۱۴۸-۱۴۹-۱۵۰-۱۵۱-۱۵۲-۱۵۳-۱۵۴-۱۵۵-۱۵۶-۱۵۷-۱۵۸-۱۵۹-۱۶۰-۱۶۱-۱۶۲-۱۶۳-۱۶۴-۱۶۵-۱۶۶-۱۶۷-۱۶۸-۱۶۹-۱۷۰-۱۷۱-۱۷۲-۱۷۳-۱۷۴-۱۷۵-۱۷۶-۱۷۷-۱۷۸-۱۷۹-۱۸۰-۱۸۱-۱۸۲-۱۸۳-۱۸۴-۱۸۵-۱۸۶-۱۸۷-۱۸۸-۱۸۹-۱۹۰-۱۹۱-۱۹۲-۱۹۳-۱۹۴-۱۹۵-۱۹۶-۱۹۷-۱۹۸-۱۹۹-۲۰۰-۲۰۱-۲۰۲-۲۰۳-۲۰۴-۲۰۵-۲۰۶-۲۰۷-۲۰۸-۲۰۹-۲۱۰-۲۱۱-۲۱۲-۲۱۳-۲۱۴-۲۱۵-۲۱۶-۲۱۷-۲۱۸-۲۱۹-۲۲۰-۲۲۱-۲۲۲-۲۲۳-۲۲۴-۲۲۵-۲۲۶-۲۲۷-۲۲۸-۲۲۹-۲۳۰-۲۳۱-۲۳۲-۲۳۳-۲۳۴-۲۳۵-۲۳۶-۲۳۷-۲۳۸-۲۳۹-۲۴۰-۲۴۱-۲۴۲-۲۴۳-۲۴۴-۲۴۵-۲۴۶-۲۴۷-۲۴۸-۲۴۹-۲۵۰-۲۵۱-۲۵۲-۲۵۳-۲۵۴-۲۵۵-۲۵۶-۲۵۷-۲۵۸-۲۵۹-۲۶۰-۲۶۱-۲۶۲-۲۶۳-۲۶۴-۲۶۵-۲۶۶-۲۶۷-۲۶۸-۲۶۹-۲۷۰-۲۷۱-۲۷۲-۲۷۳-۲۷۴-۲۷۵-۲۷۶-۲۷۷-۲۷۸-۲۷۹-۲۸۰-۲۸۱-۲۸۲-۲۸۳-۲۸۴-۲۸۵-۲۸۶-۲۸۷-۲۸۸-۲۸۹-۲۹۰-۲۹۱-۲۹۲-۲۹۳-۲۹۴-۲۹۵-۲۹۶-۲۹۷-۲۹۸-۲۹۹-۳۰۰-۳۰۱-۳۰۲-۳۰۳-۳۰۴-۳۰۵-۳۰۶-۳۰۷-۳۰۸-۳۰۹-۳۱۰-۳۱۱-۳۱۲-۳۱۳-۳۱۴-۳۱۵-۳۱۶-۳۱۷-۳۱۸-۳۱۹-۳۲۰-۳۲۱-۳۲۲-۳۲۳-۳۲۴-۳۲۵-۳۲۶-۳۲۷-۳۲۸-۳۲۹-۳۳۰-۳۳۱-۳۳۲-۳۳۳-۳۳۴-۳۳۵-۳۳۶-۳۳۷-۳۳۸-۳۳۹-۳۴۰-۳۴۱-۳۴۲-۳۴۳-۳۴۴-۳۴۵-۳۴۶-۳۴۷-۳۴۸-۳۴۹-۳۵۰-۳۵۱-۳۵۲-۳۵۳-۳۵۴-۳۵۵-۳۵۶-۳۵۷-۳۵۸-۳۵۹-۳۶۰-۳۶۱-۳۶۲-۳۶۳-۳۶۴-۳۶۵-۳۶۶-۳۶۷-۳۶۸-۳۶۹-۳۷۰-۳۷۱-۳۷۲-۳۷۳-۳۷۴-۳۷۵-۳۷۶-۳۷۷-۳۷۸-۳۷۹-۳۸۰-۳۸۱-۳۸۲-۳۸۳-۳۸۴-۳۸۵-۳۸۶-۳۸۷-۳۸۸-۳۸۹-۳۹۰-۳۹۱-۳۹۲-۳۹۳-۳۹۴-۳۹۵-۳۹۶-۳۹۷-۳۹۸-۳۹۹-۴۰۰-۴۰۱-۴۰۲-۴۰۳-۴۰۴-۴۰۵-۴۰۶-۴۰۷-۴۰۸-۴۰۹-۴۱۰-۴۱۱-۴۱۲-۴۱۳-۴۱۴-۴۱۵-۴۱۶-۴۱۷-۴۱۸-۴۱۹-۴۲۰-۴۲۱-۴۲۲-۴۲۳-۴۲۴-۴۲۵-۴۲۶-۴۲۷-۴۲۸-۴۲۹-۴۳۰-۴۳۱-۴۳۲-۴۳۳-۴۳۴-۴۳۵-۴۳۶-۴۳۷-۴۳۸-۴۳۹-۴۴۰-۴۴۱-۴۴۲-۴۴۳-۴۴۴-۴۴۵-۴۴۶-۴۴۷-۴۴۸-۴۴۹-۴۵۰-۴۵۱-۴۵۲-۴۵۳-۴۵۴-۴۵۵-۴۵۶-۴۵۷-۴۵۸-۴۵۹-۴۶۰-۴۶۱-۴۶۲-۴۶۳-۴۶۴-۴۶۵-۴۶۶-۴۶۷-۴۶۸-۴۶۹-۴۷۰-۴۷۱-۴۷۲-۴۷۳-۴۷۴-۴۷۵-۴۷۶-۴۷۷-۴۷۸-۴۷۹-۴۸۰-۴۸۱-۴۸۲-۴۸۳-۴۸۴-۴۸۵-۴۸۶-۴۸۷-۴۸۸-۴۸۹-۴۹۰-۴۹۱-۴۹۲-۴۹۳-۴۹۴-۴۹۵-۴۹۶-۴۹۷-۴۹۸-۴۹۹-۵۰۰-۵۰۱-۵۰۲-۵۰۳-۵۰۴-۵۰۵-۵۰۶-۵۰۷-۵۰۸-۵۰۹-۵۱۰-۵۱۱-۵۱۲-۵۱۳-۵۱۴-۵۱۵-۵۱۶-۵۱۷-۵۱۸-۵۱۹-۵۲۰-۵۲۱-۵۲۲-۵۲۳-۵۲۴-۵۲۵-۵۲۶-۵۲۷-۵۲۸-۵۲۹-۵۳۰-۵۳۱-۵۳۲-۵۳۳-۵۳۴-۵۳۵-۵۳۶-۵۳۷-۵۳۸-۵۳۹-۵۴۰-۵۴۱-۵۴۲-۵۴۳-۵۴۴-۵۴۵-۵۴۶-۵۴۷-۵۴۸-۵۴۹-۵۵۰-۵۵۱-۵۵۲-۵۵۳-۵۵۴-۵۵۵-۵۵۶-۵۵۷-۵۵۸-۵۵۹-۵۶۰-۵۶۱-۵۶۲-۵۶۳-۵۶۴-۵۶۵-۵۶۶-۵۶۷-۵۶۸-۵۶۹-۵۷۰-۵۷۱-۵۷۲-۵۷۳-۵۷۴-۵۷۵-۵۷۶-۵۷۷-۵۷۸-۵۷۹-۵۸۰-۵۸۱-۵۸۲-۵۸۳-۵۸۴-۵۸۵-۵۸۶-۵۸۷-۵۸۸-۵۸۹-۵۹۰-۵۹۱-۵۹۲-۵۹۳-۵۹۴-۵۹۵-۵۹۶-۵۹۷-۵۹۸-۵۹۹-۶۰۰-۶۰۱-۶۰۲-۶۰۳-۶۰۴-۶۰۵-۶۰۶-۶۰۷-۶۰۸-۶۰۹-۶۱۰-۶۱۱-۶۱۲-۶۱۳-۶۱۴-۶۱۵-۶۱۶-۶۱۷-۶۱۸-۶۱۹-۶۲۰-۶۲۱-۶۲۲-۶۲۳-۶۲۴-۶۲۵-۶۲۶-۶۲۷-۶۲۸-۶۲۹-۶۳۰-۶۳۱-۶۳۲-۶۳۳-۶۳۴-۶۳۵-۶۳۶-۶۳۷-۶۳۸-۶۳۹-۶۴۰-۶۴۱-۶۴۲-۶۴۳-۶۴۴-۶۴۵-۶۴۶-۶۴۷-۶۴۸-۶۴۹-۶۵۰-۶۵۱-۶۵۲-۶۵۳-۶۵۴-۶۵۵-۶۵۶-۶۵۷-۶۵۸-۶۵۹-۶۶۰-۶۶۱-۶۶۲-۶۶۳-۶۶۴-۶۶۵-۶۶۶-۶۶۷-۶۶۸-۶۶۹-۶۷۰-۶۷۱-۶۷۲-۶۷۳-۶۷۴-۶۷۵-۶۷۶-۶۷۷-۶۷۸-۶۷۹-۶۸۰-۶۸۱-۶۸۲-۶۸۳-۶۸۴-۶۸۵-۶۸۶-۶۸۷-۶۸۸-۶۸۹-۶۹۰-۶۹۱-۶۹۲-۶۹۳-۶۹۴-۶۹۵-۶۹۶-۶۹۷-۶۹۸-۶۹۹-۷۰۰-۷۰۱-۷۰۲-۷۰۳-۷۰۴-۷۰۵-۷۰۶-۷۰۷-۷۰۸-۷۰۹-۷۱۰-۷۱۱-۷۱۲-۷۱۳-۷۱۴-۷۱۵-۷۱۶-۷۱۷-۷۱۸-۷۱۹-۷۲۰-۷۲۱-۷۲۲-۷۲۳-۷۲۴-۷۲۵-۷۲۶-۷۲۷-۷۲۸-۷۲۹-۷۳۰-۷۳۱-۷۳۲-۷۳۳-۷۳۴-۷۳۵-۷۳۶-۷۳۷-۷۳۸-۷۳۹-۷۴۰-۷۴۱-۷۴۲-۷۴۳-۷۴۴-۷۴۵-۷۴۶-۷۴۷-۷۴۸-۷۴۹-۷۵۰-۷۵۱-۷۵۲-۷۵۳-۷۵۴-۷۵۵-۷۵۶-۷۵۷-۷۵۸-۷۵۹-۷۶۰-۷۶۱-۷۶۲-۷۶۳-۷۶۴-۷۶۵-۷۶۶-۷۶۷-۷۶۸-۷۶۹-۷۷۰-۷۷۱-۷۷۲-۷۷۳-۷۷۴-۷۷۵-۷۷۶-۷۷۷-۷۷۸-۷۷۹-۷۸۰-۷۸۱-۷۸۲-۷۸۳-۷۸۴-۷۸۵-۷۸۶-۷۸۷-۷۸۸-۷۸۹-۷۹۰-۷۹۱-۷۹۲-۷۹۳-۷۹۴-۷۹۵-۷۹۶-۷۹۷-۷۹۸-۷۹۹-۸۰۰-۸۰۱-۸۰۲-۸۰۳-۸۰۴-۸۰۵-۸۰۶-۸۰۷-۸۰۸-۸۰۹-۸۱۰-۸۱۱-۸۱۲-۸۱۳-۸۱۴-۸۱۵-۸۱۶-۸۱۷-۸۱۸-۸۱۹-۸۲۰-۸۲۱-۸۲۲-۸۲۳-۸۲۴-۸۲۵-۸۲۶-۸۲۷-۸۲۸-۸۲۹-۸۳۰-۸۳۱-۸۳۲-۸۳۳-۸۳۴-۸۳۵-۸۳۶-۸۳۷-۸۳۸-۸۳۹-۸۴۰-۸۴۱-۸۴۲-۸۴۳-۸۴۴-۸۴۵-۸۴۶-۸۴۷-۸۴۸-۸۴۹-۸۵۰-۸۵۱-۸۵۲-۸۵۳-۸۵۴-۸۵۵-۸۵۶-۸۵۷-۸۵۸-۸۵۹-۸۶۰-۸۶۱-۸۶۲-۸۶۳-۸۶۴-۸۶۵-۸۶۶-۸۶۷-۸۶۸-۸۶۹-۸۷۰-۸۷۱-۸۷۲-۸۷۳-۸۷۴-۸۷۵-۸۷۶-۸۷۷-۸۷۸-۸۷۹-۸۸۰-۸۸۱-۸۸۲-۸۸۳-۸۸۴-۸۸۵-۸۸۶-۸۸۷-۸۸۸-۸۸۹-۸۹۰-۸۹۱-۸۹۲-۸۹۳-۸۹۴-۸۹۵-۸۹۶-۸۹۷-۸۹۸-۸۹۹-۹۰۰-۹۰۱-۹۰۲-۹۰۳-۹۰۴-۹۰۵-۹۰۶-۹۰۷-۹۰۸-۹۰۹-۹۱۰-۹۱۱-۹۱۲-۹۱۳-۹۱۴-۹۱۵-۹۱۶-۹۱۷-۹۱۸-۹۱۹-۹۲۰-۹۲۱-۹۲۲-۹۲۳-۹۲۴-۹۲۵-۹۲۶-۹۲۷-۹۲۸-۹۲۹-۹۳۰-۹۳۱-۹۳۲-۹۳۳-۹۳۴-۹۳۵-۹۳۶-۹۳۷-۹۳۸-۹۳۹-۹۴۰-۹۴۱-۹۴۲-۹۴۳-۹۴۴-۹۴۵-۹۴۶-۹۴۷-۹۴۸-۹۴۹-۹۵۰-۹۵۱-۹۵۲-۹۵۳-۹۵۴-۹۵۵-۹۵۶-۹۵۷-۹۵۸-۹۵۹-۹۶۰-۹۶۱-۹۶۲-۹۶۳-۹۶۴-۹۶۵-۹۶۶-۹۶۷-۹۶۸-۹۶۹-۹۷۰-۹۷۱-۹۷۲-۹۷۳-۹۷۴-۹۷۵-۹۷۶-۹۷۷-۹۷۸-۹۷۹-۹۸۰-۹۸۱-۹۸۲-۹۸۳-۹۸۴-۹۸۵-۹۸۶-۹۸۷-۹۸۸-۹۸۹-۹۹۰-۹۹۱-۹۹۲-۹۹۳-۹۹۴-۹۹۵-۹۹۶-۹۹۷-۹۹۸-۹۹۹-۱۰۰۰-۱۰۰۱-۱۰۰۲-۱۰۰۳-۱۰۰۴-۱۰۰۵-۱۰۰۶-۱۰۰۷-۱۰۰۸-۱۰۰۹-۱۰۱۰-۱۰۱۱-۱۰۱۲-۱۰۱۳-۱۰۱۴-۱۰۱۵-۱۰۱۶-۱۰۱۷-۱۰۱۸-۱۰۱۹-۱۰۲۰-۱۰۲۱-۱۰۲۲-۱۰۲۳-۱۰۲۴-۱۰۲۵-۱۰۲۶-۱۰۲۷-۱۰۲۸-۱۰۲۹-۱۰۳۰-۱۰۳۱-۱۰۳۲-۱۰۳۳-۱۰۳۴-۱۰۳۵-۱۰۳۶-۱۰۳۷-۱۰۳۸-۱۰۳۹-۱۰۴۰-۱۰۴۱-۱۰۴۲-۱۰۴۳-۱۰۴۴-۱۰۴۵-۱۰۴۶-۱۰۴۷-۱۰۴۸-۱۰۴۹-۱۰۵۰-۱۰۵۱-۱۰۵۲-۱۰۵۳-۱۰۵۴-۱۰۵۵-۱۰۵۶-۱۰۵۷-۱۰۵۸-۱۰۵۹-۱۰۶۰-۱۰۶۱-۱۰۶۲-۱۰۶۳-۱۰۶۴-۱۰۶۵-۱۰۶۶-۱۰۶۷-۱۰۶۸-۱۰۶۹-۱۰۷۰-۱۰۷۱-۱۰۷۲-۱۰۷۳-۱۰۷۴-۱۰۷۵-۱۰۷۶-۱۰۷۷-۱۰۷۸-۱۰۷۹-۱۰۸۰-۱۰۸۱-۱۰۸۲-۱۰۸۳-۱۰۸۴-۱۰۸۵-۱۰۸۶-۱۰۸۷-۱۰۸۸-۱۰۸۹-۱۰۹۰-۱۰۹۱-۱۰۹۲-۱۰۹۳-۱۰۹۴-۱۰۹۵-۱۰۹۶-۱۰۹۷-۱۰۹۸-۱۰۹۹-۱۱۰۰-۱۱۰۱-۱۱۰۲-۱۱۰۳-۱۱۰۴-۱۱۰۵-۱۱۰۶-۱۱۰۷-۱۱۰۸-۱۱۰۹-۱۱۱۰-۱۱۱۱-۱۱۱۲-۱۱۱۳-۱۱۱۴-۱۱۱۵-۱۱۱۶-۱۱۱۷-۱۱۱۸-۱۱۱۹-۱۱۲۰-۱۱۲۱-۱۱۲۲-۱۱۲۳-۱۱۲۴-۱۱۲۵-۱۱۲۶-۱۱۲۷-۱۱۲۸-۱۱۲۹-۱۱۳۰-۱۱۳۱-۱۱۳۲-۱۱۳۳-۱۱۳۴-۱۱۳۵-۱۱۳۶-۱۱۳۷-۱۱۳۸-۱۱۳۹-۱۱۴۰-۱۱۴۱-۱۱۴۲-۱۱۴۳-۱۱۴۴-۱۱۴۵-۱۱۴۶-۱۱۴۷-۱۱۴۸-۱۱۴۹-۱۱۵۰-۱۱۵۱-۱۱۵۲-۱۱۵۳-۱۱۵۴-۱۱۵۵-۱۱۵۶-۱۱۵۷-۱۱۵۸-۱۱۵۹-۱۱۶۰-۱۱۶۱-۱۱۶۲-۱۱۶۳-۱۱۶۴-۱۱۶۵-۱۱۶۶-۱۱۶۷-۱۱۶۸-۱۱۶۹-۱۱۷۰-۱۱۷۱-۱۱۷۲-۱۱۷۳-۱۱۷۴-۱۱۷۵-۱۱۷۶-۱۱۷۷-۱۱۷۸-۱۱۷۹-۱۱۸۰-۱۱۸۱-۱۱۸۲-۱۱۸۳-۱۱۸۴-۱۱۸۵-۱۱۸۶-۱۱۸۷-۱۱۸۸-۱۱۸۹-۱۱۹۰-۱۱۹۱-۱۱۹۲-۱۱۹۳-۱۱۹۴-۱۱۹۵-۱۱۹۶-۱۱۹۷-۱۱۹۸-۱۱۹۹-۱۲۰۰-۱۲۰۱-۱۲۰۲-۱۲۰۳-۱۲۰۴-۱۲۰۵-۱۲۰۶-۱۲۰۷-۱۲۰۸-۱۲۰۹-۱۲۱۰-۱۲۱۱-۱۲۱۲-۱۲۱۳-۱۲۱۴-۱۲۱۵-۱۲۱۶-۱۲۱۷-۱۲۱۸-۱۲۱۹-۱۲۲۰-۱۲۲۱-۱۲۲۲-۱۲۲۳-۱۲۲۴-۱۲۲۵-۱۲۲۶-۱۲۲۷-۱۲۲۸-۱۲۲۹-۱۲۳۰-۱۲۳۱-۱۲۳۲-۱۲۳۳-۱۲۳۴-۱۲۳۵-۱۲۳۶-۱۲۳۷-۱۲۳۸-۱۲۳۹-۱۲۴۰-۱۲۴۱-۱۲۴۲-۱۲۴۳-۱۲۴۴-۱۲۴۵-۱۲۴۶-۱۲۴۷-۱۲۴۸-۱۲۴۹-۱۲۵۰-۱۲۵۱-۱۲۵۲-۱۲۵۳-۱۲۵۴-۱۲۵۵-۱۲۵۶-۱۲۵۷-۱۲۵۸-۱۲۵۹-۱۲۶۰-۱۲۶۱-۱۲۶۲-۱۲۶۳-۱۲۶۴-۱۲۶۵-۱۲۶۶-۱۲۶۷-۱۲۶۸-۱۲۶۹-۱۲۷۰-۱۲۷۱-۱۲۷۲-۱۲۷۳-۱۲۷۴-۱۲۷۵-۱۲۷۶-۱۲۷۷-۱۲۷۸-۱۲۷۹-۱۲۸۰-۱۲۸۱-۱۲۸۲-۱۲۸۳-۱۲۸۴-۱۲۸۵-۱۲۸۶-۱۲۸۷-۱۲۸۸-۱۲۸۹-۱۲۹۰-۱۲۹۱-۱۲۹۲-۱۲۹۳-۱۲۹۴-۱۲۹۵-۱۲۹۶-۱۲۹۷-۱۲۹۸-۱۲۹۹-۱۳۰۰-۱۳۰۱-۱۳۰۲-۱۳۰۳-۱۳۰۴-۱۳۰۵-۱۳۰۶-۱۳۰۷-۱۳۰۸-۱۳۰۹-۱۳۱۰-۱۳۱۱-۱۳۱۲-۱۳۱۳-۱۳۱۴-۱۳۱۵-۱۳۱۶-۱۳۱۷-۱۳۱۸-۱۳۱۹-۱۳۲۰-۱۳۲۱-۱۳۲۲-۱۳۲۳-۱۳۲۴-۱۳۲۵-۱۳۲۶-۱۳۲۷-۱۳۲۸-۱۳۲۹-۱۳۳۰-۱۳۳۱-۱۳۳۲-۱۳۳۳-۱۳۳۴-۱۳۳۵-۱۳۳۶-۱۳۳۷-۱۳۳۸-۱۳۳۹-۱۳۴۰-۱۳۴۱-۱۳۴۲-۱۳۴۳-۱۳۴۴-۱۳۴۵-۱۳۴۶-۱۳۴۷-۱۳۴۸-۱۳۴۹-۱۳۵۰-۱۳۵۱-۱۳۵۲-۱۳۵۳-۱۳۵۴-۱۳۵۵-۱۳۵۶-۱۳۵۷-۱۳۵۸-۱۳۵۹-۱۳۶۰-۱۳۶۱-۱۳۶۲-۱۳۶۳-۱۳۶۴-۱۳۶۵-۱۳۶۶-۱۳۶۷-۱۳۶۸-۱۳۶۹-۱۳۷۰-۱۳۷۱-۱۳۷۲-۱۳۷۳-۱۳۷۴-۱۳۷۵-۱۳۷۶-۱۳۷۷-۱۳۷۸-۱۳۷۹-۱۳۸۰-۱۳۸۱-۱۳۸۲-۱۳۸۳-۱۳۸۴-۱۳۸۵-۱۳۸۶-۱۳۸۷-۱۳۸۸-۱۳۸۹-۱۳۹۰-۱۳۹۱-۱۳۹۲-۱۳۹۳-۱۳۹۴-۱۳۹۵-۱۳۹۶-۱۳۹۷-۱۳۹۸-۱۳۹۹-۱۴۰۰-۱۴۰۱-۱۴۰۲-۱۴۰۳-۱۴۰۴-۱۴۰۵-۱۴۰۶-۱۴۰۷-۱۴۰۸-۱۴۰۹-۱۴۱۰-۱۴۱۱-۱۴۱۲-۱۴۱۳-۱۴۱۴-۱۴۱۵-۱۴۱۶-۱۴۱۷-۱۴۱۸-۱۴۱۹-۱۴۲۰-۱۴۲۱-۱۴۲۲-۱۴۲۳-۱۴۲۴-۱۴۲۵-۱۴۲۶-۱۴۲۷-۱۴۲۸-۱۴۲۹-۱۴۳۰-۱۴۳۱-۱۴۳۲-۱۴۳۳-۱۴۳۴-۱۴۳۵-۱۴۳۶-۱۴۳۷-۱۴۳۸-۱۴۳۹-۱۴۴۰-۱۴۴۱-۱۴۴۲-۱۴۴۳-۱۴۴۴-۱۴۴۵-۱۴۴۶-۱۴۴۷-۱۴۴۸-۱۴۴۹-۱۴۵۰-۱۴۵۱-۱۴۵۲-۱۴۵۳-۱۴۵۴-۱۴۵۵-۱۴۵۶-۱۴۵

سەربان ھەلەدەدا، کە ئەم جەنگە یا ئەو تا بەھۆی خراب بەرپۆەبردنی دیبلۆماتەکانەو بوو کە نەیتنی و دوور لە چاودیری رای گشتی کارباندەکرد، یان بەھۆی بەدبەختی دابەشکردنی جیھان بوو بۆ دەولەتانی سەریەخۆیی ناوچەیی.

لە ۱۹۳۰-یەکانیشدا گەشتوگوژکان لەو گرمانەو سەرچاوەیان گرتبوو، کە جەنگە کە بەھۆی رەکەبەری نیوان ھیزە ئیمپریالییەکانەو بووبەھۆی فشارەکانی سەرمایەدارییەو تاوێکو جیھان لە نیوان خۆیاندا دابەش بکەن.

ھەموو ئەم گەشتوگوژیانەش گەشتاندنیان لە بارە ی ھۆکارەکانی جەنگەو لە خۆ دەگرت، یان بەھەر حال لە بارە ی جەنگەو بوون لە ھەلومەرجییەکانی سەدە ی بیستەمدا مێژوونووس ھەمیشە گەشتاندن بۆ تافیکردنەو ی بەلگەکانی بەکار دەھێنێ.

گەر بەلگە کە روون نەبێ ئاخۆ رێچارد شازادەکانی لە کەلوەکا کوشتووە، مێژوونووس لە خۆی دەپرسیت - رەنگە زیاتر ناھۆشەکی بێت نەک ھۆشەکی - ئایا ئەم کوشتنە نەرتی فەرمانیەوایی سەردەمە کە بوو بۆ نەھیتشتنی رەکەبەرە شاراوەکانی عەرش ی خۆیان یان نا؛ بڕیارە کەشی بەراستی بەھۆی ئەم گەشتاندنەو کاربەر دەبێ.

خۆنێرەو نووسەری مێژوو گشتینەرتکی درێژخایەنەو تێبینی مێژوونووس بەسەر ئەو پەیشاژوو مێژووییانە ی دیکەدا جیتی بەجێ دەکات، لەگەڵیان راھاتووە - یان لەوانە ی بەسەر سەردەمە کە ی خۆیدا جێ بەجێ بکات.

کاتیک کتیبە کە ی کارلێلم دەخۆتندەو بەناوی، شۆرش فەرەنسا، چەندین جار پێم وابوو گەشتاندنی شۆرڤەکانی بەھۆی جیبەجێکردنیان لەسەر سەرنجی تایبەتی خۆم لە کتیبی شۆرش ی رووسیا دا ئەنجام دەم.

بۆ نمونە ئەم وتە یە لەسەر تیرۆر وەرێگرە:

مەترسی لەو ولاتانەدا، کە دادپەرەری یەکسانییان تێدا ناسراوە - زۆر نااسایی نییە لەو ولاتانەدا ھەرگیز ئەو نەناسرا بێت.

یان گرنگتر ئەمە ی لای خواوە یە:

ھەرچەندە شتێکی ئاساییە، بەلام لە بەدبەختییە، کە مێژووی ئەم سەردەمە بەگشتی ھیستریا نووسراوە.

زێدەرپۆیی و نەفرت و سکالا باوە؛ ھەر وەھا تاریک گەراییی بەگشتی باوە (۷۳).

یان ئەم جارە بڕگە یەکی دیکە لە بورکھاردت وەرەگرین دەربارە ی گەشەکردنی دەولەتی مۆدێرن

له سه دهی شانزدهه مدا: زور بهم دوايپانه دهسه لات دروستبوه، كه متر ده توانی به ثوقره گرتویی بمینیتیه وه - یه كه م له بهرئه وهی ئه وانیه دهسته لاتیان دروستكردوه له گه ل بزوتنه وهی خیرادا راهاتوون ههروه ها له بهرئه وهی داهیتنه رن به داهیتنه ریش ده میتنه وه، دووه م له بهرئه وه، ئه وه هیزانه ی له لایهن ئه وانیه وه سه ره لده وه و ملكه چ ده كرتین ده توانی تنها له میانیه ی كرده توندوتیژه كانه وه بخړینه گه ر (٧٤).

شتیكی بی مانایه بوتري گشتانندن به میژوو نامویه؛ میژوو به هو ی گشتاننده كانه وه گه شه دهكات.

ههروهك مسته ر ئیلتۆن به شیه یه كی په تی له بهرگیكی میژووی مۆدیرنی كییمبرجدا نووسیویه تی كه: ئه وهی میژوونووس له كۆكه ره وهی راستیه میژوویه كان جیاده كاته وه بریتیه له گشتانندن (٧٥).

ههروه ها ئه وه شی وتوه كه هه مان شت زانای سروشتی له سروشناسی یان كۆكه ره وهی جۆره كان جیاده كاته وه. وه لی گریمانی ئه وه ناكات، كه گشتانندن بو ارمانده دات وینه یه كی روونكاری له باره ی میژوو وه دروستبكه ین، كه پیرسته رووداوه تایه تیبه كانی تیدا بگوئچیندرین.

له بهرئه وهی ماركس یه كیكه له وانیه به زۆری دروستكردن، یان بهم جۆره وینه روونكاریانه تۆمه تبار دهكات، من پرگه یه ك له یه كیك له نامه كانی وه رده گرم، كه پرسه كه به تیروانیكی راسته قینه دا داده نی:

رووداوه كان به شیه یه كی سه رنج راکیش وهك یه كن، وه لی له دهو روبه ریک میژووی جیاوازا رووده دن، كه ده بیته هو ی ئه وهی به ته واوی ده رئه نجامی جیاوازیان هه بیته.

له میانیه تیژینه وهی هه ریهك له م په رسه ندانه به جیاو دواچار به راوردكردنیان، دۆزینه وهی كلیلی تیگه یشتنی ئه م دیارده یه ئاسان ده بی، به لام هه رگیز گونجاو نییه به هو ی به كارهیتهانی كلیلی گشتی تیژیكی فله سه فی - میژوویه وه بگه یه نه ئه م تیگه یشتنه، كه كاریگه ری گه وریان له سه ر میژوو ده میتیه وه (٧٦).

میژوو بایه خ ده دات به په یوه ندی نیوان ئاوازه یی و گشتی، تۆش وهك میژوونووسیک ناتوانی زیاتر له یه كتریان جیا بكه یته وه، یان یه كیكیان پیتش ئه وهی تریان بخه یته، به لكو زیاتر ده توانی راستی و شۆقه كان له یه كتری جیا بكه یته وه.

له وانیه جیگای خو ی بیته تیبنیه كی كورت له باره ی په یوه ندیه كانی نیوان میژوو - و كۆمه لئاسی بخه ینه روو. كۆمه لئاسی له م ساته دا رووبه رووی دوو مه ترسی دژیهك ده بیته وه -

مهترسی بوون بهئو په پری تیوری و مهترسی بوون به ئو په پری ئه زمونی.

مهترسی په که میان خو له ده ستدانه له گشتاندنیکي رووت و بیمانادا به شپوه په کی گشتی
د ه باره ی کومه لگه.

کومه لگه (Society) به (S) گه وړه به قه د میژوو به (H) گه وړه هه لایه کی فریو ده.

نهم مهترسی به له لایه ن ئه وانه وړه زیکتر ده خرته و، که ئه رکیکي تاییه تی گشتاندن بو
کومه لئاسی دیاریده که ن له سورنگه ی ئه و رو دواو ناوازانو و، که میژوو تو ماریکر دوون: ته نانه ت
پیشنیاری ئه و ه د کرئ، کومه لئاسی به و له میژوو جیاده کرته و، که خودان یاسایه (۷۷).

مهترسی به که ی تریان بریتیه له و دی کارل مانهایم نریکه ی سه ده ی که بهر له ئیستا له باره ی
کومه لئاسی به و بهرینی کرد و ئیستاش زور به ند و باو و، که بریتیه له بهش بهشیکر دنی
کومه لئاسی بو زنجیره ی که دوزی ته کنیکي به ی که و نه به سترای دو باره سازکردنه و دی
کومه لگه. (۷۸)

کومه لئاسی بایخ ده دات به کومه لگه میژوویه کان، که هه ر په که یان ته نه یایه و له میانه ی
پیشینه و ه لومهرجه تاییه تی به میژوویه کانه و له قالب دراو.

وله ی هه ولدان بو یاسا گکردنی گشتاندن و شرفه کردن به و ی په یوه سترکردنی په کی که و به و دی
پتی ده گوتی دوزه ته کنیکیه کانی ژماردن و رافه کردن، ته نها بو ئه و به بیته پاریزگاریکی
ناهوشیاری کومه لگه په کی ستاتیک. کومه لئاسی، گه ر بو ئه و به بیته کایه په کی به ره مداری
توتیزنه و، پیوسته و ه ک میژوو بایخ خوی بدات به په یوه ندی نیوان تاک و گشتی.

وله ی هه و ه ها پیوسته بیته داینامیکیک نه ک توتیزنه و دی کومه لگه په کی خه وتوو (که نهم
چه شنه کومه لگایانه بوونیان نیبه) به لکو توتیزنه و دی گوران و په ره سه ندنی کومه لایه تی پیوسته.
ئه و دی په یوه ند بیت به شته کانی دیکه و ته نها ئه و ده لیم، که هه ر چه ند میژوو کومه لئاسی تر
بیت، و کومه لئاسی میژوو تر بیت، ئه و بو هه ردو وکیان با شتره.

با سنوری نیوانیان به کراو یی بمینته و له پینا و هاتو چوی ریگای هه ردو وکیاندا.

پرسی گشتاندن په یوه ندی به کی زور نریکی به پرسی دوو هه مه و هیه: که بریتیه له وانه کانی
میژوو.

خالی راسته قینه د ه باره ی گشتاندن بریتیه له و خالی، که له میانه یه و هه ولده دین له
میژوو فیترین، تا و ه کو وانه ی و ه ر گیراو له کومه لیک رووداو بو کومه لیک دیکه ی رووداو ه کان
به کردار ئه نجام دینه: کاتیک گشتاندن ئه نجام دینه به شپوه په کی هوشه کی بیت یانیش ناهوشه کی

ههولدهدهین ئه‌مه بکه‌ین.

ئه‌وانه‌ی گشتاندن رته‌ده‌که‌نوه‌و رشتده‌بن، که میژوو به‌شیوه‌یه‌کی پاوه‌نکراو به‌تاکه‌وه په‌یوه‌نده، به‌شیوه‌یه‌کی ته‌واو لۆژیکی، ئه‌وانه ئه‌و که‌سانه‌ی ئه‌وه رته‌ده‌که‌نوه، که ناتوانی هه‌یج شتیک له میژوو فیر بین.

وه‌لێ جه‌ختکردن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی، که مرۆڤ هه‌یج له میژوو فیرنایی به‌هۆی ژماره‌یه‌کی زۆر راستی تیبینی‌کراوه‌و ئه‌م گوته‌یه پێچه‌وانه ده‌بیته‌وه.

هه‌یج نه‌زموونیک له‌وه به‌ندوباوتر نییه.

له سالی ۱۹۱۹ هه‌ک ئه‌ندامه‌یکی پایه‌ی نزمی شاندی به‌ریتانی له‌کۆنفراڤسی ناشتی له‌پارس ئاماده‌بوو.

هه‌موو ئه‌ندامانی شانه‌که باوه‌ریان وابوو، که توانیوومانه‌ کۆمه‌لێک وانه له‌کۆنگره‌ی ڤیه‌نا فیرین ئه‌و کۆنگره‌یه دوا کۆنگره‌ی گه‌وره‌ی ناشتی ئه‌وروپی بوو سه‌د سالتیک پێشتر.

کاپتن ویسته‌ر، دواچار له‌ وه‌زاره‌تی جه‌نگدا کاریکرد، ئیستا ناوی کارلس ویسته‌ره‌و میژوونووسه‌یکی به‌رچاوه، وتاریکی نووسیه‌وه و پێمان ده‌لێ ئه‌و وانانه چی بوونه. دوانیام له‌ بیرماوه.

له‌یه‌کیکیان مه‌ترسیداربوو کاتی دووباره‌ نه‌خشه‌کێشانه‌وه‌ی ئه‌وروپا بۆ له‌یادکردنی پره‌نسیپی خۆ به‌رتوه‌بردن.

وانه‌ی دووه‌میشیان هه‌ر مه‌ترسیداربوو، که به‌لگه‌نامه‌ شاروه‌کان خراڤه‌تی سه‌به‌ته‌ی په‌ره‌ کاغه‌زی فریدراوه‌و نه‌یه‌وه‌که‌کشی به‌دنیاییه‌وه له‌لایه‌ن سیخوره‌کانی هه‌ندیک شاندی دیکه‌وه ده‌کرا.

ئهم وانانه‌ی میژوو له‌ ناستی ئینجیل دان و کاریشیان له‌ هه‌لسوکه‌وتمان کردوه‌و. ئه‌م نمونه‌یه تازه و بێ هووده‌یه.

وه‌لێ ئاسانه له‌ میژوویه‌کی له‌چاوه‌ کۆندا کاریگه‌ری وانه‌کانی رابردویه‌کی هه‌ژ دوورتر به‌ره‌هه‌ستبه‌که‌ین.. هه‌موو که‌سیک ده‌رباره‌ی کاریگه‌ری یۆنانی کۆن له‌سه‌ر رۆمان ده‌زانێ. به‌لام دانیانیم ئایا هه‌یج میژوونووسه‌یک هه‌ولێ داوه‌ شیکردنه‌وه‌یه‌کی دروست ده‌رباره‌ی ئه‌و وانانه‌ بکات، که رۆمانیه‌کان له‌ میژووی هیلینسته‌کانه‌وه فیری بوونه، یان خۆیان باوه‌ریان وابوو فیری بوونه.

تاقیکردنه‌وه‌ی ئه‌م وانانه له‌ ئه‌وروپای رۆژئاوا له‌ سه‌ده‌کانی حه‌ڤده و هه‌ژده و نۆزده‌دا له‌

میژووی تهورات وهرگیراوه و له وانه یه پاداشتی دهرنه نجامه کان بیه خشی.

ناتوانین به بې نهم تاقیکردنه ویه به ته وای له شۆرش پپوریتانی ئینگلیزی تیښگه یڼ، ههروه ها چه مکی گهلی هه لېژارده (شعب المختار) هوکاریکی گرنګ بوو بۆ سه ره ه ل دانی ناسۆنالیزمی هاوچه رخ.

لایه نی پهروه دهی کلاسیکی له سه دهی نۆزده هه مدا زۆر به توندی کاریگه ری خو ی له سه ر چینی فه رمانه و له به ریتانیای گه ورده ا به جیه یتشت.

ههروه ک پیتشت به سمرکد، گروته وه ک غوونه یه کی دیموکراتی نو ی ئاماره ی به نه تینا داوه؛ ههروه ها پتویسته توژینه ویه کی فراوان و وانه گرنګه کان به شتویه کی هو شیارانه یانیش نا هو شیارانه بیت به یتنه به رچاو، که له میژوو ئیمپراتۆریه تی رۆمانه وه بۆ بنیاد نه رانی ئیمپراتۆریه تی به ریتانی گو یزرانه وه.

له بواری تاییه تی خۆمدا، به رپاکه رانی شۆرش روسی به شتویه کی قوول - ته نانه ت ده توارا تاراده یه ک بگوتری، دردۆنگ بووبون - به هو ی وانه کانی شۆرش فه رنه ساوه کاریان تیکرا بوو، له فوونه ی شۆرشه کانی ۱۸۴۸، و شۆرش کۆمیونی پاریس له ۱۸۷۱-دا وه لې لیره دا دووباره نه و توانسته کییه ده یتنه وه یاد که تاییه تمه ندی دوو لایه نه ی میژوو سه پاندوو یه تی.

فیتربون له میژوو هه رگیز کرده یه تاک ریگه ی ئاسان نییه. فیتربون ده رباره ی هه نوکه له ژیر تیشکی رابردودا مانای فیتربونه ده رباره ی رابردو له ژیر تیشکی هه نوکه دا.

ئه رکی میژوو بۆ تیښگه یشتنیک قوولتیه له باره ی هه ریه ک له رابردوو- و ئیتستا له میان ی په یوه ندی ئالوگۆری نیوانیان. خالی سییه مم بریتیه له رۆلی به رینکردن له میژوودا: هه ندیک که سه ده لێن ناتوانی هیچ ده رسیک له میژوو فیتربین، چونکه میژوو به پتیه وانه ی زانست ناتوانی به ریبینی داها توو بکات.

نهم پرسه به تیشووی خراب له یه کتر گه یشتن ده وردراوه. ههروه ک بینیمان زاناکان هیچیتر نه وه نه ده په پوره شه و نابن له باره ی یاسا کانی سروشته وه بدوین. نه وه ی پتی دهوتری یاسای زانسته کان کار ده کاته سه ر ژبانی ئاساییمان و له راستیدا بریتیه له روونکاری ئامانجه کان و، روونکاری له باره ی شته یه کسانه کانی دیکه ی رووده دن یانیش له هه لومه رجه کانی تاقیگه دا رووده دن.

ئەوانە بانگەشەى بەرىنى کردنى پېشەوخت ناکەن لە رەوشە کۆنکرتەکاندا چى روودەدات. یاسای کیشکردن ئەو ناسەلمىتى، کە ئەو سێوە تايبە تايبە دەکەوتتە سەر زەوى: هەندىک کەس لەوانەى ئەو سێوە لە سەبەتەى کەدا بگرنەو. یاسای بىناى، کە دەلتى رووناکی بەهێلێکی راستدا دەروات ئەو ناسەلمىتى تیشکێکی تايبەتى بەهۆى ئەو بارستەى دەکەوتتە بەردەمىيەو تووشى شکانەو یانىش پەرتبون نابىت. وەلتى ئەمە مانای ئەو نىيە، کە ئەم یاسایانە بى سوودن، یان بنەمايەکی شەریان نىيە. دەلتىن تىوَرە فیزیکیيە هاوچەرخەکان تەنھا لە ئەگەرى ئەو رووداوانەو دەکۆلنەو، کە روودەدەن.

لەم سەردەمەدا زانست زیاتر ئارەزووى لەو هە ئەو بېنیتەو یاد، کە ئىستىقرا بەشێو هەى لۆژیکى تەنھا دەبیتە هۆى ئەگەرەکان، یان باوەرێکی ئاوەزگەرایى، و ئەمەشیان گومانایترە روونکاریيەکانى وەک یاساگەلێکی گشتى یانىش وەک ریتنمایيەک سەودا بکات، شەریيەتە کەشى تەنھا لە کردەى تايبەتیدا دەتوانى تاقىبکرتەو. بەگۆرەى وەى کۆمتە، زانست دەرتەنجامى بەرىنييەو بەرىنيش دەرتەنجامى کردارە (۷۹).

کلیلى پرسى بەرىنيکردن لە مێژوودا لەم جیاکردنەو نىوان گشتى و تايبەتى، و سەرلەبەرى و ناوازەدا خۆى دەنوینت.

هەرەها بىنيمان مێژوونووس ناچارە کارى گشتاندن ئەنجامدات؛ بەم کارەشى ئەو ریتنمایانە بەکردەى داھاتو دەبەخشىت، کە سەرەراى ئەو بەرىنى کردنى تايبەت نین، شەرى و سوودمەندىشن.

وەلتى ناتوانى بەرىنى رووداوە تايبەتییەکان بکات، چونکە شتى تايبەتى ناوازیەو لەبەرئەویش سروشتى رێکەوت دەچیتە تىو هە.

ئەم جیاکردنەو هە، کە فەیلەسووفەکان، دەخاتە گومانەو، سەد دەرسەد دەهەنبەر خەلکى رەشۆکى روون و ئاشکرایە.

گەر بىتو دوو تا سى منداڵ لە قوتابخانەى کەدا تووشى سوورێژە بىن، ئەوا دەگەینە ئەو دەرتەنجامەى، کە بەتاک بەلاو دەبیتەو؛ ئەم بەرىنى کردەش، گەر بتهوئ بەم شێو هە ناو زەدى بکەیت، ئەوا لەسەر بنەماى گشتاندنێک بنیادناو، کە لە ئەزمونى رابردووەو سەرچاوە دەگرت و دەهەنبەر کردە کەش ریتنمایيەکی شەرى و بەسوودە.

وەلتى ناتوانى بەرىنى کردنێکی تايبەتى ئەنجامدەى، بەشێو هەى بلیى کارلس یان ماری

میژوونوسیش بهه مان شیوه کارده کات. خه لکی چاوه پروانی نه وه له میژوونوس ناکه ن تا بهرینی بکات که مانگی داهاتو له روریتانیا دا جهنگ رووده دات. نه و جوړه دهر نه نجامه ی نه وان به دوایدا ده گهرین تاراده بهک له مه عریفه ی تایبته به کاروباری روریتانیا و تاراده بهک له تویرینه وه به کی میژووه وه هه لی بهینجن، بریتیه له و جوړه ی: هه لومه رجه کان له روریتانیا دا به و شیوه به، که له وانه به شوړشیک له داهاتو به کی نزدیکدا روو بدات، گهر که سیک هالییگیرسینیت، یان مه گهر که سیک له لایه ن دهوله ته وه هه ولتیک بدات شوړشه که بوهستین، نه م دهر نه نجامه ش ده کری مه زنده کردنی نه و هه لوتسته ی له گه لدا بی، که ریکه وته جیا وازه کانی میلله ت چاوه پروانی نه وه ی لیده که ن بیگر نه بهر، نه و هه لسه نگان دنانه ش تاراده بهک له سهر بنه مای له به کچوونی شوړشه کانی تر دامه زراون.

بهرینی کردنه که، گهر بتوانی ئا به م شیوه به نیونری، ته نها ده توانی له میانه ی روودانی نه و بوویه ره نا وازانه وه لیکولینه وه بکات، که خو یان ناتوانی بهرین بکری ن.

وله ی نه مه مانای نه وه نییه، نه و دهر نه نجامه نه ی دهر باره ی داهاتو له میژووه وه وه رگیرا و ن بی سوودن، یانیش مانای نه وه بی، که شهر عیبه تیکی مه رجداریان نییه، که چ وهک رنماییه کی کرده که و چ وهک کلیلیک بو تیگه یشتنمان له وه ی چو ن شته کان رووده دن، به کار دهیتری ت.

نامه وی نه وه پینشیار که م، که دهر نه نجامه کانی زانای کو مه لایه تی یانیش میژوونوس ده توان له پرووی دروستییه وه پیشبرکی تی دهر نه نجامه کانی زانای فیزیکی بکه ن، یان ئاست نرمیان له م رووه ده ته نها به هو ی دواکه و تووییه کی گه وره تری زانسته کو مه لایه تییه کانه وه بیت.

له هر روانگه به که وه بیت مرؤف ئالوژترین بوونه وه ی سروشتییه، رهنگه تویرینه وه ی ئاکاره کانیشی کو مه لیک ئاسته نگ بگریته وه، که له پرووی چه شنه وه له و ئاسته نگانه جیا وازن، که رووبه پرووی زانای فیزیکی ده بنه وه.

نه وه ی ده مه وی بیسه لمینم نه وه به، که به شیوه به کی سهره کی ئامانج و میتوده کانیان له به کتری جیا واز نین خالی چواره م گفتوو گو به کی قایلکه رتر دهه نه بر کیشانی هیلتیکی جیا کردنه وه له نیوان زانسته کو مه لایه تییه کان له نیویشیاندا میژو، زانسته فیزیکیه کان فه راهه مده کات نه مه ش بریتیه له و گفتوو گو به ی، که خود و بابه ت له زانسته کو مه لایه تییه کانداه چنه ریزی هه مان پو ل به شیوه به کی ئالوگور هه ریه کیکیان کار له وه ی تریان ده کات.

مرؤفه کان نه که ته نها ئالوژتر و گوژاوترین بوونه وه ی سروشتین، به لکو پیویسته له لایه ن

مرۆڤه کانی دیکهوه بتوئیتینهوه، نهک له لایهن چاودێره سه ره خۆکانی جۆری دیکهوه.

لێره دا مرۆڤ چیتر نه وهندهی بهس نییه، که پیکهاتهی جهستهیی و کاردانهوه فیزیکییه کانی خۆی بتوئیتتهوه، ههروهک له زانسته بایۆلۆژیه کاندایه بهم شتیهیه.

کۆمهڵناس، ئابووریناس، یان میژوونووس پتیبستیان بهوه ههیه خۆیان بهخزێنه نێو شتیه کانی ئاکارو رهوشتی مرۆڤهوه، که تیا یاندا ویست و خواست چالاکه، نه مهش له پێناو دلتیابوون له وهی بۆچی مرۆڤه کانی، که دهبنه ئامانجی لیکۆلینهوه کهی نه وهی هه زیان کردبێ کردوویانه.

نه مهش په یه ونه دییه که له نێوان چاودێر و چاودێرکارودا دروست دهکات، که تابه ته به میژوو - زانسته کۆمه لایه تییه کان خالی تیروانینی میژوونووس به شتیه یه کی کۆتایی دهچیته نێو هه موو نهو سه رنج دانانهوه، که میژوونووس ده یانکات؛ میژوو به مانای وشه پر له رێژه یی.

به گۆیره ی و ته کانی کارل منه ایم، ته نانه ت نهو پۆلانه ی نه زمونه کانیشیان تیدا ریک ده خرین، کۆده کرینه وه و پۆل پۆل ده کرین به گۆیره ی پایه ی کۆمه لایه تی چاودێره که وه ده گۆریت، (۸۰).

وه لێ به ته نه نا هه ر نهو راست نییه، که لایه نگر ی زانای کۆمه لایه تی وهک پتیبست دهچیته نێو ته واوی سه رنجه کانیه وه، به لکو ته نانه ت نه وهش راسته، که پرۆسیسی سه رنج ده که نه وهش سه رنج لیده درێ کاری تیده دهکات و هه مواری دهکات.

ده شێ نه مهش به دوو رینگه ی به ره نگر ی یه کتر رووبدات. نهو مرۆڤانه ی ئاکاره که یان ئامانجی شیکر نه وه و به ربینی کردنه له وانیه له میانه ی به ربینی کردنی نهو ده رنه نجامانه ی هه زی لێ نا که ن پێش وهخت و شیار به نه وه، و ده بیته هو ی هه مو ار کردنی کرده که یان، گه ر به شتیه یه کی راست له سه ر شیکر نه وه بنیاد نرابیت، بۆ نه وه ی به ربینی کردنه که خۆ پووجه لکر نه وه به سه لمینێ.

یه کی تیک لهو هوکارانه ی بۆچی میژوو له نێو نهو گه لانه ی هو شیاری میژوویان ههیه به ده گمه ن خۆی دووباره دهکاته وه نهویه، که که سه یه تییه کانی شانۆ له کاری دووه می دوا قو ناغی کاری یه که م سل ده که نه وه و، هه لسه که و تیشیان به م مه عریفه یه کاری تیده کریت (۸۱).

به لسه فییه کان ده یانزانی شو رشی فه رنه سا ناپلیۆن کۆتایی پتیه تانه و ترسی نه وه شیان هه بووه که ره نگه شو رشه که یان به هه مان شتیه کۆتایی پتیبیت.

له به رنه وه متمانه یان به ترۆتسکی نه ده کرد، که له نێوان سه ره کر ده کانیاندا زۆر له ناپلیۆنی ده کرد، وه لێ متمانه یان به ستالین ده کرد، چونکه که متر له ناپلیۆن ده چوو.

وه لێ له وانیه نه م پرۆسیسه به ئا راسته یه کی پتیه وانه نهو ئابوورینه سه ی له رینگه ی راهه کر دنیکی زانستی هه لومه رجه ئابوورییه کانه وه به ربینی نزیک بوونه وه ی بووژانه وه یه کی ئابووری

یانیش قهیرانیک دهکات، نه گهر دهسته لاته که ی فراوان بی و گفتوگو کانیشی قایل که رین، له وانه یه له میانه ی راستیه کی راسته قینه ی بهرینی کردنه وه که یه وه دهه نهر روودانی دیارده بهرینی کراوه که وه به شداریبکات. نهو سیاست مه داری له سر بنه مای تینیه میژوویه کانی باوه ربوون به وه به هیز دهکات، که سته مکاری ته من کورته، له وانه یه له شکسته یتانی سته مکاردا به شداریبکات. هه رکه سیک له هه لبار دنه کانداه که ل ئاکار و رهوشی کاندیده کانداهات بیت، ده بینی نه وانه سه رکه وتن بۆ خویان له پیناو مه به سته هوشیاریدا بهرین ده کهن تا وه کو به ده سته یتانی بهرینی زیاتر چاوه پروانی سه رکه وتنی لی بکری هه روه ها یه کیک گومانی نه وه دهکا، کاتیک تابووریناس و سیاست مه داران و میژوونوسه کان دوو چاری بهرینی کردن ده بنه وه هه ندیک جار له میانه ی هیوا یه کی نا هوشیارانه ی خیرا کردنی تیگه یشتن له بهرینییه که وه سروشته دهن. له وانه یه نه وه یه کیک بتوانی ده باره ی نه م په یوه ندیه ئالۆزانه بیلیت، بریتیت له وه ی که کارلیکی نیوان چاودپرو نه وه ی چاودپری ده کری، و کارلیکی نیوان کومه لئاسی و زانیاریه کانی، و کارلیکی نیوان میژوونوس و راستیه کانی، شتیکی بهرده وامه و بهرده وامیش ده گۆزی، هه روه ها نه م کارلیکه وادیاره ببیته شه قلیکی جیا که ره وه ی زانسته کومه لایه تییه کان و میژوو.

رهنگه پیوست بی لیته دا تینیه نه وه بکه م، که له م سالانه ی دوا ییدا هه ندیک فیزیست به ده سته وازه گه لیک له باره ی زانسته که یانه وه ده دان، که له یه کچوونی سه رنجرا کیشتر له نیوان جیهانی فیزیکی و جیهانی میژوونوسان پشینیار ده کهن.

له لایه که وه ده لئین ده رنه نجامه کانیان بنه مایه کی بی متمانه بیانیش باوه ربوون به قه زاوقه دهر له خو ده گرن.

له گه لاله نامه ی داهاتوودا له باره ی سروشت و سنووه. دیار بکراوه کانی قه زاوقه دهر له میژوودا قسه ده که م.

وله ئی نایا قه زاو قه دهری فیزیکی هاوچه رخ له سروشتی گهردوودا تۆقره ده گری، یان ته نها هه ر پاشکۆیه کی هیژ نا ته واوی تیگه یشتنمانه له باره یه وه (نه م خاله هیژ جیگای مشتومره)، ده بی هه مان گومانم له وه دا هه بی، که له میانه ی توانامانه وه ویکچوونی گرنگی تیدا بدۆزینه وه تا وه کو بهرینی کردنه میژوویه نه نجامبده ی، هه روه ک چنده سالتیکی که م بهر له ئیستا ده باره ی هه وله کانی ژماره یه ک که سی گه رموگو نه نجامدرا بۆ نه وه ی نه وانه به لگه یه کی تیدا بدۆزینه وه له باره ی کرداری ویستی سه ره بخۆ له گهردوودا.

دووم، ده‌لین له فیزیکی هاوچه‌رخدا ماوه (المسافة) له بۆشایی ئاسمان و کاته‌کانی سهرده‌میشدا پتوانی هه‌یه‌و وابسته پێشنیاری «چاودێریش» ده‌بیت.

له فیزیکی هاوچه‌رخدا ته‌واوی پتوانه‌کان به‌هۆی حه‌قیه‌تی دامه‌زراندنی په‌یوه‌ندییه‌کی تۆکمه له نیتوان چاودێر و ئه‌و بابته‌ی له‌ژێر چاودێری دایه دووچاری گۆرانه زگماکییه‌کان ده‌بنه‌وه؛ هه‌ریه‌ک له چاودێر و چاودێری کراو - هه‌ریه‌ک له خود و بابته - ده‌چنه نیتو ده‌رئه‌نجامی کۆتایی سه‌رنج‌دانه‌که‌وه.

وه‌لێ له‌کاتی‌که‌دا ئه‌م ناڤۆکانه گۆرانکارییه‌کی که‌م به‌سه‌ر په‌یوه‌ندییه‌کانی نیتوان می‌ژوونووس و بابته‌که‌کانی سه‌رنج‌دانیدا ده‌هین، به‌وه قایل نابم، که جه‌وه‌ری ئه‌م په‌یوه‌ندییانه به‌هیچ مانایه‌ک له مانا راسته‌قینه‌کانی شایانی به‌راوردکردن بیت له‌گه‌ڵ سروشتی په‌یوه‌ندییه‌کانی نیتوان فیزیکی ناس و گه‌ردوونه‌که‌ی؛ هه‌روه‌ها هه‌رچه‌نده له‌پرووی بیروباوه‌ڕه‌وه زیاتر بایه‌خ به‌که‌مه‌کردنه‌وه‌ی ئه‌و جیاوازیانه ده‌دم نه‌ک گه‌وره‌کردنیان، که رێبازی می‌ژوونووس له رێبازی زاناکانی دیکه جیا‌ده‌که‌نه‌وه، ئه‌وه‌ش یارمه‌تیمان نادات تاوه‌کو هه‌ول‌بده‌ین له میان‌ه‌ی پشت به‌ستن به‌وی‌که‌چوونه ناته‌واوه‌کان ئه‌م جیاوازیانه لاببه‌ین.

وه‌لێ پێم وایه له‌کاتی‌که‌دا ته‌واو جیتی خۆیه‌تی بلێم، که تیه‌وه‌گلانی زانای کۆمه‌لایه‌تی یانیش می‌ژوونووس له بابته‌تی توێژینه‌وه‌که‌یدا بریتیه‌یه له‌جۆریکی جیاواز له‌جۆری توێژینه‌وه‌ی زانای فیزیکی، ئه‌و پرسانه‌ی به‌هۆی په‌یوه‌ندی نیتوان خودو بابته‌تیشه‌وه دروستده‌بن به‌شێوه‌یه‌کی بێ کۆتا ئالۆزترن، که‌وابوو ئه‌مه کۆتایی پرسه‌که نییه‌.

ئه‌و تیه‌ژه کلاسیکیانه‌ی مه‌عریفه، که له‌سه‌ده‌کانی حه‌ڤده و هه‌ژده و نۆزده‌دا با‌وبوون بۆ دوولق دابه‌شبوونیکی به‌هێزبان له نیتوان زانیی بابته و خودی زاندارودا گریمانده‌کرد.

هه‌رچۆنیک ویتانیانکردبیت، ئه‌و نمونه‌یه‌ی فیه‌له‌سووفه‌کان دروستیانکردبوو خودو بابته، مرۆڤ و جیهانی ده‌ره‌وه‌ی مرۆڤی به‌دابه‌شکراو و جیاواز له یه‌کتری داده‌نا.

ئهمه‌ش سهرده‌می گه‌وره‌ی له دایک‌بوون و په‌ره‌سه‌ندنی زانست بوو؛ هه‌روه‌ها تیه‌ژه‌که‌کانی مه‌عریفه به‌توندی به‌هۆی تیروانیی پ‌سپۆزانی زانسته‌وه‌کاربان تیکرا.

هه‌روه‌ها مرۆڤیان به‌توندی له‌ دژی جیهانی ده‌ره‌وه‌دا داده‌نا مرۆڤ به‌شێوه‌یه‌ک کێبه‌رکی له‌گه‌ڵ جیهانی ده‌ره‌وه‌ ده‌کرد.

هه‌روه‌ک بلێی له‌گه‌ڵ شتیکی چه‌مووس و دۆژمنیکی شاراه‌دا ده‌یکات - بۆیه چه‌مووس بوو چونکه تینه‌ده‌گه‌یشته بۆیه‌ش دۆژمنیکی شاراه‌بوو چونکه ئه‌سته‌مبوو به‌سه‌ریدا زالبی.

هەر له گه‌ڵ سه‌رکه‌وتنی زانستی هاوچه‌رخدا ئهم تێپروانینه به‌شێوه‌یه‌کی ریشه‌یی هه‌موارکرا. ئهمڕۆکه‌ زانا که‌متر وه‌ک شتیک بێر له‌ هه‌یزه‌کانی سروشت ده‌کاته‌وه‌، که‌ دژی بجه‌نگن، به‌لکو زیاتر وه‌ک شتیک بیریان لێده‌کاته‌وه‌، که‌ هاوکاری له‌گه‌ڵدا بکه‌ن و بۆ مه‌به‌سته‌کانی خۆی ژێرباریان به‌خات.

له‌مه‌ولا چیتەر تیۆره‌ کلاسیکیه‌کانی مه‌عریفه‌ له‌گه‌ڵ زانستی نویتێردا پراوپر نایه‌نه‌وه‌، به‌تایبه‌تیش له‌گه‌ڵ زانستی فیزیکه‌دا.

جێگای سه‌رسوپمان نییه‌، که‌ فه‌یله‌سووفه‌کان له‌ ماوه‌ی پهنجا سالی رابردودا گومانیان له‌ باره‌بانه‌وه‌ په‌یدا کرد، هه‌روه‌ها دوور له‌ دانانی خودو بابته‌ وه‌ک دووشتی جیا، ده‌ستیان به‌ناسینه‌وه‌ی ئه‌وه‌ کرد، که‌ پرۆسێسی مه‌عریفه‌ پێوانه‌یه‌کی په‌یوه‌ندییه‌کی ئالوگۆرو په‌یوه‌ندییه‌کی پشت یه‌کتری به‌ستنی نیوان خود و بابته‌ ده‌گریته‌وه‌. هه‌رچۆنیک بێت، ئه‌مه‌ ده‌هه‌نهر زانسته‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان بێ راده‌ گرنگه‌.

له‌گه‌ڵ لاله‌نامه‌ی یه‌که‌مه‌دا پێشنیاری ئه‌وه‌ مکرد، که‌ توێژینه‌وه‌ی میژوو ئه‌سته‌مه‌ له‌گه‌ڵ تیۆری ئه‌زموونی ته‌قلیدی مه‌عریفه‌دا بسازی.

هه‌نوکه‌ پێویسته‌ گفتووگۆی ئه‌وه‌ بکه‌م، که‌ زانسته‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان به‌شێوه‌یه‌کی گشتی له‌به‌رئه‌وه‌ی مڕۆڤ وه‌ک هه‌ریه‌ک له‌ خودو بابته‌، و هه‌ریه‌ک له‌ لیکۆله‌روه‌وه‌ لیکۆله‌دراوه‌ ده‌گریته‌وه‌، ئه‌وا له‌گه‌ڵ هه‌یج یه‌کیه‌ک له‌و تیۆرانه‌ی دیکه‌ی مه‌عریفه‌دا ناگونجین، که‌ جیابونه‌وه‌یه‌کی تووند له‌ نیوان خودو بابته‌دا راده‌یه‌گه‌ن.

کۆمه‌لناسی له‌ هه‌وله‌کانیدا بۆ ئه‌وه‌ی خۆی بکاته‌ جه‌سته‌یه‌کی تۆکه‌می پیرۆکه‌ زۆر به‌ته‌واوی له‌قیکی دامه‌زراندوه‌ پێی ده‌وتری کۆمه‌لناسی مه‌عریفه‌.

وله‌ی هه‌رچۆنیک بێت ئهم لقه‌ هه‌یژ - به‌شێوه‌یه‌کی سه‌ره‌کی زۆر به‌ره‌و پێش نه‌چوه‌، ئه‌مه‌ش به‌گومانی من له‌به‌رئه‌وه‌یه‌، که‌ به‌وه‌ قایل بووه‌ له‌ناو بێرکمی تیۆری ته‌قلیدی مه‌عریفه‌دا به‌خولیته‌وه‌. گه‌ر فه‌یله‌سووفه‌کان یه‌که‌م جار له‌ژێر کاریگه‌ری زانستی فیزیکی هاوچه‌رخدا و دواچار و ئیستا له‌ژێر کاریگه‌ری زانستی کۆمه‌لایه‌تییدا ده‌ست به‌وه‌ بکه‌ن له‌م بێرکمه‌ رزگاریان ببیت، و بۆ پرۆسێسی مه‌عریفه‌ غه‌وه‌یه‌کی هاوچه‌رختر له‌ توپی بلیاردی کۆن له‌ باره‌ی کاریگه‌ری زانیارییه‌کان له‌سه‌ر هۆشیاری کارلیکراو دروستبکه‌ن، ئه‌وا ئهم کرده‌وه‌یه‌ بۆ زانسته‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان به‌تایبه‌تیش بۆ میژوو ئاگادار که‌ره‌وه‌یه‌کی باشه‌.

ئهم خاله‌ تارا ده‌یه‌ک گرنگه‌، و دواتر ده‌گه‌ڕێمه‌وه‌ سه‌ری کاتیک قسه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ ده‌که‌م له‌

میژوودا مهبه‌ستمان له باب‌ه‌تگه‌راییی چیه.

پتیبسته ئه‌و تپروانینه گفتوگو بکه‌م، که دواترینانه وه‌لنی گرنگی که‌متر نییه، ئه‌ویش ئه‌وه‌یه میژوو به‌شپویه‌کی جه‌وه‌ری ده‌گلپته نپو پرسه‌کانی ئاین و ئاکارو ره‌وشته‌وه، به‌م پتودانگه به‌گشتی له زانسته‌کان و ره‌نگه‌ته‌نانه‌ت له زانسته‌کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی تریش جیا بیته‌وه.

له‌باره‌ی په‌یوه‌ندی میژوو به‌ئاینه‌وه‌ته‌نها به‌کورتی ئه‌وه‌باس ده‌که‌م، که بۆ روونکردنه‌وه‌ی پتیه‌کی خۆم پتیبسته. گه‌ردووناسی جدی له‌گه‌ل باوه‌پوون به‌خودایه‌ک، چونیه‌که، که گه‌ردوونی باوه‌پوون به‌خودایه‌ک چونیه‌ک نییه، که هه‌رکاتیک بیه‌وی ده‌ست له‌گۆرینی رپه‌وی هه‌ساره‌یه‌ک وه‌ریدات، یان خۆزگیران و مانگ گیرانیک دوا‌بخات، یان ریساکانی میتۆدی گه‌ردوونی دروست کردوه‌ریکی خستوه‌وه‌لنی بگۆرێ.

به‌هه‌مان شپوه‌هه‌ندیک جار پتیشنیار ده‌کرێ، ده‌شی میژوونووسیکی جدیش باوه‌ری به‌خودایه‌ک هه‌بێ، که به‌شپویه‌کی گشتی رپه‌وی میژووی ریک‌خستوه‌وه‌مانای پت به‌خشپوه، وه‌لنی له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا ناتوانی باوه‌پ به‌و جوړه‌خوایه‌ی ته‌ورات بکات، که خۆی له‌کوشتنی زه‌به‌لاحه‌کان (amalekits) هه‌لب‌قورتینی، یان له‌پیناو به‌رژه‌وه‌ندی سوپاسی یۆشه‌ده‌ست له‌رۆژمیر وه‌ریدات و ساته‌کانی رۆژی رووناک درێژ بکاته‌وه.

هه‌روه‌ها میژوونووس ناتوانی له‌پووی روونکردنه‌وه‌ی رووداوه‌تایه‌تییه‌ میژووییه‌کانه‌وه‌پشت به‌خوداوه‌ند به‌هه‌ستی.

باوکی رۆمانی داری له‌کتیپیکی نویدا هه‌ولنی داوه‌ئهم جیاکردنه‌وه‌یه‌ئه‌نجامیدات. بۆ قوتابی باش نییه‌وه‌لامی هه‌ر پرسیاریک له‌میژوودا به‌وه‌بداته‌وه، که کاری خودا بووبیت. تاوه‌کو به‌گۆیره‌ی توانا له‌ریک‌پتیک‌کردنی رووداوه‌دنیا‌یه‌کان و درامای مۆفدا رۆبچین، ئه‌وا بو‌ارمان نادری گوزارشتی فراوانتر به‌ده‌ست به‌ئین^(۸۲).

گی‌ره‌شپۆینی ئهم تپروانینه له‌وه‌دايه، که‌وا ده‌رده‌که‌وی وه‌ک جو‌که‌ریک له‌ناو کۆمه‌له‌کارتیکی یاریکردندا مامه‌له‌له‌گه‌ل ئاییندا بکات، بۆ ئه‌وه‌ی بۆ ئه‌و فیله‌گرنگانه‌هه‌لیب‌گرت، که ناتوانی به‌هه‌یج رتیه‌گایه‌کی تر چاره‌سه‌ر بکرتن.

کارل بات، که یه‌کیک بوو له‌تیۆلۆژه‌کانی ریبازی لوتهری، کاریکی زۆرباشی ئه‌نجامدا کاتیک جیاوازییه‌کی ته‌واوی له‌نیوان میژووی یه‌زدانی و میژووی عه‌لمانیدا راگه‌یاند، و میژووی عه‌لمانی راده‌ستی لایه‌نی سکیۆلاریزم کرد.

پرو‌فیسۆر به‌ته‌رفیلد، گه‌ر لیتی تیبه‌گه‌م، مهبه‌ستی هه‌مان شته‌کاتیک قسه‌له‌باره‌ی میژووی،

تهکنیکی، دهکات.

میژووی تهکنیکی تاکه جۆری میژووه که تو یانیش من هه میسه له وانه به بینوسین، یان خۆی ساتیک له ساتهکان نووسیویه تی وهلی به تهرفیلد له میانهی بهکارهینانی ئەم نازناوه سهیرو سه مهروهه بهراستی وایکردوه باوه بهبونی میژوویهکی، شاراو یانیش یهزدانی بکهین، که تهواوی ئیمه مان پتوستانیمان بهوه نییه خۆمانی پتوه خه ربککهین.

نووسه رانی وهک بێردیاث و نیبوورو ماریتا چاوهراوی هیتسته وهی پتیه گیهکی سه ره خۆی میژوو دهکهن، وهلی له سه ره ئه وه رشتن، که کۆتایی یانیش نامانجی میژوو له دهروهی میژوو دایه. من وهک خۆم به ئهسته می ده زانم یهک پارچه یی میژوو به باوه رپوون به هیزیککی سه رووی چاره سه ره بکه م، که مانا و گرنگی میژووی له سه ره ده وهستی، ئینجا ئه وه هیزه چ خودا وهندی گه لی هه لبرترا و بیت، چ خودا وهندی مه سیحی بیت، چ دهستی په نهانی ره بانیه ت بیت، یانیش جیهانی رۆحی هیکل بیت.

له پیتا و مه بهستی گه لاله نامه کاغدا، ئه وه گریمان دهکهم، که پتوسته میژوونووس بهی پنه ا بردنه بهر هیه چ جۆره میانجه گه راییه کی ئاسمانی (deus ex machina) کیشهکانی خۆی چاره سه ره بکات، به شتیه یهک گه ره دهسته واژه یه ره وای میژوویارییه که بهی جۆکه ره له ناو کۆمه له کارته که دا یاری دهکات.

په یه وهندی میژوو به نا کارو ره وهسته وه په یه وهندییه کی ئالۆز تره، ههروه ها له سه ره ده مهکانی رابردودا گفتوگۆکان ده رباره ی ئەم په یه وهندییه چه ندین جار دوو جاری گۆنگ گه راییه بوونه ته وه. له م رۆژگا رده ا به ده گمه ن پتوسته به گفتوگۆکردنی ئه وه دهکا، که بلتین میژوونووس پتوسته به وه نییه به رباره ئه خلاقیه کان له باره ی ژیا نی تایبه تی که سایه تییهکانی ناو چیرۆکه که ی به دهسته وه بدات.

تپروانی نهکانی میژوونووس و ئه خلاقناس هاوړیک نابن. له وانه به هنری هه شته م میژوویکی خراپ و پاشایه کی باش بوو ی.

وهلی له حاله تی پتیشودا میژوونووس ته نها به و ئه ندازه یه نماز مه ندی هنری ده بیت، که کاری کردۆ ته سه ره روودا وه میژووییه کان.

ئه گه ره شو ره ییه ئه خلاقیه کان هنری هه شته م ئه وهنده به نا شکره به قه د شو ره ییه ئه خلاقیه کان هنری دوو م کاریان نه کرد بایه سه ره کاروباری گشتی، ئه و پتوسته به وه نه ده کرد میژوونووس ئه وهنده پیتان هه راسان بیت.

ئەمەش بەسەر ھەریەك لە چاكەكان و شورەببەكاندا پراكەتیزە دەبێت.

دەلێن پاستۆغ و ئاینشتاین لە ژبانی تایبەتیاندا دوو كەسی نموونەیی تەنانەت فریشتە ئاسابوونە، ئینجا با وادابنێن ئەوان دوو مێردی بێ وەفاو، و دوو باوكی دڵ رەق، و دوو ھاوڕێی بێ وێژدان بوونە، وەلێ ئایا ئەمانە هیچ لە دەسكەوتە مێژووییەكانیان كەمدەكەنەو؟ ھەر وەھا ئەمەش بریتییە لەو كارانەی پێشوخەت مێژوونووس خەریكدەكات دەلێن ستالین بەشیوەیەكی ھەقزەكانە و دڵ رەقانە لەگەڵ ژنی دووھەمیدا رەفتاریدەكرد؛ وەلێ خۆم وەك مێژوونووسیكي كاروباری سۆفیەت ھەست بەو ناكەم زۆر خۆم بەم پرسەو خەریك كەردبێت.

ئەمەش مانای ئەو نییە، كە ئەخلاقیەتی تایبەتی گەنگ نییە، یان مانای ئەو بێ، كە مێژووی ئەخلاق بەشیكي شەری مێژووی نییە. وەلێ مانای ئەو بێ مێژوونووس لە پێناو راگەباندنی بپارە ئەخلاقیەكان دەربارە ژبانی تایبەتی ئەو تاكەكەسانە رێپەرویی خۆی ناگۆزێت، كە لە رووبەری كارەكانیدا ھەردەكەون. چونكە شتی دیکە ھەیە پێویست بێكات.

گۆنگ گەرابی جەدیتر لە بابەت پرسى بپارە ئەخلاقیەكان لەسەر كەردە گشتییەكان سەرھەڵدەدات.

باوەربوون بەئەركی مێژوونووس بۆ ئاشكراكردنی بپارە ئەخلاقیەكان دەربارە كەسایەتیەكانی ناو شانۆكەى بنەچەكێكى دوورودرێژی ھەبە.

وەلێ ھەرگیز لە بەریتانیای سەدەى نۆزدەھەم بەھێزتر نەبوو كاتێك لە میانەى ھەریەك لە بەئەخلاقكردنی ئامانجەكانی سەردەمەكەو پەرستشی ئازادكراوى تاكەكەسى گەرابیەو.

رۆژیتری تیبینی ئەو ھەیکرد، كە ئەو ھەیکەلێ ئینگلیز دەیانەوێ دەربارەى ناپلیۆن بیزان ئەو ھەبوو ناخۆ، پیاویكی باش بوو،^(۸۳) ئاكتن لە نامە گۆرینەو كەیدا لەگەڵ كرايتۆن ئەو ھەى ئاشكراكرد، كە نەرم و نیانی دەستووری ئەخلاقی شتێكى شاراو ھەستەلات و شكۆو سوودمەندی مێژووە، ھەر وەھا چاوەراوى ئەو ھەیدەكرد مێژوو بكا تە بپارەدەرتك لە مشت و مەكان و رێبەرى گەریدەھەك و ھەلگری ئەو پەرچەمە ئەخلاقیەى كە ھێزەكانى زەوى و خودى ئایینیش بەبەردەوامى لە ھەولێ كێكردنی^(۸۴) تێروانینیك دان، كە تارادەھەك لەسەر بیروباوەرە سۆفیگەرى ئاكتن لەمەر بابەتگەرابی و دەسلاتی راستییە مێژووییەكان دامەزراو، بەشیوەیەكی بێ پێچ و پەناش لەسەر مێژوونووسى دەسەپتینی و بواری پێدەدات وەك جۆرە ھێزێكى سەرووی مێژوو بەناوى مێژووەو بپارە ئەخلاقیەكان لەسەر ئەو تاكەكەسانە بدات، كە لە رووداو

میژووویه کاندای به شداری ده کهن.

نهم هه لوئسته هیژ هندیگ جار له شیوه گه لیککی چاوه روان نه کراودا دووباره دهرده که ویتته وه. پروفیسور توینی داگیرکردنی حه به شه له لایهن موسوئیلینی له سالی ۱۹۳۵-دا وهک، تاوانیکی که سی به نه نقه ست، و هسفه کات^(۸۵) ههروهه ئیسا به لرلین له گوتارتیکیدا، که پیشتر چند برگه یه کی لی چنرا به توندی له سه ر پشنه که ره کی میژوو نووسه ر بپار بدات له سه ر قه سا بخانه کانی شار له مان یانیش ناپلیون یانیش جه نگیزخان یانیش هیتلر، یان ستالین^(۸۶) پروفیسور نوولز به توندی ره خنی له تیروانینه گرتوه، که له ده سپیکی گه لاله نامه کهیدا تومه تبارکردنی فلیپی دووم له لایهن موتلی - یه وه به نمونه وهرده گری (گه ر شوو بهی هیتت.. نهوا نهو له مانه بووردراوه، چونکه ریگه به سروشتی نه دراوه له خراپه شدا پلهی سه د دهرسه د به ده ست بهی تیتی) ههروهه وه سفی سته ب له باره ی کینگ جۆن به م شیوه بهی (به هه رتاوانیک پیس ده بیتت، که مروفتیک شه رمه زار بکات) وهک نمونه گه لیککی بپاره نه خلاقیه کان له سه ر تاکه که سه کان، به شیوه یه که له توانای میژوونوسدا نییه رایان بگه به تیت: میژوونوس دادوه ریک نییه، به لکو به دلنیا ییه وه دادوه ریک خه لک هه لواسینیش نییه^(۸۷).

ولهی ههروهه گرچه برگه یه کی جوانی دهراره ی نهم خاله هیه، که زۆر حه ز ده که م وهک ده قیک وه ربی گرم:

تومه تبارکردن نهو جیاوازی به گه ورا نه له یاد ده به نه وه، که دادگاگانان (چ قه زانی بن یان نه خلاق) بریتین لهو دادگایانه ی نه مروکه بو مروث زیندو، و چالاک و مه تر سیداره کان دروست بوونه، له کاتییدا نهو مروثانه ی پیشتر له به رده م دادگاگانی رۆژگاری خو یاندا دهرکه وتن، ناتوانی دوو جار تومه ت بار بکری ت و ببووردین.

هه رچۆنیک بیت ناتوانی له به رده م هیچ دادگایه کدا به رپر سیار بکری ت، کت و مت له به رنه وه ی نهو مروثانه ی رابردو ده گه رپنه وه بو ناشتی رابردو، ههروهه به م شیوه به تنه ا ده کری بینه مروثی میژوو، ههروهه جگه له وه ی، که رۆحی کاره که یان ده برن و تیده گهن ناتوان دوو چاری هیچ بپاریکی دیکه ببنه وه... نهوانه ی داوای گپرا نه وه ی میژوو ده کهن، وهک دادوه ران په له ده کهن، لیتره خه لکی تاوانبار ده کهن و له ویش بی تاوانی ده کهن، چونکه وا ده زانن نه مه یه ره کی میژوو... نه مانه ش به گشتی هه ستی میژوویان نییه^(۸۸).

ئینجا گه ر یه کیک گانه دی بی هووه له باره ی نهو گوته بوو وژیتتی، که نهو کاری ئیمه نییه بپاری نه خلاق له سه ر هیتلر یانیش ستالین به دین - یان گه ر حه ز بکه ی بپاری نه خلاق له سه ر

سیناتور ماک کاردی بدهی، ئەمەش لەبەرئەووە بێ، کە ئەوانە هاوچەرخێ زۆربەندەکی ئێمە مانان بوونە، لەبەرئەووەی بەسەدان و هەزارانی ئەوانە نازارچێژی دەستی ناکارەکانیان بوونەتەووە چ بەراستەوخۆی چ بەناراستەوخۆی هێژ لە ژياندا ماوان، بەشێوەیەکی ورد و دروست لەبەر ئەم هۆکارانە، هەروەها لەبەرئەووەی بۆ ئێمە ئەستەمە وەک مێژوونووس لێیان نزیک بکەوینەووە و لە ئەركەکانی دیکە خۆمان داخڵین، کە ئەوانە یە لە بێاردان لەسەر کردووەکانیان پاساومان بۆ بهێننەووە: ئەمەش یەکیکە لە گەشتەکان، تەنانت پێیستە بۆ ئێمە گەشتێکی سەرەکی مێژوونووسی هاوچەرخە.

وەلێ ئایا ئەمڕۆکە هەریەکێک چ سوودێکی بێ دەگات لە پەنجە خستە چاوی تاوانەکانی شارلمان یانیش ناپلیۆن؟ لەبەرئەووە با تیۆری مێژوونووس وەک دادووەرێکی هەلواسەر رەتەبکەینەووە و بگەڕێنەووە سەر پرستیکی زەحمەتەر وەلێ بەسوودتر لە بارە بێاردانی ئەخلاقی نەک لەسەر تاکەکەسەکان، بەتکو لەسەر رووداوێکان و دەزگاگان، یان سیاسەتی رابردوو.

ئەمانەش بێرە گەشتەکانی مێژوونووس؛ ئەوانەیش، کە زۆر بەگەرمی لەسەر بێرە ئەخلاقییەکانی تاکەکەس رشتن هەندێک بەشێوەیەکی ناھۆشیارانە بۆ تەواوی گرووپ و کۆمەڵگاگان پاساوەهێننەووە.

مێژوونووسی فەرەنسی لووفیتێش بەدواوی ئەووە دەگەڕێ بەرپرسانییەتی کارەسات و خۆتێ رشتنی جەنگەکانی ناپلیۆن لەملی شۆرشێ فەرەنسی بکاتەووە بیانخاتە ملی دیکتاتۆریەکی ژەنەرالییک... هەوەسیشی.. بەناسانی ناتوانی میانپەرە و ناشتی قبوڵبکات^(۸۹).

ئەمڕۆکە ئەلمانییەکان تاوانبارکردنی خراپەکارییە کەسییەکانی هیتلەر وەک جێکارێکی قایلکەر دەهەنەر بێرە ئەخلاقی مێژوونووس لەسەر ئەو کۆمەڵگە یە هیتلەری بەرەمەهێناو، بەگەرمی پێشوازی دەکەن.

رووسی و ئینگلیز و ئەمریکییەکان بەدڵ خۆشیەووە بەشداری هێرشە کەسییەکانی سەر ستالین و نوچی شومبیرلا، یان ماک کاردی دەکەن وەک بەرانی قوربانی کردووە خراپەکانیان. سەرەرای ئەو، پەسناکاری بێرە ئەخلاقییەکان لە بارە تاکەکەسەکانەووە بەقەد تاوانبارکردنی تاکەکەسەکان تەفرەدەر زۆر بەخەشە.

دانان بەووە، کە هەندێک تاکەکەسی کۆیلەدار هەستیکی خانەدانانەیان هەبووە بەبەرەوامی وەک بەهاندەیک بەکاردهێنرا لە پێناو تۆمەتبارنەکردنی کۆیلەداری وەک شتیکی بێ ئەخلاقی.

ماکس فێبەر ئاماژە بەو دەدات، کۆیلەداری بێ خواو، کە تیایا سەرمایەداری قەرز یانیش

کریکار دهخاته تۆرۆه؛ ههروهها بهراستی له جیگای خۆیدا گفتوگۆی ئهوه دهکات، که پیتیسته میژوونوس برپاری ئهخلاقى لهسهر دهزگاکه بدات، نهک لهسهر ئهوه تاکهکهسانهی دهزگاکه (یان) دروستکردوه (۹۰).

میژوونوس دهبرارهی بریاردان لهسهر تاکهکهسیکی ستهمکاری رۆژههلات بهچاودیر دانانریت. وهلی پیتیست ناکات گوێ مهدی و بی لایهن بمیستهوه، بۆ نمونه، له نیتوان ستهمکاری رۆژههلات و دهزگاکانی ئهتینا لهسهردهمی ئیرکلیس-دا. میژوونوس برپار لهسهر کهسایهتی کۆیله دا نادات.

بهلام ئهمه ریگهی لیناگریت کۆمهلهگهیهکی خودان. کۆیله تۆمهتبار بکات. ههروهک بنییمان راستیه میژووییهکان بریک شۆقهکردنی پیتشینه گرماندهکهن؛ شۆقه میژووییهکانیش هههمیشه برپاره ئهخلاقیان له خۆ دهگرن - یانیش ئهگهر زاراوهیهکی بی لایانه ترن بی باشته، ئهوا برپاره بههادهارکان لهخۆ دهگرن.

ههرچۆنیک بیت، ئهمهش تهنها دهسپیکى ئاستهنگهکامانه میژوو بریتیه له پرۆسپیکى کیشمهکیشمکردن، که تیايا دهئهنجامهکان چ بهچاک چ بهخراپ برپاریان لهسهر بدهین، بهشپوهیهکی راستهوخۆ یانیش ناراستهوخۆ - بهلام بهشپوهیهکی زیاتر راستهوخۆ دهبن نهک ناراستهوخۆ - چهند گرووهیک لهسهر حیسابی گرووهکانی دیکه سوودیان لیتوردهگرن. خهسارهقمهدهکانیش باجهکهی دهدهن.

دووچار هاتنی زیان و ئازار شتیکی ئاساییه له میژوودا. ههموو سهردهمیکی گهورهی میژوو قوربانیان و سههرکهوتوانی خۆی ههیه.

ئهمهش بی راده پرسیکی ئالۆزه، چونکه پیتوودانگیکمان نییه لهمیانیهوه بهتوانین دهستکهوتی بی شووماری ههندیکیان له بهرامبهر قوربانیانی ههندیکى دیکه دا بپیتین: لهگهڵ ئهوهشدا دهبیت ئهم جۆره پیتووانگانه لهناکاو بهپێندرتنه ئاراوه. ئهمهش بهتهنها پرسیکی میژوو نییه.

زیاتر له ژبانی رۆژانه دا سهرقالتتر دهبین نهک وهک ههندیک جار ههز دهکین پیتداویستی بهباشتر زانینی خراپهی کهمتر قبوول بکهین، یان کردنی خراپهیهک بۆ ئهوهی چاکهیهکمان دهستکهوتی.

پرسهکه له میژوودا ههندیک جار له ژیر ناوونیشانى باربووی پهڕهسهندن، یانیش، بههای شۆرش، تاووتوتیکراوه ئهمهش چه مکیکی گومراکهره.

ههروهک بییکن لهگوتارتیکدا دهبراره، داهێنانهکان، دهلیت: چه موس بوون لهسهر دهست

به سهرداگرتنی نهریتیک به قهده داهینانیک ئاشوبوگیچی به دواوه ده بیت؟

باربووی پاریزگار یکردنیش کتومت به قورسی ده که ویتته سهر بیته ره تانه کانه وه، ههروهک باربووی داهینانه کهش ده که ویتته سهرشانی ئه وانه ی له ئیمتیا زاته کانیان یاساغ کراون.

ئه و تیزه ی، که ده لئ چاکه ی هه ندیک کهس پاسا و بۆ ئازاره کانی هه ندیکی تر دینیتته وه بریتیه له کۆله که یه کی شاراه له ههر ده و له تیکدا، ئه م چه مکهش به قه در ئاینزیه کی رادیکالی پاریزگاری کاره.

دکتۆر جۆنسن به توندی شایه تمانی به و گفتوگۆیه داوه، که ده رباره ی خراپه ی که مته به ئه وه ی هیشته وه ی نایه کسان ی بیته ر پاسا و بکات.

ئه وه باشته ره هه ندیک کهس زیزیکرئ نه ک هیچ که سییک دۆل خوش نه ی، بۆ ئه وه ی ببیته حاله تیک له حالته ی کهسانی گشتی^(۹۱). وه لئ ئه م دۆز له سهر ده مه کانی گۆرانی ریشه ییدا له شیه و دراماتیکیه یدا ده رده که ویت؛ لیره شدا توێژینه وه ی هه لئو یستی میژوونووس به و ئاراسته یه ئاسانه ر دپته به رچاومان.

با چیرۆکی به پیشه سازیکردنی به ریتانیای گه وه له نیوان ده ورو به ری ۱۷۸۰ و ۱۸۷۰ به نمونه وه ربگرین.

له راستیدا هه ر میژوونووسیک له وانه یه به بی گفتوگۆکردن شۆرشی پیسه سازی به ده سته که و تیک گه وه و پیشکه و تن خواز دابنیت.

ههروه ها رهنکه ده رکردنی جووتیاره کان له زه ی و زاردا، و کۆکردنه وه ی کرێکاره کان له کارگه ناتهدروست و نشینگه پیس و پوخله کانداه که ره یینانی کرێکاری مندال - یش وه سف ده کات ههروه ها رهنکه باس له وه بکات، که خراپه کاری (به د رفتاری abnse) له کارکردنی پیتروکه دا ده رکه وتوه، و رهنکه بشلئ، که هه ندیک خاوه ن کار له هه ندیکی تریان به رحمتربونه، ههروه ها به هه توانکردنیک قسه له باره ی گه شه کردنی په ی تا په ی تانی وێژدانی مرۆفایه تی ده کات، کاتیک سیسته مه که داده زری وه لئ له وانه یه دووباره ئه وه گریمان بکات به بی ئه وه ی ئاشکرای بکات، که به هه ر حال له قۆناغه سهر ده تاییه کاندای پتوانه کانی ته نگه تا وکردن و وه کارخستنه به شیک یاساغ نه کرای باربووی به پیشه سازیکردنه که بوونه.

له میژوونووسیکیشم نه بیستوه. گوته بیی، که له به ر زیادبوونی باربووه کان و اباشتربوو جلته ی پهرسه ندن به وستی و به پیشه سازیکردنیش ئه نجامه درئ؛ گه ر میژوونووسیک له م چه شنه ش هه بیت، ئه وایه گومان سهر به قووتا به خانه ی چیه سته رتۆن و بیلۆکه، و به شیه وه ی که ته واکتومت،

پیشکده شده که ین.

میژوونوس وهلامیکی نه نجامگیرتری له وهی تیولژی له مهر پرسی دووچاربونوی نازار نییه.
ههروهها میژوونوس پهنا دهباته بهر تیزی خراپهی که مترو چاکهی زیاتر.
وهلی ئایا نهوه بریتی نییه لهو راستییهی، که میژوونوس به پیچهوانهی زانا له میانهی
سروشتی مه تر یاله کهی له م پرسانهی بریاری نه خلاقیدا سه رقالت دهکا، که ناچارکردنی میژوو بو
پیتودانگیکی بههای سهرووی میژوو پراکتیز دهکات؟
پیم وانیه نهوه راستین.

با نهوه گرمایبکه ین، که چه مکه په تییه کانی وهک، باش، و، خراپ، ههروهها په ره سه ندنه
نالوزتره کانیان دهکونه نهو دیو سنوره کانی میژووهوه.
وهلی نه م په یتکردانه ته نانهت له توژینه وهی نه خلاقیه تی میژوودا هه مان نهو رۆله ده گیرن،
که فۆرمه لژیکی و بیرکارییه کان له زانستی فیزیکدا ده گیرن.
نه م چه مکه کاتیگۆری بنچینه یی هزن؛ وهلی تاوه کو نیهو پۆکیکی تاییه تیان تیدا داده نری بی
مانا و یاساغ کراو ده بن له پراکتیزه کردن.

گهر مه جازیکی جیاوازی پی باشر بیت، نهوا نهو بنه ما نه خلاقییانهی له میژوودا یانیش له
ژیانی رۆژانه دا پراکتیزیان ده که ین وهک چه کن له بانکیکدا: که به شیکی چاپکراوه - و به شیکی
نووسراویان هه ده.

بهشی چاپکراو وشه په تییه کانی وهک نازادی و یه کسانی و دادپهروهی و دیموکراسی
ده گرتیه وه.

نه مانهش کاتیگۆری بنچینه یین.

وهلی تاوه کو به شه کهی تریان پر ده که ینه وه چه که بی نرخ ده مینیتیه وه، که نهو به شه نهوه
روونده کاته وه تا چهند نازادییان بو به ره وا ده بینین، و به ده کسانی خۆمانیان ده زانین، ههروهها تا
ههر راده یهک.

نهو شپوازه ی له کاتیکه وه بۆ کاتیکی تر چه که کهی پی پر ده که ینه وه. بریتیه له پرسیکی
میژوو.

نهو پرسیکی له میانیه وه نیهو پۆکیکی میژوویی تاییهت ده درتیه چه مکه نه خلاقیه په تییه کان
بریتیه له پرسیکی میژوویی؛ له راستیدا بریاره نه خلاقیه کانمان له نیو نهو چوارچیه
چه مکییه که دا دروسته بن، که خۆی له خۆیدا دروستکراوی میژووه.

شپوهی کاربگری مشتموری نیو دوله تی هاوچرخ دهباری پرسه نه خلاقیه کان بریتیه له
جه ده لیک له سهر چاوه راوه کتبه رکی که ره کاند له پیناو سهر به سستی و دیموکراسی چه مکه کان په تی و
ناودامان.

وله تی نهو نیوه وړکه ی له نیویاندا داده نری له کاتیکه وه بۆ کاتیک و له شوینیکه وه بۆ شوینیک تر
له سهر تاسهری میژوودا ده گوری ته نها له میانه پتودانگه میژوویه کانه وه ده توانین له جتبه جیکردنی
هر پرسیکی پراکتیکی تیبگه یین و تاوو توتیکه یین.

با نمونه یه کی که م میلیتر وهک پتودانگیکه یه بابه تی نهک وهک پتودانگیکه یه پر له مشتمور
وهرگرین، ههروهک ههولی به کارهیتانی عهقلانیه تی ئابووری، دروه، که له میانه یه وه ده توانری
ناره زوومه ندانگه رای سیاسه ته ئابووریه کان تاقیبکریته وه و بریاری له سهر بدری.
ههوله کهش له ناکا و شکست دینی.

نهو تیوردانه رانه ی له سهر یاسا ئابووریه کلاسیکیه کان په روه رده بوونه به شپوهیه کی بنچینه یی
پلاندانان وهک خو ههلقورتینیکه نا عهقلانی له پرۆسیسه عهقلانیه ئابووریه کان نه فرین دهکن؛
بۆ نمونه پلانکیشکان پایه ندبوون به یاسای وه بازارخست و داوا خواست له سیاسه تی به هایاندا
رده ده که نهوه، و ده لنین نرخه کان له ژیر سایه ی پلانداناندا ناتوان هیچ بنچینه یه کی عهقلانیان
هه بیت.

پینگومان له وانه یه راستی، پلاندانان ره زوری به شپوهیه کی ناعهقلانی ههلسوکه وتده کهن، هه
له به ره وه شه به گیلانه کارده کهن.

بهلام نهو پتودانگه ی پتویسته له میانه یه وه بریاریدن بریتی نییه له کۆنه عهقلانیه تی ئابووری
کلاسیکی. من وهک خۆم زیاتر له گه ل نهو گفتوگو پیچه وانه یه دا هاوسۆزم، که ئابووری سهر به خو
کۆنترۆل نه کراو - و ریک نه خراو بووه نه مهش هه ره له بنچینه دا ناعهقلانی بووه، ههروه ها پلاندانان
ههولیکه ده یه وی، عهقلانیه تی ئابووری، بخاته ناو پرۆسیسه که وه.

وله تی نهو تاکه خاله ی ده مه وی ئیستا بیلیم بریتیه له حهقیه تی دروستکردنی ستاناردیکی
په تی و سهرووی میژوو، به شپوهیه که له میانه یه وه بتوانری کرده میژوویه کان بریاردان له سهر
بدری.

هه ره که یان به شپوهیه کی حهقی نه ستاناردیکی به م شپوهیه دا ناماژه به نیوه وړکینکی تاییه تی
ده ده، که له گه ل هه لومه رج و خواسته میژوویه کان یاندا ده گونجیت.
نه مهش تۆمه تیارکردنیکه راسته قینه ی نه وانه یه، که به دوا ی نه وده ده گه رین له ژیر تیشکی نهو

پرياره‌ی له باره‌ی حالت يانېش بوويه‌ره ميژووييه‌كانه‌وه ده‌درې ستاندارتيك يان پيژوانگيكي سره‌روى ميژوويى دروستبكه‌ن ټينجا نه‌و ستاندارده چ له ده‌سته‌لاټي يه‌زداني وه‌ريگيري هه‌روه‌ك تيولوتزييه‌كان داواى ده‌كن، چ له عه‌قلى يانېش له سروشتي چه‌قبه‌ستوو وه‌ريگيريت هه‌روه‌ك فه‌يله‌سووفه‌كاني چه‌رخى روزنگه‌رى داوايانده‌كرد.

پرسه‌كه پرسى ده‌ركه‌وتنى كه‌موكورتييه‌كانيه له پراكتيزكردنى ستاندارده‌كه‌دا، يار كه‌موكورتييه‌كان له خودى ستاندارده‌كه‌داين. به‌لكو پرسه‌كه له هه‌ولتى دروستكردنى نه‌م جوړ ستاندارده دايه، كه شتيكي ناميژووييه و پيچه‌وانه‌ى جه‌وه‌رى راسته‌قينه‌ى ميژووشه.

هه‌روه‌ها وه‌لامتيكي دوگماى نه‌و پرسيارانه ده‌داته‌وه، كه ميژوونووس به‌هوى كاره‌كه‌يه‌و، به‌به‌رده‌وامى ناچاره نه‌م جوړه پرسيارانه بكات: نه‌و ميژوونووسه‌ى پيشه‌وخت وه‌لامى نه‌م پرسيارانه قبول ده‌كات وه‌ك نه‌وه وايه به‌چاوبه‌ستراوى بچيته سه‌ركار و واز له پيشه‌كه‌ى به‌يتنى.

ميژوو بريتييه له جووله: جووله‌ش به‌شيوه‌يه‌كى متمانه واته به‌راوردكردن. هه‌ر له‌به‌رته‌وه‌يه ميژوونووسان پرياره نه‌خلاقييه‌كانيان به وشه‌گه‌ليكي به‌راوردكاري وه‌ك، په‌رسه‌ندن، و، كوڼه په‌رستى، گوزارشت ده‌كن نه‌ك به وشه‌ى ره‌هاى جيگه نه‌ئاساى وه‌ك، باش، و، خراب، نه‌مانه‌ش كوڼه‌له هه‌ول و كوښشيكېن بو پيئاسه‌كردنى نه‌و كوڼه‌لگه جياوازانه يانېش نه‌و ديارده ميژووييانه به‌كاردين، كه په‌يوه‌ندييان به ستاندارتيكي ره‌هاوه نيه‌ه، به‌لكو هه‌ريه‌كه له‌گه‌ل نه‌وه‌ى تردا له په‌يوه‌نديانان.

سه‌ره‌پاى نه‌وه، كاتيكيك نه‌م به‌ها سه‌رياره‌كى و ره‌ها ميژووييانه له رووى گرمانه‌وه تاقيده‌كه‌ينه‌وه، نه‌وه ده‌دوژينه‌وه، كه له راستيدا ته‌واو ره‌گيان له ميژوودا داكوتاه. سه‌ره‌له‌داني به‌هايه‌ك يانېش ناييديايه‌ك له كات و شويتنيكي دياربكرودا به هوى هه‌لومه‌رجه ميژووييه‌كاني كات و شويتنه‌كه‌وه روون ده‌بيتته‌وه.

نيوه‌پوځى پراكتيكي گرمانه ره‌هاكاني وه‌ك يه‌كساني و دادپه‌روه‌رى يانېش ياساى سروشتى له سه‌رده‌ميكه‌وه بو سه‌رده‌ميكي ديكه، يان له كيشوه‌ريكه‌وه بو كيشوه‌ريكي ديكه ده‌گوړي. هه‌ر گروهيك به‌ها ميژووييه‌كاني خوى هه‌يه، كه له ميژوودا ريشه داده‌كوتن.

هه‌ر گروهيك له به‌رامبه‌ر خوتيه‌وسميينى به‌ها نامزو نه‌گونجاوه‌كاندا خوى ده‌پاريزت، نه‌وه‌ش به هوى نازناوه شه‌رمه‌زاركه‌ره‌كاني وه‌ك بورژوازي و سه‌رمايه‌دارى، يان ناديموكراتى و توتاليتارى، يان چه‌مكى هيژ ساده‌ترى وه‌ك- نائينگليزى و ناه‌مريكي- جيا ده‌كرتته‌وه.

نه‌و به‌ها، يانېش ستاندارده‌ى له كوڼه‌لگه‌و ميژوو جياده‌بيتته‌وه به قه‌د تاكه‌كه‌سيكي رووت و

تهنها خه یالاوییه. میژوونووسی جدی ئو که سهیه، که تاییه ته ندیییه مه رجداره کان له رووی میژووییه وه بناسیتیه وه، نهک ئو که سه بیت، که له پشت میژووه وه له پیناو به هاکانیدا چاوه روانی بابه تگه راییی دهکات.

ئو بیروباوه رانه ی به دهستیان دههین و ئو ستانداردانه ی بریاردانیس، که دایانده مه زرین به شیکن له میژوو، ههروه ها به قه د هه رایه نیکی دیکه ی هه لسوکه وتی مروث ناماده ی لیکۆلینه وه ی میژوویین.

له م روژگاره دا چهند زانستیکی که م- به تاییه تی زانسته کۆمه لایه تییه کان- رهنگه داوا ی سه ریه خۆیی ته واو بکه ن، وه لئ میژوو وابسته ییه کی بنچینه یی به و شتانه ی دهروه ی خودی خۆیه وه نییه، که رهنگه ئه م خه سلته له زانسته کانی تری جیا بکاته وه.

بوارم بدن ئه وه کورت بکه مه وه، که هه ولم ده دا له باره ی ئو بانگه شه یه وه بیلیم، که میژوو به چیه ریزی زانسته کانه وه. پیتشت واژهی زانست گه لیک لقی جیاوازی مه عریفه ی ده گرتیه وه، که کۆمه لیک ته کنیک و میتۆدی زۆر جیاوازی به کارده هینا. به شیوه یه ک وا دیاره به رپرسیاره تی و زهحمه تی زیاتر که وتییه سه ر شانی ئه وانه ی هه ولیانداوه میژوو له زانست دوورخه نه وه نهک ئه وانه ی به دوا ی ئه ودها گه راو بیهخه نه ناو میژووه وه.

شتیکی گرنگه، که به هانه کانی دوورخسته وه ی میژوو له هه وه سی زاناکانه وه سه رچاوه ی نه ده گرت بۆ ئه وه ی میژوونووسان له هاو رتیه تی خۆیان دوورخه نه وه، به لکو له هه وه سی میژوونووس و فه یله سووفه کانه وه سه رچاوه ی ده گرت، که هه زیان ده کرد پتیه گه ی میژوو وهک لقینی ئه ده بیاته مرویه کان به یلته وه.

کیشمه کیشمه که له که دار کردنی دابه شکردنی کۆنی نیوان مروثایه تییه کان و زانست رهنگ ده دا ته وه، که تیایدا وا گریمانکرا مروثایه تییه کان گوزارشت له که لچه ریکی فراوانی چینی فه رمانپه وا ده که ن، وه لئ زانست وا گریمانکرا بریتیه له زه بهر به دهستی ئو ته کنیک کارانه ی، که خومه تی ئو چینه ده که ن. هه ردوو وشه ی، مروثایه تییه کان و، مرویی، خۆیان له م په یقاژوو پاشماوه یه کی زبانی ئه م کۆنه سه رده مه پیروژه ن؛ ههروه ها دژیه کی نیوان زانست و میژوو جگه له زمانی ئینگلیزی نه بیت، که ناماژه دهکات به داپرانیکی سهیری له که دار کردنه که، له هیچ زمانیکی تر دا مانا نادا ت. گازنده ی سه ره کیم ده رباره ی ره تکردنه وه ی نیوانی میژوو به زانست ئه وه یه، که له بهری نیوان، دوو چاندنه که، بهر پاسا وهکات و ده یکاته شتیکی هه میشه یی.

خودی که له بهره که به ره مه یکی ئه م له که دار کردنه کۆنه یه وه له سه ر بنچینه ی ستراکتۆری چینیکی

کۆمەلگەى ئىنگلىزى دامەزراو، كە خودى خۆى دەگەپتەو سەردەمى رابردو؛ من خۆم بەو قایل نىم، كە ئەو كەلتەنى مېژوونوس لە زەویناس جیادەكاتەو هیچ لەو كەلتە قوولتەر یانیش فراوانتر نەبیت، كە زەویناس لە فیزیكاس جیادەكاتەو. وەلى بە تېروانىنى خۆم چاككردەوئەى كەلەبەرەكە بۆ ئەو نىبە زانستى سەرتەتایی فېرى مېژوونوسان بكرى یان مېژووى سەرتەتایی فېرى زاناكان بكرى. ئەمەش بریتىیە لە رینگەیهكى داخراو، كە تیا یا هزركردنێكى سەرلێشتاواو پێشەنگیمان دەكات. سەرهەرای ئەو، خودى زاناكان بەم شێوەیە هەلسوكەوت ناكەن.

هەرگیز نەمبیسستوو ئەندازیاران ئامۆزگارى بكرین بۆ ئەوئەى لە كلاسە سەرتەتاییەكانى رووكناسى ئامادەبن.

چارەسەرتىك، كە رەنگە پێشنیاری بكەم بۆ چاككردنێ ستانداردى مېژوو كەمانە - گەر بكرى بۆ ئەوئەى زانستى تر بیت، هەروەها بۆ ئەوئەى داواكارىیەكانمان لەسەر ئەو كەسانە بەهێزتر بن، كە دواى ئەو كارە دەكەن.

مېژوو وەك دیسپلینىكى ئەكادىمى لەم زانكۆیەدا هەندىك جار وەك سەبەتەیهكى بلاوكراوەكان سەیری دەكریت بۆ هەموو ئەوانەى، كە كلاسێك زۆر بە زەحمەت دەزانن و زانستیش زۆر بە جدی دەزانن.

ئەو دابەى ئومێدەوارم، كە لەم گەلālە نامانەدا بیگەیهنم ئەوئەى، كە مېژوو بابەتێكى زۆر زەحمەتترە لە وائە كلاسێكیەكان، هەروەها كتووت بە قەدەر زانستێكى تر جدیه. وەلى ئەم چارەسەرە لەوانەیه باوەرپێكى بەهێزتر لە نێوان خودى مېژوونوسەكان لەسەر ئەوئەى دەیکەن بسەپێنێ. سێر كارلس سنۆو لە گەلālە نامەیهكى نوێدا دەربارى ئەم بابەتە ئامانجیكى هەبوو، كاتێك دژایەتى گەشبىنى، هەلەشەنەوئەى زانایەك دەكات، كە، دەنگێكى كېكراو، و هەستىكى دژە كۆمەلایەتى هەیه، ئەوئەى ئەو پێى دەلى، رۆشەفكرە ئەدەبىیەكان (۹۳).

هەندىك مېژوونوس - تەنانەت - زۆرترین ئەوانەى بەبێ ئەوئەى مېژوونوس بن دەربارەى مېژوو دەنوسن - سەر بەم پۆلەى، رۆشنیرە ئەدەبىیەكانن، ئەوانە زۆر بە سەرقالییهو پێمان دەلێن، كە مېژوو زانست نىبە، هەروەها ئەو روون دەكەنەو، كە ناكړى و نابێ ببی و ناتوانړى، بە شێوەیهك بۆ دەستكەوت و توانا شاراوەكانى كاتیان نىبە.

رینگەیهكى دیکە بۆ چارەسەركردنێ كەلەبەرەكە بەهێزكردنێ تینگەیشتنىكى قوولتەر لە بارەى هاوړپێكى ئامانجى نێوان زاناكان و مېژوونوسەكان؛ ئەمەش بەهایهكى سەرەكى بایهخى نوێ و پەرەسەندنە لە مېژوو - و - فەلسەفەى زانستدا.

زاناکان و زانا کۆمه‌لایه‌تییه‌کان و میژوونوسان هه‌موویان به یه‌که‌وه له لقه جیاوازه‌کانی هه‌مان توێژینه‌وه سه‌رقال ده‌بن؛ واته توێژینه‌وه‌ی مرۆڤ و ژینگه‌که‌ی، توێژینه‌وه‌ی کاریگه‌رییه‌کانی مرۆڤ له‌سه‌ر ژینگه‌که‌یی و کاریگه‌ری ژینگه له‌سه‌ر مرۆڤ.

ئاماڤجی توێژینه‌وه‌که‌ش هه‌مان شته: که بریتییه له تیگه‌یشتنی زیاتری مرۆڤ له‌باره‌ی ژینگه‌که‌یه‌وه و زالبوون به‌سه‌ریدا.

پیشینه‌گرمیان و میتۆده‌کانی فیزیکناس و زه‌ویناس و ده‌رووناس و میژوونوس به‌درێژی به‌شێوه‌یه‌کی فراوان له‌یه‌کتری جیاوازن؛ هه‌روه‌ها بۆ نه‌وه‌ی گریمانه‌که‌ زانستیتز بی‌ت، نامه‌وێ خۆم به‌پیشنیارکردنی نه‌وه‌وه‌ به‌ندیوار بکه‌م، که پێوسته میژوونوس زۆر به‌وردی په‌یره‌وی میتۆده‌کانی زانستی فیزیکی بکات.

به‌لام زانای فیزیکی و میژوونوس له‌ئاماڤجیکی سه‌ره‌کیدا یه‌کتری ده‌گرن ئه‌ویش بریتییه له‌راقه‌کردن، هه‌روه‌ها له‌کرده‌ی سه‌ره‌کی پرسیارو وه‌لامدا یه‌کتری ده‌گرن. میژوونوسیش وه‌ک هه‌ر زانایه‌کی دیکه بریتییه له‌گیانه‌وه‌ریک، که به‌به‌رده‌وامی پرسیار، بۆچی؟ ده‌کات، له‌که‌لاله‌ نامه‌ی داها‌توومدا نه‌و شێوازانێ تا‌قی ده‌که‌مه‌وه، که میژوونوس له‌میان‌ه‌یانه‌وه پرسیار داده‌نێت و هه‌ر له‌میان‌ه‌یانه‌وه هه‌ولێ وه‌لامدان‌ه‌وه‌ی ده‌دات.

هۆکار لیکدانهوه له میژوودا

گەر شیر له ناو دەس مەنجه لیکدا دابنن بۆ ئەوهی بکولێ، ئەوا هەلده چیت.

نازانم، و هەرگیزیش نەموویستوو ئەوه بزانم بۆچی ئەو کاره روودهات؛ گەر ناچاریش بێم، ئەوا لهوانهیه هۆکاره که بدهمه پال و یستیکی سروشتی هه‌لچوون له شیردا، ئەمه‌ش راسته به‌لام هیچ شتی که رافه ناکات. کهوابوو من زانایه‌کی سروشتناس نیم.

به هه‌مان شتیه که سێک ده‌توانی ده‌رباره‌ی رووداوه‌کانی رابردوو بخوێنیته‌وه، یان ته‌نانه‌ت بشنوسێ به‌ی ئەوهی بیه‌وی بزانی بۆچی ئەو رووداوانه روویانداوه، یان به‌و گووته‌یه قایل ده‌بی، که جه‌نگی جیهانی دوهم بۆیه روویدا چونکه هیتله‌ر جه‌زی له جه‌نگ بوو، ئەمه‌ش ته‌واو راسته، به‌لام هیچ شتی که رافه ناکات.

کهوابوو پتویسته مرۆف ئەو هه‌له‌یه نه‌کات خۆی به قوتابییه‌کی میژوو یانیش میژوونوس ناو بیات.

توێژینه‌وه‌ی میژوو بریتییه له توێژینه‌وه‌ی هۆکاره‌کان. هه‌روه‌ک له کۆتایی دوا گه‌ل‌له‌نامه‌مدا وتم، میژوونوس به‌ به‌رده‌وامی ده‌پرسیت، بۆچی؟ مادامێکی شایه‌ی به‌ وه‌لامێک هه‌بیت، ناتوانی ئارام بگرێ.

میژوونوسی گه‌وره‌- یان له‌وانه‌یه پتویست بکا به‌ شتیه‌یه‌کی فراوانتر بلیتم، بیرمه‌ندی گه‌وره‌- ئەو که‌سه‌یه، که ده‌رباره‌ی شته‌ نوێکان یانیش له‌ په‌یشاروو نوێکاندا ده‌پرسیت، بۆچی؟ هیرۆدۆتسی باوکی میژوو له‌ ده‌سپێکی کاره‌که‌یدا مه‌به‌سته‌که‌ی وای پێناسکردوه: مه‌به‌ستی به‌ زیندوو هیتسته‌وه‌ی کاره‌کانی به‌ریه‌ر و یۆناه‌کانه، هه‌روه‌ها به‌ تایبه‌تی دوا‌ی هه‌ر شتی که تر ئەوه‌یه هۆکاری جه‌نگانی هه‌ریه‌که‌یان له‌ گه‌ل ئەوه‌یترا به‌ ده‌سته‌وه‌ بده‌م.

هیرۆدوت ژماره‌یه‌کی که‌م ده‌روێشی له‌ جیهانی کۆندا په‌یدا کرد: ته‌نانه‌ت تیۆسیدیدس به‌وه تاوانبار ده‌کرا، که چه‌مکی که‌ی روون و ناشکرای له‌ باره‌ی به‌ هۆکارکردنه‌وه‌ نییه‌ (٩٤).

ولهئی کاتیک له سدهی ههژدهه مدا بناخه کانی میژوونووسینی راقه کردنی ره خهیی (Historiography) داده نران، مونتسکیۆ له کتیبی، لیکۆلینه وه کان دهر باره ی هۆکاره کانی مه زن بوونی رۆمانه کان و سه ره له دانیان و شکسته پینیان-دا ئه و بنه مایانه وه ک خالی ده سپێ کردنی کاره که ی وهرده گریت: هۆکاری گشتی هه ن، ئه خلاقی یان سروشتی، ئه مانه کار له هه موو پادشانیستیک ده کن، به رزی ده که نه وه، ده پیارترین، یانیش له به ریه کی هه لده وه شیتن؛ به شیوه یه ک هه موو ئه وان ی رووده ده ن ملکه چی ئه م هۆکارانه ن.

مونتسکیۆ چه نده سالتیکی که م دواتر ئه م بیرۆکه یه ی له کتیبی رۆحی یاساکاندا گه شه پیتداو گه شتاندی.

ده لێ. جیگای پیکه نینه ئه وه گریمان بکه ین، که چاره نووسی کوپترانه ده بیته هۆی هه موو ئه و رووداوانه ی له جیهاندا دیانبینن.

مروقه کان به تنه ا له لایه ن فه نتازیاکانیا نه وه فه رمانه روه ایی نا کرین؛ ره فتاره کانیان له یاسا دیار بیکرا وه کانه وه یانیش له و بنه مایانه وه سه رچا وه ده گرن، که له سروشتی شته کانه وه وهر گیراون. نزیکه ی ۲۰۰ سال دوا ی ئه وه، میژوونووس و فه یله سو فیه کانی میژو و به هه ولی ریکه خستنی ئه زمونه کانی رابردو ی مرو قایه تییه وه سه رقا لبوون له میانه ی دۆزینه وه ی هۆکاری روودا وه میژوویه کان و ئه و یاسانه یش، که هه لیان ده سوو ریتن.

هۆکارو یاسا کان هه ندیک جار وه ک زارا وه ی ته کنیکی، و هه ندیک جار وه ک زارا وه ی بایه لۆژی، و هه ندیک جار وه ک زارا وه ی ئه و دیو سروشت، و هه ندیک جار وه ک زارا وه ی ئابووری، و هه ندیک جار وه ک زارا وه ی ده روونناسی سه بیران ده کرا.

وله ی ئه و ئاینزایه قه بو لبو، که میژو و له ریکه خه ری روودا وه کانی رابردو له ریزه ندیه کی ریکو پتیک هۆکارو ئه نجامه کان پیکه اتوه.

قۆلتیر له گووتاره که یدا دهر باره ی میژو و بۆ ئینسایکلو ییدی نووسیویه تی: گه ر هیچتان نه بی پیمانی بلتین جگه له وه ی، که به ریه ریه ک له سه ر که ناره کانی ئوکسوس و جاکارتادا جیگه ی به ریه ریه کی دیکه ی گرتۆته وه، ئایا به ئیمه چی؟ له سالانی دواتردا وینه که تا راده یه ک گو پرائی به سه ردا هات.

ئه مڕۆ که له بهر ئه و هۆکارانه ی له دوا گه لاله نامه مدا تاو تویم کردوون چیتر قسه له باره ی، یاسا میژوویه کانه وه ناکه م؛ ته نانه ت وشه ی، هۆکاری بو ته شتیکی مۆدیل کو ن، تا راده یه ک به هۆی ئه و گونگه راییه تاییه تییه فه لسه فییا نه وه، که پتو یستیم به وه نییه ته قه له ده رگای باس کردنیان بده م، تا

رادیه کیش به هۆی بهندیواری گریمانکراوی له گهڵ قهزاو قهدهردا، که لهم ساته‌دا باسی ده‌کهم.

له‌بهر ئه‌وه خه‌ڵکانیک له میژوودا له باره‌ی، هۆکاره‌وه قسه ناکهن، به‌ڵکو له باره‌ی، راڤه‌کردن یان شڕۆڤه‌کردن، یان له باره‌ی لۆژیکه‌ی ره‌وشه‌که، یان له باره‌ی، لۆژیکه‌ی ناوه‌وه‌ی رووداوه‌کان، (ئه‌م ده‌سته‌واژه‌یه له دایسی وه‌رگێژاوه)، یان ره‌تکردنه‌وه‌ی رێبازی هۆکارگه‌رایه‌ی (بۆچی روویداوه) له پێناو به‌رژه‌وه‌ندی رێبازی وه‌زیفی-دا (چۆن روویداوه)، له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا وا پێده‌چێ ئه‌مه به‌ شێوه‌یه‌کی حه‌قی پرسیاره‌ی، چۆنییه‌تی روودانه‌که‌ش، بگه‌ڕێته‌وه، که وابوو ده‌مانباته‌وه سه‌ر پرسیاره‌ی، بۆچی؟ هه‌ندیک خه‌ڵکی دیکه جیاوازی ده‌کهن له نێوان چه‌شنه جیاوازه‌کانی هۆکار- ئینجا چ میکانیکه‌ی بێت، چ بایه‌لۆژی بێت، چ ده‌روونی بێت، و هتد- هه‌روه‌ها هۆکاری میژوویی خۆی له خۆیدا به‌ کاتیگۆرییه‌که داده‌نێن.

له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا، که ئه‌م جیاکردنه‌وانه تا راده‌یه‌ک شه‌رعین، به‌لام له‌وانه‌یه له‌بهر ئه‌م هۆکارانه جه‌ختکردنه‌وه له‌سه‌ر خه‌سه‌له‌ته‌هاوه‌یه‌که‌کانی هه‌موو چه‌شنه‌کانی هۆکار به‌ سوودتری له‌و خه‌سه‌له‌ته‌ی له‌یه‌کتریان جیا ده‌کاته‌وه.

من وه‌ک خۆم به‌ به‌کارهێنانی وشه‌ی، هۆکار، به‌ مانا میلییه‌که‌ی قایل ده‌بم و ئه‌م چاککردنه تاییه‌تییانه پشتگۆی ده‌خه‌م. با به‌ پرسکردنی ئه‌وه‌ی میژوونووس به‌ پراکتیکه‌ی ده‌یکات ده‌ست پێیکه‌ین کاتیگ روویه‌رووی پێداویسته‌ی دیاریکردنی هۆکاری رووداوه‌کان ده‌پێته‌وه.

یه‌که‌م تاییه‌ته‌ندی رێبازی میژوونووس ده‌هه‌نبه‌ر پرسه‌ی هۆکاره‌که‌ی ئه‌وه‌یه به‌ گشتی چه‌ند هۆکاریک بۆ هه‌مان بوویه‌ر داده‌نێت.

روژتیک له‌ رۆژان مارشالی ئابووریناس ئه‌وه‌ی نووسی، که: پێویسته‌ خه‌ڵکی له‌ رێگه‌ی هه‌موو هۆ پێناوه‌ گونجاوه‌که‌نه‌وه له‌ توێژینه‌وه‌ی کرداری هه‌ر هۆکاریک وشیار بکێنه‌وه... به‌بێ ئه‌وه‌ی هۆکاره‌کانی تری له‌گه‌ڵیدا تێکه‌لاو ده‌بن به‌ بایه‌خه‌وه وه‌رگێژێن (۹۵).

ئه‌و قوتابییه‌ی له‌ وه‌لامدانه‌وه‌ی پرسیاره‌ی، بۆچی له‌ ساڵی ۱۹۱۷دا شۆرشه‌ی رووسیا هه‌لگیرسا؟ گه‌ر ته‌نها هۆکاریک پێشکه‌ش بکات له‌وانه به‌ختدار بێت، که پله‌ی سییه‌م به‌ ده‌ست بێنێ.

میژوونووس له‌ کۆمه‌ڵیک هۆکاری زۆر ده‌کۆڵێته‌وه. ئه‌گه‌ر پێویسته‌ به‌ توێژینه‌وه‌ی هۆکاره‌کانی شۆرشه‌ی به‌لشه‌فی هه‌بوو، ئه‌وا ره‌نگه‌ شکسته‌یه‌ک به‌ دوا‌ییه‌که سه‌ربازیه‌که‌ی رووسیا، و گه‌نده‌لبوونی ئابووری رووسیا له‌ ژێر سایه‌ی فشاری جه‌نگ، و چاره‌روانی کاریگه‌ری به‌لشه‌فیه‌کان، و شکسته‌ی حکومه‌تی قه‌یسه‌ری له‌ چاره‌سه‌رکردنی کێشه‌ی دابه‌شکردنی زه‌وی و زاردا، و چ‌ر‌کردنه‌وه‌ی پرۆلیتاری هه‌ژارو به‌کارهاتوو له‌ کارگه‌کانی پت‌و‌گراد-دا، و ئه‌و راستیه‌یه‌ش، که لینین ناوه‌زی خۆی

دەناسى و ھېچ كەسكىكى تر لە لاكەى دىكە ئەوئى نەدەزانى - بە كورتى، تىكەلەيەكى رەشاوئى ئابوورى و سىياسى و ئايدۆلۆزى و ھۆكارى كەسى و ھۆكارى ماوئى درىژو ماوئى كورت، باس بكات.

وئەلى ئەمە بە خىرايى بەرەو تاييەتمەندى دووئەمى رىبازى مېژوونووسمان دەبات.

ئەو قوتاييەى لە وئەلامى پرسىيارەكەماندا بەو قايىل بووئىت كۆمەلنىك ھۆكارى شۆرشى رووسىا يەك بە دواى يەك روون بكاتەو بەم شىبەوئە بەجىيان بەيلىتى، لەوانەى بەلى دووئەم بە دەست بەيىنىت، وئەلى زەحمەتە پەلى يەكەم بە دەست بەيىنىت؛ لەوانەى بەپارى تاقىكەرەوكان ئەوئەى، كە كەسكىكى پر زانباريە، وئەلى خەيالەوى نىيە.

لەوانەى مېژوونووسى راستەقەىنە ھەست بە زۆرلىكردنىكى پىشەىى بكات كاتىك رووبەرەوى ئەم لىستەى ھۆكارەكانى خۆى دىنانون دەبىتەو بە ئەوئى رىكيان بخت، پەلداركردنىكى ئەو ھۆكارانەش دامەزىتى، كە لەوانەى پەيوەندىيان بە وانى ترەو بەجەسپىنى، و ھەرەھا بە ئەوئى بەپارى لەسەر ئەو بەدات كام ھۆكار، يان كام پۆلى ھۆكارەكان، پىتەستە لە، دوا ھەوار، يان، لە شىكارى كۆتايى، (دەستەواژەى كارىگەرى مېژوونووسان) دا وەك دوا ھۆكار، و ھۆكارى گشت ھۆكارەكان، گوزارشت بكرىت.

ئەمەش برىتەىيە لە شۆڤەكردنى بابەتەكەى؛ مېژوونووس لە ميانەى ئەو ھۆكارانەوئە دەناسرىت، كە شاىەتەمانيان پىدەدات.

گىبۆن لەبەرەك ھەلەوشان و شكستى ئىمپىراتورىيەتى رۆمانى داوئە پال سەرەكەوتنى بەرەپرەم و تاييەوئە.

مېژوونووسە چاكسازە ئىنگلىزەكانى سەدەى نۆزدەھەم سەرھەلدان و سەرەكەوتنى دەسەلاتى بەرىتانىيان داوئە پال پەرەسەندى ئەو دەزگا سىياسىيانەى بنەماكانى ئازادى دامەزراوئەىيان بەرجەستە دەكرد.

ئەمەركە گىبۆن و مېژوونووسە ئىنگلىزەكانى سەدەى نۆزدەھەم وەك مۆدىل كۆن سەىر دەكرىن، چونكە ئەو ھۆكارە ئابوورىيانەىيان پشتگوى خستوئە، كە مېژوونووسە ھاوچەرەكان لە پىشەنگى ھۆكارەكانيان دادەنن.

ھەر تاووتوتىيەكى خولىاى پرسى دەسادەى ھۆكارەكانە. ھەرى پونكارى، لەو كىتەبەدا، كە لە دوا گەلەنامەمدا چەند بەرگەىەكم لى وەرگرتوئە، تىبىنى ئەوئى كەردوئە: زانست لە ھەمان كاتدا بە ئاراستەى جۆراوجۆرگەرايى و ئالۆزىتى، و، بە ئاراستەى چوونىەكى و سادەىيەوئە، پىشەكەوتوئە، ئەمەش ئەو پرۆسەسە دژەك و دوو لايەنەى، كە مەرجىكى پىتەسى مەعرىفە بوئە (۹۶).

ئەم تېبىينىيە لە بارەى مېژووشەو ھەر راستە.

مېژوونوس لە ميانەى فراوانکردن و قوولکردنەوئى توتېينەوئەكەى بە بەردەوامى وەلامى زياتر دەربارەى پرسىيارى، بۆچى؟، كەلەكە دەكات.، پەرەسەندنى ئەم سالانەى دوايى ھەريەك لە مېژووى نابوورى، و كۆمەلايەتى و كلتورى و ياسايى- ئەك باسكردنى تېپروائينە نوپكان دەربارەى ئالۆزىيەكانى مېژووى سياسى، و تەكنيكە نوپكانى دەرووناسى و سەرژمىرى- بەبى شوومارى ژمارەو بوارى پرسىيارەكانمانى زياد كردووە.

كاتىك بېتېراند رووسل سەرنجيدا، كە: ھەر پېشكەوتنىك لە زانستدا زياتر لەو چوونىيەكە سەرەتايانە دوورمان دەخاتەو، كە يەكەم جار لە جياكردنەوئەكەى گەورەترى پېشكەوت پاشينەو پاشينەو لە بازەنەكەى ھەميشە فراوانترى پېشكەوت جياكراوەكان (ناسراوەكان) وەك شتىكى بەنديوار بە بابەتەكەو، تېبىنى دەكرين^(۹۷)، ئەو بە وردى رەوشەكەى لە مېژوودا وەسف كردووە.

وئەلى مېژوونوس بە ھۆى پېداگرتىيەو لە تىگەيشتنى رابردو لە ھەمان كاتدا بە شىوئەى زانا ناچار دەبىت فرەيى وەلامەكانى سادە بكات و ھەر وەلامىك بكاتە پاشكۆى ئەوئەى دىكەيان، ھەرەھا ناچارە پېرەويەك و چوونىەكەى بە پاشاگەردانى رووداوەكان و پاشاگەردانى ھۆكارە تايەتەيەكان بەخشىت. خودايەك، و ياسايەك، و رەگەزىك، و رووداوىكى دوور لە دەستى خودا؛ يان داواكەى ھەرى ئادەمز بۆ، گشتاندنىكى گەورە، كە رەنگە خرۆشانى مرۆف تەواو بكات بۆ ئەوئەى بېتە روئشېر^(۹۸) ئەمانە لەم روژگارەدا وەك كۆمەلە نوكتەيەكەى مۆدىل كۆن ئامارەيان پېدەدرى.

وئەلى ئەو بە راست دەمىتەو، كە پېويستە مېژوونوس لە ميانەى سادەكردن، و لە ميانەى فرەكردنى ھۆكارەكانەو كارىكات.

مېژو وەك زانست لە رىگەى ئەم رەوش دوو لايەن و بە رووكەش دژيەكەو پېش دەكەوئى. لېرەدا پېويستە بە ناچارى لە بابەتەكە لادەم و لە دوو بابەتى نابەنديوار بە كارەكەو بكوئەو، كە سەرنجمان بە لايەكى تردا دەبەن- يەكپىكيان برىتيە لە، قەزاو قەدەر لە مېژو-دا؛ يان نەگرىسى ھىگل؛ ئەوئەى دىكەيان برىتيە لە، رىكەوت لە مېژو-دا؛ يان، دەمى كليۆياترا، پېش ھەموو شتىك پېويستە وئەيكە يا دوو وئە دەربارەى چوئىيەتى پەيداىونيان بلىم.

لە ۱۹۳۰-يەكاندا پروفيسۆر كارل پۆپەر لە قىيەنادا پەرتووكىكى سەنگىنى دەربارەى تېروائىنى نوئى لە زانستدا نووسى (بەم دوايانە لە ژىر ناوونىشانى لۆژىكى لىكۆلئەنى زانستى وەرگىردايە سەر زمانى ئىنگلىزى)، لە ماوئەى جەنگدا دوو پەرتووكى خودان تايەتەندىيەكەى مىللىتر بە زمانى ئىنگلىزى بلاكرانەو: كۆمەلگەى كراو و دوژمنەكانى ھەرەھا نەدارى ھىستۆرىسىز^(۹۹).

ئەم دوو پەرتوكانە لە ژىر كارىگەرىيەكەى سۆزاوى بەھىزى دژ بە كاردانەوئەى ھىگل، سەرەراى

ئەفلاتون، نووسراون، كە وەك پېشېنەيەكى رۆجى ناتسىزىم مامەلەيان لەگەلدا كەردووە، ھەروەھا دژى ئەو ماركسپەتە روو كەشەن، كە برىتى بوو لە سىياسەتى چەپى بەرىتانى لە ۱۹۳۰-يەكاندا، ئامانجە سەرەككەيەكان بە گۆرەي گۆتەي پۆيەر فەلسەفە حەقىيەكانى مېژووى ھېگل و ماركس بوونە، كە بە يەكەو لە ژىر ناوو ناتۆرەي خەجالەتبارى ھېستۆرىسىزىم كۆكرائەتەو^(۱۰۰).

سىر ئىسپاھ بېرلېن لە سالى ۱۹۵۴-دا گۆتارىكى دەريارەي، حەقىيەتى مېژووى، بلاو كەردەو. ئىسپاھ ھېترشكردنە سەر ئەفلاتونى وەستاند، لەوانە يە لەبەر رېزگرتتى مانەوئەي ئەو كۆلەكە كۆنەي دامەزراوئەي ئوكسفۆرد بېت^(۱۰۱)؛ ھەروەھا ئەو بەھانەيە دەخاتە سەر تۆمەتباركردنەكە، كە لە پەرتووكى پۆيەردا نابىرنىت، ئەويش ئەوئە دەلتىت، «Historicism»-ى ھېگل و ماركس جىنگاي گازندەيە چونكە لە ميانەي رافەكردنى كەردەوكانى مەرۆف بە زاراوئەي ھۆكارەندىيەو بە شىوئەيەكى شاراو، ئاماژە دەدات بە رەتكەردنەوئەيەكى ويسى سەربەستى مەرۆف، ھەروەھا مېژوونوسان بۆ راكردن لە ئەركى گرمانكراوى خۆيان ھاندەدات (كە لە دوا گەلەنامەكەمدا قسەم لە بارەيەو كەرد) بۆ ئەوئەي مەرجى ئەخلاقى لە بارەي شارلەمان و ناپليۆن و ستالىنى مېژوو ئاشكرا بكەن.

بەم شىوئەيە زۆر نەگۆراو، وەلى سىر ئىسپاھ بەرلېن نووسەرىكى شايان بە خۆئەتى و بە شىوئەيەكى فراوانىش شتەكانى دەخۆئىرئەنەو. لە ماوئە ئەم پېنج شەش سالى رابردوودا تا رادەيەك ھەريەكەك لەم ولاتەدا يان لە ولاتە يەكگرتووەكانى ئەمەريكا، گۆتارىكى دەريارەي مېژوو بنووسپاھ، يان تەنەنت تېروانىنىكى جدى دەريارەي كاريكى مېژووى بنووسپاھ، ئەوا گالتەيەكى لووتبەرزەنەي بە ھېگل و ماركس و بە حەقىيەت دەكرد، ھەروەھا ئاماژەي بە گالتە بازارى وازھىتان لە دانان بە رۆلى رېكەوت لە مېژوودا دەكرد.

رەنگە سەتەم بېت بەرپرسپارىيەتى دەرويشەكانى سىر ئىسپاھ بخۆئەتە ئەستۆئەو. تەنەنت كاتىك قسەي بى ماناش دەكات، بە ھۆى دووانى لەو بارەيەو بە شىوازىكى دلبەرو سەرنجركىش شايانى لىبووردنى ئىمەيە.

ئەو دەرويشانەي شتە بى ماناكان دووبارە دەكەنەوئەو ناتوان بېكەنە شتىكى سەرنجركىش. ئەوا بە ھەرحال ھېچ شتىكى نوئ لەمەدا نىيە.

كارلس كېنگسلى، كە پروفيسۆرىكى زۆر بەناوبانگى شاھانەي مېژووى ھاوچەرخبان نىيە، رەنگە ھەرگىز ھېگلى نەخۆئىندىيەتەو يانىش لە بارەي ماركسەو نەبىيىستىت، بەلام لە دەستپىكى گەلەنامەكەيدا لە ۱۸۶۰-ەكاندا لە بارەي، ھېزى مەرۆفى نەيتى ئامىز لە شكەندنى ياساكانى بوونى خۆئە قسەي كەردووە، وەك بەلگەيەك، كە دەلتى ناتوانى، دەرنەجمائى حەقى» لە مېژوودا ھەبىت^(۱۰۲).

ولهی له سایه ی به خته وهیه کینگسلی-مان له یادکردوه. پروفیسور پۆیهرو سیر ئیسیاه بیترلین له یتوان خویندا ئەم کۆشش به هه‌ده‌رچووانه‌یان بۆ دیاردیه‌کی ژبانی زیندوو گیترایه‌وه؛ هه‌روه‌ها بۆ لابردنی شتیاویه‌که ئارامگرتنیک پتیبسته.

که‌وا با یه‌که‌م جار قه‌زاو قه‌ده‌ر (determinism) وه‌ریگرم، که به‌و بیروباوه‌یه پیناسی ده‌که‌م هه‌ر شتیک روودات هۆکارێک یان چه‌ند هۆکارێکی هه‌یه، وله‌ی هیوام وایه له شتیه‌ی مشتومردا نه‌بیت، هه‌روه‌ها ناکریت به شتیه‌یه‌کی جیاواز روودات مه‌گه‌ر چه‌ند شتیک له رووی هۆکارێک یانیش هۆکاره‌کانه‌وه جیاوازی (۱۰۳).

قه‌زاو قه‌ده‌ر دۆزێکی میژوو نییه، به‌لکو دۆزی ته‌واوی هه‌ل‌سوکه‌وته‌کانی مرۆقه. ئەو مرۆقه‌ی کردوه‌کانی بێ هۆکارن به شتیه‌یه‌ک هۆکاره‌کان دیاری نه‌کراو بن ئەوا مرۆف وه‌ک تاکه‌که‌سیکی ته‌نهایه له ده‌ره‌وی کۆمه‌لگه‌دا، هه‌روه‌ک له گه‌ل‌له‌نامه‌ی پێشتردا تاووتویمان کرد. جه‌ختکردنی پروفیسور پۆیه‌ر ئەوه‌یه، هه‌موو شتیک له بواری کاروباره‌کانی مرۆقه‌دا شیاوه (۱۰۴). ئینجا ئەم جه‌ختکردنه‌وه‌یه چ بێ مانا بێ چ هه‌له‌ بیت، هیچ که‌سیک له ژبانی رۆژانه‌دا نه‌ باوه‌ر به‌مه ده‌کات و نه‌ ده‌شتوانی باوه‌ری پتیبکات.

ئەو راستیه‌ی هاشا هه‌ل‌نه‌گره‌ی ده‌لتی هه‌موو شتیک هۆکارێکی هه‌یه بریتیه‌یه له مه‌رجتیک توانای ئییه بۆ تێگه‌یشتن له‌وه‌ی له ده‌ورو به‌رماندا به‌رده‌وامه (۱۰۵).

چه‌شنی میردزمه‌ی رۆمانی کافکا ده‌که‌ویتته چوارچیه‌ی ئەو راستیه‌یه‌وه، هه‌ر شتیک روودات هۆکارێکی روون و ناشکرای نییه، یان هیچ هۆکارێک ناتوانی د‌ل‌نیا بونه‌وه‌ی له باره‌وه ئەنجام بدری؛ ئەمه‌ش ده‌بیتته هۆی له‌به‌ریه‌ک هه‌ل‌ه‌وشاندنی سه‌ره‌له‌به‌ری که‌سایه‌تی مرۆف، که له‌سه‌ر ئەو گریمانه بنیادنراوه، ده‌لتی رووداوه‌کان هۆکار یان هه‌یه، هه‌روه‌ها ده‌لتی ته‌واوی ئەم هۆکارانه ئاماده‌گی د‌ل‌نیا بونه‌وه‌یان هه‌یه بۆ ئەوه‌ی له ئاوه‌زی مرۆقه‌دا نمونه‌یه‌کی ته‌واو به‌ندیوار له باره‌ی ئیستار و رابردو و دروست بکه‌ن به شتیه‌یه‌ک وه‌ک رتیه‌ریکی کرده‌که به‌کاربه‌یتری.

له‌وانه‌یه ژبانی رۆژانه شتیکێ حه‌قی بوایه مه‌گه‌ر یه‌کێک گریمانی ئەوه‌ی نه‌کردبایه، که ئاکارو ره‌وشتی مرۆف به هۆی ئەو هۆکارانه‌وه دیاریکراوه، که له بنچینه‌دا ئاماده‌گی لی د‌ل‌نیا بونه‌وه‌یان هه‌یه.

جاری جاران خه‌ل‌کانیک به کفر له توێژینه‌وه‌ی هۆکاری دیارده سروشتیه‌یه‌کان ده‌گه‌یشتن، چونکه پتیبان وابوو ئەم دیاردانه له لایه‌ن ویستی یه‌زدانه‌وه هه‌ل‌ده‌سوورپتیند‌ری. گه‌زه‌نده کردنی سیر ئیسیاه به‌رلین له به‌رامبه‌ر رافه‌کردنه‌که‌ماندا، بۆچی مرۆقه‌کان ئەوه‌ی

کردوویانه دهیکهن، لهسەرئەو بنه‌مایە‌ی ئەم ئاکارانه له لایەن ویستی مۆڤه‌وه هه‌لده‌سوورپێندرتین، بۆ هه‌مان سیسته‌می ئایدیاکان ده‌گه‌رپێته‌وه، و له‌وانه‌یه ئاماژه‌ش به‌وه بدات، که ئەم‌پۆکه زانسته کۆمه‌لایه‌تییه‌کان له هه‌مان قۆناغی په‌ره‌سه‌ندندان، هه‌روه‌ک زانسته سروشتیه‌یه‌کان ب‌ه‌ریانه کاتیک ئەم جۆره بیان‌وانه‌یان ئاراسته ده‌کرا. با سه‌یرکه‌ین چۆن چۆنی له ژبانی رۆژانه‌دا هه‌ل‌سوکه‌وت له‌گه‌ڵ ئەم پرسه‌دا ده‌که‌ین.

هه‌روه‌ک به‌ دوا‌ی کاروباری رۆژانه‌دا ده‌گه‌رپیت، خو‌و به‌وه‌وه ده‌گری به‌رده‌وام ب‌گه‌یه‌ت سمیت. به‌ زمانیکی نهرم و نیان ئە‌حوال‌ پرسیه‌یه‌کی ده‌رباره‌ی که‌ش و هه‌وا، یان ده‌رباره‌ی ره‌وشی کۆلیژ یا کاروباره‌کانی زانکۆ‌لێده‌که‌یت، به‌لام ئە‌مه شتیکی بێ ئامانجه؛ له به‌رامبه‌ردا سمیت به‌ هه‌مان بێ مه‌یه‌سه‌تی و هه‌مان نهرم و نیانییه‌وه تێبێنیه‌یه‌که ده‌رباره‌ی که‌ش و هه‌وا یا کاروباره‌کان وه‌لامده‌داته‌وه.

وه‌لێ وا ده‌بینێ به‌یانییه‌ک سمیت له جیاتی ئە‌وه‌ی ئە‌حوال‌ پرسینه‌که‌ت به‌ شت‌وازه ئاساییه‌که‌ی وه‌لام بداته‌وه، ره‌خنه‌یه‌کی توندی گالته‌جاری ئاراسته‌ی سیما، یا تایبه‌ته‌ندی که‌سیه‌تییه‌که‌ت ده‌کات، ئایا ئە‌وسا به‌وه قایل ده‌بی شانه‌کانت هه‌لته‌که‌یتنی، و ئە‌م کاره وه‌ک به‌لگه‌یه‌کی قایلکه‌ری ویستی سه‌ره‌سته‌ی سمیت سه‌یر بکه‌ی، هه‌روه‌ها وه‌ک ئە‌و راستیه‌ سه‌یری بکه‌ی هه‌موو شتی‌ک له کاروباری مۆڤدا شیاوه؟ گومان ده‌بهم نه‌خێر، به‌وه قایل نابیت.

به‌ پێچه‌وانه‌وه له‌وانه‌یه چنده ده‌سته‌واژه‌یه‌کی له‌م چه‌شنه‌ی خواره‌وه بو‌رووژتین: «سمیتی هه‌زار! بێگومان ده‌زانی باوکی له تیمارستانیه‌کی عه‌قل‌دا کۆچی دوا‌یی کرد‌وه، یان» سمیتی هه‌زار! پێویسته چه‌رمه‌سه‌رییه‌کی زۆرت‌ری له‌گه‌ڵ ژنه‌که‌یدا هه‌بو‌وبێ؛ به‌ مانایه‌کی دیکه، له‌وانه‌یه هه‌ول‌بده‌ی هۆکاری به‌ رووکه‌ش بێ هۆکاری هه‌ل‌سوکه‌وتی سمیت به‌ به‌لگه‌ی ته‌واو دیاری بکه‌یت، به‌ شت‌ویه‌ک ب‌گه‌یه‌ته ئە‌و ده‌رئه‌نجامه‌ی پێویسته هۆکاری‌ک هه‌بیت.

بهم شت‌ویه له‌وانه‌یه له‌ میانه‌ی به‌ ده‌سته‌وه‌دانی رافه‌کردنیه‌کی هۆکاره‌رای هه‌ل‌سوکه‌وتی سمیت دو‌و‌جاری تو‌ره‌یه‌ی سێر ئیسیاه به‌رلین بپێته‌وه، که به‌ تو‌وندی سه‌کالای ئە‌وه ده‌کات گریمانی قه‌زاو قه‌ده‌ری هه‌یگ‌ل و مارکست به‌ ئاسانی با‌وه‌ر کرد‌وه‌وه له ئه‌رکه‌که‌ی خۆت دو‌ورکه‌وت‌وبه‌وه بۆ ئە‌وه‌ی سمیت وه‌ک ده‌به‌نگیه‌ک تۆمه‌تبار بکه‌یت. وه‌لێ هه‌یج که‌سی‌ک له ژبانی رۆژانه‌دا ئە‌م تێروانینه به‌ هه‌ند وه‌رناگریت، یان ئە‌وه گریمان بکات، که چ قه‌زاو قه‌ده‌ر چ به‌رپرسیارییه‌تی ئە‌خلاقی له سه‌هنگی مه‌حه‌کدان به‌ لای دۆران و به‌ردنه‌ودا.

ته‌نگه‌زی لۆژیکی تایبه‌ت به‌ ویستی سه‌ره‌سته و قه‌زاو قه‌ده‌ر له ژبانی راسته‌قینه‌دا روونا‌دات.

ئەمەش مانای ئەو نەییە، کە ھەندێک کردووەکانی مەرۆف سەرەست و ھەندێکی تریشیان سنووردارکراون. بەلکو راستییەکە ی ئەو ھەوای کردووەکانی مەرۆف وەک یەک سەرەست و سنووردارن، ئەمەش دەکەوێتە سەر تیروانیی ئەو مەرۆفی لییان دەکۆڵیتەووە.

دووبارە پرسە پراکتیکییە کە شتیکی جیاوازی.

کردووەکە ی سمیت ھۆکاریک، یان ژمارە یەک ھۆکاری ھەبوو؛ وەلێ ئەو ھەندە ی ھەوای ھەلسوکەوتی کەسییەتی خۆیەو ھەبوو، ئەو ھەندە ی ھەوای ناچارکردنێکی دەرەکییەو ھەبوو، بە شتێوەک لە رووی ئەخلاقییەو بەرپرسیار ھەبوو، چونکە ئەو مەرجێکی ژبانی کۆمەلایەتی، کە مەرۆف پێگە یشتووەکان لە رووی ئەخلاقییەو لە کەسایەتی خۆیان بەرپرسیارن. وەلێ ئایا لەم ھالەتە تاییەتیەدا بەرپرسیاریەتی کردنی کێشە یە کە دەھەنەر بپاردانی پراکتیکی.

وەلێ گەر ئەمەش بکە ی مانای ئەو نەییە، کە کردووەکە ی ئەوت بە ی ھۆکار داناو: چونکە ھۆکار بەرپرسیارییەتی ئەخلاقی دوو کاتیگۆری جیاوازی.

بەم دواییانە دامەزرێوەک و کورسییەکی تاوانناسی لەم زانکۆیەدا دامەزران.

بە دنیایییەو وا ھەست دەکەم ھیچ یەکیک لەوانە ی بایەخ بە لێکۆڵینەو ھۆکارەکانی تاوان دەدەن ئەو گریمان ناکەن، کە ئەم کارە وای لێکردوون بەرپرسیارییەتی ئەخلاقی تاوانبارە کە رەتەبکەنەو.

با ھەنووکە بپروانییە میژوونووس.

میژوونووس وەک مەرۆفێکی رەشۆکی باوەر بەو دەکات کردووەکانی مەرۆف خۆدانی ئەو ھۆکارانەن، کە لە بنچینەدا دەشی لییان دنیای بیینیەو.

لەوانە یە میژوو بە چەشنی ژبانی رۆژانە شتیکی ئەستەمبووایە گەر ئەم گریمانە ی بە ئەنجام نەگەیەندراییە.

ئەرکێکی تاییەتی میژوونووسە لەم ھۆکارانە بکۆڵیتەووە. رەنگە ھەندێک کەس پێیان وایی ئەم کارە لە لایەنێکی دیاریکراوی ئاکاری مەرۆفدا گرنگییەکی تاییەتی دەبەخشیتە میژوونووس: بەلام ویستی سەرەست رەت ناکاتەو مادامێک ئەو گریمانە بەرگری لێنەکراوە بلتی کردووە خۆیستەکان ھۆکاریان نەییە.

بە ھەمان شێوە میژوونووس بە ھەوای پرسێ حەقیمیە تیشەو دەردۆنگ نابێ.

میژوونووسان وەک خەلکانی دیکە، ھەندێک جار زمانی رەوانی پێی بەکار دەھێنن، ھەروەھا وەک شتیکی، حەقی، لە بارە ی رووداویکەو قسە دەکەن لە کاتی کە تەنھا مەبەستیان ئەو ھەوای ھاوکاتی

میژوونوس دهرباره داگیرکردنی نۆرمان یان جهنگی سهریخوئی ئه مریکا به شیوهیهک ده نووسیت وهک بلتی ئه وهی روویدا له راستیدا پتویست بوو روویدات، ههروهها وهک بلتی میژوونوس ئه رکی خوئه تی بهم شیوه سادهیه ئه وهی روویداوه بوچی روویدا راته بکات؛ ههروهها کهس بهوه تاوانباری ناکهن خوئی دیتیرمینیسته و له وهدا شکستی هیناوه ئه وه ئه گهره جیکارانه تاووتوئی بکات، ئه ی ئه گهر بهاتایه و ولیهمی رزگارکه ر یان هه لگه راوه کان تیکبشکانایه .

هه ر چۆنیک بیت، کاتیک به وردی بهم شتوازه دهربارهی شۆرشی ۱۹۱۷- رووسیام ده نووسی- تاکه شتوازی راسته قینه ی میژوونوسانه ی- خوّم له ژیر هیرشی ره خه گر کاغدا بینیه وه به و بیانوهی به شیوهیهکی شاراهه ئه وهی روویداوه وهک شتیک وه سفم کردوه که پتویست بوو روویدات، ههروهها له بهر ئه وهی به وردی چاوم نه بریبویه هه موو ئه و شتانه ی دیکه، که له وانه بوو رووبدهن.

هه ندیک کهس ده لێن با وا دابنێن، ئه گهر ستۆلپین کاتی هه بوایه چاکسازی زهوی و زار تهواو بکات، یان ئه گهر رووسیا نه زۆشته بایه جهنگ، له وانه یه شۆرش رووی نه دابایه؛ یان ئه وه گریمان بکه، که ئه گهر حکومه تی کترنسکی چاکه ی بکرایه، ههروهها گهر بهاتایه و له جیاتی به لسه قیه کان مه نشه قیه کان یاخود شۆرشگیره کۆمه لایه تیه کان سه رکرایه تی شۆرشیان به دهسته وه بگرتایه .

ئهم گریمانانه له رووی تیورییه وه ده شی وینا بکرتن؛ ههروهها هه میشه مرۆف ده توانی به ئه گه رو مه گه رهکانی میژوو یاری ناو مال بکات.

وه لێ ئهم گریمانانه هه یچ په یوه ندیه کیان به قهزاو قه ده ره وه نییه؛ ئه وهی له سه ر باوه ردار به قهزاو قه ده ر پتویسته وه لامی بداته وه ئه وه یه ئه و شتانه ی پتویسته رووبدهن ههروهها پتویسته هۆکاره کانیشیان جیاوازن.

به م پتو دانگه هه یچ په یوه ندیه کیان به میژووه وه نییه .

خالی مه به ست ئه وه یه ئه مرۆکه هه یچ که سیک به جدی هه ز ناکا ده ره ئه نجامهکانی داگیرکردنی نۆرمان یاخود سهریخوئی ئه مریکا پتچه وانه بکاته وه، یان نا په زاییه کی توند له دژی ئهم رووداوانه دا ده بری؛ ههروهها هه یچ که سیک نایبته رتگر کاتیک میژوونوس ئهم رووداوانه وهک به شتیکی داخراو سه ودا ده کات.

به لام زۆریه خه لکی ئه وانه ی راسته وخۆ یانیش به له بری دانان له ده ره ئه نجامهکانی سه رکه وتنی به لسه قیه کان تهووشی هاتوون، یان له ده ره ئه نجامه دوو رته کانیشی ترسیان هه یه، ئاره زوویان له وه یه نا په زاییه کانیا ن له دژی ئه و سه رکه وتنه تۆمار بکه ن؛ ئینجا کاتیک ئه مان میژوو ده خو ئینه وه ئهم کاره شیوهیه کی خراپی خه یال کردنیان وه رده گریت دهرباره ی هه موو ئه و شته گونجاوانه ی له وانه بوو رووبدهن،

ههروهه ئهم کاره له بهرامبهه ئه و مێژوونووسه ی به ئارامی له سهه کاره که ی بهردهوام ده بێت له باره ی راقه کردنی ئه وه ی روویداوه و بۆچی خه و ن و و یسته کانیان نایه نه دی - شێوه ی گله یی و گازه نه ده که وه ده گری. در دۆنگی مێژووی هاوچه رخ له وه دایه خه لکی ئه و کاته یان بیره ده که ویتته وه، که هیشتا هه لێژاردن و و یسته کان سه ره سه تبه و ن؛ ههروهه به ئه سه ته می ده زانن هه لویسته ی ئه و مێژوونووسه هه لێژێرن، که به هۆی ئه مری واقیعه وه هه لێژاردنی و یسته کانی له بهردهمدا داخستوون.

ئهمه ش بریتیه له کار دانه ویه کی سه د ده ر سه د سۆزداری و نامێژوویی.

وه لێ ئهمه زۆر ترین بری سووته مه نی بۆ ئهم شالاوه نوێیه له دژی رێبازی گریمانکراوی، حه قیه ته ی مێژوویی، ده سه ته به ر ده کات.

با بۆ هه تا هه تا یه خۆمان له م بابه ته لابه لایه رزگار بکه ین. سه رچاوه یه کی تری هێر شه که بریتیه له خاچه نیو داره که ی لووتی کلێژیا ترا.

ئهمه ش بریتیه له و تیۆری به شێوه یه کی گشته ی مێژو و به به شیک له رێکه و ته کان، و زنجیره یه ک رووداوی سنووردار به هۆی رێکه و ته ی خۆ به خسته وه، داده نیته، ههروهه ده لێ ئه مه نه ته نها به هۆی هۆکاری رێکه و ته وه ن.

ده ره ئه نجامی جه نگی ئاکتسیوم به هۆی جۆری ئه و هۆکارانه وه نه بوو، که مێژوونووسان گریمانان ده کرد، به لکو به هۆی حه زکردنی ئه نتۆنی بوو له کلێژیا ترا.

کاتی که باجرت به هۆی تووشبوونی به نه خۆشی جو مگه کانه وه (gout) نه یه توانی به ره و ناوه راس ته ی ئه وروپا بکشیت، گیه یۆن تیه یی ئه وه ی کرد، تووشه اتنی مه زاجی مرۆ قێک به نه خۆشیه یه کی تووند له وانه یه رێگه له په ژاره ی چه ن دین نه ته وه بگریته یان دوا ی به خات (۱۰۶).

کاتی که ئه سه که نه ده ر پاشای یۆنانی له پایزی ۱۹۲۰-دا به هۆی قه پی مه یو نیکی مه تو بوو (pet) گیانی له ده سه تدا، ئهم رووداوه زنجیره یه ک رووداوی لیکه و ته وه به شێوه یه ک به و نه هۆی ئه وه ی و یسته یۆن چه رچلی تیه یی ئه وه بکات، که چاره که ملیۆنێک که سه به هۆی قه پی ئهم مه یو نه وه مر د (۱۰۷). یان دووباره لید وانه که ی ترۆتسکی ده رباره ی ئه و حه مه ماله ناره حه ته ی له کاتی را وکردنی مه راویه کتیویدا دوو چاری هات وه ک نمونه یه ک وه ر بگره، ئهم حه مه ماله یه له ساتی که هه ره گرنگی هه را هه را که ی ترۆتسکی دا بوو له پایزی ۱۹۲۳- له گه ل هه ریه ک له زینۆفیت و کامینه یف و ستالین-دا: مرۆ ف ده توائی به رینه ی شۆرشێک یا خود جه نگی بکات، به لام مه حاله بتوائی به رینه ی ده ره ئه نجامه کانی گه شتیکی پاییزه بکات له پێنا و راهه مرای کتیویدا (۱۰۸).

یه که م شت، که پێ یسته روون بکریته وه ئه وه یه ئهم پرسه هیچ په یوه ن دی شه کی به دۆزی

قهزاقه دهروهه نییه.

شهیدابوونی ئەنتۆنی به کلیۆپاترا، نهخۆشی جومگهی باجرت، یان لهرزووتای تۆرتسکی، کتومت له رووی هۆکارهوه به ئەندازی هەر شتیکی دیکه سنووردار بوونه، که روودهات. شتیکی زۆر بیهوودهیه لهمهر جوانی کلیۆپاترا ئەوه پینشنیار بکهین، که شهیدابوونی ئەنتۆنی بۆ هۆکار بووه.

ههروهک له ژبانی رۆژانهدا تیبینی دهکهین، په یوهندی نیوان نیرو جوانی مێ یهکیکه له ناساییترین سههرهنجامهکانی هۆ و ئەنجام.

ئهم ریکهوت ههروداوانه له مێژوودا گوزارشت له زنجیرهیهک سههرهنجامی هۆ و ئەنجام دهکهن، به شتیهیهک ناستهنگ دهخهنه بهردهم ئەو سههرهنجامی، که مێژوونووس به شتیهیهکی سههرهکی خوازیاری ئەوهیه لێی بکۆلێتهوه- ههروهها گهر دهستهواژهیهکی رهوایی له گهڵ ههمان سههرهنجامدا به یهکتریدا دهدهن.

له راستیدا پێری له جینگای خۆیدا له بارهی بهیهکدادانیکی نیوان دوو زنجیره هۆکارگرایی سههرهخۆدا قسه دهکات^(١٠٩) سێرئیسسياه بێرلین گووتارهکهی له بارهی حهقییهتی مێژوویییهوه به ستایشکردنی بابتهتیکی بێرنارد بێرنسن دهست پێدهکات، که ئەو بابته دهرباره، تێروانیی ریکهوت بهندییه له مێژوودا، یهکیکه لهوانه ریکهوت بهم مانایه له گهڵ بهرپێواربوونی چاره نووسازی هۆکاربهندی تیکهلاو دهکات. وهلی جیا لهم تیکهلاوکردنه، پرسیکی راسته قینهمان هیه. ئەویش ئەوهیه چۆن دهتوانین سههرهنجامیکی تۆکمه ی هۆ و ئەنجامهکان له مێژوودا بدۆزینهوه، ههروهها چۆن دهتوانین ههر مانایهک له مێژوودا بدۆزینهوه، کاتیک له ههر چرکه ساتیکدا ریزه نندییه کهمان به هۆی ریزه نندییهکی ترهوه دووچاری تیکشکان یاخود له رێهه ولادان بپێتهوه؟ ئەمهش له تێروانیی ئیمهدا په یوهندی به بابتهکهوه نییه.

رهنکه له پێناو تیبینی کردنی بنهچهکی ئهم رشتبوونه بهربلاوه تازهیه لهسهر رۆلی ریکهوت له مێژوودا بۆ چرکه ساتیک لێردها بووهستین.

وا دیاره پۆلیبیۆس یهکه مێژوونووس بووبیت به ههر شیوازتکی سیستماتیکی گرنگی بهم چهکه داویت؛ ههروهها گیبۆن به خێرای پهردهی لهسهر هۆکارهکه رامالی. گیبۆن تیبینی ئەوهی کرد، که دواي ئەوهی گریگهکان ولاته کهیان بۆ (Province) یک بچوک بوویهوه، هۆکاری سههرکهوتنهکانی رۆم دهبنهوه سههر بهخت، نهک شایانبوونی کۆمارهکه^(١١٠).

ههروهها تاکیتووس، که مێژوونووسیکی سههردهمی گهندهلی ولاته کهیهتی، یهکیکی تر بووه لهو

میژوونوسه کۆنانه‌ی دهرباره‌ی رهنه‌گدانه‌وه فراوانه‌کانی به‌خت زۆر قسولبۆته‌وه. نووسهره به‌ریتانییه‌کان له سوونگه‌ی سه‌رده‌می گه‌شه‌سهندنی مه‌زاجی درېدۆنگی و ترس و بیمی چاوه‌پوانکراوه‌وه دووباره له‌سه‌ر گرنگی ریکه‌وت له میژوودا رشتبۆن، که له‌گه‌ل ده‌سپینکی ئهم سه‌ده‌یدا ده‌ستی پینکردو دوا‌ی سالی ۱۹۱۴-ش تییینی ده‌کرا.

وا ده‌رده‌که‌وێ یه‌که‌م میژوونوس دوا‌ی دا‌پرا‌نیک‌ی زۆر ئهم تییینییه‌ی دووباره تو‌ئیرییته‌وه بیری بو‌ویت، که له گووتاریکی سالی ۱۹۰۹-دا دهرباره‌ی، داروینیزم له میژوودا سه‌رنجی دایه، سروشتی ریکه‌وتی به‌خت، که به راده‌یه‌کی زۆر، یارمه‌تی چاره‌نووس‌ساز کردنی رووداوه‌کان ده‌دات له په‌ره‌سهندنی کۆمه‌لایه‌تیدا؛ هه‌روه‌ها له سالی ۱۹۱۶-دا گووتاریکی تایبه‌تی بو‌ ئهم مه‌به‌سته ته‌رخانه‌کرد له ژێر ناو‌نیشانی، لووتی کلیۆپاترا-دا^(۱۱۱).

ئێج. ئی. ئی. ئی. فیشه‌ر، له بره‌یه‌که‌دا که پیتشت وه‌ک نمونه وه‌رمانگرت، زگارپوونی خۆی له وه‌هم ره‌نگ ده‌داته‌وه له به‌رامبه‌ر شکستی خه‌ونه‌کانی لیبرالی دوا‌ی جه‌نگی جیهانی یه‌که‌م، که تیا‌یا له خۆینه‌ره‌کانی ده‌پار‌تیه‌وه له میژوودا، رو‌لی به‌رینی نه‌کراوه‌کان و نه‌گه‌ره گومان‌داره‌کان، بناسنه‌وه^(۱۱۲).

میللی بوونی ئهو تیۆره‌ی ده‌لێ میژوو به‌شیک‌ی رووداوه به‌ ریکه‌وته‌کانه لهم ولاته‌دا هاوکاته له‌گه‌ل سه‌ره‌له‌دانی قوتابخانه‌ی ئهو فه‌یله‌سووفانه له فه‌ره‌نسا‌دا ده‌یان‌گوت (بوون) نه‌ه‌ۆکار، و نه‌ لۆژیک، و نه‌ پیت‌دا‌ویستیشی هه‌یه - لهم باره‌یه‌شه‌وه کتییبه‌ نی‌وداره‌که‌ی سارتر، L'Être et le néant (بوون و نه‌بوون) وه‌ک نمونه‌یه‌ک وه‌رده‌گرم.

له ولاتی ئه‌لمانیا‌شدا هه‌روه‌ک پیتشت تییینیمان کرد، ماینه‌که‌ی (meincke) میژوونوسی شه‌ره‌زا له دوا‌ ساته‌کانی ته‌مه‌نیدا که‌وته ژێر کاریگه‌ری به‌خت له میژوودا. ماینه‌که‌ (meincke) به‌ بیان‌ووی ئه‌وه گله‌یی له رانکه (Ranke) ده‌کات، که سه‌رنجی ته‌واوی نه‌دا‌وته چه‌مکی به‌خت؛ هه‌روه‌ها دوا‌ی جه‌نگی جیهانی دو‌وه‌م فه‌لاکه‌ته نه‌ته‌وه‌یییه‌کانی چل سالی رابردووی خسته ئه‌ستۆی زنجیره‌یه‌ک رووداوی به‌ ریکه‌وت، فه‌لاکه‌ته‌کانیش به‌م شێوه‌یه‌ن: کرده‌وه پر‌وپو‌وچه‌کانی قه‌یسه‌ر، و هه‌له‌باردنی سه‌ر‌ۆکایه‌تی کۆماری فایه‌ر له هیندن بو‌ورگدا، و تایبه‌تمه‌ندی درېدۆنگانه‌ی هیتله‌رو هتد... ئه‌مانه‌ش نابو‌وتبوونی مه‌زاجی میژوونو‌سیکی گه‌وره له ژێر فشاری به‌ده‌ختی ولاته‌که‌یدا گوزارشت ده‌که‌ن^(۱۱۳) ئهو تیۆرانه جه‌خت ده‌که‌نه سه‌ر رو‌لی به‌خت یاخود ریکه‌وت له میژوودا له ناو گروه‌یه‌ک یا نه‌ته‌وه‌یه‌که‌دا باون، که له ئاست‌یک‌ی نزم - نه‌ک به‌رز - رووداوه میژووییه‌کان‌دان. ئهو تیپ‌رو‌انینه‌ی ده‌لێ ده‌رنه‌نجامی تا‌قیک‌ردنه‌وه‌کان ته‌واو وابه‌سته‌ی یان‌سپین هه‌میشه له نی‌و ئه‌وانه‌دا به‌ندو باوی

هه‌یه، که له پله‌ی سییه‌مدا دانراون.

وله‌ی دۆزینه‌وه‌ی سه‌رچاوه‌کانی باوه‌ریک مانای خۆ رزگارکردن نییه له‌و باوه‌ره؛ ته‌نانه‌ت هه‌یژ ناچارین کتومت نه‌وه بدۆزینه‌وه، که ئایا، لووتی کلیۆپاترا، چی له‌ رووبه‌ره‌کانی مېژودا به‌ نه‌نجام گه‌ياندووه.

به‌ شێوه‌یه‌کی بێ پێچ و په‌نا مۆنتسکیۆ یه‌که‌م که‌س بوو هه‌ولیدا له‌ دژی ئه‌م خۆتیه‌ه‌لقور تاندنه‌ به‌رگری له‌ یاسا‌کانی مېژوو بکات. هه‌روه‌ها له‌ په‌رتوو که‌یدا ده‌رباره‌ی مه‌زنی و دا‌رمانی رۆمان نووسیه‌وه‌تی، نه‌گه‌ر هۆکارێکی تابه‌تی وه‌ک ده‌رنه‌نجامیه‌کی ریکه‌وته‌ی شه‌ریک ولاتیه‌کی کاولکرد، نه‌وا هۆکارێکی گشتی هه‌بووه‌ بۆته‌ هۆی نه‌وه‌ی له‌ سوونگه‌ی تاکه‌ جه‌نگیه‌که‌وه‌ دا‌رمانی ولاتیه‌ک سه‌رچاوه‌ بگرێت.

هه‌روه‌ها مارکسیه‌کان له‌سه‌ر ئه‌م پرسه‌ تا راده‌یه‌ک دوودلیان هه‌بوو.

مارکس ته‌نها جارێک له‌و باره‌یه‌وه‌ نووسیه‌وه‌تی، ئه‌ویش ته‌نها له‌ نامه‌یه‌کدا:

ره‌نگه‌ مېژووی جیهان تابه‌مه‌ندیه‌کی پر له‌ رازی هه‌بوایه‌ گه‌ر به‌هاتایه‌و بواریک بۆ به‌خت له‌ مېژودا نه‌بوایه‌. بې‌گومان خودی ئه‌م به‌خته‌ ده‌بیته‌ به‌شێک له‌ ئاراسته‌ی گشتی په‌ره‌سندن و له‌ میانه‌ی شێوه‌کانی تری به‌خته‌وه‌ قه‌ره‌بوو ده‌کرێته‌وه‌.

وله‌ی خه‌یراکردن و داخست‌ن وابه‌سته‌ی ئه‌م چه‌شنه‌، رووداوه‌ به‌ ریکه‌وتانه‌، ده‌بیته‌، به‌ شێوه‌یه‌ک به‌خته‌که‌، تابه‌مه‌ندی نه‌و تاکانه‌ ده‌گرێته‌وه‌، که‌ له‌ سه‌ره‌تا‌دا له‌ پێشه‌نگی بزووتنه‌وه‌یه‌ک‌دان^(١١٤).

هه‌روه‌ها مارکس به‌ سێ چه‌شن له‌ مېژودا پاسا‌وی بۆ به‌خت هه‌تانه‌وه‌.

چه‌شنی یه‌که‌م زۆر گه‌رنگ نه‌بووه‌ ئه‌م چه‌شنه‌، خه‌یراکردن، و، داخست‌نی، له‌ توانادایه‌، به‌لام ناتوانی به‌ هۆی ماته‌ دیاردیدانه‌وه‌ به‌ شێوه‌یه‌کی ریشه‌یی رێه‌وی رووداوه‌کان بگۆڕی.

چه‌شنی دووم، به‌ختیه‌ک له‌ میانه‌ی به‌ختیه‌کی تره‌وه‌ قه‌ره‌بوو کراوه‌ته‌، به‌ شێوه‌یه‌ک له‌ کۆتاییدا به‌خت خودی خۆی پو‌وچه‌ڵ کردۆته‌وه‌.

چه‌شنی سییه‌م، به‌خت به‌ شێوه‌یه‌کی تابه‌تی له‌ تابه‌مه‌ندی تاکه‌سه‌کاندا روونبۆته‌وه‌^(١١٥).

تروٲسکی له‌ رێگه‌ی وێکچوونیه‌کی به‌رپه‌وره‌ی زه‌هره‌که‌نه‌وه‌ تیه‌زری قه‌ره‌بووکردن و خۆپو‌وچه‌ڵکردنه‌وه‌ی ریکه‌وته‌کانی پشت نه‌ستوو‌ر کردووه‌:

سه‌ره‌له‌به‌ری پرۆسیسی مېژوو بریتیه‌ی له‌ تیشک‌دانه‌وه‌یه‌کی یاسای مېژوویه‌ی له‌ میانه‌ی بوویه‌ری ریکه‌وته‌وه‌.

ره‌نگه‌ له‌ زمانی بایۆلۆژیدا باس له‌وه‌ بکه‌ین، که‌ یاسایی مېژوویه‌ی له‌ میانه‌ی هه‌لبژاردنی سروشتی

رېځکوت ته کانه وه پهی پېنده بری^(۱۱۶).

دان به ودها دهنیم، که نهم تیوره نه قایلکهره و نه دلته واییکهریسه.

نهمرځکه رځکوت له میژوودا به شپوهیه کی جدی له لایهن نه و که سانه وه زیده رځی تیډا دهکرت، که نارو وویان له جه ختکردنه وهی گرنگیه که ته ی.

وهلی رځکوت هیه، ههروها نه و گوته یه ی دهلی بهخت ته نها رووداوه کان خپرا دهکات یا دوا دهخات، وهلی رځکوت که ناگورې، ته نها بڅ نه ویه گالته و یاری به وشه کان بکات.

ههروها هوکاریکم نه دوزییه وه بڅ نه وهی باوه په یه بیتنم، که بویه رځکی به رځکوت- بڅ نمونه مردنی پیش وهختی لینن له تمه نی په نجاو چوار سالیډا- له لایهن هیچ رځکوت و ټیکی تری بهم شپوازه وه به چه شتیکی نو تو ماتیکي قهره بو بکرتنه وه بڅ نه وهی ترازووی پروستیسی میژووی نژدهن بکاته وه.

نه و تیروانینه ی دهلی رځکوت له میژوودا ته نها پتوهری نه زانیمان- به شپوهیه کی ساده ناوی چند شتیکه، که ناتوانین تییان بگه ی^(۱۱۷)، به هه مان نه دازه ی تیوره کی تر ناته واه.

گومانی تیا نییه نهم کاره هندیک جار رووده دات. ناوی هه ساره گه رځکه کان له ووهه سه ری هه لدا، که بیگومان گه رځکن، له کاتیکدا خه لکی وایانده زانی نهم هه سارانه به شپوهیه کی ره شاو ټی به ناسماندا دین و دهجن، و پیوودانگی جوولانه وه کانیشیان نه زاندراره. وه سفکردنی هندیک شت به به دبهخت بریتیه له شپوازیکی کاریگه ری خو قورتارکردن له نرکی ماندو که رانه ی لیکولینه وهی هوکاره کانی؛ ههروها کاتیک که سیک پیم دهلیت میژو به شتیکی رځکوت ته کانه، گومانی ته مبه لی عه قلی یاخود گومانی ناست نزمی چالاکي روشنبیری لیډه که م. پیشه یه کی پراکتیکی به ندوباوی میژوونوسه جدیه کانه ناماژه به وه بدن، که هندیک له و شتانه ی تا ئیستا وهک رځکوت مامه لیه یان له گه لدا کراوه، به هیچ شپوهیه ک رځکوت نه بوونه، وهلی دهشی له رووی عه قلییه وه رافه بکرتن و به چه شتیکی گرنک له شپوازیکی فراوانتری رووداوه کاند اهورپیک بکرتن.

وهلی نهم کردهش به ته وای وهلامی پرسپاره که مان ناداته وه.

رځکوت ته نها شتیکی نییه نه توانین لیی تیبگه ی.

باوهرم وایه، پیوسته له پیژیه کی ته وایا وازی نایدیا کاند ادهلیت بڅ چاره سه ری رځکوت له میژوودا بگه ټین.

له قوناغیکی پیشتردا بینیمان، میژوونوس راستیه کان هه لده بریټ و ریکیان دهخات بڅ نه وهی بینه راستی میژووی، ئینجا له گه ل نه و کاره دا میژو دهست پیډه کات. هه زچه نده سه رله به ری

راستییه‌کان راستی میژوویی نین، به‌لام جیاکردنه‌وی نیوان راستییه میژوویی و نامیژوویییه‌کان نه‌ونده رهق و به‌رده‌وام نییه؛ هه‌روه‌ها گهر ده‌سته‌واژه‌یه‌کی ره‌وابی، ده‌توانری هه‌ر راستییه‌ک بگه‌یه‌نرته ناستی راستییه‌کی میژوویی نه‌گهر بیت و گرنگی و به‌ندیواریه‌کانی بزاندرین.

هه‌نووکه پروسیسیکی تا راده‌یه‌ک هاوشیوه له ریبازی لیکۆلینه‌وی میژوونوسدا ده‌بینین، به شتیوه‌یه سه‌رقالی لیکۆلینه‌وی هۆکاره‌کانه.

په‌یوه‌نده‌ی میژوونوس به هۆکاره‌کانی خودانی هه‌مان نه‌و تاییه‌مه‌ندییه دوو لایه‌نه‌و ئالوگۆریه، که په‌یوه‌ندی میژوونوس به راستییه‌کانییه‌وه هه‌یه‌تی.

هۆکاره‌کان شروقه‌کردنی پروسیسی میژوویی میژوونوس چاره‌نوسساز ده‌کهن، که وابوو شروقه‌کانی میژوونوسیش هه‌ل‌بژاردن و ریک‌خستنی هۆکاره‌کان چاره‌نوس ساز ده‌کات. پله‌دارکردنی هۆکاره‌کان و گرنگی ریشه‌یی هه‌ر هۆکارێک یاخود کۆمه‌له هۆکارێک یانیش گرنگی ریشه‌یی هۆکارێکی دیکه بریتییه له جه‌وه‌ه‌ری شروقه‌کردنه‌کی میژوونوس.

ئه‌م کرده‌یه‌ش کلیلی چاره‌سه‌ری پرسى ریکه‌وت له میژوودا ده‌سازینی.

شیوه‌ی لووتی کلیۆپاترا، و نه‌خۆشی جوومه‌گه‌کانی باجرت، و قه‌پی نه‌و مه‌یوونه‌ی پادشا نه‌سه‌کهنده‌ری کوشت، هه‌روه‌ها مردنی لینین- هه‌م‌سوویان بریتی بوون له‌و ریکه‌وتانه‌ی ریشه‌ی میژوویان گۆری.

شتیکی بی‌هه‌ووده‌یه هه‌ولتی نه‌وه‌ بده‌ین نه‌و ریکه‌وتانه به‌ خیرایی له‌به‌رچاو لا به‌یه‌ین، یان به شتیوه‌یه‌ک له شتیوه‌کان وایان نیشان بده‌ین بێ نه‌نجامبوونه.

له‌ لایه‌کی تره‌وه، به‌و نه‌ندازه‌یه‌ی ریکه‌وته‌ بوویه‌رسوونه، نه‌وه‌نده نه‌چوونه‌ته‌ چوارچێوه‌ی شروقه‌کردنی عه‌قلائی میژووه‌وه، یان به‌و نه‌ندازه‌یه نه‌چوونه‌ته‌ چوارچێوه‌ی پله‌دارکردنی هۆکاره گرنگه‌کانی میژوونوسه‌وه.

زیاتر له‌ جارێک ئاماژه به‌ هه‌ریه‌ک له‌ پروفیسۆر پۆه‌رو پروفیسۆر به‌رلین ده‌ده‌م به‌و ناوه‌ی دیارترین و پڕ خۆینه‌رتین نوینه‌رانی ئه‌م قوتابخانه‌یه‌ن- نه‌وه‌ گریمان ده‌کهن، که هه‌ولتی میژوونوس بۆ دۆزینه‌وه‌ی گرنگی له‌ پروسسی میژووییداو هه‌ل‌ئینجانی ده‌رئه‌نجامه‌کان له‌و پروسسیه‌وه‌ یه‌کسانه به هه‌ولتی که‌م‌کردنه‌وه‌ی، نه‌زموونی گشتی، بۆ پێڕۆیه‌کی چوونیه‌ک و هه‌ماهه‌نگ، هه‌روه‌ها بوونی ریکه‌وت له میژوودا هه‌ر هه‌ولتیکی له‌م باب‌ه‌ته به‌ ئاقاری شکستدا ده‌بات.

وه‌لێ هه‌یچ میژوونوسیکی عه‌قلائی چاوه‌روانی نه‌وه ناکات کارێکی خه‌یالی نه‌نجام ده‌دات له پێناو ده‌رده‌ست‌کردنی، ته‌واوی نه‌زموونه‌کاندا؛ چونکه ناتوانی زیاتر له‌ پارچه‌یه‌کی بچووک

راستییه‌کان به‌دهست بهیښی ته‌نانه‌ت نه‌گه‌ر پرگه بازنه‌ی هه‌لبژێراوی خۆی یاخود لایه‌نیکی میژووش بیت.

جیهانی میژوونوس به‌چه‌شنی جیهانی زانا کوپییه‌کی فۆتۆگرافی جیهانی راسته‌قینه‌ نییه، به‌لکو به‌پێچه‌وانه‌وه‌ دروستکردنی ئه‌و مودێله‌یه، که که‌متر یان زیاتر به‌شیتویه‌کی چالاکانه‌ وزه‌ ده‌به‌خشیته‌ میژوونوس لیتی تیڤگات و راسه‌ری بکات.

میژوونوس ئه‌و به‌شه‌ له‌ ئه‌زمسونه‌کانی رابردو و ده‌پالینیی، یان زۆریه‌ی هه‌ره‌زۆری ئه‌زمسونه‌ به‌رده‌سته‌کانی رابردو و ده‌پالیتۆیت، که پیتی وایه‌ به‌ که‌لکی راقه‌کردن و شڕۆقه‌کردن دیت، ئینجا له‌ سوونگه‌ی ئه‌م به‌شه‌وه‌ ئه‌و ده‌ره‌نجامانه‌ هه‌لده‌هینجیت، که وه‌ک رتیه‌ریکی کرده‌که‌ به‌کار ده‌هینرێن.

نوسه‌ریکی میلیلی هاوچه‌رخ له‌ باره‌ی ده‌سکه‌وته‌کانی زانست قسه‌ ده‌کات و به‌شیتویه‌کی گرافیکی ئاماژه‌ به‌ره‌وشی مه‌زاجی مرۆڤ ده‌کات، به‌شیتویه‌که‌ ئه‌م ره‌وشی مه‌زاجه‌ (ده‌ماغ)، له‌ چه‌مه‌دانی جل و جۆری «راستییه» تیبینیکراوکا‌ندا کنه‌و پشکنین ده‌کات، به‌یه‌که‌وه‌ راستییه‌ په‌یوه‌ندیداره‌کان هه‌لده‌برێت و پینه‌یان ده‌کات و په‌و شیتویه‌ دروستیان ده‌کات تا وه‌کو به‌یه‌که‌وه‌ ده‌بنه‌ لیفه‌یه‌کی دووراوی عه‌قلا‌تی و لۆژیکی «مه‌عریفه»؛ به‌لام ئه‌و پارچه‌و په‌رۆیا‌نه‌ی په‌یوه‌ندیان به‌ باباته‌که‌وه‌ نه‌بیت ده‌یانخاته‌ لاهه‌ (١١٨).

پتۆسته‌ له‌به‌ر سنوور بۆ دانانیکی مه‌ترسییه‌کانی په‌یوه‌ند به‌ خودگه‌راییی هێژ نه‌گونجابه‌وه‌ ئه‌و چه‌مه‌که‌ وه‌ک وینه‌یه‌کی ئه‌و شیتوا‌زه‌ قبو‌ل بکه‌م، که مه‌زاجی میژوونوسه‌که‌ کاری پێده‌کات. له‌وانه‌یه‌ ئه‌م رتسایه‌ فه‌یله‌سووفان و ته‌نانه‌ت هه‌ندیک له‌ میژوونوسانیش سه‌رسام بکا‌و راجله‌کێنێ. وه‌لێ رتسا‌که‌ سه‌د ده‌ر سه‌د لای ئه‌و خه‌لکه‌ ره‌شوکیانه‌ کاریکی ئاساییه، که به‌ دوا‌ی کاریکی پراکتیکی ژیا‌ندا ده‌گه‌رێن.

با گه‌رانه‌وه‌ی جۆن له‌ ئاهه‌نگی‌ک روون بکه‌مه‌وه، که زیاتر له‌ ئاستی پتۆسته‌ مه‌شروبا‌تی خواردبوویه‌وه، جۆن به‌ ئۆتۆمبیل‌یک گه‌راپه‌وه‌هه‌ریکه‌کانی کاریان نه‌ده‌کرد، ئینجا له‌ په‌نایه‌کی زۆر نه‌دیو‌دا خۆی به‌ رو‌ینسن-دا ده‌کێشێ و ده‌یکو‌وێ، رو‌ینسن له‌و ساته‌وه‌خته‌دا له‌ رتگا‌که‌ ده‌په‌ریه‌وه‌ بۆ ئه‌وه‌ی له‌ دو‌کانی سه‌ر سووچه‌که‌ جگه‌ره‌ بکڕێ.

دوا‌ی ئه‌وه‌ی مه‌سه‌له‌ی هه‌راو هۆزیا‌که‌ روونبوویه‌وه- با بلتین له‌ بنکه‌یه‌کی پۆلیس-دا کو‌ده‌بینه‌وه‌ بۆ ئه‌وه‌ی له‌ هۆکاره‌کانی رووداوه‌که‌ بکو‌لینه‌وه‌.

نایا ئه‌م رووداوه‌ به‌ هۆی حا‌له‌تی نیمچه‌ سه‌رخو‌شی شو‌فی‌ره‌که‌وه‌ بووه، که له‌وانه‌یه‌ ئه‌م حا‌له‌ته‌دا سکا‌لایه‌کی تاوانباری لی‌بدرتیه‌ دادگا؟ یان نایا به‌ هۆی ئاته‌وا‌وی هه‌ریکه‌کانه‌وه‌ بووه- ئه‌م حا‌له‌ته‌شدا

لهواندیه نهو گاراژه لټپرسینه وهی له گه لډا بکړی، که تنهها ههفته یه ک پیښ نه م رووداوه سه یاره که ی به وردی پشکنی بوو؟ یان ئایا به هوئی په نا نده یوه که وه بوو، له م حاله تشدا لهواندیه دهسته لاند ارانی ریگا که بانگهیشت بکړین بو نه وهی سهرنجی خوین له سهر مه سه له که پیښکه ش بکه ن؟ له کاتیکدا نه م پرسیاره پراکتیکیانه مان گفتوگو ده کرد، دوو پیامو ماقوولئ ناسراو- که نامه وئ بیانناستیم- خوین کرد به ژورره که داو به زمانیکی پاراو و رازی کردنیکي به هیزه وه ده لټین، نه گهر روښن نهو ئیواره به جگهره ی لټ نه پرابایه، لهواندیه له ریگا که نه په رپیایه وه لهواندیه نه کوژرابایه؛ که وابوو ناروزوی روښن بو جگهره هوکاري مردنه که ی بووه؛ به شپوه یه ک هر لیکولینه وه یه ک نه م هوکاره پشنگوئ بخت تنهها ده بیته کات به فیروان، که وابوو هر درنه نجامی کی لټوهی هه لټنجاریت بی سووده. باشه، نهی چی بکه یین؟ نهو ندهی توانیمان به خیرایی لیشاوی قسه پاراوه کانیان دهو سستینین و بهر بهر گه شتیاره کاغان بهر پزه بهر وه درگا که پال ده نټین، ئینجا درگا وانه که ناگدار ده که ی نه وه، که به هیچ شپوه یه ک ریگه یان نهدات جاریکی تر بیته ژورره وه، ئینجا دهست به لیکولینه وه ده که یین. به لام ئایا چ وه لامی کمان بو قسه بهرکان پیښه؟ بیگومان روښن بویه کوژرا، چونکه جگهره کیش بوو. هرجیبه ک له میژودا له لایه ن پشتیوانانی بهخت و نه گهراندنه وه بگووترئ سه د در سه د راسته و سه د در سه د لوژیکیه.

نه م چه مکه هه مان نهو چه شنه لوژیکه بی رحمهی هه یه، که له م په رتو وکه دا بهرچا ومان ده که ویت:
(Alice in wonderland and through the looking glass).

له کاتیکدا هیچ که سیټک به قد من به م نمونه گونجا وانه ی روښنیری ئوکسفورد سه رسام نییه، به لام وای به باشر ده زام شتوازه جیا وازه کانی لوژیکی خو م له چند به شټکی جیا وازدا به ټلمه وه. شتوازی دوج سونی شتوازیکی میژوو نییه.

له بهر نه وهی میژوو رهوشیکی هه لټزاردنه له سهر بنه مای گرنگی مانایی میژوویی، بویه جاریکی دیکه دهسته وازه که ی تالکوت پارسن وه دره گرین، ده لټی: میژوو بریتیه له «سیسته میکی هه لټیر» نه ک تنهها له رووی ناراسته کانی مه عرفیه وه، به لکو له رووی ناراسته کانی هوکاره راییشه وه بهر وه ئاقاری واقع بیی.

میژوونووس له دربیای بی سهر و بنی راستیه کاند ا کتومت نهو راستیانه هه لده بټیرئ، که بو مه بهسته کانی خوئی گرنگن، ههروه ها له فره ریزه ندیه کانی هو و نه نجامدا تنهها نهو هو و نه نجامانه هه لده بټیرئ، که له رووی میژوویی وه گرنگن؛ پټووانگی گرنگی میژوویی بریتیه له توانای میژوونووس بو گونجاندیان له شتوازی شوژه کردن و راهه کردن عهقلانی خویدا.

پتویسته سهره نجامه نامه بهسته کانی دیکه ی هۆ و ئه نجامه کان ره تبکرتنه وه، نهک له بهرئه وهی په یوه ندی نیتوان هۆ و ئه نجام شتیکی جیاوازه، به لکو له بهرئه وهی خودی سهره نجامه که هیچ په یوه ندییه کی به بابه ته که وه نییه.

میتژوونوس ده توانی واز له م سهره نجامه بهیتی؛ نهو سهره نجامه به که لکی شروقه کردنی عهقلی نایهت، ههروه ها نه بۆ رابردو- و- نه بۆ ئیستا هیچ مانایه کی نییه.

راسته هه ره که له لووتی کلیۆپاترا، و نه خوشی جوومه گه کانی باجرت، یان قه بی مه یوونه که یه ئه سه که ندهر، یان مردنی لینین، یان جگه ره کیشانی رۆبنسن، ئه نجامیان هه بوو.

به لām وهک پێشنیار کردنیکی گشتی وتنی نهو دهسته وه یه هیچ مانایه ک نادات، که: جهنه راله کان بۆیه جهنه گه کان ده دۆرتین، چونکه شه یدای شازنه جوانه کان ده بن، یان بلتین بۆیه جهنه گه کان هه لده گیرسین، چونکه پادشاکان مه یوونی متووبو راده گرن، یان بلتین خه لکی بۆیه له سه ر جاده کان ده کوژرتین، چونکه جگه ره ده کیشن.

ئه گه ره له لایه کی تروه به که سیکی ره شوکی بلتی بۆیه رۆبنسن کوژرا، چونکه شوفیره که سه رخوش بوو، یان له بهرئه وهی بریکه کان کاریان نه ده کرد، یان له بهرئه وهی په نایه کی نه دیوو له سه ر جاده که هه بوو، ئه مه لای نهو که سه سه د ده ر سه د رافه کردنیکی عهقلانی و مه عقول ده بیت؛ ئینجا گه ر جیا کردنه وهی هۆکاری راسته قینه ی مردنی رۆبنسن هه لبۆرتی، ته نانهت له وانیه بلتی ئه م هۆکارانه هۆکاری راسته قینه ی مردنی رۆبنسن، نهک ئاره زووی جگه ره کیشانی. به هه مان شیوه گه ره نهو به قوتابییه کی میتژو بلتی، که کیشمه کیشمه کانی یه کییه تی شوهره ی له ۱۹۲۰-هکاندا به هۆی مشتومره کانه وه بوون له مه ره تیکرای بری به پیشه سازیکردندا، یان به هۆی مشتومر کردنه وه بوون له باری دابینکردنی باشتترین هۆ و پیتاو و که رهستی هاندانی جووتیاره کان بۆ نه وهی ده غل و دان دابچیتن و خواردنی شارۆچکه کان ده سه بهر بکه ن، یان ته نانهت خواسته که سییه کانی سه رکرده کتیه رکتیکه ره کان ده سه بهر بکه ن، نهو سا قوتابییه که هه ست به وه ده کات ئه م هۆکارانه عهقلانین و له رووی میتژوویه وه بریتین له کۆمه له رافه کردنیکی گرنه گ، بهو مانایه ی ده توانی له سه ر ره وشه میتژوویه کانی دیکه دا پراکتیس بکرتن، ههروه ها بهو مانایه ی بریتین له هۆکاره، راسته قینه کانی، نهوه ی رویدا، له کاتیکدا روودای مردنی پێشووه ختی لینین بهم شیویه نه بوو. گه ر قوتابییه که باش له م شتانه وردیسته وه، له وانیه ته نانهت نهو گووته ی هه گلی بیته وه یاد له پێشه کی په رتووکی «فله سه فه ی ماف» دا ئه م گووته یه زۆر به نمونه وه رگیراوه و زۆریش به هه له لیتی تیگه بشتوون، ده لتی: «نهوه ی عهقلانی بیت بریتیه له راستی، ههروه ها نهوه ی راست بێ بریتیه له عهقلانی».

با بۆچرکه ساتیک بگه پئینه وه سهر هۆکاره کانی مردنی رۆنسن.

له جیاکردنه وهی ئه وه دا هیچ ئاسته نگیکمان نییه، که هه ندیک هۆکار عه قلاتی و راسته قینه «
بوونه وه هه ندیکی تر ناعه قلاتی و ناجه وه هری بوونه.

وه لێ نایا له میانه ی چ پتووانگیکه وه جیاکردنه وه که مان ئه نه جامدا وه؟ توانسی عه قل به شیوه یه کی
ناسایی بۆ مه به ستیک موما مه ره سه ده کریت.

هه ندیک جار رۆش بیره کان له وانه یه له پتئاو گاته دا بیره که نه وه، یان پتیا وایه به شیوه یه کی
عه قلاتی بیر ده که نه وه، وه لێ گهر به شیوه یه کی بێ پتچ و په نا بدوین، ئه وا مرۆقه کان بۆ مه به ستیک
بیر ده که نه وه.

ئینجا مادامیک چه ند راقه کردنیکی دیاری کرمان به عه قلاتی دانا و هه ندیک راقه کردنی تریشمان
به ناعه قلاتی دانا، پتشیار ده کم، که جیا وازمان کردوه له نیوان ئه و راقه کردانه ی، که خزه تیا و به
مه به ستیک کردوه وه ئه و راقه کردانه ی، که خزه تیا و به هیچ مه به ستیک نه کردوه.

له م حاله ته ی هه نوو که له ژیر گفتو گو دا به شتیکی ماقو لبو و ئه وه گریمان بکه ی، که کۆنترۆل کردنی
خوار دانه وه ی زۆری کحول لای شو فییره کان، یان کۆنترۆل کردنی توندتری چاودیری بریکه کان، یان
چاک کردنی رتگا وانه کان، له وانه یه خزه مت به مه به ستی که مکردنه وه ی ژماره ی قه زا و قه ده ره کانی
په رینه وه بکات. وه لێ به هیچ شیوه یه ک عه قلاتی نه ده بوو، که گریمان بکه ی نه ده توانا به هۆی
رێگرتنی خه لکی له جگه ره کیشان ژماره ی قوربانیا نی قه زا و قه ده ری په رینه وه که م بکریته وه. ئه مه ش
بریتی بوو له و پتووانگه ی له میانه یه وه جیاکردنه وه که مان ئه نه جامدا.

ههروه ها هه مان شت ده هه نه بر هۆکاره کان له میژو ودا له سه ره هه لۆیستمان پراکتیس ده بیت.

که وابوو پتویسته جیا وازی له نیوان هۆکاره عه قلاتی و ناجه وه هریه کاند بکه ی.

چونکه ئه وانه ی پتشت به شیوه یه کی شاروه له سه ره ولاته کانی ترو له سه ره سه رده مه کانی تر،
ههروه ها له سه ره هه لۆمه ره که کانی تر دا پراکتیس ده ی، ده بنه هۆی گشتان دیکه به ره مه دار، ههروه ها
ده توانین وانه یان لێ فییره ی؛ که وابوو ئه وانه خزه مت به فراوان کردن و قوول کردنه وه ی تیگه یشتنمان
ده که ن (۱۱۹).

ناتوانی هۆکاره ناجه وه هریه کان بگشتی ندرین؛ چونکه پر به مانای وشه بریتین له هۆکاری
هه لۆیه (ناوازه)، ههروه ها هیچ وانه یه کمان فییره نا که ن سه ره نه جام هیچ ده ره نه جامی کیشیان لێ
ناکه ویته وه.

به لام پتویسته لی ره دا خالیکه تر به یتمه نه جام.

کتومت بریتیه له بیرۆکه‌ی ئامانجیک به‌و تیروانینه‌ی، که کیلی چاره‌سهرکردنی هۆکارلیک‌دانه‌وه له میژوودا بۆ ئیمه ده‌سته‌به‌ر ده‌کات؛ ئهم تیروانینه‌ش وه‌ک پتویست بریاره به‌هاده‌ره‌کان ده‌گرته‌وه. هه‌روه‌ک له دوا گه‌لاله نامه‌دا بینیمان، هه‌میشه شپۆقه‌کردن له میژوودا وابسته‌ی بریاره به‌هاده‌ره‌کان ده‌ییت، هه‌روه‌ها هۆکارگه‌رای وابه‌سته‌ی شپۆقه‌کردن ده‌ییت. به‌گوێره‌ی قسه‌کانی ماینه‌که (Meinecke) - ماینه‌که‌ی گه‌وره، ماینه‌که‌ی ۱۹۲۰-ه‌کان- توێژینه‌وه‌ی هۆکارگه‌راییه‌کان به‌ میژوودا به‌بێ ئاها‌ه‌دان به‌ به‌هاکان شتیکی مه‌حاله... هه‌میشه توێژینه‌وه‌ی به‌هاکان ده‌که‌ویتنه‌ دوا‌ی توێژینه‌وه‌ی هۆکارگه‌راییه‌کان چ راسته‌وخۆ بیت چ ناراسته‌وخۆ (۱۲۰).

هه‌روه‌ها ئهم چه‌مه‌که ئه‌وه‌م بیرده‌خاته‌وه، که پشتر ده‌ریاره‌ی ئهرکی دوولایه‌نه‌و ئالوگۆزی میژوو قسه‌م له باره‌یه‌وه کرد- ئهم ئهرکه تیگه‌یشتنمان له ژێر تیشکی ئیستادا له باره‌ی رابردوو به‌ هیز ده‌کات هه‌روه‌ها له ژێر تیشکی رابردوو تیگه‌یشتنمان له باره‌ی ئیستادا به‌ هیز ده‌کات. وه‌لێ هه‌ر شتیکی- وه‌ک شه‌یدابوونی ئه‌نتۆنی به‌ کلیۆاترا- به‌شدارێ ئهم مه‌به‌سته دوولایه‌نه‌یه نه‌کات، ئه‌وا له روانگه‌ی میژوونوسه‌وه شتیکی مردوو-و- نه‌زۆکه. کاتی ئه‌وه هاتوه له‌م کاته ناسک و گرنگه‌دا دان بنێم به‌ فیلتیکی زۆر خراپ، که له ئیوه‌م کردوه، به‌لام له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا، چونکه بیگومان له‌ میانه‌یه‌وه بۆ تیگه‌یشتن له‌ بابته‌که هه‌یج ئاسته‌نگی و دوودلییه‌کتان تووش نه‌هاتوه، هه‌روه‌ها چه‌ندین جار بۆ کورتکردنه‌وه ساده‌کردنی ئه‌وه‌ی وتومه یارمه‌تی داوم، که‌واته رهنگه‌ زۆر لیپورده‌ بوویت، که ئهم فیلت و هه‌ک پاژیکی گونجای لی‌کردنه‌وه کورتکردنه‌وه سه‌یر کردوه. تا به ئهم ساته‌ش ده‌گا به‌ به‌رده‌وامی ده‌سته‌واژه‌ی «رابردوو-و- ئیستا» ی ته‌قلیدی به‌کاره‌یناوه. وه‌لێ مادام هه‌موومان ئه‌وه بزاین، ئیستا شتیکی تیۆرییه به‌ شیوه‌یه‌ک بریتیه له‌ هه‌لتیکی دابه‌شکه‌ری خه‌یالی له‌ نیوان رابردوو-و- داهاتوودا.

کاتیک له‌ باره‌ی ئیستاوه قسه‌م ده‌کرد هه‌هه‌ندیکی تری کاتم به‌ قاچاغ کرده بیانوو. پێم وایه‌ پێشاندانی ئه‌وه شتیکی ئاسانه، که به‌ره‌ودان به‌ رابردوو-و- به‌ره‌ودان به‌ داهاتوو دوو شتی به‌ندیوارین، چونکه رابردوو-و- داهاتوو به‌شتیکی هه‌مان ماوه‌ی سه‌رده‌مه‌که‌ن. هه‌لتی سنووردانانی نیوان سه‌رده‌مه‌کانی پێش میژوو-و- سه‌رده‌مه میژووییه‌کان ته‌نها کاتیک ده‌کیشری، که خه‌لتکی له‌ سه‌رده‌می ئیستادا له‌ ژبان گوزه‌راندن ده‌هستن، هه‌روه‌ها به‌ شیوه‌یه‌کی هۆشیارانه چ له‌ رابردوویان و چ له‌ داهاتوویاندا تامه‌زۆ ده‌بن.

میژوو به‌ گوزه‌رکردنی که‌له‌پوو ته‌قلیدی وه‌چه‌کان ده‌ست پێده‌کات؛ ته‌قلیدیش بریتیه له

گواستنه‌وهی داب و نه‌ریت و وانه‌کانی رابردوو بۆ داهاتوو.

تۆماره‌کانی رابردوو له پیتناو سوودی وچه‌کانی داهاتوودا هه‌لده‌گیرین.

میژوونوسی هۆله‌ندی هویت‌سینگا ده‌لی: هزری میژوویی هه‌میشه شتیکی ئارمانج گه‌راییه (١٢١).

بهم دوایانه سێر کارلس سنۆو له باره‌ی رۆته‌رفۆرده‌وه ئه‌وه‌ی نووسیویه، که «ئه‌ویش وه‌ک هه‌موو زاناکان... تا راده‌یه‌ک به‌بێ بیرکردنه‌وه له‌وه‌ی چ مانایه‌کی هه‌بووه، له ئیسقانه‌کانیدا داهاتویه‌کی هه‌بووه» (١٢٢).

گومان ده‌بهم، که میژوونوسه‌ باشه‌کان، چ بیر له‌وه بکه‌نه‌وه چ بیرنه‌که‌وه له ئیسقانه‌کانیاندا داهاتوو هه‌یه.

میژوونوس سه‌ره‌پای پرسیا‌ری «بۆچی؟» پرسیا‌ری «بۆ کوێ؟»-ش ده‌کات.

پینجھم

میژوو وەک پیشکەوتن

بوارم بەدەن بە وەرگرتنی برگە یەکی دەسپێکی گەڵاڵە نامەی پرۆفیسۆر پۆویک دەست پێبکەم، کە سی سال بەر لە ئێستا نووسیویەتی، بەو ناوەی پرۆفیسۆری شاھانەیە لە میژووی ھاوچەرخی لە زانکۆی ئۆکسفۆرد-دا:

لاشەکردن بۆ شەپۆڵەکردنی میژوو ئەوەندە بە قوولی رەگی داکووتاوە، مەگەر تێروانی نیکی ئافادارمان نەبێت دەربارەی رابردوو، ئەوا یا ئەوەتا بەرەو سۆفییگەری دەچین یانیش بەرەو گومانگەراییی دەچین (۱۲۳).

پێتم وایە، سۆفییگەری، گوزارشت لەو تێروانییە دەکات، کە پیتی وایە مانای میژوو دەکەوێتە شوێنێک لە دەرەوەی میژوودا، واتە لە بوارەکانی تیۆلۆژی یان لە بوارەکانی توێژینەوەی کۆتایی بوونەوێر جیهاندا (Eschatology) - ئەم تێروانییەش تێروانیی نووسەرەکانی وەک بێردیاث یان نیبورو یان تۆینی بوو (۱۲۴).

گومانگەراییی، ھەر وەک چەندین جار نمونەم بۆی ھێناوە، گوزارشت لەو تێروانییە دەکات، کە پیتی وایە میژوو مانای نییە، یانیش کۆمەڵێک مانای راست یا ناپراستی وەک یەکی ھەیە، یان ئەو مانایە ھەیە، کە وەک سەپاندنییەک ھەڵبەژێرین تا بە بەر میژوویدا بکەین.

رەنگە ئەم دوو تێروانییە ئەمڕۆکە بە ھەرەمێنترین تێروانیی بن لە بارەی میژووەوە.

وەلێ بێ سێ و دوو ھەریەک لەم دوو تێروانییە رەتدەکەمەوێ.

ئەم رەوشەش لەگەڵ ئەو دەستەواژە نامۆیە بەجێمان دەھێڵێ، بەلام ئەوەندە ھەیە سەرنجڕاکێشە، کە دەلێ «تێروانییێکی ئافادار لە بارەی رابردوو».

هیچ ریگایه که نییه پیتمان بلتی پرۆفیسۆر پۆویک چی له هزردها بووه کاتیک ئهم دهسته وازهیهی نووسیویه، بۆیه ههول ددهم شروقه کردنی تاییه تی خۆم لهو بارهیهوه بخوینمهوه. به شتیهیهکی جهوههاری چاندى کلاسیکی گریک و رۆمان به شتیهی چانده کۆنهکانی ئاسیا دوو چاندى نامیژوویی بوون. ههروهک پیتشتر بینیمان، هیتروۆتسی باوکی میژوو چهند نهویهکی کهمی ههبوو؛ ههروهه نووسهرهکانی شوینهواری کلاسیکی به شتیهیهکی گشتی بایهختیکی کهمیان به ههریهک له رابردوو- و- داهاتوو دهدا.

تیوسیدیدس باوهری وابوو، که هیچ شتیکی گریک پیتش سهردهمی ئهو رووداوانه رووی نهداوه، که ئهو وهسفی کردوو، ههروهه باوهری وابوو، که پیناچی هیچ شتیکی گریک لهمهولا روویدا، لۆوکریتوس له سوونگهی گوێ مهدییهی خۆیهوه دههنبهر رابردوو گوێ مهدییهی مرۆف دههنبهر داهاتوو دینیتته نهنجام و دهلی:

لهوه وردبینهوه چۆن پیتش له دایکبوومان سهردهمهکانی رابردوی سهردهمیکی بێ کۆتایی جیگای بایهخی ئیمه نهبوونه. ئهمهش بریتیه له ئاوتیهیهک، که سروشتی سهردهمی داهاتوی دواي له دایکبوومان دهخاته بهرچاو (125).

تیروانینه هۆزانهکان له بارهی داهاتویهکی گهشتر شتیهی تیروانینهکانی گهپانهویهک بۆ سهردهمیکی زێڕینی رابردوویان وهگرتهوه- ئهمهش بریتیه له تیروانینێکی بازنهیی، که رهوتهکانی میژوو دهکاته هاوشتیهی رهوتهکانی سروشت.

تهنها ئیرجیل له چوارهم سروودی شوانانهی خۆیدا وینهیهکی کلاسیکی له بارهی گهپانهویهک بۆ سهردهمی زێڕین به دهستهوه دهدات، ههروهه به شتیهیهکی کاتی له (Aeneid)- دا سروشتی ئهوهی کردوو چهمی بازنهیی بپیت: «imperium sine fine deadi» که دواجار نازناوی نیمچه پیغه مبهرتیکی مهسیحی به ئیرجیل بهخشی.

جوولهکهکان و دواتریش مهسیحیهکان له میانهی گرمانکردنی ئامانجیک که پیتیان وابوو رهوتی میژوویی به ئاراستهیی ئهو ئامانجه دهجوولیت، به تهواوی سرشتیکی نوێیان دروستکرد- ئهمهش بریتیه له تیروانینی ئامانجگهراینی میژوو.

که وابوو میژوو مه بهست و مانایهکی دهردهستکهوتوو، بهلام لهسهر حیسابی له دهستدانی تایهقه ندییه عهلمانیه کهی. دهردهستکهوتنی ئامانجی میژوو لهوانهیه به شتیهیهکی ئوتوماتیکی

مانای کوتایی میژوو بگه یه نیت: خودی میژوو بۆته تیۆلۆژیایه کی سروشتی بپاردانی خودایی (The-odicy).

ئه مهش تیتروانیی چهرخی ناوهراست بوو له باره ی میژوو. له چهرخی ریتسانسدا تیتروانیی کلاسیکی له باره ی جیهانی چهگه رای مروت (anthropocentric) و پیشهنگی عهقل نوێکرایه وه، وهلی تیتروانیی رهشبینانه ی کلاسیکی دهه نه بهر داهاتوو له لایه ن تیتروانیی کی گه شبینانه وه جیهگی گیرایه وه، که له تهقلیدی جوو- مهسیحی وه رگیرابوو.

سه ردهم، که رۆژیک له رۆژان دووژمن و خراپه کار بوو، ئیستاکه بۆته هاوێ و ئه فرته نه: دهسته واره که ی هۆراس، سه ردهمی وێرانکه رچ شتیک وێران ناکات؟

«? Damnos a quid non imminuit dies» بیخه نه قالبی به راورد کاریه وه له گه له دهسته واره که ی باکوندا، که دهلی «راستی دهسته خوشکی سه ردهمه» «Veritas temporis fila». عه قلاتیه کانی سه ردهمی رۆشنگه ری خویان دامه زینه ری هیستۆریۆگرافی هاوچه رخ بوون، ههروه ها تیتروانیی ئامانجه گه رای جوو- مهسیحیان پاراست، وهلی ئامانجه که یان به عه لما نی کرد؛ که وابوو توانیویه نه تاییه ته ندی عه قلاتی خودی رهوتی میژووی نوێ بکه نه وه.

میژوو به ئاراسته ی ئامانجی کامل کردنی پتیه گی مروت له سه ر زویدا په ری ده سه ند.

گیبۆن، که یه که یکه له گه وه ره ترین میژوونووسانی سه ردهمی رۆشنگه ری، به هۆی سروشتی باب ته که یه وه رتیه گی تۆمار کردنی نه وه ی لینه گیرا، که پتی ده وت، ده رته نجامی که یف خوشی نه ویش نه وه یه هه موو سه ردهمی کی جیهان هه ری که له مانه ی خواره وه ی زیادی کردوو هه ته نانه ت هیت زیادیان ده کات نه وانیش بریتین له سامانی راسته قینه و کامه رانی و مه عریفه و ره نگه نایابی ره گه زی مروت فیش بیت (۱۲۶).

په رستشی په ره سه ندن له و چرکه ساته دا گه یشته چله پۆیه، که هه ری که له ده سه لات و گه شه سه ندووی و باوه ر به خۆبوون له ئاست به رزی خویاندا بوون؛ ههروه ها کاتیک میژوونووس و نووسه ره به ریتانییه کان له نیو گه رم و گو په ترین ده روتشه کانی په رستشیه که دابوون. دیاره که نه وه نه ده ئاساییه پتووستی به روونکردنه وه نییه؛ ههروه ها ته نه ها پتووستیم به وه هه یه برکه یه ک تا دوو برکه وه ک نمونه بۆ پیشاندانی نه وه وه ریگرم، که چۆن به م دوا ییانه باوه ریوون به پتیشه وتن بوو به گرمانیکی نکۆلی لینه کراوی سه ره به ری بیرکردنه وه مان.

ناکتون له راپورتی سالی ۱۸۹۶-دا دهرباره ی پرژوهی میژووی هاوچه رخی کییمبرج- له گه لاله نامه ی یکه مډا به نمونه وهرم گرت- وهک «زانستیکی پیشکه وتنخوا» ناماژه ی به میژوو داوه؛ ههروه ها له پیشه کی بهرگی یکه می میژووه که دا نووسیوویه تی «ناچارین وهک گریمانیکي زانستی نهو گریمانه ی به پیتی یاساو ریساکانی میژوو دهنوسری، پیشکه وتنتیک له کاروباره کانی مروځدا گریمان بکهین».

دامپیر، که ماموستایه کی کولیزه کهم بوو کاتیک قووتابی زانکو بووم، له دوا بهشی میژووه که دا، که له سالی ۱۹۱۰-دا بلاو کراوه ته وه، ههستی به هیچ گومانیک نه کردوهو دهلی «سهردهمه کانی داهاتو له مه پهرسه ندنی توانای مروځ به سهر سه رچاوه کانی سروشت و زرنگی به کاره ینانیا ن له پیتاو خوشگوزهرانی ره که زه که پدا هیچ سنوردانانیک به خویانه وه ناپین» (۱۲۷).

به هو ی نه وهی دهمو ی بیلیم، شتیکی شهرعییه دان به ودا بنیم، که نه مه بریتی بووه له و دوروبه ری تیتیدا پهروده بوومه، ههروه ها بی هیچ پاریزکردنیک پشتگیری واژه کانی بیتراند رووسیل ده کهم، که به نیو پشت ده که ویتته پیش منه وهو دهلی: «من له نیو لافاوی به جوش و خروشی که شبینی سهرده می ځیکتوریدا پهروده بوومه و، ههروه ها... هه ندیک هیواو ناواتم لا دهمینیتته وه، که نه وسا ئاسان بوو» (۱۲۸).

کاتیک بیتری له سالی ۱۹۲۰-دا کتیبیکي خوی به ناوی بیتری پیشکه وتن (The Idea of progress) نووسی، پیش نهو کاته کهش و ههوا یه کی ساردوسرتر به ندوباوی هه بوو، بیتری گوناخی نهو که شه ساردوسره به گویره ی چه شنی گوپرایه لی سهردهم ده خاته نه ستوی نهو تیوردانه ره دوگمایانه ی فرمانپه وایی تو قانندی نه مړوکه یان له رووسیدا دامه زراند، له گه ل نه وه شدا بیتری هیتر پیشکه وتنی وهک زیندوو که ره وهو کونترول که ری هزری چاندی روژئاوا وه سفکردوه» (۱۲۹).

لهو ساته وه نه م سهرنجه خاموش بوو.

دهلین نیکولاسی یکه می رووسییا بریاریکی دهرکرد به پیتی نهو برپاره وشه ی، پیشکه وتنی قه دهغه کرد: نیستا که دوا ی تیه په پوونی ماوه یه کی زور تازه به تازه فیه له سووف و میژوونووسانی نهو روپای روژئاوا، ته نانه ت فیه له سووف و میژوونووسه کانی ولاته یه که گرتوه کانی نه مریکاش له گه لیدا کوکن.

تیوری پیشکه وتن بوو به شتیکی مانده ل لیکراو.

چەمكى دارمانى رۆژئاوا بوو بە دەستەواژەيەكى ئەوەندە ئاسايى، كە چىتر پىيوستى بە وەرگرتنى شايتەى حال نەبىت.

وہلئ بە چاوپوشين لە ھەموو زاڤەلەيەك، ئايا لە راستيدا چى روويدا؟ لە لاين چ كەسيكەو ئەم شەپۆلى بىروباوەرە نوڤيە دامەزىنرا؟ پىتم وايە رۆژتيكى تر تەنھا بە بينينى تىبينينەكەى بىتراند رووسل راجلەكاوم، كە ھەرگىز نەمبينبوو بە شىوہەك لاى من دەردەكەوت، كە ھەستىكى گزنگى چىنايەتى دەريخات: بە شىوہەكى گشتى ئەمروكە لە جيھاندا ئازادىيەكى زۆر كەمتر لەو ئازادىيە ھەيە، كە سەد سالتىك پىتش ئىستا ھەبوو، (١٣٠).

بۆ پىتوانەكردنى ئازادى توليكي پىتوانم نىيە، ھەروەھا نازانم چۆن ئازادى كەمترى كۆمەلەيەك خەلكى كەم لە بەرامبەر ئازادى زۆرتري كۆمەلەيەك خەلكى زۆرترا پىتوودانگ دەكرئ. وەلئ بە ھەر پىتوودانگىك بىت تەنھا دەتوانم دەستەواژەكە بە ئاراستىيەكى خەيال پلاوى داينيم.

ھەروەھا يەكئىك لەو تىپروانىنە بە لەزە سەرنجراكيشەرانەى زياتر سەرنج رادەكيشت، ئەو تىپروانىنە، كە جار بە جار مستەر ئىي. جىي. پى. تىيلەر لە بارەى ژيانى ئەكادىمى ئوكسفۆرډەو پىشكەشمان دەكات.

تىيلەر دەلئ: ھەموو ئەو قسەو قسەلۆكانەى لە بارەى دارمانى چاندنەو دەكرتن تەنھا ماناى ئەو، كە پروفيسۆرەكانى زانكۆ لە سەر ھەبوونى خزمەتكارى مالى راھاتوون و ئىستاكەش خوڤان قاپ و قاچاخەكان دەشۆرن، (١٣١).

بىگومان لەوانەيە شۆردنى قاپ و قاچاخەكان لە لاين پروفيسۆرەكانەو لە جياتى خزمەتكارە مالىيەكانى پىشتر خوئ لە خوڤا ھىمايەكى پىشكەوتن بىت.

ھەروەھا لە دەستدانى دەسەلاتى سبى پىستەكان لە ئەفريقادا، كە ھەوادارانى ئىمپىراتۆرىيەت دەخاتە گومانەو، كۆمارستەكانى باشورى ئەفريقاش، ھەروەھا بەرھەمھيئەرەكانى پشكى زىرو مس، لەوانەيە لاى ھەندىك كەسى تر وەك پىشكەوتن بىنە بەرچاو. ھىچ عەقلاىيەتيك لەوودا نابىنم بۆچى دەبىت لە بارەى ئەم پرسى پىشكەوتنەو ھەر بە سروشت بپارى ١٩٥٠-كانم پئ لە بپارى ١٨٩٠-ەكان باشتري، يان بپارى خەلكى ئىنگليزم پئ باشتري لە بپارى خەلكى روسى و ئاسياو ئەفريقيا، يان بپارى رۆشنبىرانى. چىنى ناوەرستم پئ باشتري بىت لە بپارى خەلكى سەر جادە، كە بە گوڤرەى قسەكانى مستەر ماكىلان ھەرگىز شتىكى ئەوەندە باشيان نەبوو.

بوارمان بدهن بۆ چرکه ساتیک هه لوهسته بریاریک له سهه پر سه که بدهین ناخۆ له سهردهمی پیشکه وتندا دهژین یاخود له سهردهمی دارماندا، ههروهه بوارمان بدهن تۆزیک تر به وردی نهوه تا قی بکهینهوه، که به شیههیهکی شاروه له چه مکی پیشکه وتندا دیاری پندهدریت، و چ گریمانانیک دهکهونه پشتییهوه، ههروهه تا چ نه اندازهیک نهه چه مکی و گریمانانه بوونه ته چه مکی و گریمانی بهرگری لینهکراو.

بهه له هه موو شتیک پتوبسته نهو هاشوو ههوشه دیاره ی پیشکه وتن و په ره سه نندن له نارادایه بهه وتی نهوه.

بیرمه ندانی چه رخی رۆشنه گه ری دوو تیروانینی به ناشکرا دژیه کیان هه لێژاردوه.

نهو بیرمه ندانه ویستویانه شوینی مۆژ له جیهانی سروشتدا بیارتزن: واته یاساکانی میژوویان له گه ل یاساکانی سروشتدا یه کسان کردوه.

له لایه کی تروه باوهریان به پیشکه وتن هه بووه.

وه لێ ئایا بۆ دانانی سروشت وهک پیشکه وتنخوازو به بهردهوامی دانانی وهک پیشکه وتنیک ی بهردهوام به ئاراسته ی ئامانجیک چ زه مهینه یه کی هه بووه؟

هیگه ل له میانه ی جیا کردنه وهیه کی تووندی میژوو له سروشت، که یه که میان پیشکه وتنخواز بووه و دووه میان پیشکه وتنخواز نه بووه دوو چاری ناستهنگی و دله راوکی هات.

وا دیار بوو شوێنی داروینی له ریگه ی یه کسان کردنی پیشکه وتن و په ره سه نندنه وه تهواوی کۆسپ و ته گه ره کان را بمانیت:

له کۆتاییدا سروشت به چه شنی میژوو بوو به پیشکه وتنخواز. وه لێ نهه یه کسان کردنه ریگه ی له یه کتر نه گشتتیک مه تر سیدارتی کردوه، نهویش به هۆی تیکه ل و پیکه ل کردنی بۆ ماوه ی بایه لۆژی له گه ل ده سه که وتی کۆمه لایه تیدا، که یه که میان سه رچاوه ی په ره سه نندنه و دووه میشیان سه رچاوه ی پیشکه وتن له میژوودا.

جیا کردنه وه که ئاسایی و بێ پێچ و په نایه.

منائیک بچکۆله له خیزانیک چینی دا بێ، مناله که به سپی پتستی گه و ره ده بی، به لام به جینی قسه ده کات.

رهنگی پتست بۆ ماوه یه کی (میرات) بایه لۆژییه، زمان ده سه که وتیک کۆمه لایه تییه، که له

ریگه‌ی توانای می‌شکی مرۆڤه ده‌گۆزرتیه‌وه. له میان‌ه‌ی بۆماوه‌یه‌یه‌وه په‌رسه‌ندن به‌هزاران یان به‌ ملیۆنه‌ها سال پتوراوه؛ دوا‌به‌دوا‌ی ده‌ستپێکردنی می‌ژووی نووسراو هیچ جو‌زه‌گۆرانێکی به‌رپێوانه‌کراو له‌ مرۆڤدا رووی نه‌داوه.

به‌لام پێشکه‌وتن ده‌توانی له‌ میان‌ه‌ی ده‌سکه‌وته‌وه له‌ وه‌چه‌کاندا پێوانه‌ بکری. جه‌وه‌ه‌ری مرۆڤ وه‌ک به‌و نه‌وه‌ریکی عه‌قلا‌نی ئه‌وه‌یه، که له‌ میان‌ه‌ی که‌له‌که‌ کردنی ئه‌زمونی وه‌چه‌کانی رابردووه‌هه‌ توانا شاراوه‌کانی په‌ره‌پێدات. ده‌لێن مرۆڤی مۆدێرن می‌شکیکی فراوان‌ترو توانایه‌کی زگماکی فراوان‌تری ه‌زری نییه له‌ پێشینه‌کانی پێنج ه‌زار سال به‌ر له‌ ئیستای.

وه‌لێ چالا‌ک‌کردنی بیر‌کردنه‌وه‌ی مرۆڤ چه‌ندین جار به‌ هۆی فێربوون و به‌یه‌که‌وه‌ گرتدانی ئه‌زمونه‌کانی له‌گه‌ڵ ئه‌زمونی وه‌چه‌کانی رابردودا زیاد‌ی کردوه. گواسته‌وه‌ی تایبه‌قه‌ندییه‌ ده‌رده‌سته‌که‌وتوه‌کان، ئه‌و گواسته‌وه‌یه‌ی بایه‌لۆژیناسه‌کان ره‌ت ده‌که‌نه‌وه، بریتیه‌ی له‌ بناغه‌یه‌کی راسته‌قینه‌ی پێشکه‌وتنی کۆمه‌لا‌یه‌تی.

می‌ژوو له‌ میان‌ه‌ی گواسته‌وه‌ی زه‌هر به‌ ده‌ستییه‌ ده‌رده‌سته‌که‌وتوه‌کانه‌وه له‌ وه‌چه‌یه‌که‌وه‌ بۆ وه‌چه‌یه‌کی تر پێش ده‌که‌ویت. دووه‌م، نه‌ پێویسته‌یمان به‌وه‌ هه‌یه‌وه نه‌ ده‌شی پێشکه‌وتن وه‌ک خودان سه‌ره‌تایه‌ک یان کۆتاییه‌کی دیاریکراو وێنا بکه‌ین.

ئه‌و باوه‌ره‌ی که‌متر له‌ په‌نجا سال به‌ر له‌ ئیستا هه‌ره‌مینی هه‌بوو، که به‌ گۆره‌ی ئه‌م بیروباوه‌ره‌ شارستانییه‌ت له‌ هه‌زاره‌ی چاره‌مه‌ی به‌ر له‌ زاییندا له‌ دۆلی نیل دا‌هێنراوه، ئه‌م‌ڕۆ له‌و کۆنۆلۆژیا‌یه‌ پتر جێگای متمانه‌ نییه، که دروست‌کردنی جیهانی له ٤٠٠٤ - ی به‌ر له‌ زاییندا داده‌نا.

له‌وانه‌یه له‌ دایک‌بوونی شارستانییه‌ت وه‌ک خا‌لیکی ده‌ستپێکردنی گرمانی پێشکه‌وتن وه‌ریگرین، به‌لام به‌ دێنیا‌یه‌وه‌ شارستانییه‌ت دا‌هێنانیک نه‌بووه، به‌ل‌کو بریتی بووه له‌ ره‌وتێکی له‌سه‌رخۆی بێ کۆتایی په‌رسه‌ندن، که تپیدا له‌وانه‌یه له‌ سه‌رده‌مه‌یه‌که‌وه‌ بۆ سه‌رده‌مه‌یه‌کی تر کۆمه‌له‌ قه‌له‌مبازیکی سه‌ره‌نچ‌اکیش روویاندا‌ی.

پێویست نا‌کا خۆمان به‌و په‌رسیاره‌و دوو‌چاری ده‌رده‌سه‌ری بکه‌ین که‌ی پێشکه‌وتن- یان شارستانییه‌ت- ده‌ستی پێ‌کردوه. گرمانی کۆتاییه‌کی دیاریکراوی پێشکه‌وتن له‌یه‌کتر حا‌لی نه‌بوونیکی خراپتری لێکه‌وتوته‌وه.

ھېگل بەھ بىيانەۋى كۆتايى پېشكەۋىتىنى لەھە حكومەتى پاشايەتى پروسىيادا دەپىنى كەۋتە بەھ گازاندەۋ تۆمە تىبار كىرەنەۋە - بە شىۋەيەكى بىن پېچ و پەنا ئەمە دەرنەنجامى شىۋە كىرەنەكى ماندوۋ بولغانى تىۋوانىنى خۇي بو لە بارەى مەھالبونى بەرىنى كىرەنەۋە.

ۋەلى گومرايەكەى ھېگل بەھۋى نوۋسەرى بەناۋبانگى سەردەمى ئىكتورى ئارنۆلد روگبايەۋە تاجى كرايە سەر، روگباي لە دەسپىكى گەللە نامەكەيدا ۋەك پروفىسورى مېژۋى ھاۋچەرخ لە زانكۆ ئۆكسفۆرد لە سالى ۱۸۴۱ - دا پېتى ۋابو مېژۋى ھاۋچەرخ دوا قۇناغ دەپىت لە مېژۋى مۇقايە تىدا: ئەم چەمكە ۋا ديارە ھىماكانى نەمانى كات ھەلبىگىت، ۋەك بلىتى لە دواى مېژۋى ھاۋچەرخ مېژۋى داھاتوۋ بونى نابى (۱۳۲).

بەرىنى كىرەنى ماركس، كە دەلى شۆرشى كىكارى لەۋانەيە ئامانجى كۆتايى كۆمەلگەيەكى بىن چىنايەتى دەستەبەر بىكات چ لە روۋى ئۆزىك و چ لە روۋى ئەخلاقەۋە كەمىر دەكەۋىتە بەھ رەخنەۋە تۋانچ لېدانەۋە؛ ۋەلى پېشىنە گىمان كىرەنى كۆتايەكى مېژۋى عەلقەيەكى ئىسكاتۋلۇزىيانى ھەيە، كە زياتر لەگەل تىۋلۇزىيانىسا دا دەگۈنجىت نەك لەگەل مېژۋى نوۋسدا، ھەروەھا بۆ ھەلەى ئامانجىكى دەرەۋەى مېژۋى دەگەپتەۋە.

گومانى تىا نىيە كۆتايەكى سنوۋردار سەرنجى عەقلى مۇۋف رادەكىشىت؛ ھەروەھا ۋا ديارە تىۋوانىنى ئاكتن لە بارەى رېۋرەسىمى مېژۋى ۋەك پېشكەۋىتىنىكى بىن كۆتايى بە ئاراستەى ئازادى ئارەھەت و ئادىار پىت.

ۋەلى ئەگەر پىت و مېژۋى نوۋس بىھۋى گىمانى پېشكەۋىتنەكەى رۇگار بىكات، ئەۋا پىم ۋايە دەپىت ئامادەگى ئەۋەى ھەپىت ئەم گىمانەيە ۋەك رەۋىتىك دابىت، كە داخاست و ھەلومەرجى سەردەمەكانى دواتر كۆكى تايەتى خۇبان دەخەنە نىۋ ئەم رەۋتەۋە.

ئەمەش برىتتەيە لە مەبەستى تىزەكەى ئاكتن، كە دەلى مېژۋى تەنھا تۆمارىكى پېشكەۋىتن نىيە، بەلكو «زانستىكى پېشكەۋىتنەۋە»، يان گەر بىتانەۋى، مېژۋى بەھەرىكە لە دوۋ ماناكانى وشەكە - چ ۋەك رېۋەى روۋداۋەكان و چ ۋەك تۆمارى ئەۋ روۋداۋانە - پېشكەۋىتنەۋە.

بوارمان بەدن ۋەسفى ئاكتن لە بارەى پېشكەۋىتنى ئازادى لە مېژۋىدا بېنىنەۋە ياد: بەھۋى كۆشەيەك كىرەۋەكانى پەزمۇرەدەكانەۋەيە لە ژىر سايەى تەنگەتاۋ كىرەندە دوستبەۋە، تا ۋەكو بەھەنگارى قەلەمپەۋى ھىزو ھەلەى بەردەۋام بىكات، بە شىۋەيەك لە گۇرانيكى خىرادا بەلام لە پېشكەۋىتنىكى

تهوات و سستی چوارسەد سالدە، نازادی پارێزراوە دەستەبەرکراوە فراوانکراوە و واجار مانای بە دەستەوه داوە (١٣٣). ناکتن لە رووی رێڕەوی رووداوەکانەوه مێژووی وەک پیشکەوتن بەرەو نازادی ویناکردووە، بەلام لە رووی تۆماری ئەو رووداوانە مێژووی وەک پیشکەوتن بەرەو تیگەیشتی نازادی ویناکردووە: کە وابوو هەردوو رەتە کە شان بە شانی یەکتەری پەرەیان سەندوو (١٣٤).

برادلی فەیلەسوف لە سەر دەمی کدا دەینوسی، کە بەراوردکارێیەکان لە سوونگی پەرەسەندنەوه باو بوون، ئینجا سەرئەجی داوە دەلتی: «لە روانگی بیروباوەری ئایینییهوه کۆتایی پەرەسەندن ئەو پیشکەش دەکات، کە پیشتر پەرە سەندوو» (١٣٥).

بەلام لە روانگی مێژوونووسەوه کۆتایی پیشکەوتن پیشتر پەرە سەندوو.

ئەمەش بریتییە لە شتی کە هێژ بە چەشتیکی بێ سنوور دوور دەستە! هەر وها دیاردیدەرەکان بەو ئاراستەیە تەنها کاتیک دەکەوێ بەرچاو، کە ئێمە پیشکەوین.

ئەمەش لە گرنگییەکی کەم ناکاتەوه.

قیبلەنوماکە رێبەریکی بە نرخ و بایە خدارە.

وەلتی نەخشەی رێگاکە نییە، بەم شێوەیە تەنها کاتیک نێوڕیکی مێژوو تاقی دەکەبەنەوه دەتوانی ئەو نێوڕۆکە بە دەستبەینری.

خالی سێبەم ئەوەیە هیچ کەسێکی ژیر هەرگیز باوەری بەو چەشنە پیشکەوتنە نەبوو، کە لە هێلتیکی راستی بێ هەورازو نشتودا پیشکەوتبێت و بە بەر دەوامی تێپەر بێ، تەنانەت توندوتیژترین هەلگەڕانەوهش وەک پێویست ئەوەندە بۆ بیروباوەرە کوشندە نییە. بە شێوەیەکی روون و ناشکرا سەردەمەکانی داکشەنەوه سەردەمەکانی پیشکەوتن هەن.

سەره‌رای ئەوه، رەنگە کردەیه‌کی هەله‌شانه‌ بیت گریمانی ئەوه بکەین، کە دوا‌ی پاشه‌کشه‌کردنیک، پیشکەوتن لە هەمان خالەوه یاخود بە درێژایی هەمان هێل دووبارە دەست پێدەکاتەوه.

سێ چوار شارستانییه‌کی هێگل و مارکس، بیست و یەک شارستانییه‌کی توینی، و تیۆری خوولی ژبانی شارستانییه‌کان کە پتی وایه‌ شارستانییه‌کان بە نێو سەرهل‌دان و لەبەرەک هەل‌وه‌شان و دارماندا تێپەر‌بوون- ئەم جو‌ره‌ نەخشه‌سازیه‌یه‌ خۆی لە خۆیدا مانایەک نەبخشن.

وەلتی ئەم نەخشەسازییانە هێمایەکی ئەو راستییە تیبینی کراوانەن، کە ئەو کۆششە بۆ بەرەوپیش بردنی شارستانی پێویستە لە شوێنیکدا لە ناو دەچێت و دواتر لە شوێنیکێ تردا دووبارە دەبێتەوه، کە

وابو هر جوړه پيشكه و تننیک له میژوودا تیبینی بکهین، ئەوا به دلنیا ییوه چ له رووی کات و چ له رووی شونډه به هه میشه بهرده وام نییه.

له راستیدا، گهر خووم به فۆرمه لکردنی یاساکانی میژووه گرتبیت، ئەوا یه کیک لهو یاسایانه له وانه یه ده رنه نجامی ئەو گروهه بی- ناوی ده نیتی چین، نه ته و یه ک، کی شه و ریک، شارستانییه ک، ئەوهی ده ته وئ- که له سهرده می کدا رۆلی پشه نگبون له پشخستن شارستانییه تیکدا ده گپړئ، به لام له وه ناچئ هه مان رۆل له سهرده می داهاتوودا بگپړت، ئەمهش له بهر ئەو هوکاره یه، که سهرده مه که تا سهر ئیسقان به ته قلیدو سهرنج و ئایدیۆلۆژیایکانی سهرده می پشتر جۆش دراوه بۆ ئەوهی بتوانئ خوئی له گه ل خواست و هه لومه رجه کانی سهرده می داهاتوودا بگونجیئ (۱۳۶).

که وابو له جیتگای خو به تی سهرده می کی له بهر یه ک هه لوه شان لای گروهیک له دایک بونی پشکه و تننیک نوئ لای گروهیک دیکه بنوتئ.

پشکه و تن به هیچ شپوه یه ک مانای پشکه و تنی یه کسان و هاوزه مان بۆ هه مووان ناگه یه نی. شتیکی گرنه که ئەوه بزانی، که تا راده یه ک هه موو پیغه مبه رانی رۆژگاری دواتری باس لپوه که رانی له بهر یه ک هه لوه شان و ئەو گومان به رانه شمان، که هیچ مانایه ک له میژوودا به رهوا نابین و گرمانی ئەوه ده که ن پشکه و تن شتیکی مردوو، سهر به و به شهی جیهان و سهر به ئەو چینه ی کۆمه لگن، که به شپوه یه کی سهر که و توه بۆ چه ن دین وه چه رۆلی پشه نگیک و سهرده سته یه کیان له پشخستن شارستانییه تدا گپړاوه.

هیچ شین و گریانیک بۆ ئەوان تیدا نییه، گهر باس له وه بکهین، که ئەو رۆله ی گروهه که یان له رابردوودا گپړاوه تی له م سته د گروهی دیکه ده یگپرن.

به شپوه یه کی روون و ناشکرا میژوویه ک، که گالته یه کی زۆر سووک و چروکانه یان پیده کات ناتوانئ بیته ره و تننیک پر مانا و عه قلانی.

وه لئ نه گهر مه به ستمان ده سته یه گرتنی گرمانی پشکه و تن بیت، ئەوا پیتم وایه ده بیت مه رچی هیله پچر پچر که قبول بکهین.

له کو تاییدا، دیمه سهر باسی ئەو پرسه ی نیوه رۆکی جه وه ره ی پشکه و تن به گوتیه ی کرده ی میژووی چیه.

بۆ غومونه، ئەو خه لکانه ی له پینا و فراوان کردنی مافه مه ده نییه کان بۆ هه مووان، یان له پینا و

چاکسازی جیبه جیگردنی سزادا، یان له پیناو له ناو بردنی نایه کسانیه کانی ره گه زو ساماندا تیده کوښن، نه وانه خه لکانیکن کتومت به شتویه کی هوشیارانه دهانه ویئ نهو حاله تانه نه نجام بدهن: نه وان به شتویه کی نا هوشیارانه به دواى، «پیشکه وتن» دا ده گه پین بو نه وهى «یاسایه ک» یان «گرمانیک» یان «پیشکه وتنیکی میژووی» به ده دست بهیتن.

نهو که سه میژوونوسه، که گرمانی پیشکه وتنی خودی خوئ به سهر کرده و کانیا ندا جیبه جی دهکات، ههروه ها کرده و کانیا ن وهک پیشکه وتن شروقه دهکات. وهلی نه مه چه مکی پیشکه وتن پووجهل ناکاته وه.

خوم به خوشحال دهزانم، که لهم خاله دا هاوړای سیر نیزیا ه بیترلیم، که هه رچنده هه ریه که له وشه کانی، پیشکه وتن و کونه پهرستی» له وانه یه تا راده یه کی زور به خرابی به کاره یترابن، به لام دوو چه مکی پووج و قالا نین» (۱۳۷).

نم دهسته واژه یه بریتیه له پیشینه گرمانی میژوو، که دهلی مروث له میان هی نه زمونی پیشینه کانییه وه توانای سوود وهرگرتنی هه یه (هه رچنده وهک پتویست سوود وهرناگرت)، ههروه ها دهلی پیشکه وتن له میژوودا به پیچه وانه ی پهره سندن له سروشتدا وابه سته ی گواسته وه ی سهرچاوه در دهسته و توهه کان ده بیت.

نم سهرچاوانه هه ریه که له سامانی ماددی و توانای دهسته سهر اگرتنی ژینگه و گوپړنی بو ژینگه یه کی به سوود، ده گرنه وه.

له راستیدا هه ریه که له دوو فاکته ره که به ندیواریه کی زور نریکیان به یه کتره وه هه یه وه هه ریه که یان کار دهکاته سهر نه وه یتر.

مارکس کوښش و کرده وه ی مروث وهک بناخه ی کوښکیکی ناودامان داده نیت، وا دیاره نم فورمه له یه شیاوی قبوولکردن بیت، به مه رجیک گهر بیت و مانایه کی فراوانتری ته واو به واژه ی، کوښش و کرده وه، وه بلکه یندریت.

وهلی که له که گردنی سهرچاوه کان به تنه ها سوودی نییه، تنه ها مه گهر بیتو نهک تنه ها له گهل که له که گردنی سهرچاوه کاندا نه زمون و مه عریفه ی ته کنیکی و کومه لایه تی زیده بوو به یتریت به ره هم، به لکو ده بی سهرده سته یی زیده بوو ژینگه ی مروثیش به مانایه کی فراوانتر به ره هم به یتریت، ئینجا نم که له که گردنه سوودی ده بیت.

پېم وايه لېم ټان و ساته دا که ميکي خه لک پرسيار له باره ي راسته قينه ي پيشکه وتن ده که ن له که له که کردني هه ربه که له سه رچاوه ماددييه کان و مه عريفه زانستيدا، هه روه ها به هه مان شيوه له باره ي سه رده سته يي زالبوون به سه ر ژينگه شدا به مانايه که ته کنولوزي خه لکيکي که م ده که ونه پرسيار کردنه وه.

ئوه ي ده خرته ژير پرسياره وه ئوه يه ناخو هيچ پيشکه وتن يک له سه ده ي بيسته مدا له سيسته مي به رتوه بردني کومه لگه مان، و سه رده سته ييمان به سه ر ژينگه ي کومه لايه تي، و ژينگه ي نه ته وه يي يان نيونه ته وه يي نه عجمدراوه، ناخو له راستيدا هيچ به ره وه پاشه وه چونيکي به رچا وروي نه داوه. ناي ا به ره سه ندني مروث و هک بوونه وه رتيکي داماوي کومه لايه تي به شيويه که چاره نو وسساز ناکه ويته پشتي پيشکه وتن ته کنولوزيه وه؟

ئو نيشانه ي ئم پرسياره سروش ده که ن روون و به رچا و. وه لي سه ره راي ئوه گوماني ئوه ده به م، که به هه له به خرته پرو.

ميژوو چندين خالي وه رچه رخانه ي زاندرای هه يه، ناي له کوپدا سه رکردايه تي و ده سادهي له گروه يکه وه بۆ گروه يکي ديکه تيه رپوه، ناي له کامه برگه ي جيهانه وه بۆ برگه که ي تر گويزراوه ته وه: سه رده مي سه ره له لداني ده ولته تي موډيرن و گويزرانه وي چه قی ده سه لات له ناوچه کاني ده ريای ناوه راسته وه بۆ ئه وروپاي رۆژئاوا، و سه رده مي شوړي فله نسي، گه ر هه ربه ک له مانه برتي بووب له نمونه ي موډيرني روون و ناشکرا، ئه و ئم سه رده مانه هه ميشه سه رده مي گوړانکاري توندوتيزو تيکوشان له پينا و هيزو ده سه لاتدا.

ده سه لات ه که نه کان لاواز ده بن، و نيشانه کاني وه رچه رخانه ي کوون ده بن، له سوونگه ي به يه کدا دانيکي تيکورکانه و جارسبوونيشه وه سيسته مي نوئ سه ره له ده دات.

ئوه ي ده مه وي پيشنياري که م ئوه يه، که ئيمه به نيو سه رده ميکي له م چه شنه دا تپده په رين. پېم وايه به سادهي و ساکاري لاي من هه له يه باس له وه بکه م، که تيگه يشتمان له پرس ي ريکخستني کومه لايه تي يانيش هه ستي هاوړتپه تيمان بۆ رتيکخستني کومه لگه له ژير سايه ي ئوه ي، که ئم تيگه يشتمه به ره و دوا نشووستي هيناوه: له راستيدا به سه رکه شيبه وه ده ليم ئم تيگه يشتمانه زور زياتر بوونه.

مه سه له که ئوه نييه توانا کاغان که ميان کرديت، يان چوښه تپيه نه خلاقييه کاغان له به ربه ک

هه‌لوه‌شاین، به‌لکو مه‌سه‌له نه‌وه‌یه به هۆی گۆڕانی ته‌رازووی ده‌سه‌لات له نێوان کیشوه‌ره‌کان و نه‌ته‌وه‌کان و چینه‌کاندا سه‌رده‌می کیشمه‌کیشم و گۆڕانی له پری کۆمه‌لایه‌تی بێ شوومار فشاری له‌سه‌ر ئهم تواناو چۆنیه‌تی‌یانه زیادکردوه‌و چالاکی‌بوونی‌یانی له پیتناو ده‌سکه‌وتی پۆزه‌تیفدا سنووردارو پووچه‌ل‌کردۆته‌وه، که وابوو ئیمه‌ش له ناو ئهو سه‌رده‌مه نیتویراوه‌دا ژبان ده‌گۆزه‌رتن.

له کاتی‌که‌دا هه‌ز ناکه‌م هه‌تری مه‌یدان‌خوازی په‌نجای سالی رابردوو له‌مه‌ر باوه‌ربوون به پێشکه‌وتن له جیهانی رۆژئاوا له‌که‌دار بکه‌م، وه‌لێ هه‌تر به‌وه قایل نیم، که پێشکه‌وتن له مێژوودا به کۆتاهاتیبێت. وه‌لێ پێم وایه، گه‌ر زۆتر له سه‌ر نیتوهرۆکی پێشکه‌وتن ته‌نگه‌تاوم بکه‌ن، ئه‌وا ته‌نها ده‌توانم شتیکی له‌م چه‌شنه وه‌لام بده‌مه‌وه.

بیرۆکه‌ی ئامانج‌پێکی سنووردارو خۆش پێناسی پێشکه‌وتن له مێژوودا به زۆری له لایه‌ن بیرمه‌ندانی سه‌ده‌ی نۆزه‌ده‌مه‌وه گریمانکرا، ئینجا سه‌لمێندرا نه‌زۆک و نه‌پراکتیزه. باوه‌ر به پێشکه‌وتن مانای باوه‌ربوون نییه به هه‌ر ره‌وتی‌کی حه‌قی و ئۆتۆماتیکی، به‌لکو باوه‌ربوونه به په‌ره‌سه‌ندنی پێشکه‌وتن‌خوازی توانا شاراهه‌کانی مرۆف. پێشکه‌وتن زاراوه‌یه‌کی په‌تیه؛ هه‌روه‌ها ئهو ئامانجه به‌ره‌ستانه‌ی مرۆف عه‌ودالی ده‌رده‌ست‌کردن‌یانییه له کاتی‌که‌وه بۆ کاتی‌کی له سوونگه‌ی ره‌وتی مێژووه‌وه سه‌رچاوه‌ ده‌گرن، نه‌ک له سه‌رچاوه‌یه‌کی تری ده‌ره‌وه‌ی مێژوو.

دان به‌وه‌دا ده‌نێم نه‌ باوه‌رم به ته‌واوکاری مرۆفه‌و نه به به‌هه‌شتی‌کی داها‌تووه له سه‌ر زویدا. ره‌نگه تا ئهو ئه‌ندازه‌یه له‌گه‌ڵ تیۆلۆژیست و سوفیه‌کاندا بسازتم، که جه‌خت له‌سه‌ر ئه‌وه بکه‌ن ئهو قه‌بالبوونه له مێژوودا به‌ر بار نییه.

وه‌لێ به توانستی بێ سنووری پێشکه‌وتن- یان پێشکه‌وتن‌یک که ناکه‌ویتته ژێر هه‌یج سنوور‌یکه‌وه بۆ ئه‌وه‌ی بتوانین یان پتو‌یستمان پتی بێ وێنا بکه‌ین- به ئا‌راسته‌ی ئهو ئامانجانه رازیم، که ته‌نها کاتی‌ک ده‌توانی پێناس بک‌رتن، که ئیمه به‌ره‌و پیریانه‌وه بجین، هه‌روه‌ها ته‌نها له پرۆسیسی به‌ده‌سته‌ینانی‌دا بتوانی راستیه‌یان هورکار بک‌ریت.

نازنام چۆن کۆمه‌لگه به‌بێ چه‌مکی‌کی له‌م چه‌شنه‌ی پێشکه‌وتن له ژبان به‌رده‌وام ده‌بێت. هه‌موو کۆمه‌لگه‌یه‌کی ژبا‌ر له پیتناو به‌رژه‌وه‌ندی وه‌چه هه‌تر له دایک نه‌بووه‌کاندا کۆمه‌ل‌پێک قوربانی به‌سه‌ر وه‌چه زیندووه‌کاندا ده‌سه‌پێتی.

به‌ر پاساو‌کردنی ئهم قوربانی‌یانه به ناوی جیهانی‌کی با‌شتر له داها‌توودا بریتییه له قامپ‌کی

عەلمانی بەر پاسا و کردنیان بە ناوی مەبەستێکی یەزدانییەوه.

بە گوێزەکی گۆتەکانی بێری، بنەمای ئەرک و فەرمانی وەچەکی داها توو دەرئەنجامیکی سروشتی راستەوخۆی بیروکەکی پیشکەوتنە» (١٣٨).

لەوانەیه ئەم ئەرک و فەرمانە پێویستی بە بەرپاسا و کردن نەبێت.

ئینجا گەر پێویستیشی بە بەرپاسا و کردن بێت، ئەوا رینگەیهکی تری بەرپاسا و کردنی ئەم ئەرک و فەرمانە نازانم.

ئەمەش بەرەو خالێکی گەرنگتری بابەتگەرایی دەبات لە میژوو دا. خودی وشەکی فەریودەرو بەرگوومانە.

لە گەڵاڵە نامەیهکی پێشتردا ئەوەم تاووتوێکردبوو، کە زانستە کۆمەڵایەتییهکان بە میژوو وشەوه ناتوانن خۆیان لە گەڵ تیۆری ئەو مەعریفەیدا بگونجێنن، کە خودو بابەت دوور لە یەکتەری دادەنێت، هەر و هەها جیاکردنەوه یەکی توند لە نێوان چاودێریکەر و چاودێریکراوا دەسپێنێ. پێویستیمان بە شێوازیکی نوێ دەبێت، کە لەمەر رەوتی ئالۆزی پەیوەندی ئالوگۆر و کارلیککردنی نێوانیاندا دادوەری بکات.

راستییهکانی میژوو ناتوانن ببنە راستی پەتی بابەتییهکانی میژوو، چونکە تەنها کاتیکی دەبنە راستی میژوو، کە میژوونووس گەرنگی و مانایان پێوه دەلکێنێ.

گەر هیژ لەسەر بەکارهێنانی زاراوه تەقلیدییه کە بەرەو دامبین، ئەوا ناتوانێ بابەتگەرایی لە میژوو دا بپێتە بابەتگەرایی راستییهک، بەلکۆ تەنها دەبێتە بابەتگەرایی پەیوەندی نێوان راستی و شێۆفکردن و پەیوەندی نێوان رابردوو، و ئیستا، و داها توو.

پێویستیم پەوه نییه بگەرێتمەوه سەر ئەو هۆکارانەی، کە وایان لێکردم هەولێ بریاردان لەسەر رووداوه میژووییەکان لە میانەکانی دامەزراندنی پێو دانگیکی رەهای بەهاکان لە دەر و هەو جیا لە میژوو و هەک شتیکی نامیژوویی رەت بکەمەوه.

بەلام چەمکی راستی رەها لە گەڵ جیهانی میژوو دا ناگونجێ، یان گومان دەبەم لە گەڵ جیهانی زانستیشدا ناگونجێ. تەنها سادەترین جوۆی روونکاری میژوویی دەتوانێ بریار لەسەر ئەو بەدات بە شێۆیهکی رەها راستە یان بە شێۆیهکی رەها هەڵەیه.

بۆ نمونە، لە ئاستیکی ئالۆزتردا میژوونووس، کە مشتومری بریاری یەکیک لە پیشینهکانی

دهكات، هه‌لده‌ستى به شى‌وه‌يه‌كى ئه‌خلاقى تۆمه‌تبارى ده‌كات، نه‌ك وه‌ك هه‌له‌يه‌كى ره‌ها، به‌لكو وه‌ك ناته‌واوى، يان وه‌ك تاك لاي‌نه، يان وه‌ك فريوده‌ر، يان وه‌ك به‌ره‌مه‌ى ئه‌و تىپروانىنه تۆمه‌تبارى ده‌كات، كه به‌لگه‌كانى دواتر كه‌ونا‌راو نا پى‌وه‌ند‌كراوه.

ئه‌و گووته‌يه‌ى ده‌لتى شو‌رشى رووسيا به‌ هۆى گه‌وجى نى‌كو‌لاسى دووهم يان به‌ هۆى لى‌تها‌تووى لى‌نينه‌وه هه‌لگىرسا ئه‌وه‌نده ناته‌واوه، كه به‌ ته‌واوى فريوده‌ره.

به‌لام ناتوانى به‌ شى‌وه‌يه‌كى ره‌ها پى‌ى بووترى هه‌له.

مى‌ژوونوس له‌ شته ره‌هاكانى ئه‌م چه‌شنه ناكو‌لىته‌وه.

با دووباره بى‌ينه‌وه سه‌ر حا‌له‌ته په‌ژاره‌داره‌كى مردنى رۆبنس.

بابه‌تگه‌رايى لى‌كو‌لىنه‌وه‌كه‌مان له‌م رووداوه وابه‌سته‌ى ئه‌وه نابى راستىيه‌كه‌مان به‌ شى‌وه‌يه‌كى دروست به‌ ده‌ستبهي‌نين- چونكه ئه‌مانه جى‌گاي مش‌تومر نه‌بون- به‌لكو وابه‌سته ده‌بى به‌ جياكرده‌وه‌ى نيوان راستى يا راستىيه گرنگه‌كان، كه تامه‌زرويان بووين، و راستىيه رى‌كه‌وته‌كان، كه توانيمان فه‌رامۆشيان بكه‌ين.

به‌ ئاسامان زانى ئه‌م جياكرده‌وه‌يه ئه‌نجام بده‌ين، چونكه پى‌وودانگ و ئه‌زموونى گرنگى مانا‌كه برى‌تى بوو له‌ بنجى‌نه‌ى بابه‌تگه‌رايى روون و ئاشكراى ئىمه، هه‌روه‌ها به‌نديواربوو به‌ ئامانجى كه‌مكرده‌وه‌ى مردووه‌كان له‌سه‌ررى‌گه.

وه‌لتى ئه‌و مى‌ژوونوسه كه‌سىكى كه‌م به‌خت‌تره له‌و لى‌كو‌له‌ره‌ى، كه له‌ پى‌ش ئه‌ودا مه‌به‌ستى ساده‌و سنووردارى كه‌مكرده‌وه‌ى قوربانىانى په‌رىنه‌وه‌ى هه‌يه.

هه‌روه‌ها مى‌ژوونوس له‌ ئه‌رك و فه‌رمانى شو‌قه‌كرده‌كه‌يدا پى‌ويستى به‌ پى‌وودانگى گرنگى مانا‌كه ده‌بى‌ت، كه برى‌تىيه له‌ پى‌وودانگى بابه‌تگه‌رايى‌كه‌شى، بۆ ئه‌وه‌ى جياوازى له‌ نيوان رووداوى گرنگ و رى‌كه‌وتى ناجه‌وه‌هريدا بكات؛ هه‌روه‌ها ته‌نها ده‌توانى له‌ به‌نديوارىيه‌تى ئامانجه‌كه‌دا ئه‌م پى‌وودانگه بدۆزىته‌وه.

به‌لام ئه‌م ئامانجه وه‌ك پى‌ويست ئامانجى‌كى په‌ره‌پنده‌ره، چونكه شو‌قه‌كردى په‌ره‌پى‌نده‌رى رابردو ئه‌ركى‌كى پى‌ويستى مى‌ژووه‌وه.

ئه‌و گرمانه ته‌قليدىيه‌ى ده‌لتى گو‌ران هه‌ميشه به‌ گو‌يره‌ى شتىكى چه‌سپاو و نه‌گو‌روه را‌فه ده‌كرى‌ت، پى‌چه‌وانه‌ى ئه‌زمونه‌كانى مى‌ژوونوسه.

پروڤيسسور به تەرفيلد دەلتى: ئەو مېژوونوسەى تەنھا رەھابوون بە گۆران بزانتى لەوانەى بە شىۋەىەكى شاراوە بوارىك بۆ خۆى بە شايان ببىنى، كە مېژوونوسان پىرسىبىيان بەوە نىيە پەپرەوى ئەو بكەن (۱۳۹).

رەھايى لە مېژوودا شتىك نىيە لە رابردوو تا لىيەو دەست پىكەين؛ شتىك نىيە لە ئىستادا، چونكە ھەموو ھزرىكى ئىستا وەك پىوست رىزەىيە.

رەھايى شتىكە ھىژ ناتەواو ھە رەوتى دروستبوونداىە - رەھايى شتىكە لە داھاتوودا، كە بە پىرىيەو دەچىن، تەنھا كاتىك شىۋە دەگرى، كە بە پىرىيەو بەچىن، ئىنجا لە ژىر تىشكى رەھايىدا كاتىك بە پىرىيەو دەچىن بەرە بەرە شۆڤە كەرنى رابردوومان دروستدەكەين.

ئەمەش برىتيە لە راستىيەكى عەلمانى لە دواى ئەو ئەفسانە ئايىنىيەى دەلتى تەنھا لە رۆژى دوايىدا ماناى مېژوو دەرەدەكەوى. پىوودانگەكەمان پىوودانگىكى رەھان نىيە بە مانايەكى چەقبەستوى ھەندىك شت، بە شىۋەىەك پلى دوتىنى و ئەمرو و ھەمىشە ھەمان شتە: ئەم چەشنە رەھايىەش لەگەل سروشتى مېژوودا ناگوئىت.

بەلام لە روى راڤەكردنمان لە بارەى رابردووەو شتىكى رەھايە.

ئەم رەھاگەرايىە ئەو تىۋرە رىزەىيە رەت دەكاتەو، كە دەلتى ھەر شۆڤە كەرنىك وەك يەككىكى تر باشە، يان دەلتى ھەموو شۆڤە كەرنىك لە كات و شوتىنى خۆيدا راستە، ھەرەھا ئەو سەنگى مەحەكە دەستەبەر دەكات، كە لە ميانەىو شۆڤەكەمان لە بارەى رابردوو پىارى كۆتايى لەسەر دەدرىت.

ئەمەش تاكە ماناى ئاراستەىە لە مېژوودا، كە وزەمان پىدەبەخشى رووداوەكانى رابردوو رىكبەخەين و شۆڤەيان بكەين - ئەمەش برىتيە لە ئەركى مېژوونوس - ھەرەھا تاكە ئاراستەىە لە ئىستا وزەو تواناكانى مروڤ لە پىناو داھاتوودا بەرەللا بكات و رىكبەخات - ئەمەش ئەركى پىاوانى دەولەت و ئابورىناسان و چاكسازە كۆمەلايەتيەكانە.

وہلى خودى بە داينامىكى و پىشكەوتنخواز دەمىنىتەو. كاتىك ھەرىكە لە ھەستى ئاراستەكەمان و شۆڤەكەمان لە بارەى رابردوو پىشكەش دەكەين ھەردوو كيان دووچارى پەرسەندن و ھەموار كەرنى بەردەوام دەبن.

ھىگل رەھايىەكەى لە شىۋەىەكى سۆڤىگەرەنى جىھانى رۆحدا داپۆشيوو ھەلەىەكى بنچىنەىى لەوہا كەردووە لە جياتى ئەوہى مېژوو بەرەو داھاتو ئاراستە بكات لە سەردەمى ئىستادا كۆتايى بە

هیگل رهوتیکی بهردهوامی پهرسهندن له رابردودا دهیینتتهوه، کهچی به شیویهکی نهشیاو ئهم رهوته له داهاتودا رتهدهکاتهوه. ئهوانه‌ی دوا‌ی هیگل، که تا سهر ئیستقان بیربان له سروشتی میژوو کردوهه تیکه‌له‌یه‌کی پیکهاتوو له رابردوو- و- داهاتویان له نیوئو سروشته‌دا بینیهوه. تۆکفیل ههرچهنده به ته‌واوی خۆی به‌رینه‌کرد له زمانی تیولۆژی سهرده‌مه‌که‌ی و نیوهرۆکیکی زۆر ته‌نگی به ره‌هاییه‌که‌ی به‌خشی، به‌لام گه‌یشته‌ جه‌وه‌ه‌ری پرسه‌که.

تۆکفیل وه‌ک دیارده‌یه‌کی ئاودامان و به‌رده‌وام قسه‌ی له باره‌ی پهرسه‌ندن‌ی یه‌کسانیه‌وه کردوهه ده‌لتی: ئه‌گه‌ر خه‌لکی ئهم سهرده‌مه‌مان وه‌ک رابردوو- و- داهاتوو میژوه‌که‌یان له یه‌ک کاتدا پروانه پهرسه‌ندن‌ی هه‌نگاو به هه‌نگاو و پێشکه‌وتنه‌خوازی یه‌کسانی، ئه‌وا ئهم تاکه‌ دۆزینه‌وه‌یه تایبه‌ته‌ندییه‌کی پیروزی و یستی سه‌روه‌رو پهره‌ردگاربان به‌م پهرسه‌ندن‌ه ده‌به‌خشی^(١٤٠).

ده‌توانرا به‌شیک‌ی گرنگی له‌سه‌ر ئه‌و بیروکه‌ هه‌ژ ناته‌واوه بنوسرایه.

مارکس ههرچهنده به‌شداری چه‌ند قه‌ده‌غه‌کردنیکی هیگلی کردوهه له باره‌ی روانین له داهاتوو، هه‌روا به‌ شیویه‌کی سه‌ره‌کی خۆی به‌وه خه‌ریک‌کردوهه، وانه گووته‌وه‌که‌ی به‌ شیویه‌کی چه‌سپاو له میژووی رابردودا ریشه‌ داکوتی، به‌لام به‌ هۆی سروشتی بابه‌ته‌که‌یه‌وه ناچاربوو ره‌هاییه‌که‌ی له باره‌ی کۆمه‌لگه‌ی بێ چینه‌یه‌یه‌وه په‌راگهنده‌ی داهاتوو بکات.

بیری تۆزیک به‌ ده‌به‌نگی بیروکه‌ی پێشکه‌وتنی به‌ هه‌مان مه‌به‌ست به‌ تیززیک وه‌سف‌کردوهه، که پیکهاته‌یه‌کی رابردوو- و- به‌رینه‌یه‌کی داهاتوو ده‌گه‌رتته‌وه^(١٤١).

نامیه‌ر له ده‌سته‌واژه‌یه‌کی به‌ ئه‌نقه‌ست دژیه‌کدا بۆ ده‌وله‌مه‌ندکردنی نمونه‌کانی ده‌لتی: «میژوونووسه‌کان رابردوو وینا ده‌که‌ن و داهاتوو وه‌بیر خۆیان دیننه‌وه»^(١٤٢). ته‌نها داهاتوو ده‌توانی کلیلی شروقه‌کردنی رابردوو ده‌سته‌به‌ر بکات: ئیمه‌ش ته‌نها به‌و مانایه‌ ده‌توانین قسه‌ له باره‌ی بابه‌تگه‌راییی کۆتایی له میژوودا بکه‌ین.

ئه‌و گوته‌یه‌ی ده‌لتی رابردوو تیشک ده‌خاته‌ سه‌ر داهاتوو، هه‌روه‌ها داهاتووش تیشک ده‌خاته‌ سه‌ر رابردوو له یه‌ک کاتدا له ئاستی به‌ر پاساوکردن و شروقه‌کردنی میژوودایه.

که‌ وابوو مه‌به‌ستمان له‌وه چیه‌ کاتیکی ستایشی بونه بابه‌تگه‌راییی میژوونووسیک ده‌که‌ین، یان ده‌لێن میژوونووسیک له میژوونووسیک تر بابه‌تیتیه‌؟

به شپوه‌یه‌کی دیارو به‌رجاو مه‌به‌ستمان نه‌وه نییه میژوونووس راستیییه‌کانی به دروستی به ده‌ست بیټی، به‌لکو زیاتر مه‌به‌ستمان نه‌وه‌یه راستیییه دروسته‌کان هه‌لبژێړی، یان به مانایه‌کی دیکه مه‌به‌ستمان نه‌وه‌یه پیژودانگی دروستی گرنگی ماناکه جیبه‌جی بکات.

پټم وایه کاتیک به میژوونووسیک ده‌لټین بابته‌تی مه‌به‌ستمان دوو شته.

پیش هه‌موو شتیک مه‌به‌ستمان نه‌وه‌یه توانای هه‌یه له سه‌ر ناستی تیپروانینه سنوورداره‌کانی پیگه‌ی خوی له کومه‌لگه‌و میژوودا زالبیت و به‌رزیتته‌وه- توانایه‌ک، هه‌روه‌ک له گه‌لاله‌ نامه‌یه‌کی پیشتردا پیشنیارم‌کرد، تا راده‌یه‌ک وابه‌سته‌ی توانای خوی بیت بو ناسینه‌وه‌ی نه‌ندازه‌ی تیه‌ه‌گلانه‌که‌ی له‌و پیگه‌یه‌دا، واته بو ناسینه‌وه‌ی مه‌حالییه‌تی بابته‌تگه‌راییی گشتی.

دووه‌م، مه‌به‌ستمان نه‌وه‌یه میژوونووس توانای نه‌وه‌ی هه‌یه به ریگه‌یه‌کی له‌م چه‌شنه تیپروانینه‌که‌ی په‌راگه‌نده‌ی داهاتوو بکات به شپوه‌یه‌ک تیپروانینه‌که‌ی بتوانی روانینیکی به‌رده‌وامتر و قوولتری له‌مه‌ر رابردوو بداتی، که زیاتر بی له روانینی نه‌و میژوونووسانه‌ی تیپروانینیان به ته‌واوی به هوی پیگه‌ی راسته‌وخویان له کومه‌لگه‌دا کوسپی تیده‌که‌وئ. نه‌مه‌رۆکه هه‌یج میژوونووسیک له‌ رووی، میژووی کوتایی» متمان‌ه‌ی ناکتن دووباره‌ ناکاته‌وه.

وه‌لټ هه‌ندئ میژوونووس به شپوه‌یه‌کی توکمه‌تر میژوو ده‌نووسن، هه‌روه‌ها تاییه‌ته‌ندی نه‌م چه‌شنه کوتایی و بابته‌تگه‌راییه‌ی له میژوونووسانی دیکه زیاتره، نه‌مانه‌ش نه‌و میژوونووسانه‌ن، که تاییه‌ته‌ندییه‌کیان هه‌یه ره‌نگه‌ من به، تیپروانینی ماوه‌ درټژ به سه‌ر رابردوو-و- داهاتوودا نیوزه‌دی بکه‌م.

میژوونووسی پسپۆر له رابردوو ته‌نها کاتیک ده‌توانی خوی له بابته‌تگه‌راییی نزیک بکاته‌وه، که به پیر تیگه‌یشتنی داهاتوه‌وه به‌جیت.

هه‌ر له‌به‌ر نه‌وه‌ بوو له گه‌لاله‌ نامه‌یه‌کی پیشتردا وه‌ک دایه‌لۆگیک له‌ نیوان رابردوو-و- داهاتوو قسم له‌ باره‌ی میژوو کرد، به شپوه‌یه‌کی وردتر ده‌بوو به دایه‌لۆگی نیوان بوویه‌ره‌کانی رابردوو-و- بوویه‌ره‌کانی داهاتوو، و به‌ره‌ به‌ره‌ سه‌ره‌له‌دانی ئامانجه‌کانی داهاتوو ناوم به‌بردنايه. شپۆقه‌کردنی میژوونووس له‌ باره‌ی رابردوو و هه‌لبژێردانی راستی مانادارو به‌ندیوار به بابته‌ته‌که، به هوی سه‌ره‌له‌دانی پیشکه‌وتنخوازانه‌ی ئامانجه‌ نوپکانه‌وه‌ په‌رده‌ده‌سیټیت.

با ئاسانه‌ترین روونکردنه‌وه‌ وه‌برگیرن، مادام ئامانجی سه‌ره‌کی ریک‌خستنی ئازادییه

دهستورییه‌کان و مافه سیاسیییه‌کان بیت، ئەوا میژوونوس به زاراوه‌ی سیاسی و دهستوری رابردوو و شۆڤه ده‌کات.

کاتیک ئامانجه ئابووری و کۆمه‌لایه‌تییه‌کان جینگای ئامانجه سیاسی و دهستورییه‌کان ده‌گرنه‌وه، میژوونوسان ده‌گه‌ڕێته‌وه سهر شۆڤه ئابووری و کۆمه‌لایه‌تییه‌کان له باره‌ی رابردوو. له‌م ره‌ته‌دا ره‌نگه گومانبه‌ر به شێوه‌یه‌کی ماقوولانه ب‌لێ شۆڤه‌ی نوێ له شۆڤه‌ی کۆن راستتر نییه؛ و هه‌ریه‌کیان بۆ سه‌رده‌می خۆیان راستن.

سه‌ره‌پای ئەوه، چونکه خۆخه‌ریکه‌کردنی پێشوه‌خت به ئامانجه کۆمه‌لایه‌تی و ئابوورییه‌کان قۆناغی‌کی فراوانتر و پێشکه‌وتوتری په‌رسه‌ندنی مرۆڤ له خۆخه‌ریکه‌کردنی پێشوه‌خت به ئامانجه سیاسی و دهستورییه‌کان گوزارشت ده‌کات، که‌وابوو ره‌نگه بوتری شۆڤه‌که‌کردنی ئابووری و کۆمه‌لایه‌تی میژووش قۆناغی‌کی پێشکه‌وتوتری میژوو له شۆڤه‌که‌ردنی‌کی پوان‌کراوی سیاسی گوزارشتبه‌کات.

شۆڤه‌که‌کردنی نوێ شۆڤه‌که‌کردنی کۆن ره‌ت ناکاته‌وه، به‌لکه‌ له‌ نیو خۆی ده‌گرت و جینگه‌ی ده‌گرتیه‌وه.

نوسینی میژوو له‌سه‌ر ب‌نه‌مای تاقیکردنه‌وه‌ی ره‌خنه‌یی سه‌رچاوه‌کان (Historiography) بریتیه له زانستی‌کی پێشکه‌وتنه‌خواز، به‌و مانایه‌ی به‌ به‌رده‌وامی هه‌ولێ دابینکردنی فراوانکردن و قوولکردنه‌وه‌ی تیروانینه‌کان ده‌دات به‌ نیو ره‌وتی ئەو بوویه‌رانه‌ی، که‌ خۆی له‌ خۆیدا ره‌وتی‌کی پێشکه‌وتنه‌خوازه. ئەمه‌ش ئەو تیروانینه‌یه، که‌ تێیدا پتووستیمان به‌ چه‌مکی، تیروانینی‌کی رۆنه‌ر له رابردوو» دا ده‌بیت.

هه‌ستۆریگرافی هاوچه‌رخ له‌ ماوه‌ی ئەم دوو سه‌ده‌یه‌ی رابردوودا به‌ باوه‌ڕبوونی‌کی دوولایه‌نه‌ به‌ پێشکه‌وتن گه‌ش‌ه‌ی سه‌ندووه، هه‌روه‌ها ناتوانی به‌ی ئەم چه‌شنه‌ باوه‌ڕه له‌ بوندا ب‌مێنێته‌وه، چونکه ئەمه بریتیه له‌و باوه‌ڕه‌ی، که‌ به‌ پێو‌دانگی گرنگ و پر مانای خۆیی و به‌ سه‌نگی مه‌حه‌کی خۆی هه‌ستۆریوگرافی ساز ده‌کات بۆ جیاکردنه‌وه‌ی نیوان راستی و ریکه‌وتی ناجه‌وه‌هه‌یدا.

گۆته (Goethe) له‌ گفتوگۆیه‌کی دوا سا‌ته‌کانی ته‌مه‌نیدا تا راده‌یه‌ک به‌ی په‌روایی گرتی گۆردیانی ب‌پ‌ی و ده‌لێ: کاتیک سه‌رده‌مه‌کان به‌ره‌و نه‌مان ده‌چن، هه‌موو ئامانجه‌کان خۆدین، به‌لام له‌ لایه‌کی تره‌وه کاتیک هه‌موو دۆزه‌کان ئاماده‌ی سه‌رده‌می‌کی نوێن، هه‌موو ئامانجه‌کان بابه‌تین^(١٤٣).

هیچ کس سیک دهبهرداری نه وه نیپه نه باوه په داهاتووی میژوو نه باوه په داهاتووی کومه لگهش بکات.

دهشی بلتین له وانه په کومه لگه که مان به هوئی گندهلی له سهرخو کاول دهبی یانیش تیا دهچی، هروها بلتین له وانه په میژوو بهبی نامانج یان مانایه کی گرنگ ده بیته تیولوزیا (ناینزانی) - واته نهک توژیښنه وهی دسکه وته کانی مروژ، به لکو توژیښنه وهی مهبهستی یه زدانی - یان بیته ویره - واته، گپړانه وهی چیروک و نهفسانه کان. به لام نهمه بهو مانایه میژوو نیپه، که له دوو سده سالی رابردودا زانیومانه.

هیر پیوسته له گازندهی به هره پهمین و ناسایی هر تیوریکی بکولمه وه، که پتودانگی کوتایی بریاری میژووی له داهاتودا ده بیته وه.

دهلین تیوریکی له م چه شنه به شتویه کی شاروه بریار له سهر سرکه وتووی پتودانگی کوتایی بریاره که ددات، هروها دهلین به شتویه کی شاروه بریار له سهر نه وه ددات، نه گهر شتیک نیستا نه بی، له داهاتودا ده بی، هر راسته. له دوو سده سالی رابردودا زوری هره زوری میژوونوسان نهک هر تنها نه و ناپاسته یان گرمان ده کرد، که میژوو له میانیه وه ده جو لی، به لکو به شتویه کی گشتی هو شیارانه یانیش نا هو شیارانه پیان و ابو نهم ناپاسته یه ناپاسته یه کی راسته، به شتویه کی له خراپتره وه بو چاکترو له نرمتره وه بو بهرتر مروژی جو لاندوه.

میژوونوس نهک تنها دانی به ناپاسته که دا نه ناوه، به لکو لیښی که وتوته گومانه وه.

نه و پتودانگه پر مانایی و گرنگییه میژوونوس له مې رابردو له ریبازی لیکولینه وه که دیا پراکتیسی کردوه نهک تنها مانایه کی نه و روته نیپه، که میژوو له سهری جو لاده، به لکو مانایه کی تیوه گلانی نه خلای خویه تی له و روته.

دوو لق چیه تی نیوان، وا هیهو، ده بیته بی، هروها دوو لق چیه تی نیوان راستی و به ها له نیو چوو، نه وهش تیروانینیکی گه شبینانه یه، به ره می سهرده می نه و پری باوه پونه به داهاتوو؛ چاکسازو نازادیخوازه کان، هیگلی و مارکسییه کان، تیولوزیست و عه قلاتنیه کان، کم یا زور به شتویه کی چه سپاو و ویکساز پابه ندی نهم دوو لق چیه ته بوون.

نهم دوو لق چیه تییه بو ماوهی دوو سده سال به بی زیده پوی تیدا کردن وهک وه لامی کی قبول کراو و شاروهی پرسیماری، میژوو چیه؟» وه سفکراوه، له گه ل میزاجی ترس و روشی هه نو که دا

میژوونوس خوی به وانه وه خه ریک ده کات، که شتیکیان به دهسته پناوه، ئینجا براوه بن یانیشر شکست خواردوو.

من له یاری کریکتدا پسپۆر نیم، به لām پیده چی لاپه کانی به ناوی ئەو که سانه نه خشیندرا بن. که چەند سەده به کیان له میژووی ئەم یارییه دا دروست کردوو نهک ئەوانه ی دۆراندوو یانه. دهسته واژه به ناویانگه کی هیگل ئەوه ی ده لئی له میژوودا، تهنه ا ئەو خه لکانه ده توانن بیتنه ژیر تیبیینمانه وه، که ده ولت دروستده کن^(۱۴۶)» هه ر زوو به زوو که وته بهر ره خنه وه، چونکه به هایه کی پاوانکراو به شیوه یه کی ریکخستنی کۆمه لایه تییه وه ده لکینیت و ریگا بۆ په رستیا ریکی زیانه خشی ده ولت خوش ده کات.

به لām له رووی بنه ماوه ئەوه ی هیگل ده یه وی بیلئی راسته، و جیا کردنه وه یه کی ناسایی له نیوان پیتش میژوو-و- میژوودا رهنگ ده داده وه؛ تهنه ا ئەو خه لکانه ی تا راده یه ک له ریکخستنی کۆمه لگه که یاندا سه رکه وتنیان به دهسته پناوه وازیان له هه فۆکگه ری سه ره تایی هیناوه و چونه ته میژووه وه.

کارلیل له په رتوو که که یدا به ناوی، شۆرشی فه رهنسا «لوی (Louis) چواره هه م به، لاده رچییه کی به رجه سته ی جیهان» نیوزه ده کات. به شیوه یه کی روون و ناشکرا خه زی له م دهسته واژه یه بووه، چونکه دواتر له برگه یه کی دیرتردا رهوشاندوو یه تی؛ ئایا چ بزوته وه یه کی ده مده می نو تی جیهانی ئەمه یه: بزوته وه ی داموده زگا کان، بزوته وه ی ریکخستنه کۆمه لایه تییه کان، بزوته وه ی میزاجه تاکه که سییه کان، که رۆژنیک له رۆژان به ئالیکاری کاریان کردوو، ئیستاکه ش له به یه کدادانی به سه هوو چوودا دین و ده چن و سته م ده کن؟ ئەمه شتیکی حه قیه یه: ئەمه شکاندنی له ریز ده رچوونی داب و نه ریتیکی جیهانییه، که له کۆتاییدا بۆته شتیکی که ونا را^(۱۴۷).

پیتوودانگه که جاریکی تر میژووییه: ئەوه ی له سه رده می کدا گونجاو بوو ییت له سه رده می کی تردا بۆته لاده ری (solecism)، ئەویش له سه ر ئەو حسابه تۆمه تبار ده کری.

ته نانه ت سیر ئیسیاه په رلین کاتیک له به رزاییه کانی په تی کردنی فه لسه فییه وه دیته خواری و له رهوشه هه یستپاره میژووییه کان ده کۆلێته وه، وا دیاره هاتبێته سه ر ئەم تپروانییه.

بیرلین دوا ی بلاو کردنه وه ی گوتاره که ی به ناوی «حەقەتی میژوویی» له په خشیکی رادیویدا سه ره رای که موکوپییه کانی بیسمارک نهک تهنه ا وهک که سیتی «لپها توو» ستایش دهکا، به لکو به

گهواره ترين نمونه‌ی سياستمداريتکي پر هيزترين دهستخري برپاري سياسي سه‌دهی رابردوی داناوه، هه‌روه‌ها لهم روانگه‌يه‌وه له پیناو به‌رژه‌وه‌ندی بیسمارکدا چونکه به قازانجی ئه‌و ته‌واو ده‌بيت، بېرلین له‌گه‌ل پياوانی وه‌ک جوژتيفی دووه‌می نه‌مساو رۆسپيرو لينين و هیتلېردا به‌راوردی ده‌کات، به شيوه‌یه‌ک نه‌ياتتوانی ئامانجه پۆزه‌تيفه‌کانيان به‌دی بيتن.

من ئهم برپاره به سه‌یر ده‌زانم، وه‌لئى ئه‌وه‌ی لهم چرکه‌ساته‌دا سه‌رنج‌م راده‌کيتشيت پيئودانگی برپاره‌که‌یه.

سېر ئيسياھ ده‌لئت بیسمارک له‌و مادانه تيفگه‌شېتېبو، که کاری تيدا ده‌کردن؛ ئه‌وانيتر به هوی ئه‌و تيژه په‌تيانه‌وه ريگانان ونکردبو؛ که نه‌يانده‌توانی کاريان پيښکهن.

ناوه‌ړوکى چيرۆکه‌که ئه‌وه‌یه، شکست له به‌ره‌نگاری کردنى ئه‌وه‌وه سه‌رچاوه ده‌گريت، که کامه‌يان باستر... له پیناو ميتۆدتيکی سيستماتيکی يان بانگه‌شه‌ی پرهنسيپی شه‌رعیه‌تتيک کارده‌کات» (١٤٨).

به ده‌سته‌واژه‌یه‌کی ديکه پيئودانگی برپاردان له ميژوودا، بانگه‌شه‌کردنيتيکی سه‌ره‌کی شه‌رعیه‌تی ئاودامان، نيه، به‌لکو پيئودانگی برپاردان له ميژوودا بریتيه له‌وه‌ی، کامه‌يان باستر کارده‌کات. پيويست ناکا ئاماژه به‌وه به‌دم ته‌نھا له کاتى راڅکردنى رابردوودا خوازيارى ئهم پيئودانگه‌ين، ئه‌وى باستر کارده‌کا.

گه‌ر يه‌کتيک پيت بلئ پي وابه‌وه لهم حالته‌دا يه‌کيه‌تی به‌ريتانيای گه‌وره وولاته يه‌کگرتوه‌کانى نه‌مريکا له ده‌وله‌تیکداو له ژيړ يه‌ک سه‌رده‌سته‌ی و سه‌روه‌يدا شتيکی خوازياريو، ئه‌وا له‌وانه‌یه به‌وه قايل بيت، که تيروانييتيکی هه‌ستياربووه.

گه‌ر به‌رده‌وامبووايه و بيووتايه پاشايه‌تی ده‌ستووری وه‌ک شيوه‌یه‌کی حکومه‌ت له ديوکراسی سه‌رۆکايه‌تی باشتربو، ئه‌وا هه‌روه‌ها به‌وه قايل ده‌بيت، که گوته‌یه‌کی ته‌واو هه‌ستياربووه. به‌لام وا ده‌بينی پييده‌وتی ئه‌و پيشنياری کردووه خوی بۆ نه‌نجامدانی شالاوټيک ته‌رخانکردووه له پیناو يه‌ک‌خستنی هه‌ردوو ده‌وله‌ته‌که له ژيړ سه‌رده‌سته‌ی تاجی به‌ريتانيادا؛ ئه‌وا له‌وانه‌یه به شيوه‌یه‌ک وه‌لام به‌ديته‌وه، که له‌وانه‌یه کاتى خوی به‌ فيرۆ دابيت.

گه‌ر هه‌ولبه‌ديت هۆکاره‌که روون بکه‌يته‌وه، له‌وانه‌یه پيی بلئيت ناکرئ دۆزه‌کانی لهم چه‌شنه له‌سه‌ر بنچينه‌ی پرهنسيپتيکی نه‌پليکاسيۆنى گشتيدا مشتومر بکړين، به‌لکو پيويسته له هه‌لومه‌رجه

میژوویه دیاریکراوهکاندا کاریان پیبکریټ؛ تنانته لهواندیه به قسهکردن له باره میژوو به (H)ی گموره تاوانیکی گموره نهجامبدهیت و پټی بلټی، که (History) دژی نهوه.

کاری سیاستمدار تنها نهوه ناگریتهوه، که له روهی نهخلاقی و تیورییه خوازباریهتی، بهلکو پټوبسته هیزه ههیهکان و نهوهش بگریتهوه، که چژن دهتوانن بهریهباربوونی کهرتهکهی نامانجه وسترارهکان دهسکاری بکهن یانیش ناراسته بکهن.

برپاره سیاسیهکامان نهوه برپارانیهی له تیشکی شروقهکهمان له باره میژوو وهگریاون لهه چارهسهره مامناوهندییهدا ریشه دادهکوتن.

به شیویهکی ریشهیی هیچ شتیک له دانانی پټوودانگی پهتی گرمانکراوی خوازبارانهو تومهتبارکردنی رابردو له ژیر تیشکی نهوه پټوودانگه ههلهتر نییه.

لهبرنهوهی وشه، سهرکهوتن، زور دیاردیدانی دهخسوکی شارهوی پټولهکینندراوه، بوارمان بدهن به ههر نرخیک بیت دهستهواژهی، کامهیان باشر کاردهکای بی لایهنی له جی دابنټین.

چونکه له چهنډین شوټنی هم گهلا له ناماندا لهگهلا ستر ئیسیاه بیرلیندا ناسازم، بهختهوهرم ههرچونیک بیت بتوانم وهسفهکه بهم ناسته تهبابی بوونه به کوتا بټنم. قبوولکردنی پټوودانگی، نهوهی باشر کاردهکات، بواری جټیهجی کردنهکهی نه خوټا (self-evident) دهکات نه ئاساندهکات. نهوه بریتی نییه لهو پټوودانگهی برپاره خیراکان هاندهدات، یان مل بو نهو تپروانینه کهچ بکات، که دهلی نهوهی ههیه راسته.

وهنهبی میژوو رهوشی پر له نشووستی به خوټهوه نهبنی. میژوو دان دهټیت بهوهی پټی دهلیم، دهسکهوتی جټماوه: رهنکه نشووستیه خوټاکانی نهمرؤ بهشداری کردنټیکی ژبواری دهسکهوتی سبهی بهفرټن- لهسهر شیوهی نهو پیغهمبهرانیهی پیش سهردهمی خوټان له دایکدهبن. له راستیدا، پهکیک له خهسلته چاکهکانی هم پټوودانگه له سهرووی پټوودانگی پرهنسیبی ناودامان و چهسپاوی گرمانکراوهوه نهوهیه داوامان لیدهکات برپارهکهمان دواخهین یا نهوهتا له ژیر تیشکی نهو شتانهی هیژ روویان نهداوه بیسازنټین.

پرودون، که به شیویهکی بی پیچ و پهنا له باره پرهنسیبه پهتیهبه نهخلاقییهکانهوه دواوه، کودهتای ناپلیونی سیټهمی بهخشیوه دواي نهوهی سهرکهوتنی به دهستهټیناوه؛ مارکس لهبرنهوهی پټوودانگی پرهنسیبه پهتیهبه نهخلاقییهکانی رهتکردوتهوه، به هژی هم لیبوروندهوه پرودونی

تۆمەتبارکردووه.

ئەگەر لە سونگی تېروانینیکی میژوویی کۆنترهوه سەرنجدەین، لەوانەیه بەوە قایلین، کە پرودۆن هەلەبوو و مارکس راستبوو.

دەسکەوتەکی بسمارک دەرھایشتەیهکی نایاب بۆ تاقیکردنەوی ئەم پرسە بپارە میژووییە دەستەبەر دەکات؛ لە کاتی کدا پتودانگی سێر ئیسیاھ بێرلین، ئەوێ باشتەر کاردەکات، قبوڵ دەکەم، ئەوا هیژ بە هۆی ئەو سنوورە ماوە کورت و تەنگەبەرانیوە سەرسام دەبم، کە بێرلین بە ئاشکرایێ بەو قایلە لە نێویاندا ئەم پتودانگە پراکتیس بکات.

ئایا ئەوێ بسمارک کردوویەتی لە راستیدا کارتیکی باش بوو؟ پێم وایە ئەوێ ئەو کردبووی بە هۆی فەلاکەتییکی گەورە.

ئەمە مانای ئەو نییە دەمەوێ بسمارک تۆمەتبار بکەم، کە رایخی ئەلمانیا ی دروستکرد، یان جەماوەری ئەلمانیا ئەوانە ی ئەو یان دەویست و ھاریکاری دروستکردنیا نکرد.

وەلێ وەک میژوونووسی کە هیژ چەندین پرسیارم ھەیە. ئایا فەلاکەتی دوماھی بۆیە روویدا، چونکە چەند کەم و کورتی و چەوتییەکی شاراو لە پێکھاتە ی رایخدا ھەبوون؟ یان بە هۆی چەند شتی کە بوو لە ھەلومەرجە ناوخۆییەکاندا، کە ئەفراندیان و چارەنووسازکرا بوو بۆ ئەوێ بپیستە خۆسەپین و دوژمنکار؟ یان ئایا لەبەر ئەوە بوو، کاتیک رایخ دروستبوو، ئەوروپا یان گۆرەپانی جیھان زۆر قەرەبالغ و بە ھاش و ھوشبوو، ھەر و ھا ئایا ئامانجەکانی فراوانخواری لە نێوان دەسلالەتە ھەییەکانی ئەوروپادا پێشتر زۆر بە ھێزبوونە، بە شتێک سەرھەلدانی دەسلالەتییکی مەزنی دیکە بەسبوو بۆ ئەوێ بپیستە هۆی بە یەکدا دانێکی مەزن و تەواوی سیستەمی جیھان بەرەو کاولی بەریت؟ لەسەر بنچینە ی دوا گریماندا لەوانەیه ھەلە بیت بە تەنھا بەرپرسیارییەتی فەلاکەتە کە بخریتە ئەستۆی بسمارک و خەلکی ئەلمانیا؛ لە راستیدا ناتوانی دوا فەلاکەت (Last straw) بخەیتە پەر گلەیی و گازندە.

وەلێ بپاریکی بابەتی لە ھەمبەر دەسکەوتی بسمارک و چۆن کاری کردووە لە میژوونووسەو چاوەنوا ی وەلامیکی ئەم پرسیارانە، ھەر و ھا دلتیام لەوێ ھێژ میژوونووس ماویەتی بە یەکجاری وەلامی ھەموو پرسیارەکان بداتەو. ئەوێ دەمەوێ بیلێم ئەوێە میژوونووسی ۱۹۲۰-ەکان لە میژوونووسی ۱۸۸۰-کان نزیکتر بوو لە بپاری بابەتی، ھەر و ھا میژوونووسی ئەمێ نزیکترە لە

میژوی ۱۹۲۰-هکان؛ لهوانهیه میژوونوسی سالی ۲۰۰۰ هیژ نزیکتر بیت.

ئهمهش تیزه کهم روون دهکاتهوه، که دهلی ناکری و نابیی بابه تگه راییی له میژوودا وابهستهی پیتودانگی چهسپاو و نهلقینباری پرباری ههیی (here and now) بیت، بهلکو تنهها وابهستهی پیتودانگیک دهیی، که له داهاتوودا ههلبگیردریت و ههر کاتیکیش رهوتی میژوو پهره بسه نی پیتودانگه کهش پهره بسیت.

میژوو تنهها کاتیک پتوبستی به ماناو بابه تگه راییی ده بیت، که پهیوهندییه کی توکمه له نیوان رابردوو-و- داهاتوودا دایمه زیت.

با ئیستاکه جارتیکی تر پروانینه ئهم دوو لق چیه تییهی نیوان راستی و بهها. ناتوانی بههاکان له راستیه کانهوه وهرگیرتن.

ئهم دهسته وازهیه تا رادایهک راسته، وهلی تا رادهیهک ههلهیه.

پتوبسته سیسته می بهها بهندو باوسه ندوو هکان له ههر سه دهو ولاتیکدا تاقی بکه پته وه بو پهره باکردنی ئه وهی تا چ ئه ندازه یهک سیسته مه که به هوی راستیه کانی ژینگه که له قالب ده درئ. له گه لاله نامهیه کی پیتشردا سه رنجمدایه گۆرانی ناوه پۆکی میژویی بهها- وشه کانی وهک نازادی و یه کسانی، یان دادپهروه ری.

یا ئه وه تا کلێسهی مه سیحی وهک ده زگایهک وهریگره، که به شیوهیه کی سه ره کی بایه خ به بلاو کردنه وهی بهها ئه خلاقییه کان ده دات.

ههر یهک له مانه له گه ل یه کتری به راورد بکه: بههاکانی مه سیحیه تی سه ره تاییی و بههاکانی پاپایه تی سه ده کانی ناوه راست، یان بههاکانی پاپایه تی ناوه راست و بههاکانی کلێسه پروتستانتیه کانی سه دهی نۆزده هم.

یان بو ئه ونه به راورد بکه له نیوان ئه و بههایانهی ئه مپۆ کلێسهی مه سیحی له ئیسپانیادا بلاویان ده کاته وه ئه و بههایانه ییش، که کلێسه مه سیحیه کان له ولاته یه کگرتوو هکانی ئه مریکا دا بلاویان ده که نه وه.

ئهم جیاوازییهی بههاکان له جیاوازی راستیه میژویییه کانهوه سه رجاوه ده گرت.

یان سه رنج بده ئه و راستیه میژوییانهی، که له سه دهو نیوی رابردوو دا بوونه هوی ئه وهی کۆیلایه تی و جیاوازی ره گه زی و ژیر بارخستنی کاری مندالان به شیوهیه کی گشتی وهک بی ئه خلاقی

سەیر بکرتین- ھەموو سەردەمەکانی پێشتر وەک کاری بێ لایەن لە رووی ئەخلاقی یانیش وەک کاری بە نێوبانگ قبوڵدەکران.

ئەو پێشنیارە دەلی ناتوانی بە ھاکان لە راستییەکانەوە وەرگیرێت بە لایەنی کەمەوێ تاک لایەن و فرۆدەرە. یان بواریان بەدەن دەستەواژە کە پێچەوانە بکەینەوە. ناتوانی راستییەکان لە ھاکان وەرگیرێت.

ئەم دەستەواژەیە تا رادەیەک راستە، بەلام لەوانەیە فرۆدەر بیت، ھەروەھا پێویستی بە زەمێنە سازکردنێک ھەیە.

کاتیەک دەمانەوی راستییەکان بناسین، کاتیەک دەمانەوی ئەو پرسیارانە بزانی، کە دەیانکەین، ھەروەھا دواچار دەمانەوی ئەو وەلامانە بزانی، کە در دەستیان دەخەین، ھەموو ئەمانە بە ھۆی سیستەمی بە ھاکامانەوێ فێتدەدرێن. وێنەی راستییەکانی ژینگە کەمان بە ھۆی بە ھاکامانەوێ لە قالب دەدرێ، واتە بەر ھۆی ئەو کاتیگۆریانەو، کە لە میانەیانەوێ لە راستییەکان نزیک دەکەوینەو؛ ھەروەھا ئەم وێنەیە یەکێکە لەو راستییە گرنگانەی دەبێت بایەخی پێ بدەین.

بە ھاکان دەچنە نێو راستییەکانەوێ دەبنە بە شێکی جەوھەریان.

بە ھاکامان وەک ئێمە می مۆڤ بریتین لە بە شێکی جەوھەری کەرەستە کامان.

لە میانەوێ بە ھاکامانەوێ، کە دەتوانین خۆمان لە گەڵ ژینگە کەماندا بگۆنجین، ھەروەھا ژینگە کەمان لە گەڵ خۆماندا بگۆنجین بۆ ئەوێ سەردەستەیی بە سەر ژینگە کەماندا بە دەستبێن، ئەو سەردەستەییە می مۆڤو دەکاتە تۆماری پێشکەوتن.

وێنەی لە بەدرامکردنی کێشە کێشە می مۆڤ و ژینگە کەوێ دژە کێشە کە ھەلەو جیاکردنەوێ کە ھەلەو نێوان راستی و بە ھاکان دروست مەکەن.

پێشکەوتن لە می مۆڤو لە میانەوێ پشت بە یە کتری بەستن و کارلێکی نێوان راستی و بە ھاکانەوێ دیتە ئەنجام. می مۆڤو نۆسی بابەتی ئەو می مۆڤو نۆسە، کە تا سەر ئێسقان لەم رەوتە ئالگۆرەدا قال دەبێتەو.

کلیلی پرسی راستی و بە ھاکان لە میانەوێ بە کارھێنانی ناسایی وشە، راستییەوێ دەستەبەر دەبێت، ئەو وشەوێ جیھانی بە ھاکان و جیھانی راستییەکان لە یە کتری جیا دەکاتەوێ لە سروشتەکانی ھەردوو جیھانیش پێکدێت.

ونه بېن ئمه خهسله تېكى زمانى ئىنگلىزى بېت، به لكو وشه كانى به رامبهر (Truth) له زمانه لاتىنييه كاندا وهك Wahrheit له زمانى ئلمان و Pravada^(۱۴۹) له زمانى رووسيدا خودانى ئهم تاييه تمه ندييه دوو لايه نهن.

وا دياره هممو زمانىك له پيتاو راستييه كدا پتويستى به وشه يهكى لهم جوړه هه بېت، كه ته نها برىتى نيه له روونكارى راستييه ك و پرپارى به هايه ك، به لكو هه ريك له دوو سرشته كه ده گريته وه. رهنگبى ئه وه راستييه ك بېت، گهر بلېم حفته ي رابردو رويشتمه لهندهن.

وهلى له وه ناچې به شيوه يهكى ئاسايى به (Truth) نيوزه دى بكه ي: چونكه هيچ ناوه روځكي به هاداران له نيوخو نى ناگريت.

له لايه كى تره وه، كاتيك دامه زرينه رانى داموده زگاكانى ****) ولا ته يه كگرتوه كانى ئه مريكا له راگه ياندنى سهر به خويدا ئامازه يان به راستييه كى خويان (self-evident) دا، كه هممو مروځه كان به يه كسانى دروستكراون، رهنكه هه ست به وه بكه يت ناوه روځكى به هاي دهسته واژه كه به سهر ناوه روځكى راستييه كه دا زاله، ئينجا به م حساب به دهسته واژه كه به، راستى، له قه لهم ناده يت.

جيهاننى راستياري ميژوويى ده كه وښته شوښيكي نيوان ئهم دوو جه مسه رانه: جه مسه رى باكوورى راستييه بې به هاكان و جه مسه رى باشوورى ئه و پرپاره به هاداران هى هيژ پر كيتشى ئه وه ده كهن خويان به رنه نيو راستييه كان.

ههروهك له گه لاله نامه ي يه كه مدا گوتم، ميژوونوس پيوانه ي نيوان راستى و شوځه كان، و نيوان راستى و به هاكان ده كات و ناتوانى له يه كتر يان جيا بكا ته وه.

گهر بېت و له جيهاننىكي چه به ستودا زيان بگوزهر ټنى، ئه و ناچارى جيا بو نه وه يه ك له نيوان راستى و به هادا بدركيښى.

وهلى له جيهاننى چه به ستودا ميژوو شتيكى بې مانايه. ميژوو له جه وهه رى خويدا برىتييه له گوزان و لښين، يان -نه گهر نه تانه وئ تيښى پروپوچ له باره ي وشه كونه كه وه بورو وژيښ- ئه و برىتييه له پيشكه وتن.

كه و ابو له سهره نجامدا ده گريتمه وه سهر وه سفى ئاكتن له مەر پيشكه وتن، كه به م چه شنه وه سفى ده كات: «برىتييه له گريمانىكي زانستى پتويسته ميژوو له سهر بنه ماي ئه و گريمانه زانستيه بنووسى».

که وابوو گهر بتانه وی دتوانن له میانه ی وابه سترکردنی مانای رابردوو به هینزیکې سهریاره کی میژویی و سهرویی عهقلانییه ته وه میژوو بکه نه تیژلژیا.

ههروه ها گهر بتانه وی دتوانن میژوو بکه نه وپژه واته کوکړدنه وه ی چیروک و نه فسانه کان دهریاره ی رابردوو به یی نه وه ی ماناو گرنگییان هه بیت.

تهنها نه وه که سانه دتوانن میژوو به مانای پر به پیستی خوی بنووسن، که مانای ناراسته یه که له خودی میژوودا دده وژنه وه و قبولده که ن.

نه و بیروباوه په ی ده لی نیمه له شوینیکه وه هاتوین به ندیوارییه کی زور نزیکی له گهل نه و بیروباوه دا هه یه، که ده لی به نیازین به ره و شوینیک برین.

نه و کوښه لگه یه ی باوه په ی به توانای خوی نه بیت به وه ی له داهاتوودا پیس ده که ویت، نه و خیرا خوځه ریککردنی به پیشخستنی خوی له رابردوودا ده وه ستین.

ههروه که له ده سپیکې که لاله نامه ی یه که مدا وتم، تیروانینمان له باره ی میژوو تیروانینمان له باره ی کوښه لگه ره نگه داته وه.

وا نیستاکه له میانه ی ناشکرکردنی باوه پیوونم به داهاتووی کوښه لگه و داهاتووی میژوو ده که پیمه وه سهر خالی ده سپیکردنم.

شەشەم

ئاسۇبەكى بەرفراوان

ئەو چەمكەي لەم گەلەنامانەدا ۋەك رەوتىكى بەردەوام لىقن بار لە بارەي مېژو پېشكەشمكرد، بە مېژو نووسىشپە، كە لە نېئو ئەم رەوتەدا دەجولتى، ۋا ديارە دەرياستى چەند تېرمانكەم بكات لە بارەي پېگەي ھەريەك لە مېژو-ۋ- مېژو نووس لەم سەردەمەماندا. لە سەردەمەمەكدا ژيان دەگوزەرتىن- نەك بۆ جارى يەكەم لە مېژوودا- كە بەرىنيپەكانى فەلاكەتى جىھانى خەرىكە بىنەدى و خەرىكە نەينەدى، ئەمانەش قورسايى دەخەنە سەرشانى ھەموو كەسىك.

ئەم بەرىنيپانە نەدەسەلمېندىرتىن و نە رەتدەكۆتەنەو. ۋەلى بە ھەر چەشنىك بېت لەو بەرىنيپە كەمتر راستە، كە دەلى رۆژتىك لە رۆژان ھەموومان دەمرىن؛ چونكە دلتىايى بوون لەم بەرىنيپە لە دانانى نەخشەكانى داھاتوو ياساغمان ناكات، ئەو لەسەر بىنچىنەي ئەو گرمانەي مەزنى جىھان بېت- لەو سەركەشيانە رزگارى دەبېت، كە ھەر شەمان لىدەكەن، ھەر ھەم مېژو بەردەوامدەبېت. دواي ئەو ھى جىھانى چەرخەكانى ناوەرەست بەرەو وىراني رۆيشت و بناخەكانى جىھانى مۆدىرتن لە سەدەكانى پانزەھەم و شانزەھەمدا دانران، لە سالانى ناوەرەستى سەدەي بېستەمدا جىھان رەوتىكى گۆرانی ۋاى بە خۆپەو ھى بىنى رەنگە لە ھەر رەوتىكى دىكە قوولتر و ئاودامانتر بووبېت، كە بەسەر جىھان ھاتووە.

گومانى تېدا نىپە لە سەرنجامدا گۆران بەرھەمى دۆزىنەو ھەدايتانە زانستىپەكان و بەرھەمى بەرفرەي جىبەجىكرەنى بى ئەندازەيان و بەرھەمى ئەو پەرەسەندەپە، كە لە سونگەيانەو سەرهەلدەدات ئىنجا چ راستەوخو بېت چ ناراستەوخو. بەرچاوترىن لاينى گۆران ئەو شوپشە كۆمەلايەتپەپە، كە دەشتى لەگەل ئەو شوپشەدا بەراورد بىكرى، كە لە سەدەكانى پانزەھەم و شانزەھەمدا چىنكى نوتى بىنگرتو لەسەر دارايى و بازىرگاني و دواچار لەسەر پىشەسازى گەپاندە پاينە دەسەلات.

پنکھاتەى نوێى پيشەسازيان و پنکھاتەى نوێى کۆمەڵگەکه‌مان پرسى ئەوەندهى بيشوومار ده‌خەنەوه، که ناتوانم لێره‌دا باسيان بکه‌م.

وه‌لى گۆزان دوو لايەنى پەيوەنديدار بە بابەتەکه‌ى منى هەيه - يەکیکیان ئەو لايەنەيه پتي ده‌لێم گۆزان بە قوولتي، ئەوه‌ى تريان ئەو لايەنەيه، که پتي ده‌لێم گۆزان لە پانتايي جوگرافياييدا.

هه‌ول ده‌ده‌م بە کورتى باس لە هه‌ريەکه‌يان بکه‌م.

ميژوو کاتيک ده‌ستپيده‌کات، که م‌رو‌قه‌کان لە رووى زنجيره‌ى ئەو رووداوە تايه‌تياينه‌وه بير لە تپه‌پرینی رۆژگار بکه‌نەوه، که م‌رو‌قه‌کان بە شتويه‌کي هوشيارانه تيوه‌يان ده‌کلين و کاريان تپه‌که‌ن، نه‌ک لە رووى روه‌تە سروشتيه‌کاني وه‌ک خولي وه‌رزه‌کان و ماوه‌ى ژباني م‌رو‌ق. بورکه‌ه‌رت ده‌لێت: «ميژوو بە هۆى بيدارکردنه‌وه‌ى وشياري له‌گه‌ڵ سروشتدا ناتەبايه^(١٥٠). ميژوو برتتیه‌ له‌ کيشمه‌کيشمی درێزخايه‌نى م‌رو‌ق بۆ تپه‌گه‌يشتن له‌ ژینگه‌و کارتيداکردنى بە هۆى بەکاره‌يتناني عه‌ق‌ل‌يه‌وه».

وه‌لى سه‌رده‌می مۆديرن بە شتوازيکی شو‌رشيگيترانه کيشمه‌کيشمه‌کەى فراوانتر کردوه. هه‌نوکه م‌رو‌ق بە دواى ئەوه‌دا وێله نه‌ک ته‌نها له‌ ژینگه‌کەى تپه‌گات و به‌رفه‌رمانى بکات، به‌لک‌و عه‌ودالتي ئەوه‌يه له‌ خودى خوشى تپه‌گات؛ گه‌ر ده‌سته‌واژه‌يه‌کي ره‌وابي، ئەوا ئەم چه‌مکه ره‌هه‌نديکي نوێى بۆ عه‌قل و ميژوو زيده‌کردوه.

ئەم چه‌رخەى ئیستا بە چه‌شتينکي ميژووييانە لە هه‌موو چه‌رخه‌کان ه‌شکارتره. م‌رو‌قى مۆديرن لە رووى راده‌ى هوشيارى خوديه‌وه له‌ پيشه‌نگي م‌رو‌قه‌کاني پيشتردايه، که وابوو له‌ باره‌ى ميژووشه‌وه هوشياره.

م‌رو‌ق بە تاسه‌وه ده‌نواپتسه ئەو زه‌رده‌و گزنگانه‌ى ليوه‌يه‌وه هاتوه، به‌و هيوايه‌ى تيشکه‌ لاوازه‌کاني ئەو تارمايه‌يه رامالتي، که پتييدا گوزەر ده‌کات؛ بە پتچه‌وانه‌وه به‌رزخوازي و گومانه‌کاني م‌رو‌ق له‌ باره‌ى ئەو رتگايه‌ى له‌ به‌رده‌می دايه تپروانينه‌کاني بە نيو پنهاندا خيرا ده‌کات.

هه‌ريەک له‌ رابردو، و ئیستا، و داهاوو له‌ زنجيره‌يه‌کي بي کۆتاي ميژوودا به‌ يه‌که‌وه به‌نديوار ده‌بن.

له‌وانه‌يه بگوتري گۆزان له‌ جيهاني مۆديرندا به‌ له‌ نيو خوگرتنى په‌ره‌سه‌ندنى هوشيارى م‌رو‌ق له‌ باره‌ى خويه‌وه له‌گه‌ڵ ديکاردا ده‌ستپيده‌کات، ديکارته‌ يه‌که‌م که‌س بوو پتگه‌ى م‌رو‌قى وه‌ک

بوونه وهرتیک چه سپاند، که نهک تنهها ده توانی بیریکاته وه، به لکو ده توانی له باره ی بیرکرنه وه ی خودی خوشییه وه بیریکاته وه، مروث ده توانی له کرده ی چاودیری کردندا چاودینی خودی خو ی بکات، که وابوو له یک کاتدا مروث خود و بابه تی هزر و چاودیری کردنه.

وله تی تاوکو دوباهشی سده ی ههژده هم په ره سندن به تهواوی روون نه بوو بویه وه، کاتیک رؤسو قوولاییه نوپکانی تیگه یشتنی خودی و هوشیار بوونه وه ی خودی مروثی ناوه لاکرد و تیروانیپکی نوتی دهر باره ی سروشتی جیهان و شارستانییه تی تهقلیدی به مروث به خشی.

دوتوکفی (de toqueville) ده لئی، شوپشی فره نسی له میانه ی نهو بیروباوه ره وه سروشکرا بوو، که پتیویست بوو ریسا سهره تاییه ساده داتا شراوه کان له مومارسه ی عقلی مروث و یاسای سروشتی جیگای نهو نه ریته تهقلیدییه ئالوزانه بگره وه، که فره مانپانی سیسته می کومه لایه تی نه م روژگاره ده کن (۱۵۱).

ئاکن له تیبینییه کی ده ستنوسوی خویدا ده لئی: تا نهوسا مروث هه رگیز عه ودالی نازادی نه بوو، هه رگیز عه ودالی نهو نه بوو بزانی به دوا ی چیدا عه ودال بووه (۱۵۲).

له تیروانیپکی ئاکن-دا به هه مان شپوه ی تیروانیپکی هیگل، نازادی و عقل هه رگیز له یه کتری جیاواز نه بوونه. هه روه ها شوپشی فره نسی به شوپشی نه مریکییه وه به ندیوار کردوه.

هه شتاو هه وت سال بهر له ئیستا باب و باپیرانمان نه ته وه یه کی نوپیان له سهر نه م کی شه وه دا دروستکرد، نه ته وه یه ک به نازادی ویناکرا بوو، نه مهش له سهر نهو بنه مایه بوو، که مروثه کان به یه کسان ی دروسته دکرتن. هه روه ک دهسته و اهه کانی لینکولین پیتش نیاریده کات، رووداو پکی ناوازه بووه بویه که م جار له میژوودا مروثه کان به نه نقه ست و هوشیاری خو یان بکه نه نه ته وه یه ک و دوا جار به هوشیار و به نه نقه ست مروثه گه لپکی دیکه له نه ته وه دا له قالب بدات.

- مروث له سه ده کانی هه ژده هم و هه ژده هم دا به تهواوی له هه مبه ر جیهانی ده وره بوری و یاسا کانی جیهانی بوو به بوونه وهرتکی هوشیار.

مروثه کان له وه زیاتر ده ریاستی برپاره نادیاره کانی چاودیری کردنیپکی په نهان نامیزی خودایی نه بوون، به لکو ده ریاستی یاسا کانی که هینباری عقل بوو.

وله تی نه م یاسایانه یاسا گه لپک بوون مروث ملکه چیان بوو، نهک ده سکردی خودی مروث بووبن. له قونای دواتردا مروث به تهواوی بوو به بوونه وهرتکی هوشیار له باره ی دهسته لاتی خو ی به سه ر

ژینگه‌ی خویداو زالبوونی به‌سەر خودی خویدا، هه‌روه‌ها له باره‌ی مافه‌کانی هۆشیاری ده‌رده‌ست خست بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌و یاسایانه دابنیت، که له ژێر سایه‌یاندا ده‌ژیت.

قوناغی گواسته‌وه له سه‌ده‌ی هه‌ژده‌هه‌مه‌وه بۆ جیهانی مۆدێرن قوناغی‌کی درێژخایهن و به‌ره‌به‌ره بوو. هه‌ریه‌ک له هه‌یگڵ و مارکسی فیه‌لسوف نمینه‌نده‌کاری ئه‌م گواسته‌وه‌یه بوون، هه‌ریه‌ک له‌م دوو فیه‌لسوفانه پێگه‌یه‌کی دژیه‌ک و دوو به‌هایان داگیر کردبوو.

هه‌یگڵ ره‌گ به‌ نێو ئه‌و یاسایانه‌ی چاودێری یه‌زدانیدا داده‌کوته‌ی، که بۆ یاسای عه‌قل گۆراون رۆحی جیهانی هه‌یگڵ چاودێری یه‌زدانی قایم به‌ ده‌ستیک ده‌گریت و عه‌قلیش به‌ ده‌سته‌که‌ی تر. هه‌یگڵ له‌مه‌دا لاسایی ئاده‌م سمیت ده‌کاته‌وه.

«تاکه‌ که‌سه‌کان به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی خۆیان جێبه‌جێ ده‌که‌ن؛ وه‌لێ به‌م پێوودانگه‌ هه‌ندیک شتی زیده‌تر ده‌رده‌ست ده‌کات، که له‌ کرده‌وه‌کانیاندا هه‌یه، به‌لام له‌ هۆشیارییاندا نییه.»

هه‌یگڵ له‌ باره‌ی ئارمانجی عه‌قلانی رۆحی جیهانه‌وه‌ ده‌ڵێ، مروه‌که‌کان له‌ کاتی به‌رباکردنی ئه‌م مه‌به‌سته‌دا، ئه‌م ئارمانجه‌ له‌گه‌ڵ تێرکردنی ئارمانجه‌کانیاندا ده‌گونجێن، که مانا‌که‌ی له‌ مه‌به‌سته‌که‌ جیاوازه‌..

به‌ شێوه‌یه‌کی ساده‌و ساکار ئه‌مه‌ بریتیه‌یه له‌ هارمۆنیای ئارمانج و به‌رژه‌وه‌ندییه‌ وه‌رگێڕاوه‌کان بۆ زمان‌ی فیه‌لسه‌فی ئه‌لمان‌ی (۱۵۳).

هه‌یگڵ ده‌سته‌واژه‌ی، گزی عه‌قل «وه‌ک هاوواتای، ده‌ستی په‌نهانی» ئاده‌م سمیت به‌کارده‌هێنی، که مروه‌که‌کان هانده‌دات بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌و ئارمانجانه به‌ ده‌ستبه‌هێتن، که له‌ باره‌یانه‌وه‌ هۆشیار نین. سه‌ره‌ڕای ئه‌وه‌ی هه‌یگڵ فیه‌لسوفی شۆرشی فه‌ره‌نسی نه‌بوو، به‌لام یه‌که‌م فیه‌لسوف بوو جه‌وه‌هه‌ری راستیه‌یه‌تی له‌ گۆڕانی میژووبی و په‌ره‌سه‌ندنی هۆشیاری مروه‌ک له‌ باره‌ی خودی خۆیه‌وه‌ ببینیت. په‌ره‌سه‌ندن له‌ میژوودا مانای په‌ره‌سه‌ندن بوو به‌ ئاراسته‌ی چه‌مکی سه‌ره‌سته‌ی.

وه‌لێ پاش سالی ۱۸۱۵ سروشکردنی شۆرشی فه‌ره‌نسی تێکه‌ڵ به‌ خا و خلیسکییه‌کانی (Res-toration) کرا.

هه‌یگڵ له‌ رووی سیاسیه‌وه‌ زۆر ترس‌نۆک بوو، به‌لام له‌ سالانی ئاخیره‌ ئۆخری ته‌مه‌نیدا له‌ دامه‌زراوی رۆژگاری خویدا زۆر خۆراگرو یه‌ک هه‌لوێست بوو بۆ ئه‌وه‌ی هه‌ر مانایه‌کی به‌ره‌سته‌ بۆ گریمانه میتافیزیکییه‌کانی خۆی به‌فرێنی.

هیرترن تیۆره‌کانی هیگل وهک، جه‌بری شوپش «نافوک ده‌کات، ئهم نافوک‌ده‌ش به راده‌یه‌کی هه‌لاوتیه له جیگای خۆیه‌تی.

ہیگل نووسین بہ کۆمەڵیک ہیما فہراہمەدەکات، بەلام هیچ نیوہرۆکیکی پراکتیکیان ہی نایەخشییت.

نہم کاره بۆ مارکس به جیما بۆ نهوهی ژمیرزانی له هاوکیشه جه بیریه کانی هیگلدا دابنیت. مارکس وهک قوتابی ههریه که له نادهم سمیت و هیگل له سوونگهی نهو چه مکه وه دهستی بیکردوه، که دهلتی جیهان له لایهن یاسا عهقلانییه کانی سروشته وه فهرکاری دهکرت.

مارکس به چەشنی هیگل، وەڵی ئەم جارهیان بە شتێوەیەکی بەرھەست و پراکتیکی، گواستەئەوە بۆ ئەو چەمکە دەنەفرینی، کە جیھانیەک ھەیە بە ھۆی ئەو یاسایانەو ھەکاری دەکەیت، کە لە میانەی رەوتتێکی عەقڵانی ھاو دەنگی دەسەدەیی شۆرشگێڕانەی مەزھەبە پەرەدەسین.

له دوا پرتوګۍ مارکس-ډا میټرو مانای سټی ګیاندووه، هرهیک له‌م شتانه به یه‌کتریه‌وه
به‌ندیوارن و ته‌کووزیه‌کی عه‌قلانی و سفت دروستده‌کهن: جووله‌ی بوویه‌ره‌کان به‌ ګوټره‌ی یاسا
باه‌تیه‌کان، یاسا نابووریه‌کان به‌ پله‌ی یه‌کم؛ چوونیه‌ک‌کردنی په‌ره‌سندنی هزر له‌ میانه‌ی ره‌وتیکۍ
دایالیکتی؛ هه‌روه‌ا چوونیه‌ک‌کردنی کرده‌وه‌که له‌ شیوه‌ی خه‌باتی چینایه‌تی به‌ شیوه‌یک تیؤرو
پراکتیسی شؤرش ته‌باو یه‌کرېز بکات.

ئەو ھى ماركس پىشكەشىدە كات برىتتە لھ پىكھاتە يەكى ياسا بابە تىيەكان و كرده ھى ھوشيارى بۆ ئەو ھى بە پراكتىسىيان بكات، كە برىتتە لھو ياسا يانە ھى جار بە جار (ھەرچەندە بە شتۈيەكى رىوودەر) پىتيان دەووترى قەزاو قەدەر و ھۆويستى.

مارکس. به شیوه‌ی یکی به‌درده‌وام له باره‌ی ئەو یاسایانەوه دەنوسیت، که تا ئیستا مەزۆف ملکه‌چیانه بەبێ ئەوه‌ی هۆشیاری له باره‌یانەوه هه‌بیت؛ مارکس زیاتر له جاریک سەرئنجی داوه‌ته ئەو چه‌مکه‌ی پێی ده‌لت، هۆشیاری هه‌له‌، ی ئەو که‌سانه‌ی که‌وتونه‌ته داوی ئابووری سه‌رمایه‌داری و کۆمه‌لگه‌ی سه‌رمایه‌داری: ئەو چه‌مکه‌نه‌ی ده‌ریاره‌ی یاساکانی به‌ره‌مه‌یه‌یتان له ه‌زری کارگۆزه‌رانی به‌ره‌مه‌یه‌یتان و به‌کاربردندا دروستیونه‌ به‌ شیوه‌یه‌کی ته‌واو له یاسا راسته‌قینه‌کان جیاوازن» (١٥٤).

ولهی مروژ چەندین نمونەى سەرئەجراکیش لە بارەى بانگەواژەکانى کردەوهى ھۆشیاری شۆرشگێرى لە نووسینەکانى مارکسدا دەوێزیتەوه.

مارکس له تیزه نښوداره کېدا دهریاره ی فویرباخ دهلی: «فیله سووفه کان به شپوه یه کی جیاجیا جیهانیان شوځه کردوه؛ وهلی ئامانج گزړینی جیهانه».

مانیفېستی کومونېستی دهلی: «پرولیتاریا دهسلاتی سیاسی خوی بو ټوه به کارده هیڼی ههنگاو به ههنگاو سهرمایه له چینی بوورژوازی دالمالی و ههمو هو و پیناوه کانی بهرهمهیتان له بهردهستی دهوله تدا چرېکاته وه».

ههروه ها مارکس له ههژده ههمین برومیری لوی پوناپارتدا دهلی: «خووده هوشاری روښنېری به هو ی رهوتی سه دهیه که وه اوای نایدیا تهقلیدیه کان تارومار دهکن» پیوسته پرولیتاریا هوشاری ههله کی کومهلگهی سهرمایه داری تارومار بکات، و هوشاری راسته قینه کی کومهلگهی بی چینایه تی دروست بکات.

وهلی نشووستی شوړشه کانی سالی ۱۸۴۸ کوسپتیکي دراماتیک و جدی بوو له بهردهم ټوه پهره سندنانه دا، که وا دیاربوو هاکا رووبدن کاتیک مارکس دهستی به کار کرد. بهشی دووه می سه دهی نوژده هم به که شی و ههوا یه کدا گوزریکرد، که هیژ بوورژانه وه و ناشته وایی تیتیدا باوبوو. به چه شنیک نه گه یشته وهرچه رخانه کی سه ده که، که گواستنه وه مان به ره و سه رده می هاوکاتی میژوو ته کووزکرد له نیو ټم سه رده مه دا ټهرکی سه رکه کی عه قل چیتربو تیگه یشتی ټو یاسا بابه تیانه نه بوو، که فهرکاری ټاکارو رهوشی مرؤث دهکن له کومهلگه دا، به لکو به شپوه یه کی دروستتر بو دووباره دروستکردنه وه کی کومهلگه ټو که سانه یه، که کومهلگه دروستدهکن له میانه کی کرده یه کی هوشارانه وه.

ههرچه نده مارکس به شپوه یه کی دروست پیناسه ی «چین» ی نه کردوه، وهلی به چه مکیکي بابه تی ده میښتته وه بو ټوه ی له میانه کی راقه کردنی ټابوورییه وه بچه سپی.

لینین له جیاتی ټوه ی جهخت له سه ر «چین» بکات جهخت له سه ر «پارت» دهکات، که پتی وایه پتشنهنگی «چین» پتکدیتی و سرشتی پیوستی هوشاری «چین» له ناو «چین» دا بلاو ده کاته وه.

مارکس «نایدیوژیا» به زاروا یه کی نیگه تیف داده نیت- به بهرهمی هوشاری ههله ی سیسته می سهرمایه داری کومهلگهی داوه ته قه لدم.

نایدیوژیا له لای لینین ده بیته زاره وایه کی بیلاین یان پوزه تیف- بریتیه له و بیروباوه ری دهسته برتریکی سه رکرده هوشاره کان له باره ی چینه وه له نیو ټو کارگوزارانه یاندا بلاو کردو ته وه، که به

شیوه‌یه‌کی شاروه هۆشیارییان له باره‌ی چینه‌وه هه‌یه. چیتەر له قالب‌دانی هۆشیاری چینه‌یه‌تی ره‌وتیکی ئۆتۆماتیکی نییه، به‌لکو کاریکه پیتیسته له ئەستۆ بگیرێ. بیرمه‌ندیکی دیکه‌ی مه‌زن، که لهم سه‌رده‌مه‌ماندا ره‌هه‌ندیکی تازه‌ی خسته سه‌ر عه‌قل فرۆیده.

فرۆید ئەمرۆکه وه‌ک که‌سایه‌تییه‌کی بزر ماوه‌ته‌وه.

فرۆید به هۆی چه‌شنی په‌روه‌ردهو پاشخانه‌که‌یه‌وه تاکه‌که‌سیکی لیبرالی سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌م بوو، هه‌روه‌ها به‌بێ چه‌ندو چوون ئەو گریمانه به‌ندو باوه فریوده‌ری قبوڵکردووه، که ده‌لێ دژایه‌تییه‌کی جه‌وه‌هه‌ری له نیوان تاکه‌که‌س و کۆمه‌لگه‌دا هه‌یه.

فرۆید وه‌ک بوونه‌وه‌ریکی بایۆلۆژی له مرۆف ده‌کۆلێته‌وه، نه‌ک وه‌ک بوونه‌وه‌ریکی کۆمه‌لایه‌تی، فرۆید ده‌یه‌وێ ژینگه‌ی کۆمه‌لایه‌تی له رووی می‌ژووپییه‌وه زیتەر وه‌ک شتیکی دیاریکراو دا‌بنیت نه‌ک وه‌ک شتیک، که له لایه‌ن خودی مرۆفوه له ره‌وتیکی به‌رده‌وامی ئەفراندن و گواسته‌نه‌ دا‌بیت.

فرۆید هه‌میشه به هۆی نزیک‌کردنه‌وه‌ی پرسه به ناو راسته‌قینه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان له تاکه که‌سه‌وه که‌وتۆته به‌ر هیت‌رش مارکسییه‌کان، هه‌روه‌ها به‌م پێ‌و‌دانگه وه‌ک که‌سیکی کۆنه‌په‌رست تۆمه‌تبار کراوه؛ ئەم تۆمه‌ته‌ی خراوه‌ته ئەستۆی فرۆید ته‌ن‌ها تا راده‌یه‌ک راسته، هه‌روه‌ها ئەم تۆمه‌ته به شیوه‌یه‌کی تیروته‌سه‌ل له لایه‌ن قوتابخانه‌ی نوێی فرۆیدیزمه‌وه له ولاته‌یه‌که‌گرتوه‌کانی ئەمریکا‌دا به‌ریاساو کرا، قوتابخانه‌که ئەوه گریمان ده‌کات، که به‌د گونجانه‌کان به پێکهاته‌ی کۆمه‌لگاوه سه‌رچاوه ناگرن، به‌لکو وه‌ک شتیکی زگماکی له تاکه‌که‌سه‌دا بوونیان هه‌یه، هه‌روه‌ها خو‌گونجاندانی تاکه‌که‌س له‌گه‌ڵ کۆمه‌لگه‌دا وه‌ک ئەرکیکی جه‌وه‌هه‌ری ده‌رووناسی دا‌ده‌نیت.

تۆمه‌تیکی به هه‌ره‌مینتری دیکه له دژی فرۆید، ئەوه‌یه گوايه فرۆید رۆلی ناعه‌قلانییه‌تی له کاروباره‌کانی مرۆفدا به‌فره‌کردووه، ئەمه‌ش سه‌د ده‌ر سه‌د هه‌له‌یه‌وه وابه‌سته‌ی تیکه‌ل و پیکه‌ل‌کردنیکی سه‌ره‌تایی ده‌بیت له نیوان دان‌نان به‌ سه‌رشتی ناعه‌قلانییه‌ت له ئاکارو ره‌وشتی مرۆفداو نایزای ناعه‌قلانییه‌ت. به‌ داخه‌وه لهم رۆژگاره‌دا نایزایه‌کی ناعه‌قلانییه‌ت به شیوه‌ی له‌که‌دارکردنی ده‌سه‌کوت و توانسته شاروه‌کانی عه‌قل له جیهانی قسه‌که‌ر به زمانی ئینگلیزیدا هه‌یه، ئەم نایزایه به‌شیکه له شه‌پۆلی ره‌شبینی ئیسته‌کی و پارێزبازی تووندپه‌وه، که دواتر باسیان لێ‌وه ده‌که‌م.

وه‌لێ ئەمه له فرۆیده‌وه سه‌رچاوه ناگرت، که که‌سیکی ناشایسته‌وه عه‌قل مه‌ندیکی سه‌ره‌تاییتر

بوو بیت. نهو دی فروید کردوویه تی له پټناو فراوانکردنی بواری مه عریفه و ټیگه یشتنماندا بووه له میانه ی والا کردنی ریشه ناهوشه کیسه کانی ټاکارو رهوشتی مروث بهرهو ټاقاری هوشیاری و لیکولینهو دی عه قلاتی.

نهمه بریتی بوو له بهر فره کردنی کایدی عه قل و زیده بوونی دهسه لاتی مروث بو ټیگه یشتن و کونترول کردنی خودی خوئی و دوا جار بو ټیگه یشتن و کونترول کردنی خودی ژینگه که ی؛ هرهو ها نهم کاره گوزارشت له دهسکه و ټیگی شورشگپړانه و پیسکه و تووخواز دهکات. لهم روانگه یه شهو ه فروید کاره که ی مارکس ته کووز دهکات نهک دژایه تی بکات.

فروید بهو مانایه سر به جیهانی هاوچه رخه، که سهره پای نهو هی سهد دهر سهد له دهست چه مکی چه سپاو و نه گوری سروشتی مروث راناکات، که رهسته کانی ټیگه یشتنی قوولتر له ریشه کانی ټاکارو رهوشتی مروث فره راهه مدهکات و له میانه ی رهو ته عه قلاتی یه کانیشه وه که رهسته ی هه مو ار کردنی هوشیاری ټیگه یشتنه که فره راهه مدهکات.

گرنگی تایبه تی فروید له روانگه ی میژوونو وسدا له دوو لایه نه وه سهرچاوه دهگریت. یه که م، فروید دوا نارمانجی وه همه کونه که ی پټکاوه، که دهلی نهو پالنه رانه ی مروثه کان ده بیژن یان باوهر به خوین ده هیتن، که له سوونگه یانه وه کار ده کهن و له راستیشدا پراو پری راغه کردنی کرده و کانیا ن: بریتی یه له دهسکه و ټیگی نیگه تیقی تا راده یه ک گرنک، ههرچه نده هه ندیک که سی خوین گهرم به شیهو یه کی پوزه تیف بانگه شه ی نهو ده کهن، که له میانه ی میتوده کانی شیکردنه و دی دهروونی یه وه تیشک به خریته سهر ټاکارو رهوشتی پیاوه مه زنه کانی میژوو، وهلی پیویسته نهم بانگه شه یه به پارته زوه وهریگریت.

کرده ی شیکردنه و دی دهروونی وابهسته ی گهواهی نهو نهخوشه ده بیت، که دهپشکرنیت: چونکه ناتوانی گهواهی له مردوو وهریگری.

دووم، فروید لهو دهدا کاره که ی مارکس به هیته دهکات، که میژوونو وس له سهر ټاقیکردنه و دی ههریه ک له مانه ی خوا ره هان ده دات: ټاقیکردنه و دی خودی خوئی و پیگه که ی له میژوودا، ټاقیکردنه و دی نهو پالنه رانه ی - لهوانه یه پالنه ره شاراو ه کان بن- که بژارده ی بایه ته که ی یانیش سهرده م و هه لېژاردن و شروقه کردنی راستی یه کان ریتمایي ده کهن، ټاقیکردنه و دی نهو پاشخانه نه ته و دی و کوومه لایه تی یه ی، که گو شه نیگه که یانی دیار یکردووه، ټاقیکردنه و دی نهو چه مکی داهاتوو،

که چه مکی میژوونوس له باره‌ی رابردو دروستبکات.

دوای نه‌وی مارکس و فرۆید لهم باره‌یه‌وه نووسینه‌کانیان به کوټا هیټنا، میژوونوس هیچ په‌لپټیکي له بهره‌مدا نه‌ما بو نه‌وی وهک تاکه‌که‌سیکی پدتی له دهره‌وه‌ی کومه‌لگه‌و دهره‌وه‌ی میژوودا بیر له خودی خوۍ بکاته‌وه.

نهم سهرده‌مه‌مان بریتیه له سهرده‌می هوشیاری خودی؛ میژوونوس ده‌توانی و ده‌بی بزانی چی ده‌کا.

نهم گواستنه‌وه‌یه‌ی به گواستنه‌وه بو جیهانی هاوچهرخ نیوزه‌دم کرد- واته بهره‌کردنی نمرک و ده‌سته‌لاتی عه‌قل بهره‌و نا‌قاری بواره نوټ‌کان- هیژ نا‌ته‌واوه: نهم گواستنه‌وه‌یه به‌شیکه له‌و گورانه شوژشگپړیه‌ی، که له میانه‌یه‌وه جیهانی سده‌ی بیسته‌ههم گوزهر ده‌کات.

پټویسته چند ماکټیکي سهره‌کی گواستنه‌وه‌که تاقی بکه‌مه‌وه. بوارم بدن به ماکه نابوریه‌کان ده‌ستپټیکه‌م.

باوهرپوون به یاسا باب‌ه‌تیه نابوریه‌کان، نه‌وانه‌ی فهرکاری نا‌کارو ره‌وشتی نابوریانه‌ی مروټ و نه‌ته‌وه‌کان ده‌کمن، هره‌وه‌ها نه‌وانه‌ی تنها بهره‌نگاری زبانی خوټان ده‌بنه‌وه تاوه‌کو سالی ۱۹۱۴ به شپوه‌یه‌کی کرده‌ی هیچ مشتومړټکیان له‌سهر نه‌بوو.

خوله بازگانییه‌کان و بهره‌زو نزمی نرخ‌کان و بیټکاری له میانه‌ی نه‌و یاسایانه‌وه دیاریده‌کران. نهم تټروانینه تاوه‌کو کوټایی ۱۹۳۰-یه‌کان هیژ له به‌ندو باو سهندندا بوو کاتیک داکشانه‌وه‌ی گهره‌ی نابوری ده‌ستپټیکرد.

له‌وسا به‌ولاه بارود‌خه‌کان به خیرایی ده‌گوزان. له ۱۹۳۰-یه‌کاندا خه‌لک باسی له «کوټایی مروټی نابوری» ده‌کرد واته نه‌و مروټه‌ی به گونجان له‌گه‌ل یاسا نابوریه‌کاندا به بهره‌وامی عه‌ودالتي بهره‌وه‌ندییه نابوریه‌کانی بوو؛ نینجا له‌وساوه جگه له کومه‌لټیکي که‌م نه‌بیټ به ناوی (Rip van winkles)-ی سده‌ی نوزده‌ههم، هیچ که‌سیک به‌م مانایه باوهر به یاسا نابوریه‌کان ناهینټ.

لهم روژگارده‌ا ماکه نابوریه‌کان یا نه‌وته‌ا بوونه‌ته زنجیریه‌ک هاوکیشه‌ی تیوری بیرکاریانه، یان نه‌وته‌ا بوونه‌ته توټژینه‌وه‌ی پراکتیکي چونه‌تی فهرکارکردنی هندی‌ک که‌س به هندی‌ک که‌سی دیکه. به شپوه‌یه‌کی سهره‌کی گوزان بریتیه له گواستنه‌وه له سهرمایه‌داری تاکه‌که‌سییه‌وه بو سهرمایه‌داری بهره‌راوانی زوره‌ی خه‌لک.

مادام بەلئىندەرو بازىرگانەكان سەردەستەبن، ئەوا ھىچ كەسپىك ناتوانى ئابوورى كۆنترۆل بىكات، يان بە ھىچ شىتوانىكى گىرنگ ناتوانى كارىگەرى بىخاتە سەر ئابوورى؛ ھەرۈەھا ۋەھمى رەوت و ياسا و ناتاكەكەسىيەكان ۋەك خۇيان مايەۋە.

تەنەنت «بانكى ئىنگلىزى» لە رۇژانى ئەۋپەرى برەو و دەسەلاتىدا ۋەك تۆماركارىكى نىمچە ئۆتۆماتىكى ئاراستە ئابوورىيەكان سەيرى دەكرا نەك ۋەك مىكانىك كارىك و دەسكارىكارىك، ۋەلى ئەم ۋەھمە ھەر لەگەل گواستەۋە لە ئابوورى سەرىستەۋە بۆ ئابوورىيەكى بەرپۆەبراۋ بەرەو نەمان دەچى (ئىنجا چ ئابوورىيەكى سەرمایەدارى بەرپۆەبراۋ بىت چ ئابوورىيەكى سۆشالىستى بىت، ئىنجا ئەم بەرپۆەبردنە چ لە لایەن سەرمایەيەكى بەرفرەۋە بىكرى چ لە لایەن سەرمایەيەكى بە ناو تايىبەتەۋە بىكرى يان لە لایەن دەۋلەتەۋە بىت).

رووندەبىتەۋە كە خەلكانى دىارىكرەۋ لە پىناۋ ئامانجى دىارىكرەۋدا برىارى دىارىكرەۋ دەدەن، ھەرۈەھەئەم برىارانە رەوتى ئابورىمان دىارىدەكەن. ئەم رۇژگارە ھەموو كەسپىك ئەۋە دەزانى، كە نرخی نەوت يانىش سابوون لە بەر خاترى ياساى بابەتى داخواست و ۋەبازارخساق ناگۆپت. ھەموو كەسپىك دەزانى، يان پىتى ۋايە دەزانى، كە بى بازارى و بىكارى دەسكردى مەۋقن: ھۆكۈمەتەكان برىار دەدەن، يان لە راستىدا بانگەشەى ئەۋە دەكەن، كە ئەوان دەزانن چۆن ئەم چەشەنە پرسانە چارەسەر بىكەن.

گواستەۋە لە ئابوورى سەرىستەۋە بۆ پلاندانان و لە ناھۆشيارىيەۋە بۆ ھۆشيارى خودى و لە باۋەربوون بە ياسا بابەتسىيە ئابوورىيەكانەۋە بۆ باۋەربوون يەۋەى مەۋق بە ھۆى كەردەۋەى خۆيەۋە دەتوانى بىتتە سەرۋەرى چارەنۋوسى ژىنگەكەى خۆى، ئەنجامدرا.

سىياسەتى كۆمەلەيتى شانەشانى سىياسەتى ئابوورى ھەنگاۋى ناۋە: لە راستىدا سىياسەتى ئابوورى لەگەل سىياسەتى كۆمەلەيتىدا يەكتىران گىرتەۋە.

با برگەيەك لە دوا بەرگى چاپى يەكەمى مەۋقەى كىمىمىجرى ھاۋچەرخ ۋەرىگرم، كە لە سالى (۱۹۱۰) -دا بلاۋكرەۋەتەۋە، برگەكە لىدوانىكى گىرنگى نووسەرىكە، كە بە ھىچ شىتەيەك ماركسى نەبوۋە رەنگە ھەرىگىزىش لە بارەى لىنىنەۋە نەبىستى:

باۋەربوون بە توانستى چاكسازى كۆمەلەيتى لە ميانەى كۆششى ھۆشيارانەۋە ئاراستەيەكى بەندووبوۋى ھزرى ئەۋرەپىيە؛ ئەم بىروباۋەرە ۋەك دەرمانى ھەموو دەرديك جىگەى باۋەربوون بە

نازادی گرتۆتۆه... برهوی ئەم بیروباوهڕە لەم سەردەمەدا بە قەد باوەڕپوون بە مافەکانی مەرۆڤ لە سەردەمی شۆڕشی فەرەنسیدا گرنگ و پڕ مانایە^(١٥٥). پەنجای سالت دواى نووسینی ئەم پرگەیهو زیاتر لە چل سالت دواى شۆڕشی رووسی و سى سالت دواى داكشانهوه ئابوورییه مەزنەكە، و لەم رۆژگارەدا ئەم بیروباوهڕە بۆتە شتێكى ئاسایی؛ هەروەها گواستەوه لە یاسا ئابوورییه ملکهچ کراوەکانەوه بۆ ئەو یاسا بابەتییه ئابووریانهی، هەرچەندە لە رووی گریمان کردنەوه عەقلانین، کە لە توانای مەرۆڤدا نەبوونە لە میانەى کردەى ھۆشیارانەوه باوەڕ بە توانای مەرۆڤ بەیتن بۆ ئەوێ چارەنووسی ئابووری خۆی کۆنترۆل بکات، ئەم کردە ھۆشەکییه لای من وەک پێشکەوتنێک دەرەکهوێ لە بواری کردەیی عەقل لە ھەمبەر کاروبارەکانی مەرۆڤدا، هەروەها گوزارشت لە توانای زێدەبووی مەرۆڤ دەکات بۆ تێگەشتن و سەرورەیکردن بەسەر ژینگەو خودی خۆیدا، بە شێوەیەک گەر پێویستبکات دەبێ ئامادەگیم ھەبێ بە نێو کۆنەکەى پێشکەوتن نێوژەدی بکەم.

بوارم نییه بە درێژى باس لە رەوتە ھاوچەشنە کارکەرەکانی بکەم لە بوارەکانی دیکەدا. تەنانت زانست ھەروەک بێنیمان ھەنووکە ئەوەندەى بە دروستکردنی ئەو گریمانانەوه خەریکە، کە رەنگە لە میانەیانەوه مەرۆڤ بتوانێ سروشت بۆ مەبەستەکانی خۆی دەستەمۆ بکات و ژینگەکەى بگۆڕێ، ئەوەندە بە لێکۆڵینەوه دامەزراندنی یاسا بابەتییهکانی سروشتەوه خەریک نییه. لەوێش گرنگتر مەرۆڤ لە میانەى پیاوەکردنی عەقلەوه نەک تەنھا دەستی بە گۆڕینی ژینگەکەى کرد، بەلکۆ دەستی بە گۆڕینی خودی خۆشی کرد.

مالتووس لە پەرتووکیکی ھەرەگرنگدا ھەولیدا ئەو بەجەسپینێ، کە یاسا بابەتییهکانی دانیشستوان بە چەشنی «یاساکانی بازاری» ئادەم سمیت کاردەکەن بەبێ ئەوێ ھیچ کەسیک ھۆشیاری لە بارەى رەوتەکەوه ھەبێت.

لەم رۆژگارەدا ھیچ کەسیک باوەڕ بەم چەشنە یاسا بابەتییانە ناکات؛ بەلکۆ کۆنترۆلی دانیشستوان بۆتە دۆزێکی عەقلانی و ھۆشیاری سیاسەتی کۆمەلایەتی.

لەم سەردەمەماندا بە ھۆی کۆششی مەرۆڤەوه درێژکردنەوهی تەمەنی مەرۆڤ و گۆڕینی ھاوسەنگی نێوان وەچەکاغان بێنی لە نێو دانیشستوانماندا.

ھەروەها لە بارەى ئەو دەرمانانەمان بیست، کە بە چەشنێکی ھۆشیارانە بۆ کارکردنە سەر ئاکارو رەوشتی مەرۆڤ بەکارھێنراون، ھەروەها گۆتییستی ئەو کردە نوێدارییانە بووین، کە بە ئامانجی گۆڕینی

رووخساری مروّث ئەنجامدراون.

بە بەرچاوی ئێمەو هەریەک لە کۆمەڵگەو مروّث لە میانەی کۆششی ھۆشیارانەی مروّثەو گۆراون و گۆرێندراون.

وەلێ گرنگترینی ئەم گۆراوانە رەنگە ئەوانە بن، کە بە ھۆی پەرەسەندن و بەکارھێنانی میتۆدە مۆدێرنەکانی قایلکردن و ھینکردن ھزرەو ئەفرێندراون.

ئەمڕۆکە ھینکەرەکان لە ھەموو ئاستێک بە شتوویەکی ھۆشیارانە زۆتەر بەووە خەریک دەبن بەشدارین لەوێ کۆمەڵگە لە قالبێکی تایبەتیدا دروستبکەن، ھەرەھا ھەلویتست و دڵسۆزی و بۆچوونە رابینەکانی ئەو چەشنە کۆمەڵگە لە ھزری وەجە رابووندا بچەسپێن؛ سیاسەتی پەرورەدەیی بریتییە لە بەشیکی تەکووزی ھەر سیاسەتێکی رەنگرێژکراوی کۆمەڵایەتی لە رووی عەقلائییتەو.

ئەرکی سەرەکی عەقل لە رووی بەندبیاربوونی بە مروّثەو لە نێو کۆمەڵگەدا چیتەر بە تەنھا بۆ لیکۆلێنەو نییە، بەلکو بۆ گۆرینیش؛ ھەرەھا ئەم ئاستە بەرزە ھۆشیاری دەسلاتی مروّث بۆ چاککردنی بەرپەرەدنی کاروبارە سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابورییەکانی لە میانەی پراکتیسکردنی رەوتە عەقلائییتەکانەو، لای من وەک یەکێک لە لایەنە سەرەکییەکانی شۆرشی سەدەیی بیستەم دەردەکەوێ.

ئەم بەرفرانبوونە عەقل تەنھا بەشیکی ئەو رەوتە، کە لە گەڵ ئەنامەیەکی پێشتردا بە رەوتی «بە تاکەکەس کردن» نێوزەدم کرد- واتە ھەمەجۆرکردنی زەبرەدەستی و کارو ھەل و دەرفەتەکانی تاکەکەس، ئەمەش بریتییە لە پێداویستی ھەر شارستانییەتیێکی پێشکەوتنخواز. رەنگە سەرەنجامدارترین ئاکامی شۆرشی پێشەسازی زێدەبوونی پێشکەوتنخوازی بووبێت لە ژمارە ئێو کەسانەدا، کە فێردەبن بیریکیەنەو فێردەبن عەقلیان بەکاربھێتن.

لە بەریتانیای گەورەدا سەوداسەرمان بۆ گۆرانی بەرەبەرە (Gradulism) لە چەشنی ئەو بزووتنەو یەدایە، کە ھەندێک جار بە دەگمەنی رەچاو دەرکێ.

بە درێژایی سەدەیەک وایەستە چەپکە سەرەتاییەکانی فێرکردنی جیھان بووین، ھەرەھا ئەم ساتەشی لەگەڵ بێت ھێژ بەرەو فێرکردنی بالای جیھانی ھەنگاوی خێراو بەرفرانمان نەنەو.

ئەمەش مادام رێبەری جیھانمان کردبێت دۆزێکی ئەوێندە گەورە نەبوو، وەلێ کاتیکی دەبێتە

دۆزىكى گەورە، كە كەسانى دىكە بە خىرايىيەكى زياتر پىشمان بىكە ونەو، ھەرۈھا كاتىك پىشپىكىكە لە ھەموو شۇنىكىدا بە ھۆى گۆرانى تەكنۇلۇژىيەو خىرا بوويىت. لەبەر ئەو شۆرشى كۆمەلەيەتى و شۆرشى تەكنۇلۇژى و شۆرشى زانستى چەند بەشىكى بەندىواربوى ھەمان رەوتن.

گەر نمۇنەيەكى ئەكادىمى رەوتى بە تاكەكەسكردنت گەرەكە، ئەوا ھەمەجۆر بوونى مەزنى پەنجا شەست سالى رابردوى مېژوو، يان زانست، يان ھەر زانستىكى تاييەتى، بخە ژىر ھزرو رامانەو، ھەرۈھا لە ھەمەجۆرى بى شومارى زىدەبووى ئەو پىسپۆرپىيانەى تاكەكەس وردبەرۈو، كە بە تاكەكەسكردن فەراھەمى دەكات.

وھلى لە ناستىكى جىاوازدا نمۇنەيەكى زۆر سەرنجراكىشتەم ھەيە.

زىاتر لە سى سال پىش ئىستا ئەفسەرىكى پايە بەرزى سەربازى ئەلمانى سەردانى يەكەيەتى شورەوى كرو لە ئەفسەرىكى شورەوى تاييەت بە دوستكردنى چەكى ئاسمانى سووپاى سوورەو گوتبىستى چەند سەرنجىكى رۆشكەرەو بوو: ئىمەى رووس ھىژ ناچارىن پشت بە مەتريالى سەرەتايى مەرۆف بىستەن. ناچارىن بزوينەرى فرۆكە لەگەل ئەو جۆرە فرۆكەوانەدا بگونجىنن، كە لە بەردەستماندا ھەيە. ئەوندەى لە پەرەپىندانى جۆرىكى نوبى مەرۆفدا سەركەوتويىن، ئەوندەش پەرەسەندنى تەكنىكى ماددەكە تەكوز دەيىت.

ھەردوو فاكترەكە يەكتىرى مەرجدار دەكەن. ناتوانى مەرۆفە سەرەتايىەكان لە نىو بزوينەرو كەرەستە ئالۆزەكاندا داينىن (۱۵۶).

ئەمپۆكە تەنھا وچەيەك دواتر، دەزانن، كە بزوينەزە رووسىيەكان چىتر سەرەتايى نىن، ھەرۈھا بە مليۆنەھا ژن و پىاوى رووسى ئەم بزوينەرانە نەخشە دەكىشن و دوستدەكەن و كارپىدەكەن، كە ھەريەكەيان چىتر سەرەتايى نىن.

وھك مېژوونوسىك زىتر تامەزروى دياردەى دواتر.

بە عەقلاىكردنى وەبەرھىنان ماناى شتىكى زۆر گرنگتر دەگەيەنيت- ئەويش برىتسيە لە بە عەقلاىكردنى مەرۆف. ئەمپۆكە مەرۆفە سەرەتايىەكان لە سەرتاسەرى جىھاندا فىرى چۆنەتى بەكارھىنانى بزوينەزە ئالۆزەكان دەبن، بەم پىتودانگە فىردەبن بىرىكەنەو عەقلىان بەكاربەين.

ئەو شۆرشى رەنگە ھەر زو بە زو ئىو بە شۆرشى كۆمەلەيەتى نىوزدى بىكەن، وھلى من لەم

پیشاږوې ئیستادا به فراوانبونی عه قَل نېوزهندی ده کم، کتومت تنها له دستپیکدایه. وېلې ئم شورشه له پشېرکټیپیه کی فەرکوسیدا بهر وپیش ده چیت بۆ ئه وې له گه ل پشکه وتنه ته کولوزیبه فەرکوسییه کانی وچه ی رابردودا له یهک ئاستا بیت.

ئم جوړه بهر وپیش چونه لای من وهک یه کیک له لایه نه سهره کیپه کانی شورشی سه ده ی بیسته مان دهرده که وې. گهر لیږدها ئامازه به لایه نه گونگ و مه ترسیداره کانی رولې بهر مه بهستی عه قَل نه دم له جیهانی هاوچه رخدا، ئه و بیتگومان هه ندیک ره شین و گومان بهر گونا حبارم ده کن.

له گه لاله نامه یه کی پشتردا ئامازه به زیده بوونی تاکه که س کردندا، به و مانایه وه سفم کردبو، که دیاردی به هیچ لاواز کردنیکی فشاره کومه لایه تیبه کان نه دابیت بۆ ته بایی و یه کپزی. له راستیدا ئمه یه کیکه له پارادوکسه کانی کومه لگه ی هاوچه رخی ئالوز.

په رورده کردن، یه کیکه له ئامرازه به هیزو پیوسته کانی به هیز کردنی به رفده یی دهر فته و توانا کانی تاکه که س و دوا جار که رهسته یه کی به هیزو پیوستی زیده که ری به تاکه که سکردنه، هه روه ها له هه مان کاتدا ئامرازکی به هیزه له بهر دهستی ئه و گروهانه دا، که تامه زړوی به هیز کردنی ته بایی کومه لایه تین. ئه و رافه کردنای له هه مبه ر ده زگا بهر پر سه کانی په خش و ته له فزیزندا ده بیسترتین، یان له هه مبه ر رۆژنامه وانی بهر پر سدا ده بیسترتین، به پله ی یه که م له دژی ئه و دیارده نیگه تیغه دیار یکه راوه ئاراسته ده کړین، که تومه تبار کردنی کاریکی ئاسانه.

وېلې به خیرایی ده بنه رافه کردنی به کاره یتانی ئم ئامرازه به هیزانه ی قایل کردنی جه ماوهر بۆ ئه وې بۆچونه به چیژو چیژه خواز یاره کان (له نیو خه لکدا) بلاو بکه نه وه- پیودانگی خواز یاره تیش له بۆچوون و چیژه قبول کراوه کانی کومه لگه دا دده و زرتته وه.

ئم چه شنه شالوانه له تپروانیی ئه و که سانه دا، که پایه بهر زیان ده که ن بریتین له کومه لیک ره وتی هوشه کی و عه قلاتی بهر ئامانج بۆ دارشتنی، کومه لگه له ئاراسته یه کی خواز یاردا به هوی دارشتنی بچمی نه ندانه تاکه که سه کانی کومه لگه وه.

نمونه پر شن گداره کانی دیکه ی ئم مه ترسییانه له لایه ن راگه یه نه ری بازرگانی و چاوهر او که ری سیاسیه وه فراهه م ده کړین.

له راستیدا هه ردو و رۆله که به زوری دوو ئه و نه ده ی خو ځیان رولده گیرن؛ چونکه پارت و کاندید کراوه کان راگه یه نه ره پیشه کاره کان بۆ مسوگه ر کردنی سهر که و تنی خو ځیان له ولاته یه که گرتو وه کانی

نهمریکادا به ناشکرای و له بهریتانیای مهزندا به شیویه کی خه جالهمه ندانه تر به کارده هیتن.

نهم ریبازه تهنانهت نه گهر به شیویه کی ره سمی له یه کتری جیاوازین، نهوا به شیویه کی سهرنجراکیتش له یه کتری دهجن. راگه یه نره پیشه کاره کان و سهرۆک بهشی چاوه راوکه ری پارتیه گهره کان که سانی زۆر زیره کن، چونکه تهواوی سهرچاوه کانی عه قل له پیناو کاره که ی خویاندا به کارده هیتن.

ههرچۆنیک بیت، عه قل ههره ک له چنده نمونه یه کی تردا تاقیمانکرده وه تهنها بۆ دۆزینکاری به کارناهیتریت، به لکو به شیویه کی ناواکه ره وه به کارده هیتنریت، تهنها به شیویه کی چهقبه ستوو به کارناهیتریت، به لکو به شیویه کی دینامیکی به کارده هیتنریت. راگه یه نره پیشه کارو به پتویه ری هه لمه ته کان به شیویه کی سهره کی خویان به راستیه هه یه کانه وه خهریک ناکن.

نهوان بایه خ به وه دهدهن، که به کاربه ریان دهنگدر له م ساهدا باوه ری پتیه تی، یان تهنها تا نهو نه ندازه ییه باوه به و رووداوانه دهکن، که دهچیتته نهنجامی کو تاییه وه، واته تا نهو نه ندازه ییه له میانه ی مامه له ی کارامه وه ده توانریت دهنگدر یان به کاربه ر تهفره بدرت تاوه کو باوه ری پتیکات یان ههزی لیبی بیت. سهره پای نهوه تویتنه وه کانیا ن له باره ی دهرووناسی جه ماوه ره وه پیشانیانیداون، که خیرترین رتیه ی دهسته بهرکردنی تیروانینه کانیا ن له میانه ی په نابردنه بهر سرشتیکی ناعه قلاتی له پتیکهاته ی کپیار یانیش هه لبرتیه رد! دیتهدی، به شیویه ک نهو وینه یه ی، که رووبه پرومان ده بیته وه وینه یه که تیایدا دهسته بژیرتکی پیشه سازکاره کان یانیش سهرکرده ی پارتیه کان له میانه ی رهوته عه قلاتیه ههره په ره سه ندوه کانه وه، که له رهوتی ههر سهرده مه یکی پیشتتر پیشکه وتووترن به هو ی تیکه یشتن و بازرگانی کردن به ناعه قلاتیه تی جه ماوه ره وه نامانجه کانی به دهسته دهیتن.

هاوار بردنه که به پله ی یه که م بۆ بهر عه قل نییه: به لکو به شیویه کی سهره کی ده ساده بی نهو میتۆده دهکات، که ئۆسکار وایلد به، لیدانی ژیره وه ی هزر «نیوزه دی کردوه». تا راده یه ک له وینه که دا زیده رویم کردوه، نهوه کو له مهر له که دارکردنی مه ترسییه که وه تۆمه تبار بکرتیم (۱۵۷).

وله ی له گه ل نه وه شدا وینه یه کی راسته قینه یه، ههره ها به ئاسانی به سهر بواره کانی تردا جیبه جی ده بیت.

له هه موو کو مه لگه یه که دا گروهه فه رمانه واکان له پیناو ریکخستن و کو نترۆل کردنی رای

جهماوهردا كه متر يا زياتر رېوشوينه زوره مليكان دهگر نه بهر.

وا دياره هم ميتوده له ميتوده كاني تر خراپتر بيت، چونكه خراب به كار هيتانيكي عقل له نيخوڅ دهگريټ.

له وهلامدانه وي هم تومه تبار كړنه جدی و چه سپاوهدا تنها دوو پاساوم هه يه.

پاساوی يه كه ميان پاساويكي ناساييه، دهلي هم موو داهيتانيك و هم موو نقارتيك و هم موو ته كنكيك، كه له روتی ميژوودا دوزرايسته وه لايه نی نينگه تيف و لايه نی پوزه تيقي هه يه. باربوكه ش هم ميشه له لايه ن كه سيكه وه له هستو دهگريټ.

نازانم دواي داهيتاني چاپ چندی خاياندوه، كه رخنه گر هكان دهستاندايه ناماره دان به وي هم داهيتانه بلاو كړنه وي بيروبوچونه هه له كاني ناسان كړدوه.

هم روزگاردا شين و روزو كړدن بو مردووه كاني سهر ريگا به هو داهيتاني توتومبيله وه شتيكي ناساييه؛ تمنانه ته هنديك له زانايان په زاره بو نه وه دهخون، كه ريگه و هو و پيناو ه كاني بلاو بوونه وه هه لداني وزه ي ته توميان دوزيوه ته وه، نه مهش به هو به كار هيتانه هه لاهه تبار ه كاني ليتي كه وتوته وه ليتي ده كه ويته وه.

هم گازاندانه له رابردودا سووديان نه بووه، پيناچي له داهاتو شدا سووديان هه بيت بو نه وي پيشكه وتني دوزينه وه داهيتانه نوپكان بوه سستين.

نه وي له ته كنيك و توانسته شاره وه كاني چاره وراوي جهماوهر فيري بوي نه ناتوانري به ناساني هه مشفبكريټ. گه رانه وه بو ديموكراسي تاكه كه س گه را يي به رته سكي لوژكيان يانيس تيوري ليبرالي چيتر شياو نييه، كه له سالاني ناوهراستي سه ده ي نوزده همدل له بهر يتانياي گه وره هاته دي، هه وره ها گه رانه وه بو سه رده مي كه روبا ر (horse and buggy) يانيس بو سه رمايه داري سه ربه ستي سه رته تايي به هه مان شپوه چيتر شياو نييه.

وهلي وهلامي راست نه وه يه، كه هم خراپه كاريانه له گه ل خو ياندا چاره سه ري خو يان هه لده گرن. چاره سه ره كه له په رستشي ناعه قلانييه ت يانيس له ده ست له خو به رداني رولي به رفري عه قلدا نييه له كومه لگه ي موديرندا، به لكو چاره سه ره كه له گه شه سه ندني هو شياريه كدايه، كه عه قل ده تواني له ژيره وه سه روه دا بگريټ.

نه مهش خه وبيني نيكي خه يالي نييه، له كاتيكا زياد بووني به كار هيتاني عه قل له هم موو

ناسته‌کانی کۆمه‌لگه‌دا به هۆی شۆرشى ته‌کنه‌لۆژى و زانستیمانوه ته‌نگمان پێه‌لده‌چنیت.

ئهم پێشکه‌وتنه‌ش وه‌ک هه‌موو پێشکه‌وتنه‌ گه‌وره‌کانى تر له‌ مێژوودا به‌هاو و زيانەکانى خۆى هه‌یه، که‌ پێوسته‌ بدرێن، هه‌روه‌ها مه‌ترسییه‌کانیشى، که‌ رووبه‌رووی ده‌بنه‌وه.

سه‌ره‌رپای گومانبه‌رو گالته‌چیه‌کان و په‌يامبه‌رانى فه‌لاکه‌ت، به‌ تایبه‌تى له‌ نیو‌رۆشنیرانى ئه‌و ولاتانه‌ی، که‌ پێگه‌ی ئیمتیازاتى پێشویان به‌ره‌و لاوازی ده‌روات، ئه‌وا خۆم به‌ شه‌رمه‌زار نازانم وه‌ک نمونه‌یه‌کى زه‌ق و زۆر پێشکه‌وتن له‌ مێژوودا حسیبى بکه‌م.

هه‌نگه‌ ئهم دیاره‌یه‌ سه‌رنج‌پاکێشترین و شۆرشیگێرترین دیاره‌ بیت له‌م سه‌رده‌مه‌ماندا.

لایه‌نى دووه‌مى شۆرشى پێشکه‌وتنه‌خواز، که‌ له‌ میانه‌یه‌وه‌ گوزرده‌که‌ین بریتیه‌ له‌ شێوه‌ی گۆپراوى جیهان.

سه‌رده‌مى مه‌زنى سه‌ده‌کانى پانزه‌ و شانزه‌، که‌ تیاياندا سه‌ره‌نجام جیهانى چه‌رخى ناوه‌راست له‌به‌ریه‌ک هه‌لوه‌شاو بناخه‌کانى جیهانى مۆدێرن هه‌لتران، به‌ دۆزینه‌وه‌ی کیشوهره‌ نوێکان و گۆتێزانه‌وه‌ی مه‌لّه‌ندى جیهانى گرنه‌ک له‌ که‌ناره‌کانى ده‌ریای ناوه‌راسته‌وه‌ بۆ که‌ناره‌کانى ئه‌تله‌نتیک جیا‌ده‌کرایه‌وه‌. ته‌نانه‌ت هه‌لچوونى که‌مترى شۆرشى فه‌ره‌نسا ده‌رئه‌نجامى جوگرافىیى خۆى هه‌بوو له‌ راقه‌کردنى ئه‌وه‌ی جیهانى نوێ قه‌ره‌به‌وى هاوسه‌نگى جیهانى کۆن بکاته‌وه‌.

وله‌ئى ئه‌و گۆپرانکارىبانه‌ی به‌هۆى شۆرشى سه‌ده‌ی بیسته‌مه‌وه‌ روویاندا له‌ هه‌ر شتێکى دیکه‌ ئاودامانتربون، که‌ دواى سه‌ده‌ی شازده‌هه‌م روویاندا.

دواى چوارسه‌د سالتیک مه‌لّه‌ندى جیهانى گرنه‌ک به‌ شێوه‌یه‌کى به‌رچاو له‌ ئه‌و‌روپای رۆژئاوا دوورکه‌وته‌وه‌، ئه‌و‌روپای رۆژئاوا به‌شه‌ دووره‌کانى قسه‌که‌ر به‌ زمانى ئینگلیزى بوونه‌ تیلمه‌یه‌کى کیشوهرى ئەمریکای باکوور، یان گه‌ر بته‌هوى، بوونه‌ته‌ بارسه‌یه‌ک تیايدا ولاته‌ یه‌که‌گرتووه‌کانى ئەمریکا هه‌م وه‌ک سه‌رچاوه‌ی وزه‌ هه‌م وه‌ک که‌لووى کۆنترۆڵ کارده‌کات.

وه‌نه‌بێ ئه‌مه‌ش تاکه‌ گۆپان بیت، یان له‌وانه‌بێ گرنه‌گترین گۆپان بیت.

به‌ هیچ شێوه‌یه‌ک دیارو به‌رچاو نییه‌، که‌ مه‌لّه‌ندى جیهانى گرنه‌ک ئۆقره‌ ده‌گریت، یان بۆ ماوه‌یه‌کى دوورودرێژ به‌رده‌وام ده‌بیت تاوه‌کو ئۆقره‌ بگریت له‌ جیهانى قسه‌که‌ر به‌ زمانى ئینگلیزى و پاشکۆکه‌ی له‌ ئه‌و‌روپای رۆژئاوا.

وا دیاره‌ به‌شى گه‌وره‌ی وشکانى ئه‌و‌روپای رۆژه‌لات و ئاسیا له‌گه‌ڵ درێژبوونه‌وه‌کانى بۆ ئه‌فریقا،

ئەو بەشە بىت، كە ئەمىرۆكە كاروبارەكانى جىھان بەرپتو دەبات. دەستەواژەى، رۆژھەلاتى نەگۆر، ئەمىرۆكە برىتېيە لە دەستەواژەىكى كەونارا.

بوارمان بدەن تىروانىنىكى خىرا لە بارەى ئەو رووداوانەو بەدەىنە دەست، كە لەم سەدەىدە لە ئاسىيادا رووياندا. چىرۆكەكە بە ھاوپەيمانىيەتى ئەنگلى-ژاپونى سالى ۱۹۰۲ دەستپىدەكات-ئەمەش برىتى بوو لە يەكەم قىبولى ولايتىكى ئاسىيائى لە بازەى سەرنجراكتىشى دەسلالە مەزنەكانى ئەوروپادا.

رەنگە ئەمە وەك رىكەوتىك سەىر بىرى، كە ژاپون بە ھۆى بەرەركەكانى كردن و تىكشكاندى رووسياو پىنگەى خۆى بەرزكردەو بەم پىتووانگە يەكەم بلىسەى داگىرساند، كە شۆرشى مەزنى سەدەى بىستەمى لىكەوتەو. شۆرشەكانى ۱۷۸۹-و- ۱۸۴۸-ى فەرەنسا لاسايىكەرەكانىيان لە ئەوروپادا پەيدا كرد.

شۆرشى يەكەمى رووسيا لە سالى ۱۹۰۵-دا لە ئەوروپادا دەنگى نەدايەو، بەلكو لە ئاسىيادا لاسايىكەرەكانى خۆى پەيدا كرد: لە چەند سالىكى دواتردا چەند شۆرشىك لە ئىران و توركيياو چىندا رووياندا.

بە شىوئەىكى راست و دروست جەنگى جىھانى يەكەم جەنگىكى جىھانى نەبوو، بەلكو جەنگىكى ئەھلى ئەوروپى بوو- بەو گرمانەى بوونگەىەك بە ناوى ئەوروپاو ھەبوو- خودانى كۆمەلەىك سەرنجامى بەرفەرى جىھانى بوو؛ ئەم سەرنجامانە ھاندانى پەرسەندى پىشەسازى تىدابوو لە زۆرى و لاتانى ئاسىيادا، ھەروەھا ھاندانى ھەستى دژە پىنگانەى لە چىندا تىدابوو، ھەروەھا ھاندانى نەتەوخوازى ھىندى و لەدايكبونى نەتەوخوازى عەرەبىيان لە نىتوخ دەگرت.

شۆرشى رووسياى سالى ۱۹۱۷ تەوژمىكى دىكەو يەكلايىكەرەو بەخشى. ئەوئەى لىرەدا گرنگ بىت ئەوئەبوو سەركردەكانى شۆرشى بە بەردەوامى بەلام بەى ئاكامى لە ئەوروپادا بە دواى لاسايىكەرەكاندا دەگەرەن، وەلى سەرنجىام لە ئاسىيادا دۆزىانەو.

ئەمەش ئەوروپا بوو، كە بوو بە «نەگۆر» بەلام ئاسيا لە گۆراند بوو. پىتووستىم بەو نىيە تا ئەم كاتە درىژە بەم چىرۆكە بەندوباو بەدەم.

ھىژ بە دەگمەن مېژوونوس لەو ئاستەدا، كە ئامانج و گرنگى شۆرشى ئاسياو ئەفرىقا ھەلبەسەنگىتى. وەلى بلاوبونەوئەى رەوتە پىشەسازى و تەكنەلۆژىيە مۆدىرنەكان و بلاوبونەوئەى

سهره تاكاني هوشيارى سياسى و پهروه ده كردن به نيو مليونه ها خه لكى ناسياو نه فرقيادا رووكارى
نهو كيشوهرانه ده گورپيت؛ ههروه ها له كاتيكدان تانوانم چاو بېر مه داهاتوو، نهو له باره ي هېچ
پيوودانگيكي نهو بېراردانه وه نازانم، كه بوارم ده دات نه م گورانه وهك هه ر شتيك دابنيم تنه ها
په ر سه ندنى پيشكه وتنخواز نه بيت له روانگه ي جيهانى ميژودا. شيوه ي گوزاوى جيهان، كه له
سونگه ي نه م روودانه وه سهرچاوه ي گرتوه بوته هو ي لاوازونيتكي رتبه يي كيش له كاروباره كاني
جيهاندا، بې گومان له م ولا ته دا، رهنكه به شيوه يه كي گشتيش له ولاتى نينگليزي زمانه كاندا نه مه
به دى بكرپت.

وله ي لاوازونونه كه لاوازونيتكي ره ها نييه؛ ههروه ها نه وه ي هه راسانم ده كاو ده مترسپنې كشانى
پيشكه وتن نييه له ناسيا و نه فريقادا، به لكو نامال كه وه ي گروهه قه له مپه وه كانه له م ولا ته دا-
ههروه ها رهنكه له شونپنيتكي تر دا- بو خو له گيلى دان يانپش چاونوو قانندن له ناستى نه م
رووداوانه داو بو هه لېژاردنې هه لوتستېك له بهرامبه رياندا، كه له نيوان بې متمانه يي به سووك
سه ير كردن و نرم و نيانى خو ش دووييدا ده شه كن، ههروه ها بو روچوون به ناخى بېر كردنيتكي ئيفليج
كه رى رابردوو.

نه وه ي له شوړشى سه ده ي بېسته نماندا به فراوانبوونى عه قل نيوزه دمكرد له هه مبه ر ميژوونووسدا
كو مه لېك ده ر نه نجامى تايبه تى هه يه؛ فراوانبوونى عه قل به شيوه يه كي جه وه ه رى واته سه ره له داني
گروه و چينه كان و سه ره له داني خه لكان و كيشوهره كان له ناو ميژودا نه وانه ي هېژ له ده ره وه ي
ميژووبوونه.

له كه لا له نامه ي يه كه مدا پيشنيارى نه وه م كرد، كه نامال كه وه ي ميژوونووسانى چه رخي ناوه راس ت
بو تيروانينى كو مه لگه ي چه رخي ناوه راس ت له ميانه ي ديمه نه كاني ثابيندا به هو ي تايبه تمه ندى
پاوانكراوى سه رچاوه كانپيانه وه بوو.

ده مه وي توژيتكي تر نه م راځه كردنه دريژه بې بده م. پيم وايه، هه رچه نده به زنده روپيه وه، وله ي به
شيوه يه كي دروست ده گو ترا، كه كلتېسه ي مه سيحي «دامه زراوه يه كي عه قلانى چه ركه كاني ناوه راس ت
بوو» (١٥٨).

مادامېك كلتېسه دامه زراوه يه كي عه قلانى بوويت، نه وا دامه زراوه يه كي ميژوويش بوو؛ كه و ابو
كه وتو ته بهر نهو ره وته عه قلانيه ته ي په ر سه ندن، كه ميژوونووس ده يتوانى لتي تيېگات.

کۆمەلگەى دىيائى لەلایەن کەلىسەو لە قالد دەدراو رەتكەدەخرا، ھەر ھەوا ژيانىكى عەقلاىى خودى خۆى نەبوو. زۆرىنەى خەلک بە چەشنى خەلکانى پيش ميژوو ئامالکەو ھيان زياتر بە لای سروشت دابوو نەک بە لای ميژوودا.

کاتىک ميژووى مۆدېرن دەست پيدەکات، کە خەلکى بە چەشنىكى بيشوومار بالاگەردانى ھۆشيارى سياسى و کۆمەلایەتى بن، ھەر ھەوا وەک بوونەو ھەرىكى ميژووىى خودان رابردوویەک و داھاتوویەک لە گروھەکانيان شارەزبان، و بە تەواوى بچنە ناخى ميژووەو.

تەنھا لە دووسەد سالى رابردوودا بە شىوہەكى سەرەكى تەنانتە لە چەند ولاىتىكى پيشکەوتووشدا ھۆشيارى سياسى و کۆمەلایەتى و ميژووىى تا رادەيەک بە نيو زۆرىنەى دانىشتوواندا بلابوویەو.

تەنھا لەم رۆژگارەدا بۆتە شتىكى ئاسايى، کە جىھانىكى ئاودامانى پىکھاتوو لەو خەلکانە وينا بکرىت، کە بە مانای وشە چوونەتە ناو ميژووەو ھەوا بایەخ بە ميژوونووس دەدەن، نەک قەلەمپانى کۆلۆنىالى يانیش ئەنترۆپۆلۆجىستىک.

ئەمەش لە چەمكى ميژووماندا برىتییە لە شۆپىک.

ميژوو لە سەدەى ھەژدەھەمدا ھىژ ميژووى دەستەبەزەکان بوو.

لە سەدەى نۆزدەھەمدا ميژوونووسە بەرىتانىيەکان لىرەو لەوئى بە شىوہەكى پچر پچر وەک ميژووى سەرلەبەرى کۆمەلگەى نەتەوہى بە پير تىروانىنىكى ميژووەو دەچوون.

جىئى. ئار. گرین، کە ميژوونووسىكى سادەبوو، بە ھۆى نووسىنى يەکەم «ميژووى گەلى ئىنگلىز» ناوبانگىكى زۆرى بەدەستھىتا.

لە سەدەى نۆزدەھەمدا ھەموو ميژوونووسىک ماستاوى بۆ ئەم تىروانىنە دەکرد؛ وەلى ھەرچەندە کردار و گوشتار لە يەکترى جياوازن، ئەوا زۆر لەسەر ئەم کەموکوپىيانە ناوہستم، چونکە منیش وەک ميژوونووسەکان لە ھەر ھەوى ئەم ولاتەو لە ھەر ھەوى ئەوروپاى رۆژئاوا بە نسکۆکامانەو ھەرىکم.

ئاکتن لە راپۆرتى سالى ۱۹۸۶-یدا بە شىوہەک لە بارەى ميژووى ئاودامانىيەو دوواو «کە لە ميژووى لىکدراو جياوازە».

ھەر ھەوا دەلى: بە چەشنىكى دوايەدواى يەکتر دەجوئى، کە لە ھەمبەرىدا نەتەوکان دەبنە شتى لاوہكى. ھەر ھەوا ميژووى ئەم نەتەوانە لەبەر خاترى خۆيان ناگىردىتەو، بەلکۆ بە گوێرەى

بەندىواربون و دواكەوتەيى زنجيرە بالاكان و بە گوێرەي ئەو پلە و كاتەي، كە بەشدارى لە چارەنووسى هاوبەشى مەروفايە تيدا دەكەن دەگێردیتەوه (١٥٩).

هەر وەها گومانى تيدا نىيە، كە مێژووى ئاودامانى هەر وەك ئاكتن و پناي كردووە چيگەي بايەخي هەر مێژوونووسێك بووە.

كە وابوو لەم ساتەدا بۆ ئاسانكردنى رێبازى مێژووى ئاودامان چي بكەين؟
نيازم وانەبوو لەم گەلە نامانەدا باسى خويندنى مێژوو بكەم لەم زانكۆيەدا: وەلى ئەم بابەتە چەشنە نمونەگەليكى سەرنجراكيشم بۆ فەراھەم دەكات، رەنگە ترسۆكي لە منەو بەت، گەر خۆمى تينەهاوێم.

لە چل سالى رابردودا شونيتيكي سەرەكيان لە مەنەجەكەماندا بۆ مێژووى وڵاتە يەكگرتووەكان تەرخانكردبوو.

ئەمەش بریتىيە لە پيشكەوتنێكى گەرم، وەلى ئەمە مەترسەيەكى تايبەتى توندوتۆلكردنى بىرتەسكى مێژووى ئینگليزى لە گەل خۆيا هينا، كە پيشتر لەسەر مەنەجەكەمان وەك وەقفىك وابوو، هەر وەها بىرتەسكەيەكى گەرمتر و وەك يەك مەترسەيدارى جيهانى ئینگليزى زمانى هينايە ئاراو.

بێگومان لە چوارسەد سالى رابردودا جيهانى ئینگليزى زمان سەرەمەتيكى مەزنى مێژووبووە.
وەلى سەركردنى وەك چەقى مێژووى ئاودامانى و لە دەرەو دانانى هەموو شتيكى تر لە هەمەريدا بریتىيە لە شتواندنيكى پەژارەدارى تىروانىيەكە.

پێم وایە فيرگەي مێژووى مۆدێرن لەم زانكۆيەدا لە گوێ پێنەدانى ئەم ئەركەدا كەم و كورتى زۆرى هەبوو. بێگومان شتيكى هەلەيە بوارى ئەو بە كانديدێك بدرى، كە داواى بەدەستەينانى پلەي بالا بكات لە مێژوودا لە زانكۆيەكى گەرمدا بەي ئەو جگە لە ئینگليزى مەعرفەيەكى تەواوى لە هەر زمانىكى ترى مۆدێرندا هەييت؛ بوارمان بەند لەو وەرگرين، كە لە زانكۆي ئوكسفۆردا چي بەسەر ديسپليني كۆن و ريزدارى فەلسەفەدا هات كاتێك كارمەندەكانى گەيشتنە ئەو دەرئەنجامەي توانيوانە بە هۆي ئینگليزى سادەي رۆژانەوە كارى خۆيان زۆر بە ريكوپيكي ئەنجام بدن.
بێگومان شتيكى هەلەيە ئاسانكارى پيشكەش بە كانديد نەكړى بۆ ئەو جگە لە ئاستى مەنەج مێژووى مۆدێرنى هەر وڵاتيكي كيشوهرى ئەوروپا بخوێنى.

ئەو كاندىدەى ھەندىك زانىارى لە بارەى كاروبارەكانى ئاسىيا و ئەفرىقا، يان ئەمىرىكاي لاتىنىدا ھەيە لەم سائەدا دەرفەتتىكى زۆر بەرتەسكى ھەيە بۆ ئەوى ئەو زانىارىيە لە پەيپەرتكى نىئوزەدكراو بە سەرفرازى مەزنى سەدەى نۆزدەھەمى، فراوانبونى ئەوروپا، بلاوىكاتەوہ. بە داخەوہ ناوونىشانەكە پەر بە پىستى نىئوزەدكەكانە: كاندىدەكە داواى لىناكرى ھىچ شتىك تەنانەت لە بارەى ولاتە گزنگ و مېژوو بەلگەدارەكانى چەشنى چىن و ئىران بزانتى، جگە لەوہى كاتىك ئەوروپىيەكان ھەوليانداوہ دەستيان بەسەردا بگرن.

دەزانم، لەم زانكۆيەدا گەللەنامە لە بارەى مېژوووى روسىيا و فارس و چىن پىتشكەش دەكرىن- وەلى لە لاين ئەندامانى بەشى مېژوووہ نا.

ئەو بىروباوەرە پتەوہى پروفىسۆرى چىنى پىنج سال بەر لە ئىستا لە دەسپىكى گەللەنامەيەكدا گوزارشتى كردبوو، كە ناتوانى چىن لە دەرەوہى رپرەوى سەرەكى مېژوووى مرقايەتى دابىرەت» (١٦٠) وەلى ئەم گووتەيە نەچوويە گوئى مېژوونووسانى كامبىجەوہ.

ئەوہى لەوانەيە لە داھاتوودا بە گەورەترىن كارى مېژوووى زانكۆى كامبىرىج دابىرەت لە ماوہى دەيەى رابردوودا لە دەرەوہى بەشى مېژوو ھەرەوہا بەيى ھىچ يارمەتییەكى ئەو بەشە نووسراوہ: بۆ نمونە ئامازە بەم پەرتووگە دەدەم (دكتور نىدھام، زانست و شارستانىيەت لە چىندا).

ئەمە ھزرىكى سەنگىنە.

نەدەبوو ئەم ژانە دەررونيانە بخەمە بەرچاوى سەرپاي خەلك، وەلى پىم وايە ئەوانە تىپىكالى زۆرتىنى زانكۆكانى ترى بەرىتانىاو بە گشتى تىپىكالى رۆشنبىرە بەرىتانىيەكان بن لە ناوہ پراستى سالانى سەدەى بىستەمدا.

ئەو نوكتە كەونارايىيە دەربارەى دوورگەى سەردەمى ئىكتۆربايە، رەشەباكان لە كۆنەوہ ھەلدەكەن- كىشورەى كەنارگىر، ئەمەركە نقيمتىكى قىزەوہنى ھەيە.

جارتىكى تر رەشەباكان لە جىھانى ئەودىوہوہ ھەلدەكەن؛ لە كاتىكدا ئىمە مانان لە ولاتانى ئىنگلىزى زماندا بە يەكەوہ ھەلپە دەكەين و بە ئىنگلىزى سادەى رۆژانە ئەو بە خۆمان دەلەين ولات و كىشورەكانى تر بە ھۆى ھەلسوكەوتى نااسايانەوہ لە پىت و بەرەكەتى شارستانىيەكەمان دابراون، ئەوہش وا ديارە ھەرەكە بلتى ئىمە لە ميانەى نەتوانايى و ناويستەكى تىگەيشتنەوہ لەوہى بە راستى لە جىھاندا روودەدات دابراوون.

له دهسپیکي دهسته واژه کانی گه لاله نامه ی یه که مډا سدرنجم دایه جیاوازی به هیزی ئو تپروانینه ی، که سالانی ناوهراستی سه دهی بیستم له سالانی کوتایی سه دهی نۆزده هم جیا ده کاته وه.

له کوتاییدا ده مه وی ئهم دژیه کیسه پهره پیدهم؛ ههروه ها گهر لهم پیتاژوه دا هه ریه ک له وشه کانی «لیبرال» و «پارتیزار» به کار بهینم، ئهوا به ئاسانی ده بیت له وه تیبگه یین، که وهک ناو و ناتۆره یه ک له مانایاندا بۆ پارتیه به ریتانییه کان به کاری ناهینم.

کاتیک ئاکتن له باره ی پهره سندنه وه دوواوه، به گویره ی چه مکى «ههنگاو گه رایى» به هه ره میتنى به ریتانى بیری نه کردۆته وه.

«شۆرش» یان ههروهک ده لێن لیبرالیزم، بریتیه له دهسته واژه یه کى گرنگى نامه کى ۱۸۸۷.

ئاکتن ده سال دواتر له گه لاله نامه یه کدا هه ریه ی میترووی هاوچه رخ وتوویه تی «میتۆدی پیتشکه وتنى هاوچه رخ بریتى بووه له شۆرش»؛ ههروه ها له گه لاله نامه یه کى دیکه دا له باره ی، هاتنه ئارای ئه وه هزره گشتیانه دوواوه «که پیتیان ده لێن شۆرش».

ئهمه له یه کیک له تیبینییه ده ستئوسه بلاونه کراوه کانیدا راڤه ده کریت: (ویگ «چاکسازی» له میانه ی سازشه وه قه له مپره ی کردووه: لیبرال ئی فهرمانرانی ئایدیاکان دینیتته ئاراهه (۱۶۱)).

ئاکتن باوه رى وابوو، که «فهرمانرانی ئایدیاکان» مانای لیبرالیزم بووه، لیبرالیزمیش مانای شۆرش بووه.

له سه رده مى ئاکتندا لیبرالیزم هیژ هیزی خۆی وهک داینامیکیکى گۆرانی کۆمه لایه تی له ده ست نه دا بوو.

لهم رۆژگاره ماندا، ئه وه ی له لیبرالیزم به جى ده میتنى ده بیتته فاکته رتیکى پارتیزار له کۆمه لگه دا.

رهنگه بى مانایى ئهم رۆژگاره گوتار بۆ گه راوه ی ئاکتن بده یین.

وه لى میتروونوس یه که م جار بایه خ به وه ده دات له کویتدا ئاکتن وه ستاوه، دووهم جار پینگه که ی له گه ل پینگه ی بیرمه نده هاوچه رخه کاندایه راورد ده کات، سییه م جار له و سرشتانه ده کویتته وه، که له وانده یه هیژ له هه لویتسته کهیدا ئه مپۆ به کاربن.

بیگومان وه چه ی ئاکتن دوو چاری متمانه به خو بوونیکى بى راوه گه شبینى بوویه وه، ههروه ها به تهواوی سروشتی گومانای ئه و پیتکهاته یه ی به ریه با نه کرد، که باوه ریه کى وابسته ته تی.

وه لى دوو شتى هه یه، که تا سه ر ئیستقان پتو یستیمان پیتیا نه: هه ستى گۆران وهک فاکته رتیکى

پیشکەوتنخواز لە مێژوودا، ھەروەھا باوەربوون بە عەقڵ وەک رێنیشاندەرمان بۆ تێگەیشتنی ئالتۆزیەکانی.

بوارمان بەدەن ھەنووکە گوتیبیستی ھەندیک دەنگی ۱۹۵۰-کان بێن.

لە گەڵاڵەنامەیەکێ پێشتردا گوزارشتەکی سێر لوپس نامیەرم لە بارەی قایل بوونەو ھەرگرت، دەلێ «لە کاتی کدا ھەردوو پارتەکە پرۆگرام و ئایدیالەکان لەیاد دەکەن، ئەوا بە دوای چارەسەری کردەیی پرسە بەرھەستەکاندا گەراون» ھەروەھا ناڤۆکی نامیەر وەک نیشانەیەکی «پێگە یشتنی نەتەواییە» (۱۶۲).

من بەم لەیە کچوونانەی نێوان ژبانی تاکەکەسەکان و ژبانی نەتەوەکان ئەویندار نابم؛ وەلێ گەر پەنا ببریته بەر ویکچوونیکی لەم چەشنە، ئەوا مرۆڤ و لێدەکات بپرسیت کاتی ک قوئاغی «پێگە یشتنمان» پەراند چی بە دوا دادیت.

وەلێ ئەوێ سەرنجێم رادەکیشتێت دژیەکی دژواری نێوان کردەیی و بەرھەستە، کە ستایش دەکرتن، ھەروەھا بەرنامەپێژی و ئایدیالەکانە، کە تۆمەتبار دەکرتن. بێگومان بەرزکردنەوێ کاری کردەیی بەسەر بە تیۆریکردنی ئایدیالیدا نیشانەیەکی بەرچاوی پارێزبارییە (Conservatism).

ئەمە لە ھزری نامیەردا گوزارشت لە دەنگی سەدەیی ھەژدەھەمی بەریتانای دەکات بە بۆنەی ھاتنە سەر دەسەلاتی جۆرجی سیییەمەو، کە دژی ھاکا رووبداو ھاکا روونەدای شۆرشێ ئاگت و فەرمانرانی ئاییدیایان بپزازی دەربێ.

وەلێ ھەمان گوزارشتی رامی پارێزباری راشکاو لەم رۆژگارەماندا لە شێوێ ئەزمونگەراییی راشکاودا تا سەر ئیسقان بە ھەرەمێتە.

رەنگە بە ھەرەمێنترین شێوێ ئەم چەشنە لە تێبیینیەکی پروفیسۆر تریقۆر-رۆپەردا بدۆزرتەو، کە دەلێ، کاتی ک رادیکالەکان دەلێن بێگومان سەرکەوتن ھی خوێانە، پارێزبەر ھۆشیارەکان لە لووتیان دەدەنەو (۱۶۳) (****).

پروفیسۆر ئۆکشۆت کۆپیەکی ئالتۆتری ئەم ئەزمونگەرییە بە ھەرەمێنەمان دەدات: پێمان دەلێ لە کاروبارە سیاسییەکانماندا لە دەریایەکی بێ سەر و بندا دەریاوانی دەکەین، کە لەم دەریایەدا نە خالی دەستپێکردن و نە خالی کۆتایی ھەیە، ھەروەھا تیییدا ئامانجمان ئەوێ تەنھا بەسەر ئاوکەوتوویی لە ئاو کەشتییەکی ئارامگرتوودا بپێنەو (۱۶۴).

پیتوستیم بهوه نییه به دواى كه ته لږگى تهو نووسره نوټیانه دابچم، كه «یوتوییاگه رایى» و «میسیانیزمى» (*****) سیاسییان تۆمه تباركردووه؛ ئەمانه بوونه ته ناووناتۆره ی ئایدىا فره ئەنجامه كانى رادیکالى دهبارهى داهاتووی كۆمه لگه.

وه نه بى ههولى تاووتوتكردى ئاراسته نوټكانیش بدهم له ولاته یه كگرتووه كانى ئەمريكادا، كه له ویدا میژوونوس و بیردۆزدهاره سیاسیه كان كه متر له هاوړتكانیان له م ولاته دا سل ده كه نه وه بۆ نه وى به راشكاوى هاوسزى خۆیان بۆ پارټیزارى چاوه راو بكهن. ته نها تییینییه كه وه رده گرم، كه له لایهن به ناویانگترین و مامناوه ندیترین میژوونوسى پناړیزارى ئەمريكیه وه نووسراوه، ئه ویش پروفیسۆر سه مۆئیل موريسنه له زانكۆى هارڤر ده-دا، مۆریسن له گوتارى سه رۆكایه تی خۆیدا بۆ كۆمه له ی میژوویى ئەمريكى له دیسه مبرى ۱۹۵۰-دا پتی وابو كاتى به ریه رچدانه وى نه وه هاتووه، كه پتی دهوت هیتلى جیفه رسۆن- جاكسن- ئیف. دى. رووژتیل، ههروه ها راڤه ی میژووییه كى كرد بۆ ولاته یه كگرتووه كانى ئەمريكا، كه له روانگه ی پارټیزارییه كى ماقوولانه وه نووسرا بیت (۱۶۵).

وه لى به هه ر كلۆجیک بیت، نه وه پروفیسۆر پۆیه ره له به ریتانیای گه و ره دا زیاتر له جارێك تهو تیروانینه مقاتانه ی پارټیزارى له راشكاوترین و ره قترین شپوهیدا گوزاشت كردووه.

ههروه ها پۆیه ره رهنكدانه وى نامیه ر له مه ر ره تكر دنه وى «به رنامه ریزى و ئایدىاله كان» هیرش ده كاته سه ر نهو سیاسه تانه ی ئامانجیان دووباره دارشته وى «سه رله به رى كۆمه لگه ی» به هاوسازى پلاتیكى روون و به رچاوى دیاریكراو، له كاتیكدا په سنى نه وه ده كات، كه پتی ده لیت «ئه ندازه ی ههنگاو به ههنگاوى كۆمه لایه تی» (*****) ههروه ها به شپوهیه كى راشكاوانه له تاوان خسته پال، له كۆل خۆكردنه وى به ره به ره (piecemeal tinkering)، و (mudding through) (*****) (۱۶۶) پاشگه ز نابسته وه.

له راستیدا له لایه كه وه پیتوسته ستایشی پروفیسۆر پۆیه ر بكه م، چونكه پارټیزاریكى به هیزی عه قله، ههروه ها له گه ل هیچ ره وتیكى ئیستا و رابردو به ره و ناعه قلاتییه ت تیه كه لا و نه بووه و نابیت. وه لى گه ر بړوانینه ریسای، ئه ندازه ی ههنگاو به ههنگاوى كۆمه لایه تی «پۆیه ر» نه وا ده بینن تهو رۆله ی بۆ عه قلى دیارى ده كات چه نده سنوورداره.

هه رچه نده پیتاسه ی پۆیه ر له باره ی «ئه ندازه ی ههنگاو به ههنگاو» زۆر راست و دروست نییه، نه وا به شپوهیه كى تاییه تی ده لیتن، كه خۆی له ره خه گری «ئامانجه كان» نادات؛ ههروه ها نهو نمونه

وریا که روانه‌ی له‌مه‌ی کرده‌وه شه‌رییه‌کانییه‌وه به ده‌ستیانه‌وه ده‌دات- وه‌ک «چاکسازی ده‌ستووری» و مه‌رامی یه‌کسان‌کردنی زیاتری داها ته‌کان،- به ئاسانی ئه‌وه پیشان ده‌دن، که ده‌یه‌ویتی له‌ چوارچێوه‌ی گریمانه‌کانی کۆمه‌لگه‌ی هه‌ییماندا کاربکه‌ن (١٦٧).

له‌ راستیدا، پێگه‌ی عه‌قل له‌ به‌رنامه‌ی پرۆفیسۆر پۆیه‌ردا ده‌رباره‌ی شته‌کان زیتر له‌ پێگه‌ی کارمه‌ندانی ده‌وله‌تی به‌ریتانی ده‌چیت، که ئاماده‌ ده‌کری بۆ ئه‌وه‌ی له‌ کاتی ده‌سته‌لات به‌ ده‌سته‌وه‌گرتندا سیاسه‌ته‌کانی حکومه‌ت به‌رپۆه‌به‌ریت و ته‌نانه‌ت بۆ ئه‌وه‌ی پیشنیاری چاکسازی به‌ کرده‌یه‌کانیش بکات تاوه‌کو ئه‌و سیاسه‌تانه‌ باشتر کاربکه‌ن، وه‌لێ بۆی نییه‌ پرسیار له‌ باره‌ی پیشینه‌ گریمانی ئه‌سلیانه‌وه‌ یانیش له‌ باره‌ی ئامانجه‌کانی کۆتاییه‌وه‌ بکات.

ئه‌مه‌ش کاریکی به‌ سووده: هه‌روه‌ها من له‌ کاتی خۆیدا کارمه‌ندی ده‌وله‌ت بووم.

وه‌لێ پێم وایه‌ ئه‌م به‌ پاشکۆکردنه‌ی عه‌قل بۆ گریمانه‌کانی پێرۆی هه‌بی به‌ شێوه‌یه‌کی ته‌واو شیایو قه‌بوول نییه‌. ئه‌مه‌ چۆنییه‌تی ه‌زری ئاگتن نییه‌ له‌ باره‌ی عه‌قل کاتیکی هاوکیشه‌که‌ی پیشنیار کرد: شو‌رش = سه‌ربه‌ستی = فه‌رمانرانی ئایدی‌کان.

پیشکەوتن له‌ کاروباره‌کانی مرۆڤدا، چ له‌ زانستدا بیت، چ له‌ میژوودا بیت، چ له‌ کۆمه‌لگه‌دا بیت، به‌ شێوه‌یه‌کی له‌ میانه‌ی گه‌رانی مرۆڤه‌کان به‌ دوا‌ی چاکسازی به‌ره‌به‌ری چۆنییه‌تی به‌رپۆه‌چوونی شته‌کانه‌وه‌ سه‌رچاوه‌ی نه‌گرتوه‌، به‌لکو له‌ میانه‌ی ئاماده‌گی ئازایانه‌ی مرۆڤه‌کان و وه‌به‌رچاوخستنی مه‌یدان‌خوازییه‌ بنه‌چه‌کییه‌کان به‌ ناوی عه‌قله‌وه‌ سه‌رچاوی گرتوه‌ له‌ هه‌مبه‌ر به‌رپۆه‌چوونی شته‌کان و ئه‌و گریمانه‌ ئاشکرا و پنه‌نانانی، که وابه‌سته‌یان ده‌بیت.

ده‌نواپه‌ ئه‌و کاته‌ی تیا‌یا میژوونووس و کۆمه‌لناس و بیرمه‌نده‌ سیاسیه‌کانی جیهانی ئینگلیزی زمان له‌ پێناو ئه‌و ئه‌رکه‌دا دووباره‌ ئازایه‌تی بۆ خۆیان ده‌گێته‌وه‌. هه‌رچۆنیک بیت، ئه‌وه‌ی به‌ زۆری شه‌رزه‌م ده‌کات لاوازیونی باوه‌رییون به‌ عه‌قل نییه‌ له‌ تێو‌روشنییر و بیرمه‌نده‌ سیاسیه‌کانی جیهانی ئینگلیزیدا، به‌لکو له‌ ده‌ستدانی ئه‌و هه‌سته‌ به‌ندوباوه‌یه‌، که ده‌لتی جیهان له‌ جووله‌یه‌کی هه‌میشه‌یی‌دایه‌.

هه‌ر له‌ سه‌ره‌تا‌دا ئه‌م تێروانییه‌ دژیه‌ک ده‌رده‌که‌وێ؛ چونکه‌ زۆر به‌ که‌می تاووتوێی ئه‌وه‌نده‌ سه‌رپیتی ده‌رباره‌ی گۆرانکارییه‌کانی ده‌ورو به‌رمان بیستراوه‌.

وه‌لێ ئه‌وه‌ی گرنگ بیت ئه‌وه‌یه‌، که چیتر گۆران وه‌ک ده‌سکه‌وت، و وه‌ک ده‌رفه‌ت، و وه‌ک

پیشکەوتن سەیری ناکرێت، بەلکو وەک چاوی مەترسی سەیری دەکرێت. کاتێک زانا سیاسی و ئابوورییەکانمان ئامۆژگاری پیشکەش دەکەن، هێچیان لە هەگبەدا نییە پیشکەشمانی بکەن جگە لە ھۆشیارکردنەوە نەبێت لەوێ، کە متمانە بە ئایدیا ریشەیی و فرە ئەنجامەکان نەکەین، ھەر وەھا ئەوێ بۆنی شۆرشێ لێبێت لێی دووربکەوینەو: ئینجا گەر پێویست بوو پیشکەوتن ئەنجام بدەین، ئەوا چەندە بێتوانین لە سەرخۆ و مقیاتانە ئەنجامی بدەین.

لە کاتێکدا جیهان شتووی خۆی خێراتر و ریشەییتر لە ھەر کاتێکی چوارسەد سالی رابردوودا دەگۆرێت، ئەمە لای من کوێرایەتیەکی ناوازیە، چونکە زەمینە نەک تەنھا بۆ ترس و بیمی ئەو سازدەکات، کە جوولەیی فراوانی جیهانی بوەستی، بەلکو زەمینەسازی ئەو دەکات ئەم ولاتە- و رەنگە ولاتانی دیکە ئینگلیزی زمانیش- بە دواي پیشکەوتنی گشتیدا دووچارێ ھەناسەپرکی بن، ھەر وەھا بەبێ ھاریکاری و نەگلیداری بەرەو رابردوو دەگێرنەو.

سەبارەت بە خۆم، ھەر وەک کە سێکی گەشبین دەمینمەو: ھەر وەھا کاتێک سێر لوئیس نامیەر لەو وشیارم دەکاتەو حاشایی لە بەرنامەریزی و ئاییدیالەکان بکەم، ھەر وە پڕۆفیسۆر ئۆگشۆت پێم دەلێت مەبەستمان شۆتێتک نییە بە تاییبەتی و ئەوێ گرنگیش بێت ئەوێ ھیچ کە سێک کەشتییە کە نە لەرزێتی، ھەر وەھا پڕۆفیسۆر پۆپ دەیەو ئۆتۆمبیلە کۆکەییەکی بەھۆی ئەندازەییەکی کەمی بەرەبەرەو لەسەر جادە کە بێنییەو، ھەر وەھا پڕۆفیسۆر تریشۆر- پۆپەر لە لووتی رادیکالە بانگ راھێتەکان دەداتەو، ھەر وەھا پڕۆفیسۆر موريسن داوای مێژوویە ک دەکات، کە بە رۆحیەکی پارێزباری ماقوولانە نووسراوی، و دەنوارمە جیهان، کە لە پاشاگەردانی و ژان و نازاردا بێت، بە وشە کۆنەکانی زانایەکی مەزنیش وەلام دەدەمەو: «لەگەڵ ئەو شەدا- ئەو دەجولێت».

په راویزه کسان

- 1- The cambridge Modern History: its Origin, Authorship and production (1907), pp. 10-12.
  - 2- The New cambridge Modern History: (1957), pp. xxiv-xxv.
  - 3- Quoted in the Listener, 19 June 1952, p. 992.
  - 4- M. Manilii. Astronomicon: Liber Primus (2 nd ed, 1937). P.87.
  - 5- T. Parsons and E-shils, Towards a Genaral - theory. of Acton (3 rd, ed, 1954). p. 167.
  - 6- Lord Geoge Sanger, seventy years a showman (2 nd ed, 1926), pp. 188-9.
  - 7- Dr. kitson ciark, The making of victorian England (1962).
- * باگوزه: مشار.
- 8- J. B. Bury, selected Essays (1930), p. 52.
  - 9- G. Barraciough, History in a changing world (1955). p. 14.
  - 10- Lytton strachey, preface to Eminent victorians.
- (**) چیرۆک نووسی دریتژدادر (dry-as-dust): دواى چیرۆکه دریتژ دادره کانی دکتور چۆنز، نهو کهسه چیرۆک نووسه ی سیروالتەر سکۆت نووسه ری سکۆتلاندی له ۱۸۳۲- دا هه ندیک له نوڤله کانی خۆی بۆی ته رخانکرد، بریتیه له بابته تی دوور و دریتژ (mintiae).
- 11- Quoted in G.p Gooch, History and Historians in the Nineteenth century, p. 383.
- دواتر ئاکتن له باره ی ئاکتنه وه ده لیت، به ههریه وای لیکردوه وه فله سه فه ی میژووی له سه ر گه وه ره ترین نیستقرا دروستیکان (۱) که هه میشه لای مروت فه راهه من.
- (History of freedom and other essays, 1907, p. 435).
- 12- Cambridge modern History, (1902), p.4.
  - 13- Gustav stresemann, His Diaries, Letters and Papers. i (1935), Editor's

Note.

14- H.Butterfield, The whig interpretaion of History (1931). P. 67.

15- AL. Rowse, The end of an epoch (1947), pp. 282-3.

۱۶- دهقی ئەم گوته بەناوبانگەش بەم شتۆیهیە: پێداویستیه پراکتیهکان، که هەموو بپاریکی میژوویی ناچار دەن تایبەتمەندی «میژووی هاوچەرخ» بەدەن تەواوی میژوو، چونکە هەرچۆنیک بێت دوورکەوتنەوه لەکاتی رووداوەکان دووبارە نوێکردنەوهیان واپێدەچێ ئەوه بێنیتە بوون، لە راستیدا میژوو ئامازە بەپێداویستییهکانی ئیستا و رهوشی ئیستا دەدات که ئەو رووداوانیان تێدا دەلەرنەوه.

(B. Groce, Histoy as the story of liberty. transi. 1941. P. 19).

17- Atlantic Monthly, October 1910, p. 528.

18- M. Oakshott, Experience and it's Modes (1933). p. 99.

19- G.m. trevelyan, An autobiograhly (1949), p.11.

20- J. Burckharat, Judgments on History and Historions (1959), p. 199.

21- Introduction to. J.Burtkardt, Judgements on history and Historians (1959).p.17.

۲۲- تێپوانینی نیتچه دەربارە میژوو بەراورد بکە: کارەکانی مۆقی کۆن لە کلتوری میژوویدا بۆ سەردەمی کۆنی هەزکردنی بەراوردوو و کۆکردنەوهی وەسف و حیسابەکانی و گەڕان بەدوای لە یادکردنی یادگارییهکانی رابردو، دەگەرێتەوه.

(Thoughts out of season, Eng. trans., 1909. ii. pp. 65-6).

23- R. collingwood, The Idea of History (1946), P.Xii.

24- Beyond Good and Eyli, ch.i.

25- Devotions upon Emergent Occasions, No. Xvii.

26- J.s. Mill, A system of logic, vii, I.

۲۷- دوورکەهێم لە توێژینهوه بەناوبانگەیدا دەربارەى خۆکوژی و شەى (anomie) بەکارهێنا بۆ ئامازەدان بەرهوشی تاکەکەسیکی لە کۆمەڵگەکەى - حالەتیکە بەتایبەتى رێنۆتینی کەرى شلەژانى هەست و سۆزو خۆکوشتن؛ هەروەها پیشانی داوه که خۆکوشتن بەهیچ شتۆیهک لە هەلومەرجە کۆمەڵایەتییهکان دا برژینه.

۲۸- شایانی باسکردنە تاکە نووسەریکی تری پارێزگاری بەبایەخى بەریتانی، که لە نێوان هەردوو

جەنگە کەدا تاییە قەندە پاشخانێکی نا بەریتانی هەبوو، بریتییوو لە تی. ئێس ئیلیۆت؛ هەر کەسیک پێش سالی ۱۹۱۴ لە بەریتانیای گەورە پەرەدرە ببوایە نەیدەتوانی بەتەواوی لە دەست کاریگەرییەکانی یاساغ کردنی تەقلیدی لیبرالی رابکات.

۲۹- دەقی رەخنە ئەسلییە کە لە گوتاریکی نادیاردا هاتوو بەناوی، تیروانیی نامیەر لە بارە میژوو، کە لە رۆژنامەی تایمز (The times literary) لە ۲۸ ئۆگستی ۱۹۵۳-دا بلاوکراوەتەو بەم شێوەیە خوارەو: داروین بە رامالینی ئاوەز لە مەرۆف تۆمەتبارکرا؛ سێر لوئیس بەزیاتر لە مانەیکە داروینی میژووی سیاسی بوو.

30- L. Namier, personalities and powers (1955), pp. 5,7.

۳۱- لێرەدا قەرزاری راڤەکردنە سەرکەوتوووەکە دکتۆر دەیل یوو. ستارک - م دەربارە پەرەسەندنی ماینە کە لە پێشەکییە کەیدا بۆ وەرگێڕانە ئینگلیزییەکە (Die Idee de stqqtsa-son)، کە لە ژێر ناوی ماکیا فیلیزم لە ۱۹۵۷-دا بلاوکراوەتەو؛ لەوانە دە دکتۆر ستار لە سروشتی سەرۆکی عەقلائیەت لە سێیەم سەردەمی ماینە کەدا زێدەپۆیی بکات.

32- H. Butterfield, The whig interpretation of History (1931):

لە لاپەرەی ۶۷-دا نووسەر داوەنێت بە، جۆرە گومانێکی تەندروست لە بارە پاساو گیانیکی لە جەستە جیاکراوە.

33- H. Butter field, The whig interpretation of History (1931), pp. 11-13, 2.

34- H. Butter feild, The Englishmun and His History (1944), pp. 2-4-5.

۳۵- مارکوس ئۆریلیوس لە ئاوابوونی ئیمپراتۆریەتی رۆمانیدا خۆی بەرەنگدانەوی ئەو ماته‌مبارکرد، چۆن هەموو رووداوەکانی ئێستا روودەدەن لە رابردووشدا روویان داو، و لە داها‌تووشدا روودەدەن (To Himself, x. p. 27)؛ هەر وەک باش دەزاندرێ توێبێ ئەم بیروباوەرە لە کتێبەکی شینگەر بەناوی، لە بەرەیک هەل‌ئەوانی رۆژئاوای وەرگرتوو.

36- Preface, dated 4 December 1934, to A History of Europe.

37- Acton, Lectures on modern History (1906). P.33.

38- American Historical Review, I vi, No (Jan 1951), P.270.

39- C.V. wedgwood, The king's peace (1955). P. 17.

40- A.L. Rowse, The England of Elizabeth (1950), pp. 261-2, 282.

جینگای خۆیەتی ئاماژە بەو بەم، کە لە گوتارەکی پێشتر دکتۆر راوز ئەو میژوونوسانە تۆمەتبار

دهکات، کهوا بیردهکه نهوه بوغ بۆ له دووباره دامه زاننده وهی پادشایه تییه له دواى سالى ۱۸۷۰ له فەرهنسا کتومت و به هۆی شوینکه وتنی هنری پینجهم به دواى ئالایه کی سپی بچوکه وه شکستی هیناوه، (The English of an Epoch, 1949, p. 275)

رهنگه دکتور راوژ نهه جوړه روونکردنه وه کهسیانه. بۆ میژووی ئینگلیز ههلبگرئ.

41- I. Berlin, Historical inevitability (1954). p.42.

۴۲- سه ره رای نهوه سایکۆلیسته هاوچه رখেکان نهه ههلهیه تۆمه تبار دهکن. سایکۆلۆژیستهکان وهک گروهیک تاکه کهس بهیه کهیهک دانانین له سیسته میکی کۆمه لایه تی کارکهردا، بهلکو به پینچه واننه وه به بونه وه ریکی مادی داده نین، که دواچار وهک پینشینهیهک قایل بووه بۆ دروستکردنی سیسته مه کۆمه لایه تییهکان.

کهوابو نهوان به تهواوی وهسفی نهه مانایه سهیره یان نه کردوه، که تییدا پۆل و چهشنه کانیان و به تین.

(Professor Talcott parsons in the introduction to Mark weber, The Theory of Social and economic organization, 1947, p.27).

ههروهها بروانه سه رنجهکان ده رباره ی فرۆید، ل ۱۳۸، دواتر.

43- Home and Foreign Review, January 1863, p.219.

۴۴- هه ره رت شپینسه ر له شتوازه سامناکه کی له کتییی، توژینه وهی کۆمه لئاسی، بهشی دوهمدا نهه هه ریه ی به درتژی تاوتوێ کردوه: گه ر ده تهوئ پیدوانگی عه قلی هه رکه سیک ههلبسه نگیتی، نهوا باشترین ریگه بریتیه له تیبینی کردنی ریزه ی گشتالیه تییهکانی گفتوگۆی خۆی بۆ کهسهکان - ئایا تا چهند راستیه ههلبینجراوهکان له نهزمونه زۆرو زهبندهکانی مرۆڤ و شتهکان جیگه ی نهو راستیه ساده ساکارانه دهگر نهوه، که ده رباره ی تاکه کهسانن. ههروهها کاتیک زۆرینه یان دهخه یته بهر پێوانه وه، کیشهکان ده دۆزیته وهر وهلب که میکی په رش و بلاو لهوانیه هه ر شتیک زیاتر له تپروانیی بایوگرافی کاروبارهکانی مرۆڤ بگر نه نهستۆ.

45- H. E. Trevor- Roper, Historical Essays (1957). P. 281.

46- Marx- Engels: Gesamtausgabe, I, iii, p. 625.

(***) مێرده زمه: دیوه زمه، پیرهه قۆک، مۆته که، کابوس (night mare).

47- History of the french revolution, III, iii, ch.I.

48- Lenin, Selected works, vii, p. 295.

49- Clarendon, A Brief view g survey of the dangeroms g pernicious Er-

- rors to church g state in Mr Hobbes, book entitled Leviathan (1676), p. 320.
- 50- L. Tolstoy, war and peace. ix, ch. I.
- 51- H. Butterfield, the Englishman and his History (1944). p.103.
- 52- B.W. Tuchman, the zimmer man Telegram (N.y., 1938), p.: وەرگیراوه له: 180.
- 53- I. Berlin, Historical inevitability (1954):p.7 له وەرگیراوه دهسته واژه که - که به گوښه‌ی ئەم زاراوانه وادیاره نووسینی میثزوو دهست پینکا.
- 54- A. J p. Taylor, From ivapoiean to Stalin (1950), p. 74.
- 55- Gibbon, Dicline and Fall of the Roman Empire, Empire, ch. lxx.
- 56- V.G. childe, History (1947), p.43.
- 57- philosophy of right (English fransli. 1942), p. 295.
- 58- F. R. Leavis, The great tradition (1948), p.2.
- 59- J. Burckhardt, Judgement on History and on Historians. (1955), p. 158.
- 60- B. Rusell, portraits from Memory (1958), p. 20.
- ٦١- له ناخبرو ئۆخری سالی ١٨٧٤، برادلی بهو بیانوو زانستی له میثزوو جیاده کردوه، که بن کات و، جیگیره.
- (F.H. Bradley, collected Essays, 1933, i. p. 36).
- 62- Thoughts and Details on society (1975), in the works of Edmund Burke (1846), iv, p.270. بیرکه گه‌یشتۆته ئەو دهرئه‌نجامه‌ی، که له توانای ده‌وله‌تدا نیسه وه‌ک ده‌وله‌ت، یانیش ته‌نانه‌ت له توانای ده‌وله‌مه‌نده‌کاندا نه‌بووه وه‌ک ده‌وله‌مه‌ند بۆ یارمه‌تیدانی که‌سیکی هه‌ژار له‌رووی ئەو پیتداویستییه‌یه‌ی، که بایه‌خی خوداوه‌ندی ئاره‌زووی لێیه‌تی بۆ ئەوه‌ی ساتیک له‌به‌رچاویان بیشارتیه‌وه.
- 63- M.R. cohen and E. Nagel, introduction to Logic and scientific Method (1934), p. 596.
- 64- sir charlies Ellis in trinty Review (cambridge, Lant term. 1960), p. 14.
- 65 Marx - Engels: Gesamtausgabe, I, vi, p. 179.
- 66- W. sombart, The Quintessence of capitalism (Engl. transl. 1915), p.

وادياره پرؤفيسور پټهر مارکس له گهڼ نه وده دا بهنديوار بکات، که پټی ده لټی، هه لټی ناوه ندی هيسټرپوسيزم، ټو باوه رپی، که پټی وايه مبه سته ميټووييه کان يان ناراسته کان، ده توانری راسته وخو تنه ا له ياسا گشتيه کانه وه ر بگيرين،

(The poverty of Historicism, 1957, pp. 128 - 9) :

نہمہ شیان بریتییہ لہوہی مارکس بہ شیوہ کی وردو دروست رہ تیدہ کاتہ وہ۔

۷۷- وادیارە ئەمە تیروانینی پروفیسۆر پۆلەر بیت.

(The open society, 2nd ed., 1952, ii. p. 322) به‌داخه‌وه غمونه‌یه‌ک د‌ه‌ریاره‌ی یاسای کۆمه‌لناسی ده‌خاته به‌رده‌ست: له‌ه‌ر کۆتیه‌ک نازادی بیر‌کردنه‌وه‌و، نازادی په‌یوه‌ندی بیر‌کردنه‌وه به‌شپوه‌یه‌کی چالاک له‌لاین دامه‌زراوه یاساییه‌کانه‌وه به‌پارێزری و دامه‌زراوه‌کان گشتاییه‌تی گفتوگۆکردن ده‌سته‌به‌ر بکه‌ن، ئه‌و له‌وێدا په‌رسه‌ندنی زانستی هه‌یه. ئه‌م وته‌یه له ١٩٤٢ یان ١٩٤٣ نووسراوه به‌شپوه‌یه‌کی ئاشکراش به‌هۆی ئه‌و باوه‌ره‌وه سروش‌کراوه که دیموکراسی روژئاوا به‌هۆی رێکوپێکی دامه‌زراوه‌یه‌یکانی له پێشه‌نگی پێشکه‌وتنی زانستیدا ده‌می‌نێته‌وه باوه‌رێک، که به‌هۆی په‌رسه‌ندنه‌کان له یه‌که‌یه‌تی سوڤیه‌تدا دوا‌جار تارومار‌کرا یان به‌ره‌قی هه‌موار‌کرا. ئه‌مه‌ش نه‌ک هه‌ر یاسا نییه، به‌لکۆ ته‌نانه‌ت گشتاندنێکی شه‌رعیش نه‌بوو.

79- Cours de philosophie positive, p.51.

80- K. mannheim, Ideology and Utopia (1936). p. 130.

۸۱- نووسەر ئەم گفتوگۆیە لەم کتێبەدا پەرەپێدا:

The Bolshevik Revolution, 1917-1923, i (1950), p. 42.

82- M.C. D. Aarcy, The sense of History: secular and Sacred (1959), p. 164.

وەلێ پۆلیبیۆس بەم وتەیە پێش داری دەکەوێ، کە: لە هەرکۆتدا گونجا ھۆکاری ئەوەی روودەدا بدۆزێتەوە، پتویست ناکا یەکیک پەنا بباتە بەر خوداوەندەکان، دەستەواژەکە لەم کتێبە وەرگیراوە:

K. Von Fritz, The theory of the mixed constiution in Antiquity, N.Y. 1954, p. 390.

83- Rosebery. Napoleon: The last phase, p. 364.

84- Acton, Historical Essays and studies (1907), p. 505.

85- Survey of international affairs, ii. 3.

86- I. Berlin, Historical Inevitability, pp. 76-70.

هەلۆیستەکە ی سێر ئیسیاھ تێروانینەکانی فیتزجامز ستیڤنی قازی سەر سەخت و کۆنە نەریت پارێزی سەدە ی نۆزدەھەم دینیتەو یاد: یاسای تاوانکاری پشت بەو بنەمایە دەبەستێ، کە بێزاندنی تاوانبارەکان لەرووی ئەخلاقییەو شتیکی راستە... شتیکی زۆر ویستراویشە، کە پتویستە تاوabarان بێزێندترین، بەشیوەیەک ئەو سزایانە ی بەسەر یاندا جێبەجێدەکرێن لە ناستی گوزارشتکردنی ئەو رق و کینە یە بێت، هەر وەها بۆ ئەوە ی بەئەندازە ی نامادەگی گشتی ھۆو پێناوەکان بەر پاساوی بکات و بتوانێ قایلکردنی وێژدانیکێ سروشتی تەندروست ھانی بدات و بەریاساوی بکات، (A History of criminal law of England, 1883, ii. op. 81-20.

quoted in L. Radzinowicz, sir James Fitzjames stephen, 1957. p/ 30).

ئەم تێروانینانە چێتر لەلایەن تاوان ناسانەو جێگای قبوول نین؛ بەلام راجیاییم لەگەڵ ئەواندا لێرەدا ئەو یە، کە بەچاوپۆشین لە شرعیەتیان لە بواریەکانی دیکەدا، ئەوانە لەگەڵ بپارەکانی مێژوودا ناگونجێن.

87- D. knowles, The Historian and character (1955), pp. 4-5, 12-19.

88- B. Groce, History as the story of Liberty (Ehgl. trnsil, 1941). P. 47.

89- Peuples et civilizations, vol- xiv, Napoléon. 58.

90- Max weberi Essays in sociology (1947), p. 58. وەرگیراوه له

91- Boswell, life of Doctor Johnson, 1776 (Every man ed. ii, p. 20).

نهم گووته یه شیاو یه تییه کی بئ پیچ و په نای هیه، بورکهاردت له (کتیپی بریاره کانی دهریاره میژوو - و - میژوونووسان، ل ۸۵) فرمیټسک به سهر، ناله بیده نگه کانی قوریانی پینشکه وتندا دهریژئ، که جگه له (parta tueri) هیچ شتیکی تریان نه ده ویست، وهلی نه و خوی دهریاره ناله ی قوریانی رژیمی کۆن بئ دنگ بو، که به شتیه کی گستی هیچیان نه بوو بیپارتزن.

۹۲- نامه ی ۲۴- شویاتی ۱۸۹۳ بۆ دانیلسن له کارل مارکس و فردریخ ئنگلس: correspondence 1846-1895 (1934), p.510.

93- G.P. Snow, the two cultures and the Scientific Revolution (1959), pp.

4-8.

94- De l'esprit des Iois, preface and ch.I.

95- Memorials of Alfred Marshall, ed. A.G. pigou (1925), p. 428.

96- H. Poincare, La Science et l'hypothese (1902), pp. 202-3.

97- B. Russel, mysticism and Logic (1918), p. 188.

98- The Education of Henry Adams (Boston, 1928), p. 224.

99- The Poverty of Historicism:

یه کهم جار له شتیه ی پهرتووک له سالی ۱۹۵۷- دا بلاو کرایه وه، به لام له نه سلتدا له و گوتاران ه پیکهاتبوو، که له ۱۹۴۴ و ۱۹۴۵- دا بلاو کراونه ته وه.

۱۰۰- جگه له یهک دوو شوین نه بیت، که وردی و دروستیان نه ده ویست خوم له به کاره یانی وشه ی (Historicism) دوورخستوته وه، چونکه نووسینه پر خوتنده وه کانی پرؤفیسور پویه دهریاره نهم بابه ته زاروه ی مانای وردو دروستیان پوچه لکردوته وه. رشتبونی به رده وامی له سهر پیناسکردنی زاروه که کاریکی زانایانه یه. وهلی پیویسته مرؤف نه وه بزانی یه کییک له باره ی چیه وه دده وئ، ههروه ها پرؤفیسور پویه (Historicism) وهک سه به ته یه کی بلاو کراوه کان بۆ هه ر بۆچوونیک دهریاره ی میژوو به کارده هینتی، که چه زی لیتا کا، هه ندیکیان لای من راست دهرده که ون، هه ندیکي تریشیان وا گومان ده به م له لایه ن هیچ نووسه ریکی جدیه وه له م رۆژگارده ا باوه ریان

پینه کړی. هروځک دان به وده د دهنیت (Poverty of Historicism, p.3)، که چنده به لگه یه کی،
 (Historicist) داهیناوه پیش نهو هرگیز له لایه ن هیج (Historicist) -یکي زاندر اووه
 به کار نه هینراوه. له نووسینه که یدا (Historicism) هر یه ک لهو دوو پیړیو ده گریته وه، که میژوو
 ده به نه نیو زانسته وه، هروها نهو پیړیو ده، که به توندی هردو کیان له یه کتری جیاده کاته وه.
 له کتیبی کومه لگه ی کراوه دا، چونکه هیگل خوی له بهرینیکردن دوورخستوته وه، وهک
 نووله وریکی بالای دده نیت؛ له پیشه کی کتیبی «نه داری هیستوریزیم» هیستوریزیم وهک
 ریازتی زانسته کومه لایه تییه کان وهسف ده کړت، نهو هس گریمان ده کات بهرینیکردنی میژوی
 نامانجی سهره کیانه، تا به نه مړوش دهگا (historicism) به شیوه یه کی گشتی وهک وهرگیترانه
 ټینگلیزیه که ی (Historicism) نه لمانی به کار هینراوه، که وابوو شله ژانیتیکی تر ده خاته سهر
 به کار هینانه شله ژاوه که ی پیشتری زار اووه ک.

M.C.D' Arcy, the sense of History: secular and sacred (1959), p.11.

داری وشه ی (historicism) وهک وشه یه کی هاوړتیک له گهل فلسفه ی میژوو -دا
 به کار ده ینتی.

۱۰۱- هرچونیک بیت، یه کیکی زانکوی ټوکسفورد له زنجیره یه ک په خشی رادیویدا بهو بیانوه
 R.H. crossman, plato. فاشیسته. که گوايه یه که م فاشیسته.
 today (1937).

102- C. Kingsely, the limits of exact science as applied to History (1860),
 p. 22.

103- Determinism...

واته... راستیه کان بریتین له وهی هن، هرچییه ک روویدات به شیوه یه کی دیارو سنووردار
 رووده دات و ناکړی جیاوازی.

باوه پردن بهو ی ده کړت، تنها مانای نهو یه، که تنها نه گهر راستیه کان جیاوازیوین.

(S.W. Alexander in Essays presented to Ernest Cassirer, 1936, p. 18.

104- K. R. Popper, the open society (2nd ed: 1952), ii, p. 197.

۱۰۵- له لایه ن جیهانه وه یاسای هوکار گه رایي به سهر ټیمه دا، ناسه پینری، به لکو له وانه یه
 ده هه نهر ټیمه گونجاو ترین میتودی خوگونجا نمان بیت له گهل جیهاندا.

(J. Ruff, from the physical to the social science, Baltimore, 1929, p. 52)

پروفیسور پویه ر له (the logic of scientific Enquiry, p. 284.) -دا خوی باوه ریوون با

هۆکاریگه‌راییی به‌م شیوه‌یه نازده ده‌کات: په‌تیکردنیتکی نایدیالی نه‌ودیو س‌روشتی ر‌ی‌سایه‌کی ته‌واو به‌ریاساو‌ک‌راوی میتودۆلۆژییه.

106- Decline and fall of the Roman Empire, ch, 1xiv.

108- W. Churchill, the world crisis: the after math (1929), p. 386.

109- L. Trotsky, my life (Eng. transl., 1930), p. 425.

ده‌رباره‌ی گفتوگۆی ب‌یری ده‌رباری ئه‌م خاڵه‌ به‌روانه:

The Idea of progress (1920) pp. 303-4.

110- Decline and fall of the Roman Empire, ch, xxxiii.

ج‌ی‌گای خ‌ۆش سه‌رنج‌یکه‌ ت‌ی‌ب‌ینی ئه‌وه‌ ب‌که‌ین، د‌وا‌ی ئه‌وه‌ی گ‌ری‌گه‌کان که‌وتنه‌ ژ‌یر ده‌ستی ر‌ۆمه‌کانه‌وه‌، هه‌روه‌ها له‌ گه‌مه‌ی ئه‌گه‌ر و مه‌گه‌ره‌کانی می‌ژ‌وویدا ق‌وول‌بو‌نه‌وه‌، که‌ با‌ش‌ترین ما‌ته‌می ت‌یک‌ش‌کاوه‌کانه‌ ده‌یان‌گ‌وت: گه‌ر ئه‌س‌که‌نده‌ری گه‌وره‌ به‌ گه‌نجی نه‌م‌ردایه‌، هه‌ر خ‌ۆیان به‌ خ‌ۆیان ده‌وت، ئه‌وا له‌وانه‌یه‌ ر‌ۆژئا‌وا‌ی دا‌گیر ب‌کردایه‌ و ر‌ۆما ده‌بو‌یه‌ هه‌واداری پاشا‌کانی ی‌ۆنان.

(K. von Fritz, the theory of the mixed Constitution in Antiquity, N. Y.,

1954, p. 395).

۱۱۱- هه‌ردوو گ‌وتاره‌که‌ له‌م په‌رتوو‌که‌دا چاپ‌کرا‌ونه‌ته‌وه‌:

J.B. Bury, selected Essays (1930);

ده‌رباره‌ی ره‌خنه‌کانی کۆل‌ینگ و‌ود له‌مه‌ر ت‌ی‌روان‌ینه‌کانی ب‌یری به‌روانه:

The Idea of History. pp. 148-50.

ده‌رباره‌ی ب‌ر‌گه‌که‌ به‌روانه‌ ل ۴۳ و د‌وات‌ری.

۱۱۲- به‌ شایه‌ت وه‌رگرتنی وته‌که‌ی ف‌ی‌شه‌ر له‌ لایه‌ن تو‌ین‌ب‌ییه‌وه‌ له‌ ک‌ت‌یب‌ی (A study of History, V, p. 414.

دا له‌ ی‌ه‌ک ت‌ینه‌گه‌یش‌تی‌یک‌ی ته‌واو ده‌رده‌خات: ئه‌و چه‌مه‌که‌ به‌ به‌ره‌مه‌یت‌کی

ب‌ی‌روا‌وه‌ی ها‌وچه‌رخ‌ی ر‌ۆژئا‌وا دا‌ده‌ن‌یت له‌ توانای سه‌ره‌له‌به‌ری به‌خت‌دا، که‌ ژ‌یانی ک‌رد‌ۆته‌ به‌ر سی‌اسه‌تی سه‌ره‌سته‌ی. دا‌نه‌رای ت‌ی‌ۆری سه‌ره‌سته‌ی (laissez-faire) با‌وه‌ریان به‌ به‌خت نه‌بو‌و، به‌ل‌کو با‌وه‌ریان به‌و ده‌سته‌ په‌نه‌انه‌ هه‌بو‌و، که‌ سو‌ودمه‌ندی پ‌ت‌وه‌ره‌ ر‌یکه‌کان له‌سه‌ر جو‌را‌وج‌ۆریه‌تی نا‌کاری م‌ر‌ۆف ده‌سه‌پ‌یت‌ن: هه‌روه‌ها سه‌رنج‌ه‌که‌ی ف‌ی‌شه‌ر به‌ره‌مه‌یت‌کی ل‌ی‌برال‌یزمی (laissez-faire) نه‌بو‌و، به‌ل‌کو به‌ره‌مه‌ی له‌ کار‌که‌وتنی بو‌و له‌ ۱۹۲۰-ه‌کان و ۱۹۳۰-یه‌کاندا.

۱۱۳- ئه‌و ب‌ر‌گانه‌ی په‌ی‌وه‌ندی‌یان به‌ با‌ه‌ته‌که‌وه‌ هه‌یه‌ له‌ لایه‌ن ده‌ب‌ل ی‌وو سا‌رکه‌وه‌ وه‌رگ‌یرا‌ون له‌ پ‌یشه‌ک‌ییه‌که‌یدا ب‌ۆ:

F. Meinecke, Machiavellism, pp. xxxv- xxxi.

114- Marx and Engels, works (Russian ed), xxvi, p. 108.

۱۱۵- تۆلستۆی له (War and peace, Epilogue i) -دا «بهخت» و «لیهاتوویی» وهک دوو زاراوهی خۆدهرپری نهتوانایی مۆژ له تینهگه‌یشتنی دوا هۆکاره‌کان هاوسه‌نگ ده‌کات.

116- L. trotsky, my life (1930), p. 422.

۱۱۷- تۆلستۆی ئهم تیروانینه‌ی هه‌بووه: «ناچارین بۆ رافه‌کردنی رووداوه‌ ناعه‌قلانییه‌کان، واته‌ ئهو رووداوانه‌ی له‌ عه‌قلانییه‌تیان تیناگه‌ین په‌نا به‌ینه‌ به‌ر چاره‌نووسازی قه‌زا و قه‌ده‌ره‌کان».
(War and peace, BK ix, ch. i);

هه‌روه‌ها له‌ ل ۱۰۱، په‌راوتیزی (۳) به‌روانه‌ ده‌قی به‌رگه‌که‌.

118- L. Paul, the Annihilation of man (1944), p. 147.

۱۱۹- پروفیسۆر پۆیه‌ر له‌ چرکه‌ ساتیکدا به‌سه‌ر ئهم خاله‌دا ده‌که‌وئ، وه‌لئ ناتوانی لئێ تییگات. پۆیه‌ر فره‌یی ئهو شۆڤه‌کردانه‌ی گریانکردوه‌، که‌ به‌ شتیه‌یه‌کی بنچینه‌یی له‌ هه‌مان ئاستی پێشنیازیه‌تی و به‌یار سه‌پاندن-دان (ئینجا مانای شاراوهی ئهم دوو وشه‌یه‌ هه‌رچییه‌ک بێت)، پۆیه‌ر له‌ نیتوان دوو که‌واندا به‌ شتیه‌یه‌کی سه‌رباره‌کی ده‌لئ، ره‌نگه‌ هه‌ندیکیان له‌ میانه‌ی به‌ پیت و به‌ره‌که‌تییانه‌وه‌ جیا بکێته‌وه‌- ئهم خاله‌ تا راده‌یه‌ک گرنگه‌،
(The poverty of Historicism, و به‌ره‌که‌تییانه‌وه‌ جیا بکێته‌وه‌- ئهم خاله‌ تا راده‌یه‌ک گرنگه‌،
p. 151)

ئهم خاله‌ گرنگیه‌کی نییه‌، به‌لکو ته‌نها ئهو خاله‌یه‌، که‌ ئه‌وه‌ ده‌سه‌لمێنئ، «Historicism» (به‌ مانایه‌ک له‌ ماناکان) ئه‌وه‌نده‌ نه‌دار نییه‌.

120- Kausalitäten und werte in der Geschichte (1928), translated in F, Stern, Varieties History (1957), pp. 268-273.

121- J. Huizinga, translated in Varieties of History, ed. F. Stern (1957), p. 293.

122- The baldwin age, ed. John Raymond (1960), p. 246.

123- F. Powicke, modern History and the study of History (1955), p. 174.

124- History Passes over into theology, as toynbee triumphantly asserted (Civilization on Trail, 1948, preface).

125- De retrum natura, iii, ll. 992-5.

126- Gibbon, the Decline and fall of the Roman Empire, ch. xxxviii;

هۆکاری ئەم پێوهچوون و لە باس لادانەش دارمانی ئیمپراتۆریەتی رۆژناوابوو.

لە ۱۸-ی نۆفەمبەری ۱۹۶۰-دا رەخنەگیرێک لە پاشکۆی رۆژنامەی تایمزا ئەم پرگەیه وەرەگیرێت و دەپرسیت نایا گیبۆن کتومت مەبەستی ئەوەبوو. بێگومان مەبەستی ئەوە بوو؛ زیاتر پێدەچێت تیروانینی نووسەر ئەو سەردەمە رەنگبەداتەوه، کە تێیدا ژیاوه نەک ئەو سەردەمە دەربارەی دەنوسیت- ئەم رەخنەگرە راستییەکی باش روونکردۆتەوه، ئەو بە دواي ئەوەدا دەگەرێت گومانگەراییی ناوەراستی سەدەی بیستەمی خودی خۆی بۆ نووسەرێکی ئاخر و ئۆخری سەدەی هەژدەهەم بگوازیتهوه.

127- Cambridge Modern History: its origin, Authorship, and production

(1907), p.13; Cambridge modern History, i (1902), p. 4; xii (1910), p. 791.

128- B. Russel, portraits From memory (1956), p. 17.

129- J. B. Bury, the Idea of progress (1920), pp. vii-viii.

130- B. Russell, portraits from memory (1956), p. 124.

131- The observer 21 June 1959.

132- T. Arnold, An Inaugural Lecture on the study of modern History

(1841), p.38.

133- Action, lectures on modern History (1906), p.51.

134- K. Mannheim, Ideology and Utopia (Engl. transl, 1936), p.236,

هەروەها کارل منهایم ویستی مەرۆش بۆ دروستکردنی میژوو بە توانای خۆیەوه بەندیوار دەکات بۆ تیگەیشتن لە میژوو.

135- F.H. Bradley, Ethical studies (1876), p.293.

۱۳۶- بۆ دیاریکردنی رهوشیکی لێم جۆره پروه:

R.S. Lynd, knowledge for what? (N.Y., 1939), p.88:

لە چاندنی ئێمه‌دا بە زۆری خەڵکی بە‌سال‌اچوو رووده‌که‌نه‌وه رابردوو، رووده‌که‌نه‌وه کاتی توانا و دە‌سه‌لاتیان، بە‌لام وەک مە‌ترسییه‌ک بە‌ره‌نگاری داها‌توو دهنه‌وه.

هەروەها له‌وانه‌یه سه‌رله‌به‌ری چاندیک له‌ قوناغی‌کی پێشکه‌وتووی له‌ده‌ستدانی هێزو له‌به‌ریه‌ک هه‌له‌شانی رێژه‌ییدا رووبکاته سه‌رده‌میکی زێ‌رینی له‌ده‌ست چوو، له‌ کاتی‌که‌دا ژیان به‌ درێژایی سه‌رده‌می ئیستا به‌ شێوه‌یه‌کی خاو و خلیسک به‌ پێوه ده‌روات.

137- Foreign Affairs, xxviii, No.3 (June 1950), p.382.

138- J. B. Bury, the Idea of progress (1920), p.ix.

139- H. Butterfield, The whig Interpretation of History (1931), p.58.

نہم دستہ واژہیہ لہ گہل دہستہ واژہیہ کی فراوانتردا بہ راورد بکہ :

یہ کباری تہ و زہلی و جوولہ، چہ قبہ ستووی و دینامیکی بریتین لہ کاتیگوری بنچینہیی بہ مانہش ریبازی تیگہ یشتنی کومہ لئاسی لہ میژوو دہستیدہ کات... میژوو تہ نہا بہ مانایہ کی ریبہیی یہ کباری تہ و زہلی دہ ناسیت: پرسپاری گرنک و یہ کلاییکہ رہوہ تہ و یہ ناخو یہ کباری تہ و زہلی یانیش گورن سہ ردہ کہوئی. گورن لہ میژوو دا سرشتیکی پوزہ تیث و رہا یہ، بہ لام یہ کباری تہ و زہلی سرشتیکی خوودی و ریبہیی لہ میژوو دا.

A. Von martin, The sociology of the Renaissance (Engl. transl., 1945), p.i.

140- De toqueville, preface to Democracy in America.

141- J. B. Bury, the Idea of progress (1920), p.5.

142- L. B. Namier, conflicts (1942), p.70.

143- Quoted in J. Huizinga, men and Ideas (1959), p.50.

144- Gobbon, The Decline and fall of the Roman Empire, ch.IV.

145- R. H. Tawney, The Agrarian problem in the sixteenth century (1912), p.177.

146- Lectures on Philosophy of History (English transl, 1884), p.40.

147- T. Carlyle, the french Revolution, I, i, ch. 4; I, iii, ch.7.

148- Broad cast on political Judgement, in the B.B.C. Third programme, 19 June 1957.

۱۴۹- بہ تابیہ تی حالہ تی Pravada جیگای سہ رنجہ، چونکہ وشہیہ کی دیکہ ی کونی رووسی istina لہ (1) بہ رامبہری truth ہدیہ.

وہلی جیا کردنہ وہ کہ لہ نیوان truth وک راستی و truth وک بہا نیہ؛ Pravada لہ ہرہک لہ دوو لایہ نہ کہوہ راستیاریہ کی مرؤفہ، istina لہ ہرہک لہ دوو لایہ نہ کہوہ راستیاریہ کی یہ زدان نیہ- واتہ راستیاری دہ راری یہ زدان و راستیاریہک یہ زدان دہ ریدہ خا.

(****) founding fathers: واتہ داہینہ رانی دہ زگایہک یان بزوتنہ وہیہک ہرہوہا بریتین لہ نندامانی (*) کونگرہی دہستوری تہ مریکا لہ (۱۷۸۷)- دا. (وہ رگتی).

150- J. Burckhand, Reflections on History (1959), p.31.

151- A. de Tocqueville, De l'Ancien Re-gime, III, ch. I.

152- Cambridge University library: Add. MSS: 4870.

153- The quotation are from Hegel's philosophy of History.

154- Capital, iii (Engl. transl. 1909), p.369.

155- Cambridge modern History, xii (1910), p.15;

نووسه‌ری به‌شه‌که ناوی، ئیس لیتس بو، که یه‌کیتکه له نووسه‌رانی میژووه‌که و کۆمیساری سه‌ریازی مه‌ده‌نی.

156- Vierteljahrshefte fur Zeitgeschichte (munich), i (1953), p.38.

١٥٧- له باره‌ی نشووستی گفتوگۆکه ب‌روانه ئهم پەرتووکه‌ی نووسه‌رانه

The New Society (1951), ch.4 passim.

158- Von martin, The sociology of Renaissance (Engl. transl., 1945), p.18.

159- Cambridge Modern History: its origin, Authership and production (1907), p.14.

160- E. G. pulleyblank, chinese History and world History (1955), p36.

١٦١- بۆ ئهم ب‌رگانه ب‌روانه:

Acton, selection from correspondence (1971), p.278; Lectures on modern History (1906), pp.4, 32; Add MSS.4949 (in Cambridge university Library).

ناکتن له نامه‌ی سالی ١٨٨٧-دا، که پیشتر شایه‌تی پیدرا گۆزان له سوونگه‌ی ویگه «کۆن» و «نوێکانه‌وه» (واته لیبرالییه‌کان) وه‌ک، دۆزینه‌وه‌ی ویژدان «تیبینی ده‌کات»: (ویژدان لیته‌دا به شیه‌یه‌کی روون و به‌رچاو به‌ په‌ره‌سه‌ندن «هۆشیارییه‌وه» به‌ندیواره (ب‌روانه ل.)، هه‌روه‌ها هاو‌رتیکی «فه‌رمانه‌وایی نایدییاکانه». سته‌بز میژووی مۆدیرنی بۆ دوو سه‌رده‌م دابه‌شکردوه، که شۆرش فیه‌رنسی ده‌که‌وێته نێوانیانه‌وه: «یه‌که‌م میژووی ده‌سته‌لات و هێژ و نه‌وه‌چه‌که‌کانه: دووه‌م نه‌و میژووه‌یه، که تیبیدا نایدیاکان چیگه‌ی ماف و شیه‌وه‌کان ده‌گرته‌وه»

(W. Stubbs, seventeen Lectures on the study of mediaval and modern History, 3rd. 1900. p.239.

١٦٢- ب‌روانه ل.

163- Enconnter, vii, No.6, June 1957, p.17.

(*****) له لوتدانهوه:

164- M. Oakeshott, political Education (1951), p.22.

(*****) میسیانیزم (messianism): واته باوه‌پوون به میسیا؛ به تاییه‌تی بریتیه له بزوتنه‌وه‌یه‌کی نایدیولۆژی یانیش پیتروژی نایدیاکان، که له میان‌ه‌ی هاتنه سەر ده‌سه‌لاتی میسیاوه رزگارپوونی مروژ راده‌گه‌یه‌نی، رهنه‌گه میسیا که‌سیک بیت یان چینیک بیت، یان نایدیا‌یه‌ک بیت. (وه‌رگێتی).

165- American Historical review, No. 1vi, No.2 (January 1951), pp.272-3.

(*****) نه‌دازه‌ی هه‌نگاو به هه‌نگاوی کۆمه‌لایه‌تی (Piecemeal social engineering): واته به‌پێوه‌بردنی مروژه‌کان به‌ گۆڕه‌ی شوێن و ئه‌رك و فه‌رمانیان له کۆمه‌لگه‌دا. (وه‌رگێتی)
(*) (muddling through): به‌ده‌سته‌په‌ینانی نه‌دازه‌یه‌ک سه‌رکه‌وتن به‌بێ دانانی پلانیکی گرنه‌گ و یه‌ک لایه‌نیکه‌ره‌وه. (وه‌رگێتی)

166- K. Popper, the poverty of Historicism (1957), pp.67,74.

167- ibid. pp,64, 68.

(*****) ئۆتۆمبێله‌ کۆنه‌که (T- model): له‌ نیوان ساڵانی ۱۹۰۹-۱۹۲۷ له‌ لایه‌ن کۆمپانیای فۆرده‌وه‌ دروستکراوه. (وه‌رگێتی)

جیهانی میژوونوس کۆپییه کی فۆتوگراف جیهانی راسته قینه
نبیه، به لکو دروستکردنی مۆدیلینگه، که که متر یان زیده تر
به شیوه یه کی چالاکانه وزه ده به خشینته میژوونوس نه و به شه له
رووداوه کانی رابردو ده پالێنی، که پێیوايه به که لکی راهو
شرقه کردن دین.

تۆیژینه وهی میژو بریتیه له تۆیژینه وهی مۆکاره کان.
میژوونوس به بهرده وامی ده پرسیت، بۆچی؟ مادامیکیش هیوای
به وه لāmیک هه بیت ناتوانن ئارام بگرێ، میژوونوسی که ووه، نه و
که سه په له باره ی شته نوێکان یان له کۆنتیکسته نوێیه کاندای
پرسیت بۆچی؟

میژوونوس نه کۆپیه یه کی داماو وه نه سهروه ریگی سته مکاری
راسته کانی شیه تی. په یوه ندی نیوان میژوونوس و راستیه کانی
بریتیه له په یوه ندیه کی یه کسانیه به خشین و وه رگرتن.
میژوونوس و راستیه کانی میژو هه ریه ک بۆ نه وهی تریان
پێویسته... له بهر نه وهی یه که م وه لām بۆ پرسیا ری، میژو چیه؟
نه وهی، که میژو پرۆسیستیکی بهرده وامی نیوان نیستانو
رابردو وه.

